

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ "ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ"

Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України

Наукова доповідь

За редакцією
чл.-кор. НАН України
Л.В. Шинкарук

УДК [330.342.3+338.2](477)
ББК 65.9(4Укр)-56
С 24

Автори:

Шинкарук Л.В. (розділ 1, розділ 2, п. 4.1); Барановська І.В. (п. 3.2); Бобух І.М. (п. 2.4); Вдовічен А.А. (п. 1.1), Венгер Л.А. (п. 4.4); Волощенко-Холда Л.Ю. (п. 3.2); Гахович Н.Г. (п. 4.5); Голікова Т.В. (п. 5.1); Іллюша С.Н. (п. 3.2); Кіндзерський Ю.В. (п. 3.3); Кіреєв С.І. (п. 1.2); Левчук Н.І. (п. 4.1); Луцков В.О. (п. 4.2); Москвіна О.Д. (розділ 2, п. 4.1), Москвін О.О. (розділ 2, п. 4.1); Мусіна Л.А. (п. 5.3); Настас О.М. (п. 2.1); Ревенко А.П. (п. 1.1); Снігова О.Ю. (п. 5.2); Чемодуров О.М. (п. 3.1); Якубовський М.М. (п. 4.3).

Рецензенти:

д-р екон. наук, проф. Луніна І.О.
(ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" – Київ);

канд. екон. наук, заслужений економіст України Жаліло Я.А.
(Національний інститут стратегічних досліджень – Київ).

*Затверджено до друку Постановою Вченої ради
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
від 16 травня 2012 р. № 64*

С 24 **Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України:** наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Л.В.Шинкарук ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2012. – 152 с., табл., рис.

ISBN 978–966–02–6671–1

У доповіді розглядаються основні світогосподарські диспропорції, їхній вплив на стан національної економіки у контексті нової господарської парадигми світу (посилення глобалізаційних процесів) та напрями формування відповідної політики економічного зростання України.

Для фахівців у сфері економіки та державного управління, науковців, аспірантів і студентів економічних спеціальностей, а також широкого кола читачів, які цікавляться питаннями економічного розвитку України.

Наукову доповідь підготовлено у рамках НДР «Світогосподарська диспропорційність та політика економічного зростання в Україні».

УДК [330.342.3+338.2](477)
ББК 65.9(4Укр)-56

ISBN 978–966–02–6671–1

© Національна академія наук України, 2012
© ДУ "Інститут економіки та прогнозування
НАН України", 2012

ВСТУПНЕ СЛОВО

Наукову доповідь присвячено аналізу особливостей, тенденцій та оцінці впливу на економіку України світогосподарської диспропорційності, яка формує зовнішні шоки для вітчизняної економіки і тим самим провокує у ній численні внутрішні диспропорції. Серед них: експортоорієнтована залежність економічного зростання за рахунок видів діяльності, що мають низьку питому вагу валової доданої вартості (метал, зерно, високотоннажна хімія) та залежать від коливання цін на світових ринках. Це у свою чергу спонукає одночасно до надкритичних зовнішніх запозичень в умовах слабкості національної грошово-кредитної системи та бажання нагромаджувати валютні резерви в той час, коли світова фінансова система продовжує генерувати глобальні дисбаланси. Тиск зовнішніх ринків при більш високих цінах експорту веде до вивозу із країни сировини та напівсировинних ресурсів (металу, сільськогосподарської продукції) та імпорту за дедалі вищими цінами продукції неконкурентного імпорту (нафти і газу) і продукції високого ступеня оброблення (машини та обладнання).

Аналіз структурних диспропорцій у промисловості України, здійснений авторами у контексті формування політики економічного зростання України, дозволив визначити, що: найбільш проблемною рисою вітчизняної промисловості на сьогодні залишається домінування у виробництві видів діяльності, що мають низьку питому вагу у валовій доданій вартості (виробництва металу, зерна, високотоннажної хімії) та залежність від коливання цін на світових ринках. Промисловість майже не відтворює власних інноваційно-технологічних умов для забезпечення процесів модернізації через недостатній рівень розвитку машинобудування та обмежену кількість підприємств, що впроваджують інновації. Деградація вітчизняної промисловості до рівня сировинного придатку економічно розвинених країн робить її надзвичайно залежною від кон'юнктури зовнішніх ринків і на майбутнє.

У цій роботі показано, що сучасна глобалізація нерівномірно включає у сферу свого впливу різні макросектори економіки. Найбільш глобалізованою на сьогодні постає фінансова сфера за рахунок устремління до використання резервної валюти (долара США) як засобу платежу та нагромадження валютних резервів переважно у доларовій масі, тоді, як саме цей процес і призвів до ряду глобальних дисбалансів.

Слід зазначити, що в Україні зберігаються дисбаланси регіонального розвитку, поглиблюючи депресивність окремих територій. Автори слушно вважають, що для їхнього подолання слід використати можливість особливих зон, створення котрих на подібних територіях має здійснюватись у рамках не лише стратегії відродження відповідного регіону, але й поєднуватись із завданнями структурно-технологічної модернізації усього виробництва країни, максимального замикання всередині неї технологічних виробничих ланцюжків, переорієнтації промисловості на задоволення потреб внутрішнього споживчого та інвестиційного ринку і зростаючий випуск готової продукції на експорт, що характерне для багатьох країн.

Базуючись на результатах дослідження світогосподарських диспропорцій у контексті нової господарської парадигми світу (посилення глобалізаційних процесів) та враховуючи їхній вплив на стан національної економіки, у доповіді обґрунтовано перелік рекомендацій щодо формування політики збалансованого економічного зростання України. Зокрема, йдеться про необхідність перегляду системи формування пріоритетів розвитку національної економіки з урахуванням мінімізації впливу світогосподарських диспропорцій на стан, тенденції та динаміку структурних змін національної господарської системи. Це сприятиме створенню відповідних умов для структурних змін ВВП та окремих його компонентів, ринків природних ресурсів, капіталу та технологій, орієнтирів (векторів) інтеграційної політики України. Автори небезпідставно вважають, що інвестиційні процеси у країні мають відбуватися за активної участі української держави та її сприяння переорієнтації з галузевого спрямування на конкретні стратегічні інвестиційні проекти.

Сподіваємося, що представлена українській громадськості наукова доповідь зможе бути корисною при розробленні сучасної державної економічної політики та програмних установок, за якими вивіряють свої очікування господарські суб'єкти України.

В.М. Гець,
академік НАН України

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

БРІКС	Неформальне угруповання, яке об'єднує Федеративну Республіку Бразилію, Республіку Індію, Китайську Народну Республіку, Російську Федерацію і Південно-Африканську Республіку
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВДВ	Валова додана вартість
ВНП	Валовий національний продукт
ВРП	Валовий регіональний продукт
ДКЦПФР	Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ЕСКАТО	Економічна і соціальна комісія Організації Об'єднаних Націй регіону Азії та Тихого Океану
ЄврАзЕС	Євразійське економічне співтовариство
ЄЕК ООН	Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй
ЄС	Європейський Союз
ЄФТА	Європейська асоціація вільної торгівлі
ІОК	Інвестиції в основний капітал
ІСЦ	Індекс споживчих цін
КНР	Китайська Народна Республіка
МВФ	Міжнародний валютний фонд
НБУ	Національний банк України
ОК	Основний капітал
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПДВ	Податок на додану вартість
ПІІ	Прямі іноземні інвестиції
ПКС	Паритет купівельної спроможності
ПРООН	Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй
ПФТС	Перша фондова торговельна система
РФ	Російська Федерація
СЄКЦА	Східна Європа, Кавказ та Центральна Азія
СНД	Співдружність Незалежних Держав
СНР	Система національних рахунків
СОТ	Світова організація торгівлі
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
ЮНЕП	Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища
ЮНІДО	Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй
ЮНКТАД	Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку
ІFC	Міжнародна фінансова корпорація

ЗМІСТ

Вступне слово.....	3
Список скорочень.....	4
Розділ 1	
Світогосподарські диспропорції в умовах глобалізації.....	9
1.1. Пропорційність та диспропорційність розвитку економічних систем.....	9
1.2. Глобалізаційні процеси та їхні особливості.....	15
Розділ 2	
Тренди розвитку світової економіки та їхній вплив на макроекономічні пропорції України.....	30
2.1. Україна крізь призму глобалістики.....	30
2.2. Економічна динаміка України та інших країн.....	35
2.3. Пропорції національного валового внутрішнього продукту.....	37
2.4. Диспропорції складових національного багатства України.....	40
Розділ 3	
Структурні характеристики економіки України.....	46
3.1. Диспропорційність на ринках капіталу.....	46
3.2. Диспропорції зовнішньоекономічної діяльності.....	53
3.3. Особливості інвестиційного клімату в Україні.....	60
Розділ 4	
Тенденції розвитку реального сектора економіки України.....	73
4.1. Структурні зрушення у пропорціях реального сектора.....	73
4.2. Сектор нефінансових корпорацій та капіталоутворення.....	83
4.3. Структурні диспропорції промислового виробництва України.....	86
4.4. Інституційні особливості розвитку національної промисловості.....	90
4.5. Екологізація промислового виробництва як необхідна умова подолання диспропорційності.....	94
Розділ 5	
Фактор глобальних територіальних диспропорцій у світогосподарському розвитку.....	99
5.1. Глобальні територіальні диспропорції та просторовий розвиток України.....	99
5.2. Старопромислові регіони України та їхні особливості.....	105
5.3. Сучасні системи індикаторів добробуту і прогресу: фактори диспропорційності та виклики для політики зростання в Україні.....	110
Додатки	
Додатки до розділу 2.....	117
Додатки до розділу 3.....	127
Додатки до розділу 4.....	133
Додатки до розділу 5.....	147

Список таблиць

1.1.	Табло індикаторів і орієнтовних порогів.....	14
1.2.	Країни, що здійснюють основний економічний і фінансовий вплив у світі.....	25
1.3.	ВВП і активи країн G7 у 2007 р.....	28
2.1.	Рівень ВВП у розрахунку на одну особу, <i>тис. дол. США за ПКС</i>	33
2.2.	Співвідношення купівельної спроможності гривні за ПКС до обмінного курсу.....	34
2.3.	Темпи зміни ВВП країн СНД за 2001–2011 рр.....	35
2.4.	Динаміка вартості основного капіталу України протягом 1991–2010 рр.....	43
2.5.	Динаміка величини елементів фінансового капіталу, які впливають на обсяг національного багатства в Україні, млрд дол.....	44
3.1.	Індекси фізичного обсягу та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України товарами, %.....	55
4.1.	Рівні первинних доходів у розрахунку на одного зайнятого, % до середнього рівня по економіці.....	75
4.2.	Внесок категорій кінцевого використання до зростання ВВП, % до ВВП попереднього року.....	78
4.3.	Зміна кінцевих споживчих витрат домашніх господарств за функціями.....	79
4.4.	Зміна кінцевих споживчих витрат загального державного управління за функціями.....	80
4.5.	Зміна структури валового нагромадження основного капіталу.....	80
4.6.	Динаміка споживання ресурсів реального сектора, %.....	81
4.7.	Внесок реального сектора до формування сальдо зовнішньоекономічних зв'язків, млрд грн.....	82
4.8.	Ступінь зношення основних засобів економіки України в 2006–2009 рр. та її окремих галузей, % до повної вартості.....	85
4.9.	Відтворення основних засобів у промисловості України, % до вартості на початок року.....	85
4.10.	Структура переробної промисловості України та провідних країн світу, %.....	86
4.11.	Динаміка питомих коефіцієнтів утворення відходів у розрахунку на 1 млн грн промислової продукції.....	97
4.12.	Динаміка рентних доходів від використання природних ресурсів в Україні, млрд грн.....	98
5.1.	Загальне багатство та природний капітал в окремих країнах світу в 2000 та 2005 рр.....	114
5.2.	Складові скоригованих чистих заощаджень у 2006 році, % до ВВП.....	116
5.3.	Окремі індикатори продуктивності економіки України та країн регіону Європи, Кавказу і Центральної Азії.....	116

Список рисунків

1.1.	Стале економічне зростання у США, відновлення зростання в Азії та післявоєнне диво у Європі.....	15
1.2.	Динаміка торговельного балансу Китаю та США за 2001–2011 рр.....	16
1.3.	Частка заощаджень до ВВП за 1961–2011 рр.....	16
1.4.	Макроекономічні показники окремих країн, 2010–2011 рр.....	17
1.5.	Обсяг державних видатків у Європі та решті світу.....	17
1.6.	Різниця сум державних видатків у Європі та в окремих регіонах.....	18
1.7.	Макроекономічні показники окремих країн, 2010–2011 рр.....	19
1.8.	Зайнятість та продуктивність праці США і Єврозони в динаміці.....	20
1.9.	Розриви у продуктивності праці. Розрив 1: між Північчю і Півднем; Розрив 2: між ЄС і США.....	20
1.10.	Рівні продуктивності праці у 2002 р., тис. дол. США 2005 р.....	21
1.11.	Структура торгівлі послугами, %.....	22
1.12.	Географічна структура торгівлі послугами, %.....	22
1.13.	Спеціалізація країн за традиційними та новими секторами.....	23
1.14.	Валові заощадження та інвестиції, % до ВВП.....	24
1.15.	Тенденції зміни напрямків ПІІ.....	25
1.16.	Питома вага країн у світовому державному боргу.....	26
2.1.	Темпи зміни ВВП України та груп країн світу, %.....	31
2.2.	Зміна ВВП України та країн ЄС-27, % до відповідного періоду попереднього року.....	32
2.3.	Зміна ВВП України та груп країн світу, % до 2000 р.....	32
2.4.	Частка ВВП України та груп країн у розрахунку на одну особу відносно найбільш розвинених країн світу, %.....	33
2.5.	Світові ціни на первинні товари та зміна ВВП України, % до відповідного періоду попереднього року.....	34
2.6.	Динаміка вартісного обсягу запасів основного капіталу України протягом 2001–2010 рр., млн грн.....	42
3.1	Динаміка капіталізації різних груп ринків у 2004–2011 рр., %.....	46
3.2.	Динаміка усередненої капіталізації фондових ринків країн за групами та капіталізації фондового ринку України у 2004–2011 рр., у дол. США по відношенню до 01.01.2004 р.....	47
3.3.	Динаміка розподілу обсягів торгів між різними групами ринків у 2004–2011 рр.....	48
3.4.	Динаміка усереднених за групами обсягів торгів на фондових ринках у 2004–2011 рр. по відношенню до 01.01.2004 р.....	48
3.5.	Динаміка вартості фондових індексів країн у 2007 – I кв. 2012 р. по відношенню до 01.01.2007 р.....	49
3.6.	Динаміка вартості індексу ПФТС та обсягів коштів на поточному та фінансовому рахунках платіжного балансу України у 2008–2011 рр.....	50
3.7.	Квартальна динаміка вартості індексу ПФТС та обсягів прямих і портфельних інвестицій у 2008–2011 рр.....	50
3.8.	Усереднене зростання ВВП досліджуваних країн та відповідне усереднене зростання капіталізації їхніх фондових ринків за попередній рік у 2000–2011 рр....	51
3.9.	Річна зміна ВВП України та капіталізації фондового ринку США у 2000–2011 рр.....	52

3.10.	Вартісна структура товарного експорту України у 2008–2011 рр.....	54
3.11.	Динаміка показників зовнішньої торгівлі України впродовж 2000–2011 рр.....	55
3.12.	Вартісна структура товарного імпорту України у 2008–2011 рр.....	56
3.13.	Динаміка валового зовнішнього боргу України та коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2003–2011 рр.....	58
3.14.	Динаміка балансу фінансового рахунку та його складових в Україні у 2004–2011 рр.....	58
3.15.	Географічна структура зовнішньої торгівлі України у 2006–2011 рр., %.....	59
3.16.	Обсяги інвестицій в основний капітал в Україні в 2001–2011 рр.....	60
3.17.	Індекси ІОК в економіці та промисловості України в 2001–2011 рр. в цілому (а,б) та за видами економічної діяльності (в,г), %.....	61
3.18.	Структура ІОК в економіці (а) та промисловості (б) України в 2001, 2011 рр. за видами економічної діяльності, %.....	62
3.19.	Структура ІОК за джерелами фінансування, %.....	62
3.20.	Структура кредитів за цільовим спрямуванням і строками погашення, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям у 2008, 2011 роках, %.....	63
3.21.	ПІІ у розрахунку на одну особу у 2010 р., дол. США.....	64
3.22.	Обсяги ПІІ в Україну, млн дол. США.....	65
3.23.	Структура ПІІ в Україну за видами економічної (а) та промислової (б) діяльності на початок 2002 та 2012 рр., %.....	65
3.24.	Стан та взаємовідносини державних та приватних інститутів в Україні.....	66
3.25.	Найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу в Україні за версією Світового економічного форуму, % опитаних керівників підприємств.....	67
3.26.	Легкість ведення бізнесу в Україні у 2011–2012 рр. за рейтингом Світового банку «Doing Business» для 183 країн.....	67
3.27.	Прямі витрати бізнесу України на процедури отримання дозволів, державного контролю та технічного регулювання у 2010 р.....	68
3.28.	Частка підприємств, що отримували принаймні один дозвіл на рік у 2006–2010 рр.....	69
3.29.	Частка підприємств, підданих перевіркам у 2002–2010 рр.....	70
3.30.	Час на підготовку документації та реєстрацію технічних умов підприємствами у 2006, 2010 рр.....	71
4.1.	Зміна темпів ВВП та індексу CRB.....	77
4.2.	Малі підприємства в розподілі чистої кредиторської заборгованості.....	84
4.3.	Динаміка індексів промислового виробництва, споживання свіжої води та скидання забруднених стоків без очищення, % до 2000 р.....	94
4.4.	Співвідношення між індексами промислового виробництва і шкідливих викидів в атмосферу, % до 2000 р.....	96
5.1.	Групування регіональних господарств України за їхньою питомою вагою у загальних обсягах експорту товарів у 2001–2011 рр., %.....	102
5.2.	Групування регіональних господарств України за їхньою питомою вагою у загальних обсягах імпорту товарів у 2001–2011 рр., %.....	102
5.3.	Групування регіонів України за типом секторально-галузевої структури валової доданої вартості у 2009 р. (у розрізі агрегованих секторів економіки), %.....	104
5.4.	Динаміка світових ВВП та торгівлі товарами у 2006–2011 рр. та прогноз на 2012–2013 рр.	106
5.5.	Динаміка ВВП у 2006–2013 рр. та прогноз на 2012–2013 рр. за окремими групами країн світу.....	107

СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ДИСПРОПОРЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1

РОЗДІЛ

1.1 Пропорційність та диспропорційність розвитку економічних систем

Економіка – це війна пропорцій і на сьогодні спостерігається ланцюгова реакція спотворень основних економічних пропорцій, які ідентифікуються як диспропорції і призводять до дисбалансів, тобто диспропорції виступають характеристикою як пропорційності, так і її негативних змін.

Економічна наука, як і весь світ, переживає сьогодні переоцінки цінностей і саме більшою мірою структурні компоненти (пропорції, диспропорції), а не загальні величини дадуть змогу знайти шляхи вирішення кризи моделі глобального економічного розвитку. Беручи до уваги теорію "збалансованого економічного зростання" можна говорити про утримування певних ключових змінних у фіксованому співвідношенні, що робить систему негнучкою, інерційною і неприйнятною до інновацій, оскільки вона створює правила гри за принципом "все або нічого", коли необхідно змінити все або не змінювати нічого. Змінювати все одразу, зберігаючи пропорційні співвідношення, надзвичайно важко і на противагу цьому видатний вчений Йозеф Шумпетер показав, що економічний розвиток також потребує миттєвих змін, які вивільняють дорогу новим і перспективним, і такі зміни уособлюють окремі диспропорції.

Кожна національна економіка потребує як синхронізації, так і певної десинхронізації, але, на жаль, на сьогодні нам не вистачає, як даних, так і системи вимірювань що дадуть можливість визначити, коли необхідно вийти за межі того чи іншого, оскільки наука "хрономіка" – наука про часову (пагову) узгодженість в економіці – перебуває на стадії становлення і саме категорія диспропорцій може стати одним із показників, які дадуть можливість її розвивати.

За теорією загальної рівноваги пропорційність виступає умовою досягнення повної і часткової рівноваги та нерівноважних станів, причинами двох останніх і є диспропорції, які породжують дисбаланси.

За глибиною дисбаланси розрізняють:

- поверхневі: у структурі попиту та у розподілі доходів;
- глибинні: у моделі економічного зростання та у виробничій структурі.

За рівнями економіки розрізняють пропорції/диспропорції:

- загальноекономічні – характеризують співвідношення окремих сторін, елементів суспільного виробництва;
- міжгалузеві – відображають співвідношення між галузями або комплексними галузями;
- внутрішньогалузеві – це співвідношення у межах однієї галузі;
- територіальні – відображають територіальне розміщення виробничих ресурсів у межах країни, економічне співвідношення економічних районів, регіонів, територіально-виробничих комплексів, а також областей у виробництві та розподілі суспільного продукту.

Пропорції економіки виражають також різні співвідношення в умовах виробництва, розподілу, обміну і споживання, тому критерії класифікації можна згрупувати за такими ознаками:

- за способом економічного і статистичного виміру: матеріально-речові, вартісні;
- за природою кінцевого результату (товар, послуга): матеріальне виробництво, сфера послуг;
- за виробничою структурою: співвідношення сфер виробництва і галузей.

Перераховані пропорції, віддзеркалюють матеріально-речові аспекти національної економіки і іншим важливим аспектом є соціально-економічний критерій класифікації, який передбачає такі пропорції, як співвідношення різних видів власності, соціально-класову структуру зайнятого населення, структуру населення за доходами тощо.

Важливими є економічні пропорції/диспропорції між:

- засобами виробництва і робочою силою;
- різними видами засобів виробництва;
- співвідношення між виробництвом, розподілом, обміном і споживанням;
- нагромадженням та споживанням;
- економічними комплексами, галузями і підгалузями;
- різними типами власності;
- секторами економіки (державним і приватним);

– результатами національного виробництва.
Основною проблемою відтворення економічних систем є формування пропорцій між:

- виробництвом і споживанням;
- підрозділами національного виробництва;
- витратами на виробництво та доходами від реалізації продукту виробництва;
- відшкодуванням спожитого капіталу та нагромадженням;
- споживанням і нагромадженням (заощадженням);
- заощадженнями та інвестиціями.

Питання пропорційності/диспропорційності виражено у зростанні за "золотим правилом", коли під нагромадженням розуміють таку норму заощаджень s , за якої встановлюється стан сталої рівноваги економічної системи з найбільшим рівнем споживання. Суспільство існує для того, щоб споживати плоди економічного розвитку, а не виробляти продукцію лише заради продукції. Тому цілком зрозуміло, що виникає питання про такий сталий рівень запасу капіталу k^* , за якого рівень споживання в країні стає максимальним. Відповідь на це питання дає так зване "золоте правило" нагромадження.

Сучасний етап розвитку економічних систем вимагає поповнення категорійного апарату і, зокрема, визначення терміну диспропорцій як в загальному розумінні, так і стосовно його застосування в економіці, що зумовлене використанням по суті близьких до нього термінів і синонімів.

Загалом слова "диспропорції", "диспропорційність" характеризують негативні риси та явища і є антонімами слів "пропорції" і "пропорційність", які здебільшого мають позитивне або нейтральне значення. У найавторитетніших зарубіжних словниках терміни "пропорції" та "пропорційність" визначаються як частка чогось у цілому, або співвідношення одного явища до іншого, гармонійність між частинами¹, причому не обов'язково у числовому виразі. Щодо математичного підходу, то у словниках наводять класичний приклад пропорційності "чотирьох цифр" – $2:6 = 3:9$. Тобто, категорії *диспропорції*, *диспропорційність*, *незбалансованість* визначаються як певне відхилення від пропорцій, пропорційності, збалансованості, як намагання досягти пропорційності, незалежно від того, наскільки ці відхилення малі або значні.

Вивчення категорії "диспропорції" вимагає розглянути трактування пропорційності та диспропорційності в економіці. Пропорційність в економіці, за словником кінця радянських часів (термін "диспропорції" в словнику відсут-

ній), тлумачиться таким чином: "В економіці пропорції (від лат. *proportio* – співвзірність) можна визначити як існуючі співвідношення між елементами, частинами та підрозділами виробництва, галузями економіки, регіонами країни, країнами, які формуються внаслідок соціально-економічного розвитку суспільства та впливу інших (історичних, природних, політичних, науково-технічних тощо) факторів"². У такому контексті, на відміну від диспропорцій (та диспропорційності), вони відносно нейтральні, тобто пропорційність переважно розглядається як відображення стану соціально-економічних явищ в сучасних умовах або в порівнянні з минулим, чи перспективним станом, тобто в двох різних вимірах – *в статистиці або в динаміці*.

Загальноприйнятих для економіки кількісних показників, котрі б однозначно давали змогу ідентифікувати позитивність чи негативність впливу диспропорції, швидше за все не існує, оскільки ті ж самі економічні показники, пропорції можуть розглядатися одними суб'єктами як позитивні, а іншими – як негативні й диспропорційні.

Термін "диспропорційність" почав часто використовуватися у останні роки, але майже всі економічні дослідження, присвячені економіко-математичним моделям, теоретичній статистиці та теорії бухгалтерського обліку і макро- або мікроекономіці більшою або меншою мірою пов'язані з аналізом аспектів диспропорційності, але, окрім диспропорційності, ці явища визначалися і визначаються десятками інших термінів. Праці з макро- або мікроекономіки по суті всі стосуються елементів диспропорційності, незбалансованості, хоча безпосередньо ці терміни майже не використовуються. У радянські часи аналіз зарубіжної економіки, в тому числі і явищ диспропорційності, здебільшого пов'язувався із терміном "криза", а аналіз аналогічних явищ в радянській економіці підпадав під загальний знаменник "дії закону планомірного, пропорційного розвитку".

Щодо характеристики сучасних економічних систем, то навряд чи є сумніви стосовно існування у ній більш ніж достатньо елементів диспропорційності, проте, цей термін майже не вживався до початку фінансово-економічної кризи. Замість нього використовуються десятки близьких до нього термінів, які безпосередньо виражають "диспропорційність"³ – це, наприклад, нестабільність, асинхронність, дефіцит/профіцит Зведеного бюджету, невилати зарплат, пенсій, надмірна зношеність основних фондів, нерівномірність розвитку,

¹ The Concise Oxford Dictionary of Current English / Ed. J. B. Sykes. – London: The Clarendon press, 1984. – 1258 p.; Webster's New World Dictionary of American Language / David B. Guralnik. – N.Y.: Simon and Schuster, 1982. – 1692 p.

² Политическая экономия: Словарь / [сост. Г. В. Донской, Г. И. Либман; ред. М. И. Волкова]. – М.: Политиздат, 1983. – С. 364.

³ Геєць В. М. Нестабільність та економічне зростання / В. М. Геєць. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2000. – 344 с.

нерівність між країнами та регіонами, розрив між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, поляризація доходів населення, значні структурні деформації, негативні зміни у структурі промисловості тощо.

При ознайомленні з західною економічною літературою до 2008 р. відчувається, що проблеми *диспропорційності*, в контексті наголосу та уваги до них, здебільшого поширені в колах економістів, які спеціалізуються на економіко-математичних методах досліджень та меншою мірою на макроекономіці. Тут іще раз необхідно погодитись, що в тію чи іншою мірою вони наявні, присутні майже у всіх соціально-економічних явищах, але переважно розглядаються, аналізуються без спеціального підкреслювання цього терміну. Увага до нього та частота його застосування (мода на його використання) зростає у передкризовий та кризовий періоди 2007–2010 рр. і як певну аналогію можна навести відчутне поширення останнім часом застосування в економічній літературі терміну *ризик*. Вони теж завжди існують і існували, але аналізувалися, коментувалися більш нейтрально, по-іншому, без концентрації "особливої" уваги, без наголосу на них.

В умовах ринкової економіки (як і економіки перехідного періоду), виявлення та усунення, принаймні переважної кількості соціально-економічних диспропорцій в економічній літературі розглядається в контексті *політи та пропозиції* і вони детально розглядаються у всіх західних підручниках з макроекономіки⁴.

Набагато важливішими є терміни диспропорційність та незбалансованість у статистичній динаміці. В статичному підході вони застосовуються майже щодо всіх економічних та соціальних явищ, а щодо динаміки, то її можна розподілити на два вектори – перший, який сприяє їх подоланню, другий – який збільшує диспропорційність та незбалансованість, наприклад – якщо темпи збільшення ВВП на душу населення в країнах, які розвиваються, вищі за темпи зростання цього показника у розвинених країнах, то можна говорити про певні тенденції подолання диспропорційності.

Причому, якщо в першій групі країн ці темпи в два-три рази більші, ніж у другій, то це трактується як значні темпи подолання нерівномірності розвитку, а, якщо, скажемо, вони тільки на 10–20% більші, то ми маємо дуже повільні, незначні показники зменшення існуючої диспропорційності.

Отже, значна частина даних, які наводяться у статистичних збірниках України, інших країн, ООН, інших міжнародних організацій можуть розглядатися саме як база для аналізу диспропорційності та незбалансованості численних соціально-економічних показників і в статистичній, і в динамічній.

⁴ Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : в 2 т. / Кэмпбелл Р. Макконнелл, Стэнли Л. Брю ; [пер. с англ.] – [11-ое изд.] – М. : Республика, 1992. – Т. 2. – 400 с. (Глава 22 "Спрос, предложение и эластичность").

Щодо статистичного, кількісного виразу диспропорційності, то одним з найбільш придатних для цього прийомів можна вважати (особливо у відношенні диспропорційності в статистиці – між країнами, регіонами) співвідношення між максимальними та мінімальними значеннями показників, які порівнюються. Приклад цього наводиться нижче при аналізі диспропорцій компонентів індексів людського розвитку. Існують принаймні дві принципові статистичні вимоги до аналізу пропорційності, без урахування яких висновки або взагалі неможливі, або вони будуть неточними та помилковими, і у багатьох випадках цих умов не дотримуються. Перша – мають бути однаковими об'єкти, які порівнюються, друга – міжнародні класифікації щодо порівняння структурної диспропорційності.

У провідних зарубіжних економічних виданнях звертається особлива увага на необхідність дотримання чітких умов щодо відповідності статистичних даних, що наводяться в статистичних збірниках, або ж при аналізі в економічних дослідженнях – на реалії економічних та соціальних процесів, котрі вони мають відображати, особливо ті, в яких наголос фокусується на диспропорційності.

Так, у документі ПРООН, присвяченому Декларації Тисячоліття, йдеться про необхідність уваги до якості статистичних даних: "Завдання у галузі розвитку у Декларації тисячоліття ясно вказують на необхідність наявності актуальних, достовірних, своєчасних статистичних даних для формування політики, контролю за роботою директивного керівництва, відстеження прогресу та оцінки результатів" Там же йдеться про: "Недооцінювання важливості статистичних даних як засобу підтримки прийнятих рішень" та "на реагування на вирішення нових завдань, зменшення кількості прогалин та невідповідностей щодо своєчасності надання даних", звертається увага, що "статистичні дані можуть бути такими, що їх не можна зіставляти". Проте, незважаючи на значне удосконалення становища в цьому питанні в останні роки, задоволення потреб на базові дані щодо людського розвитку, як і раніше, залишаються невирішеною проблемою⁵.

Можна навести й інші приклади невідповідності статистичних даних характеристикі диспропорцій в економіці, як на міжнародному рівні, так і більш близьких нам щодо України.

Зокрема, відносно чи не найважливішого макропоказника – індексів змін реального ВВП у розвинених країнах та країнах, які розвиваються, існують значні розбіжності, залежно від того, на чому базується вагова система індексів при зведенні національних даних – на показниках офіційного валютного курсу, чи на паритетах купівельної спроможності (ПКС).

⁵ Human Development Report 2003. Millennium Development Goals: A compact among nations to end human poverty. Published for the United Nations Development Programme. – N.Y. : Oxford University Press, 2003. – P. 35.

Ця проблема кілька років тому серйозно обговорювалася Статистичною комісією ООН, була створена спеціальна робоча група для її подальшого поглибленого вивчення.

Загальний висновок відносно цієї проблеми полягає в тому, що статистичні дані щодо характеристики проявів диспропорційності мають аналізуватися з точки зору їх реальності, а не використовуватися чисто механічно. Безумовно, що ця вимога далеко не легка і ці досить складні методологічні та практичні аспекти повинні в першу чергу, розв'язуватися статистичними службами, а не користувачами статистичних даних, проте у деяких випадках протиріччя між реальним становищем та статистичними даними настільки кричущі, що їх не можна не помітити.

Диспропорційність соціально-економічних явищ не є якимось новим проявом процесу історичного розвитку людства, яка з'явилася лише в останні роки у історичній літературі. Починаючи з часів стародавнього світу – древнього Риму, Греції, країн Близького Сходу, Індії, Китаю можна знайти чимало прикладів "диспропорційності" щодо умов життя, тодішньої економіки, торгівлі. Сотні прикладів, котрі характеризують диспропорційність соціально-економічного становища періоду Середньовіччя та початку формування капіталізму, наводяться у відомій тритомній праці французького вченого Фернана Броделя "Економіка повсякденності", перекладеній, до речі, українською та російською мовами.

Із найбільш серйозних, глобальних досліджень, що вийшли в середині минулого сторіччя і заклали фундамент подальшого розвитку та свого роду "спеціалізації" цих досліджень, слід виділити монографію американських авторів подружжя Войтинських "Світове населення і виробництво. Тенденції та перспективи"⁶. Характеризуючи споживчі потреби населення, вони зазначають, що "у нашій Західній цивілізації потреби, – реальні або уявні не мають обмежень. Задоволення одних бажань викликає та стимулює нові бажання. Ця незадоволеність потреб має подвійний наслідок: основу для динамічного розвитку існуючої соціально-економічної системи та формування загального усвідомлення незадоволеності"⁷, аргументовані статистичними даними, котрі яскраво характеризують подекуди вражаючі диспропорції у споживанні продуктів сільськогосподарського походження.

Серед численних зарубіжних досліджень, присвячених різним аспектам диспропорційності, не можна не згадати і принципово нові підходи щодо методології та практики порівняння ВВП/ВНП та його компонентів (за кінцевим ви-

користанням) між країнами не за офіційними валютними курсами, а на базі (ПКС) національних валют по відношенню до американського долара. Це колективне дослідження, яке спільно виконувалося трьома установами, – Статистичним департаментом Секретаріату ООН, Світовим Банком та Пенсільванським університетом⁸. Результати виявили значні розбіжності між душевим рівнем основного макропоказника ВНП, який з 1967 р. було замінено на ВВП за офіційними валютними курсами та ПКС, особливо щодо основних компонентів цього показника. Тепер цей метод порівнянь "взято на озброєння", широко використовується у всіх серйозних міжнародних порівняннях між країнами, які характеризують диспропорційні аспекти соціально-економічного розвитку країн світу.

На двох сесіях Проекту LINK, які проходили у листопаді 2006 р. у Женеві (Швейцарія) та у травні 2007 р. у Пекіні (КНР), розглядалося п'ять доповідей, присвячених проблемам економічної незбалансованості. Точніше, у їх назвах фігурувало слово "*imbalance*", яке може бути перекладене українською мовою, як "*дисбалансованість*", або швидше – "*несбалансованість*".

Матеріали цих доповідей свідчать про те, що в них ідеться про аналіз економічної диспропорційності у розвитку окремих груп країн та регіонів порівняно з загальносвітовими тенденціями (передостання сесія у Женеві) та особливостей економічного розвитку Китаю порівняно з іншими країнами і, зокрема, з Індією (остання сесія у Пекіні).

Взагалі можна зазначити, що термін незбалансованість ("*imbalance*"), який має негативний відтінок, не досить часто вживається в англійській, російській та українській мовах, на відміну від позитивного значення цього слова "збалансованість" і особливо терміну "баланс". Так, термін "*imbalance*" взагалі не згадується в найавторитетнішому словнику англійської мови "*The Concise Oxford Dictionary*", а в аналогічному американському словнику "*Webster's New World Dictionary of the American Language*" його тлумаченню присвячено півтора рядка в одній з двох колонок⁹ – "*нестача балансування (балансу) щодо пропорційності, стану, функцій тощо*". "Большая советская энциклопедия" (видання 1983 р.) наводить пояснення цього терміна лише в фізико-механічному сенсі, як "відхилення від осі в машинах, механізмах"¹⁰.

⁸ A System of International Comparisons of Gross Product and Purchasing Power / [Irwing B. Kravi, Zoltan Kenessey, Alan Heston, Robert Summers]. – Baltimore and London : The Johns Hopkins University Press, 1975. – P. 294.

⁹ Webster's New World Dictionary of American Language / David B. Guralnik. – N.Y. : Simon and Schuster, 1982. – P. 725.

¹⁰ Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А.Прохоров. – [3-е изд.]. – М. : Большая советская энциклопедия, 1969–1978. – Т. 17: Моршин – Никиш. – 1974. – 616 с.

⁶ Woytinsky W. S. World Population and Production. Trends and Outlook / W. S. Woytinsky, E. S. Woytinsky. – N. Y. : The Twentieth Century Fund, 1953. – P. 268.

⁷ Там само. – P. 265.

На відміну від цього негативного за змістом терміну його позитивній інтерпретації – терміну "баланс"¹¹ "Большая советская энциклопедия" приділяє понад 10 сторінок, висвітлюючи різні види балансів, починаючи від далеких для економіки визначень "балансу землі" і "баланса времени оборота вагонов", до детального висвітлення класичних економічних балансів: "баланса народного хозяйства", "баланса общественного продукта", "баланса межотраслевого производства и распределения продукции".

Мабуть, одним з найпоширеніших прикладів дисбалансів є Зведені бюджети (не тільки України, а й інших країн), які у більшості випадків, затверджуються з перевищенням видатків над доходами (іноді – навпаки), адже на стадії їх підготовки сума витрат значно перевищує можливі бюджетні надходження.

Термін "пропорційність", "диспропорційність" має ширшу сферу застосування в Україні (порівняно з терміном "дисбаланс"), наприклад, досліджуючи вікову структуру жінок в Україні, співвідношення слід трактувати як "диспропорційні" і навряд чи до них можна застосувати термін "незбалансованість", оскільки використання цих диспропорцій у системі балансу неможливе априорі, враховуючи важливість природних чинників.

Тобто у Проекті LINK термін "*imbalance*" міг бути без будь-якої втрати змісту доповідей замінений іншими, близькими до нього, термінами, які частіше вживаються в економічній літературі. Швидше за все його згадування вперше викликало "ланцюгову реакцію" щодо подальшого використання у назвах доповідей цього Проекту, ознайомлення з якими підтвердило висновок, що термін "*imbalance*" є лише одним з інших численних синонімів, яким зазвичай міжнародні організації характеризують економічний розвиток країн, регіонів, світу в цілому у статичній та динамічній. Отже, в контексті цих доповідей він має значення певних відхилень від більш бажаних тенденцій і, зокрема (що особливо не підкреслюється), від базових цілей Декларації тисячоліття, хоча, на нашу думку, в цьому випадку доцільніше використовувати категорію "диспропорційність".

Серйозні міжнародні дослідження щодо структурних порівнянь і можливостей виявлення диспропорцій розпочалися у повоєнні роки. Одним з найбільш вагомих міжнародних документів, спрямованих на певне подолання найгостріших проявів диспропорційності у світовому масштабі слід вважати прийняту 189 країнами світу на сесії Генасамблеї ООН у 2000 р. Декларацію тисячоліття.

Вона окреслює вісім найбільш гострих соціально-економічних диспропорцій сучасності – домовленості про позбавлення людства від бідності і, хоча Декларація має форму політичного документа, в основі якої лежать найгостріші економічні та соціальні диспропорції сучасності – між розвиненими країнами та країнами, які розвиваються, з особливим наголосом на стан найменш розвинених країн, уже в рік прийняття Декларації вказувалося: "важко уявити, що найбідніші країни будуть спроможні досягти 1–7 цілей, передбачених цією Декларацією, без кардинальної зміни політики багатих держав, яка подається у цілі 8".

За кожною з цілей Декларації тисячоліття можна наводити численні статистичні таблиці та десятки сторінок текстового аналітичного матеріалу, поданого в аналітично-статистичній частині "Доповіді про людський розвиток 2003 р.", але основний і дуже невтішний висновок полягає в тому, що за останнє десятиріччя понад 50 країн (а це більше чверті країн світу) стали ще біднішими.

Термін дисбаланси у останні роки використовувався у Звіті Європейської комісії "Про профілактику та корекцію макроекономічних дисбалансів" у якому визнано що "однією із основних причин сучасної економічної кризи є великі та постійні макроекономічні дисбаланси (*imbalances*), які накопичилися протягом останнього десятиліття й відображені у значних і постійних зовнішніх дефіцитах і надлишках, постійній втраті конкурентоспроможності, виникненні заборгованості і спекуляцій на ринку нерухомості. Вони не тільки викликали макроекономічні труднощі для держав-членів, але також привели в дію "механізми перетікання", які стають загрозами для Єврозони.

Цей звіт механізму попередження (ЗМП) є першим кроком у реалізації нової процедури спостереження для упередження і корекції макроекономічних дисбалансів, тобто процедури виявлення макроекономічних дисбалансів – ПВД (табл. 1.1)¹².

Можна погодитись, що будь-які соціально-економічні пропорції містять в собі певні елементи диспропорційності і коли їх кількісні характеристики дають змогу ідентифікувати негативні зміни в економічних процесах, тоді можна розглядати та трактувати їх вплив як негативний. Проте слід зазначити, що будь-яких загальноприйнятих кількісних показників не існує, тому диспропорційність необхідно розглядати залежно від об'єкта і суб'єкта дослідження, що дає можливість констатувати два варіанти впливу на економічний розвиток – позитивний та негативний, незважаючи на закладений у термін негатив із філологічної точки зору.

¹¹ Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А.Прохоров. – [3-е изд.]. – М. : Большая советская энциклопедия, 1969–1978. – Т. 2: Ангола – Барзас. – 1970. – 632 с.

¹² Alert Mechanism Report / European Commission. – Brussels, 2012. – P. 3.

Зовнішні дисбаланси і конкурентоспроможність					
Показник	Середньорічний баланс поточного рахунку (розрахований за 3 роки), % до ВВП	Чиста міжнародна інвестиційна позиція, % до ВВП	% зміни (за 3 роки) реального ефективного обмінного курсу, як дефлятор використовується гармонізований ІЦЦ (НІСР) порівняно з 35 промислово розвиненими країнами	% зміни (за 5 років) частки ринку, призначеної на експорт	% зміни (за 3 роки) у номінальних витратах на працю у вартості одиниці продукції (б)
Джерело даних	Статистика платіжного балансу, Євростат	Статистика платіжного балансу, Євростат	Показник Генерального директорату Європейської комісії з економіки та фінансів (DG ECFIN), база даних щодо цінової конкурентоспроможності та конкурентоспроможності за витратами	Статистика платіжного балансу, Євростат	Євростат
Орієнтовний поріг	+6/-4%	-35% нижній квартиль	+ / -5% для Єврозони + / -11% для інших нижні і верхні квартілі ЕА / + на невизначений термін ЕА	-6% нижній квартиль	+9% € +12% без € верхній квартиль €А3 рр.
Період для розрахунку порогів	1970–2007	Перший доступний рік (з середини 1990-х років) – 2007	1995–2007	1995–2007	1995–2007
Деякі додаткові показники, які будуть використовуватися в економічних читаннях	Чисте кредитування / запозичення по відношенню до ROW (Рахунок операцій з капіталом + Сальдо рахунку поточних операцій у% від ВВП)	Чистий зовнішній борг, % від ВВП	Реальний ефективний курс по відношенню до інших країн Єврозони	Частка експорту в обсягах товарів; продуктивність праці; тренд зміни сукупної факторної продуктивності	Номінальні витрати на працю у вартості одиниці продукції (зміни за 1, 5, 10 років); Ефективні витрати на працю у вартості одиниці продукції по відношенню до інших країн Єврозони. Інші показники виміру продуктивності
Внутрішні дисбаланси					
Показник	% зміни до попереднього року дефлятованих цін на житло (в)	Рух кредитних коштів у приватному секторі, % від ВВП (г), (д)	Заборгованості приватного сектора, % від ВВП (г), (д)	Загальний державний борг, % від ВВП (е)	Середній рівень безробіття за 3 роки
Джерело даних	Гармонізований індекс цін на житло від Євростату, комплектується ЄЦБ, ОЕСР і дані БМР	Євростат для річних даних і QSA, ЄЦБ для квартальних даних	Євростат для річних даних і QSA, ЄЦБ для квартальних даних	Євростат (ЕДР – договір визначення).	Євростат
Орієнтовний поріг	+6% верхній квартиль	+15% верхній квартиль	160% верхній квартиль	+60%	+10%
Період для розрахунку порогів		1995–2007	1994–2007		1994–2007
Деякі додаткові показники, які будуть використовуватися в економічних читаннях	Реальні ціни на житло (зміни протягом 3 років) і номінальна ціна на житло (зміни за 1 і 3 роки). Житлове будівництво	Індикатор зміни фінансових зобов'язань неконсолідованого фінансового сектору і відношення залученого капіталу до акціонерного капіталу	Борг приватного сектора на основі консолідованих даних		

Примітка. * – планується розробити комплексний індикатор управління банківським/фінансовим сектором до кінця 2012 року;
 (а) використовується для торгових партнерів ЄС НІСР, в той час як для торгових фінансових партнерів – не членів ЄС застосовується дефлятор на основі індексу споживчих цін за СІПЦ методологією;
 (б) використовується співвідношення індексу номінальної компенсації за співробітника до реального ВВП на людину;
 (в) зміна ціни на нерухомість щодо дефлятора споживання;
 (г) приватний сектор, визначений як нематеріальні корпорації, домогосподарства та некомерційні установи;
 (д) сума кредитів та цінні папери, крім акцій та пасивів, що не об'єдналися;
 (е) стійкість громадських фінансів не буде оцінено в контексті МІР, це питання охоплене в ПСР.

1.2 Глобалізаційні процеси та їхні особливості

Наприкінці ХХ ст. світова економіка набула нової якості: найважливішим способом її функціонування і розвитку й, водночас, новим етапом інтернаціоналізації господарського життя стала глобалізація.

Нова фаза розвитку світової фінансово-економічної кризи змушує країни коригувати свої плани економічного розвитку. Неспроможність швидкого подолання кризових явищ засвідчує невідповідність існуючих принципів та механізмів регулювання економічних процесів новим реаліям. Невипадково однією з тем обговорення на цьогорічному Всесвітньому економічному форумі в Давосі стало питання переформатування світової економіки і глобального управління.

Основними довгостроковими тенденціями глобального розвитку є:

1. Посилення конкуренції за обмежені природні ресурси (енергетичні, водні) та продовольство.
2. Перетікня капіталу із Заходу на Схід, з Півночі на Південь.
3. Зростання частки міського населення.
4. Зростання частки літніх людей.
5. Зростання частки сфери інтелектуальних послуг та ролі освіти.
6. Зростання ролі і значення міжнародних інститутів.
7. Зростання ролі і значення державно-приватного партнерства, а також недержавних суб'єктів.

Нове значне посилення інтеграційних процесів та глобальної конкуренції обумовило також якісні зміни у "наповненні" компонент, що характеризують процес глобалізації.

На цьогорічному Всесвітньому економічному форумі в Давосі були визначені основні ризики глобального розвитку, які матимуть найбільший вплив на ситуацію у 2012 р. Серед них:

- хронічні бюджетні дисбаланси;
- екстремальні коливання цін на енергоресурси і продовольство;
- системні фінансові прорахунки;
- криза водопостачання;
- продовольча криза.

Більшість цих ризиків стосуються економічної сфери і ймовірними глобальними ризиками 2012 р. вважаються такі:

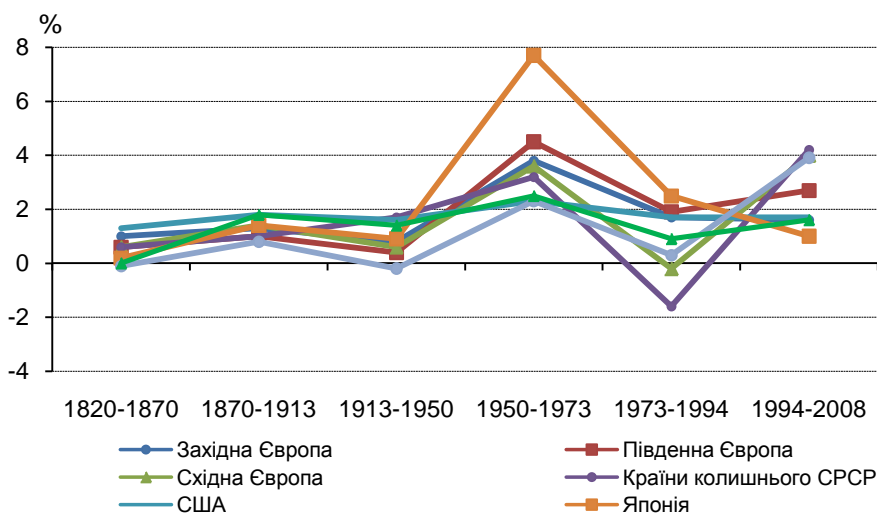
- зростання розривів у доходах;
- хронічні бюджетні дисбаланси;
- збільшення викидів парникових газів;
- кібератаки;
- криза водопостачання.

У 2000–2008 рр. економіка планети зростала темпами у 5%, а в окремих її сегментах зростання становило понад 10% (рис. 1.1). Але водночас це сформувало величезні дисбаланси, загостило усі існуючі види природних обмежень: ресурсні, інфраструктурні, екологічні, неприйнятно високими темпами в економіці зростала ліквідність.

Стале економічне зростання у США, відновлення зростання в Азії та післявоєнне диво у Європі

1.1

РИСУНОК

Джерело: за даними Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

Нагромаджені величезні світові дисбаланси рано чи пізно повинні були розв'язатися, що врешті-решт і відбулося, причому у досить жорсткому варіанті. Звідси стало очевидним, що економіка планети конче потребує, як мінімум, згладжування гостроти глобальних дисбалансів, передусім за рахунок зміни економічної політики найбільших країн, оскільки принципово важливим стало утримання світової економіки у режимі збалансованого.

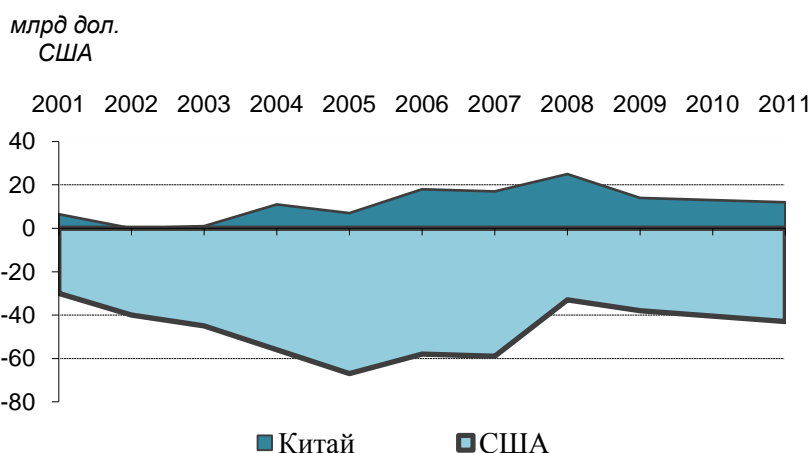
Між тим, розв'язання проблеми вирівнювання світових дисбалансів як у найближчій, так і у середньостроковій перспективі розвитку глобальної економіки, залежить від ряду чинників, серед яких найбільшу увагу фахівці

приділяють стану торговельного і платіжного балансів США та країн ЄС і заниженому курсу юаня. Вони небезпідставно вважають, що збереження на найближчі роки валютного миру та вирівнювання дисбалансів має бути найважливішим завданням для "Групи – 20". Так, відомі економісти Н. Рубіні та І. Бреммер вважають, що дисбаланс заощаджень та торговельний баланс залишається суттєвим і продовжує збільшуватися (рис. 1.2, 1.3), а разом із ним зростає й ризик валютних війн – не тільки між США і Китаєм через складні торговельні відносини, безпосередньо пов'язані з величезним валютним дисбалансом, а й також між іншими швидкозростаючими економіками.

Динаміка торговельного балансу Китаю та США за 2001–2011 рр.

1.2

РИСУНОК

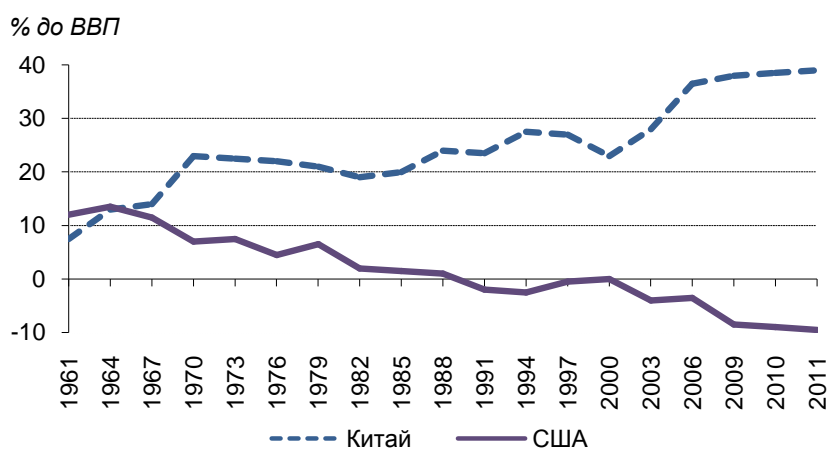

Джерело: за даними Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

Частка заощаджень до ВВП за 1961–2011 рр.

1.3

РИСУНОК

Джерело: Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

Нестійкий стан глобальної економіки (рис. 1.4) обумовлює необхідність найшвидшого та невідкладного розв'язання цих суперечностей, хоча формування нових тенденцій у світовому лідерстві вкрай утруднює пошук взаємоприйняттого рішення та компромісу.

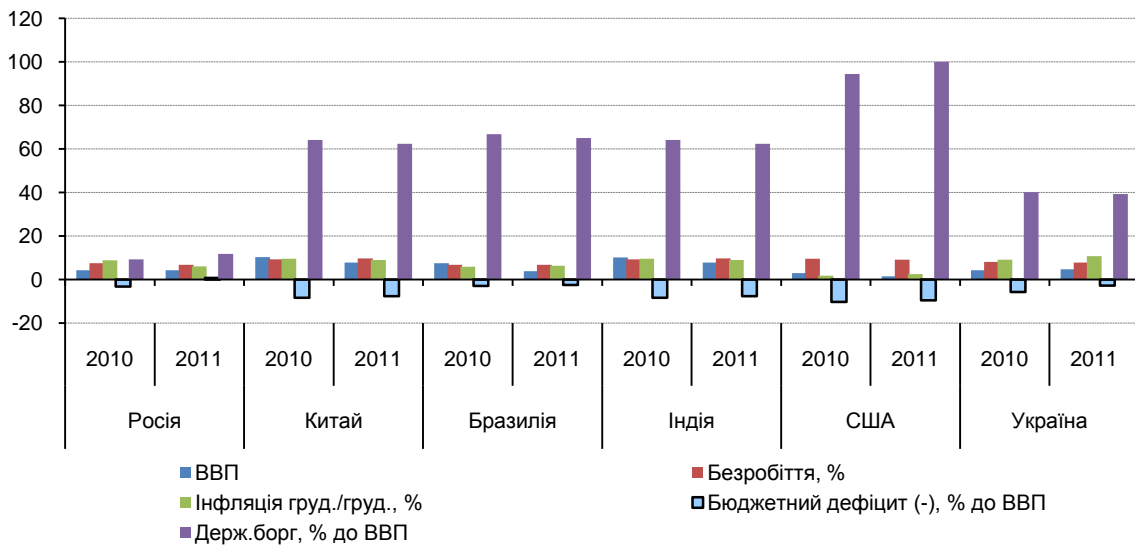
Макроекономічні характеристики загалом свідчать про значний рівень безробіття, бюджетні дефіцити, зростання безробіття та державного боргу, які на сьогодні розбалансують не лише економічні системи окремих країн, а й глобальну економіку.

Сьогодні на світовому ринку кардинально змінюється не тільки модель його організації, але й фактори формування та особливості перебігу криз, які набули глобального характеру.

Кризи 1990-х і 2000-х років (особливо глобальна фінансово-економічна криза 2007–2009 рр.) виявили очевидні недоліки чинної системи регулювання економіки (рис. 1.5) і довели неможливість й надалі залишатися в економічній парадигмі попередніх десятиліть.

Макроекономічні показники окремих країн, 2010–2011 рр. 1.4

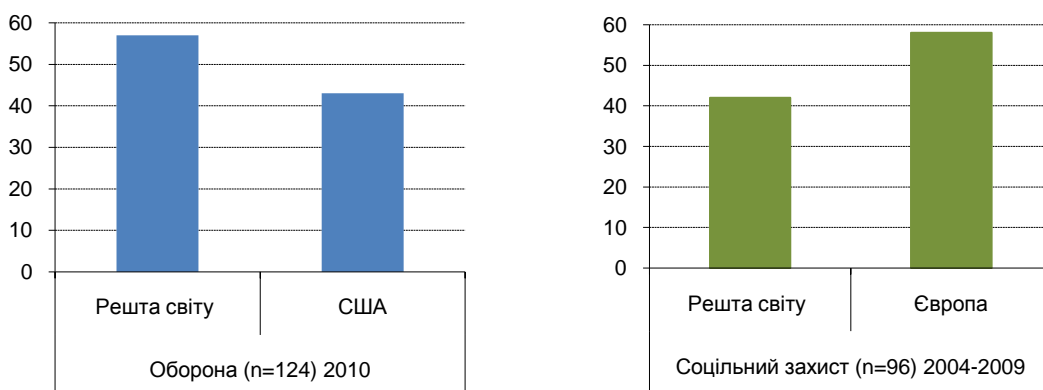
РИСУНОК

Джерело: Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pdxweb/>>.

Обсяг державних видатків у Європі та решті світу 1.5

РИСУНОК

Примітка. Стосовно видатків на соціальний захист використовуються середні значення для періоду 2004–2009 рр. (оскільки для цього періоду є дані), з розбивкою за країнами; *n* – кількість країн, включених до розрахунків. Наведені дані охоплюють загальні державні видатки, однак у разі відсутності відповідних даних стосуються лише центрального бюджету уряду.

Джерело: за даними розрахунків фахівців Світового банку, що ґрунтуються на даних Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру за 2011 р., Статистиці державних фінансів МВФ, Показниках світового банку, Базі даних Світового банку з соціального захисту для регіону Європи і Центральної Азії, та за даними Weigand C. Levels and Patterns of Safety Net Spending in Developing and Transition Countries [Electronic resource] / C. Weigand, M. Grosh // Social Protection Discussion World Bank. – 2008. – Paper No. 0817.– 47 p. – Access mode : <<http://siteresources.worldbank.org/SOCIALPROTECTION/Resources/SP-Discussion-papers/Safety-Nets-DP/0817.pdf>>.

Модель економічного зростання Європи характеризується таким, поряд з іншими, дисбалансом, як перевищення обсягу державних видатків порівняно з іншими країнами світу. Єдиною причиною цього є високі витрати на соціальний захист (рис. 1.6).

На думку Ф. Фукуяма, глобальна фінансова криза, що розпочалася у 2008 р., та поточна криза евро стали наслідком функціонування моделі слабoreгульованого фінансового капіталізму, яка сформувалася за останні 30 років.

Фінансово-економічна криза 2007–2009 рр. також продемонструвала, що увесь досвід реформування системи регулювання у 1990-х роках, котрий базувався на застосуванні монетаристської теорії, не забезпечив захисту ринку від деформацій і протиріч, які, досягнувши критичних позначень, вилилися у гостру світову кризу.

Криза 2007–2009 рр. багато чого розставила за своїми місцями: глобалізація економіки раптом перетворилася на вельми конкретний економічний контекст, без пристосування до якого неможливе виживання ані країн, ані підприємств, ані домогосподарств.

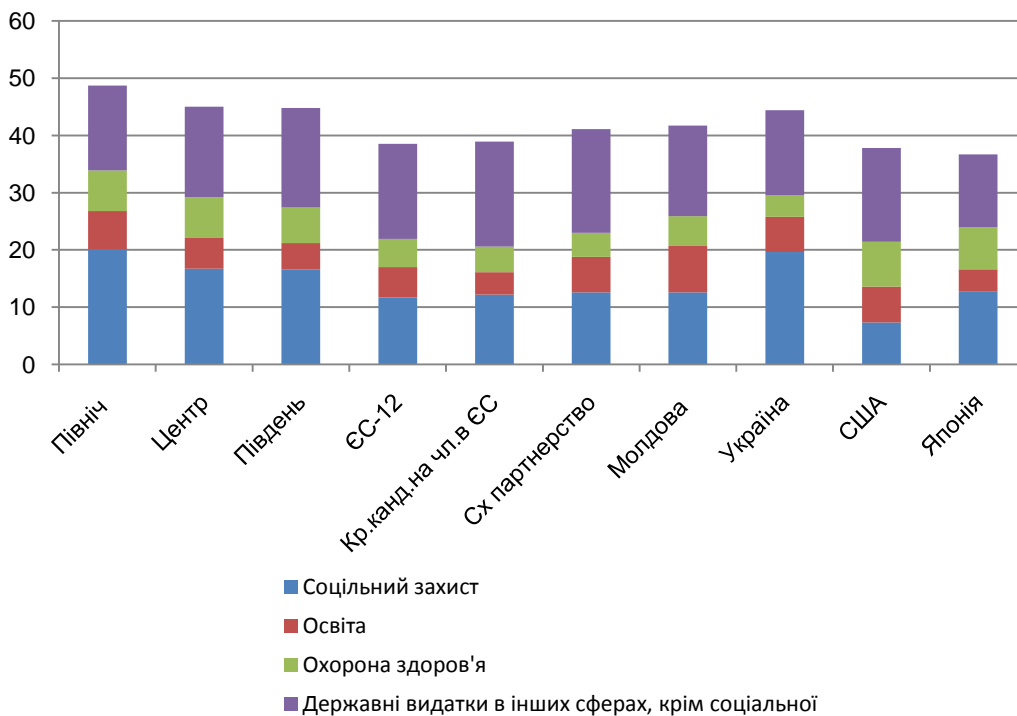
Вільний рух капіталів на світовому фінансовому ринку не піддавався національним обмеженням, чого можна було очікувати, зважаючи на те, що саме фінансова криза підірвала успішний розвиток економіки планети та обумовила різкий спад.

Разом з тим відбулося "розщеплення" світового економічного циклу, найбільш розвинені країни поринули у рецесію, а відносно швидке зростання зберегла лише частина держав – лідерів ринків, що розвиваються.

Різниця сум державних видатків у Європі та в окремих регіонах

1.6

РИСУНОК

Примітка. До "соціального захисту" включено допомогу, пов'язану з хворобами та інвалідністю, похилим віком; допомогу особам, що втратили годувальника, сім'ям і на дітей; допомогу, пов'язану з безробіттям, і допомогу для оплати житлово-комунальних послуг. Західна Європа охоплює Данію, Фінляндію, Ісландію, Норвегію та Швецію (Північ); Австрію, Бельгію, Францію, Німеччину, Ірландію, Люксембург, Нідерланди, Швейцарію та Велику Британію (Центр); Греція, Італія, Португалія та Іспанія (Південь). До групи країн Східного партнерства належать також Молдова й Україна.

Джерело: за даними розрахунків фахівців Світового банку, що ґрунтуються на даних Статистики державних фінансів МВФ та Перспектив світової економіки МВФ.

Вихід з кризи відбувається вкрай повільно і Україна, на жаль, також не відноситься до групи країн зі швидким посткризовим економічним зростанням (рис. 1.7), окрім того, для вітчизняної економіки типовим є не стільки відносно повільне зростання, скільки відсутність позитивних структурних змін та недостатня конкурентоспроможність національних виробників на міжнародних і навіть вітчизняних ринках.

Такі властивості економіки сучасної України передусім обумовлені тим, що зміни у структурі української економіки, що розпочалися з 1992 р., не забезпечили ефективного поєднання ринкових механізмів і виробничої бази. І, як наслідок, зазнала втрат й були викривлені не тільки відтворювальна база економіки, інвестиційний і людський потенціали країни, але й самі ринкові реформи.

Йдеться про ресурсне включення у світову економіку, коли країна постачає на зовнішній ринок сировину або напівсировину, а отримує високотехнологічну продукцію. Такі процеси супроводжувалися деградацією, коли власні високотехнологічні виробництва у кращому випадку замінялися складальними, та загальним спрощенням міри складності економічних відносин.

Помітно знизився загальний технологічний рівень, котрий у ряді випадків обернувся ліквідацією цілих галузей реального сектора еко-

номіки та архаїзацією соціально-економічної структури. Національні еліти й досі не сформували засад своєї довгострокової легітимності, при цьому їхній середній когнітивний рівень знизився. Залишилася нерозв'язаною й проблема вертикальної мобільності, яка безпосередньо задає відповідні параметри соціальної стабільності чи, навпаки, нестабільності.

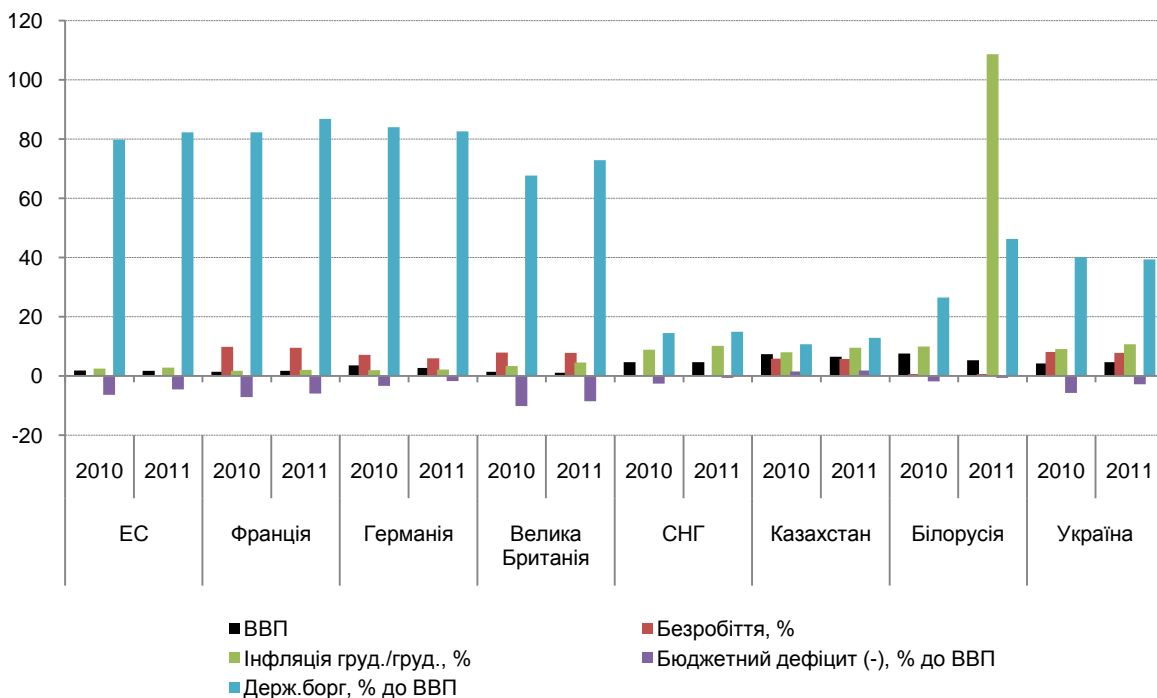
Глобальні процеси охопили не лише традиційні ринки товарів, капіталів, технологій і робочої сили, а й системи національного управління, підтримки інновацій та розвитку людського потенціалу. Як наслідок, відбулися серйозні зміни у міжнародному поділі праці та характері і принципах світогосподарських зв'язків. На цьому тлі відмінності міри та якості залучення різних країн у глобалізаційні процеси посилили розбіжності темпів і якості їхнього економічного розвитку, тобто розриви у зайнятості та продуктивності праці (рис. 1.8).

Із середини 1990 р. темпи зростання продуктивності праці у країнах ЄС з найбільш розвинутою економікою стали сповільнюватися, починаючи з середини 90-х років. Окрім того, два глобальні дисбаланси у продуктивності: розрив між Північчю та Півднем Європи, та між ЄС і США (рис. 1.9).

Щодо дисбалансів у продуктивності ЄС, то південь залишається позаду (рис. 1.10).

Макроекономічні показники окремих країн, 2010–2011 рр. 1.7

РИСУНОК

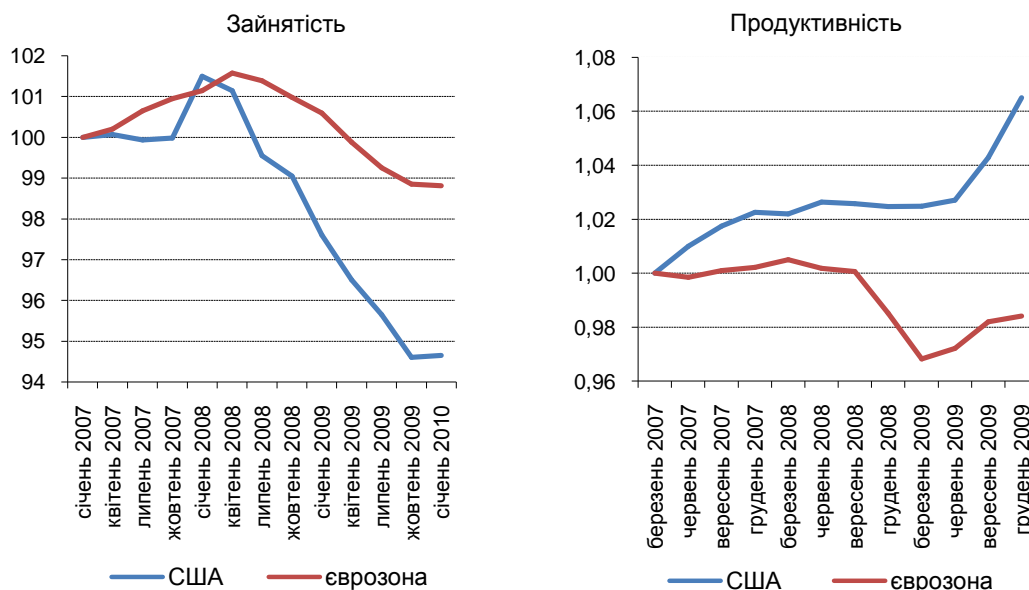

Джерело: Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

Зайнятість та продуктивність США і єврозони в динаміці

1.8

РИСУНОК

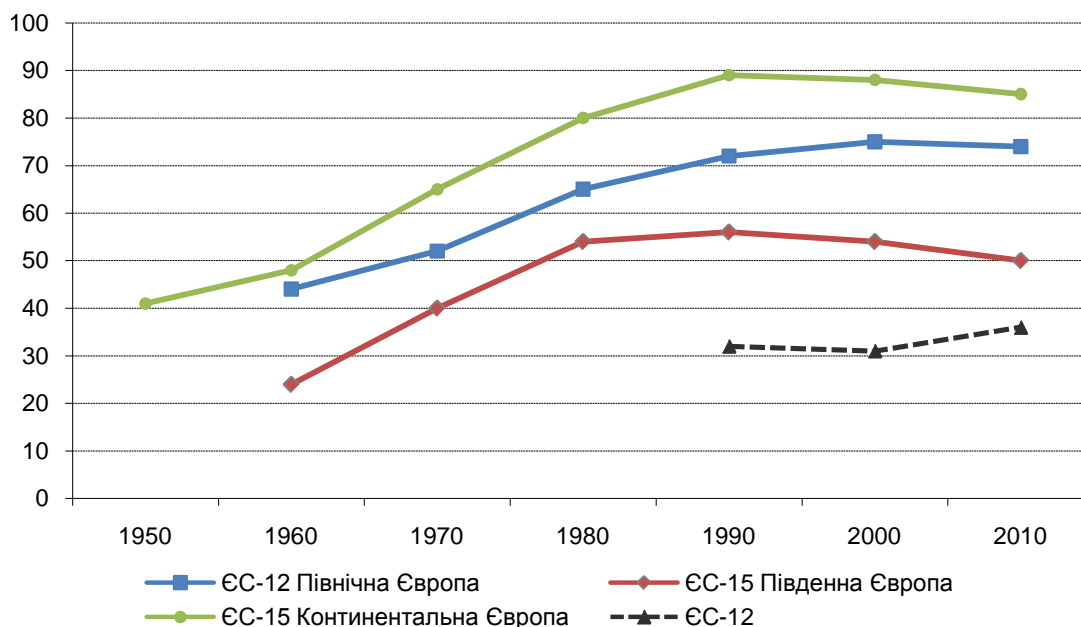

Джерело: Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

Розриви у продуктивності. Розрив 1: між Північчю і Півднем; Розрив 2: між ЄС і США

1.9

РИСУНОК

Примітка. ЄС-15 Північна Європа = Данія, Фінляндія, Швеція та Велика Британія; ЄС-15 Північна Європа = Греція, Італія, Португалія та Іспанія.

Джерело: за даними розрахунків фахівців Світового банку, що ґрунтуються на даних Ради Конференції за 2011 р.

Йдеться, насамперед, про: а) перетворення Китаю, Індії, Бразилії на основні локомотиви світового економічного зростання та появу інших нових світових центрів економічного розвитку в Азії та Латинській Америці; б) подолання енергетичних бар'єрів зростання за рахунок підвищення енергоефективності й розширення використання альтернативних видів енергії при збереженні тенденції до подорожчання енергоносіїв (що, зокрема, особливо дошкуляє розвиткові вітчизняної економіки) тощо. Такого роду процеси сприяли й надалі сприятимуть поглибленню глобальних диспропорцій у формуванні структури заощаджень за країнами та обсягів боргових наван-

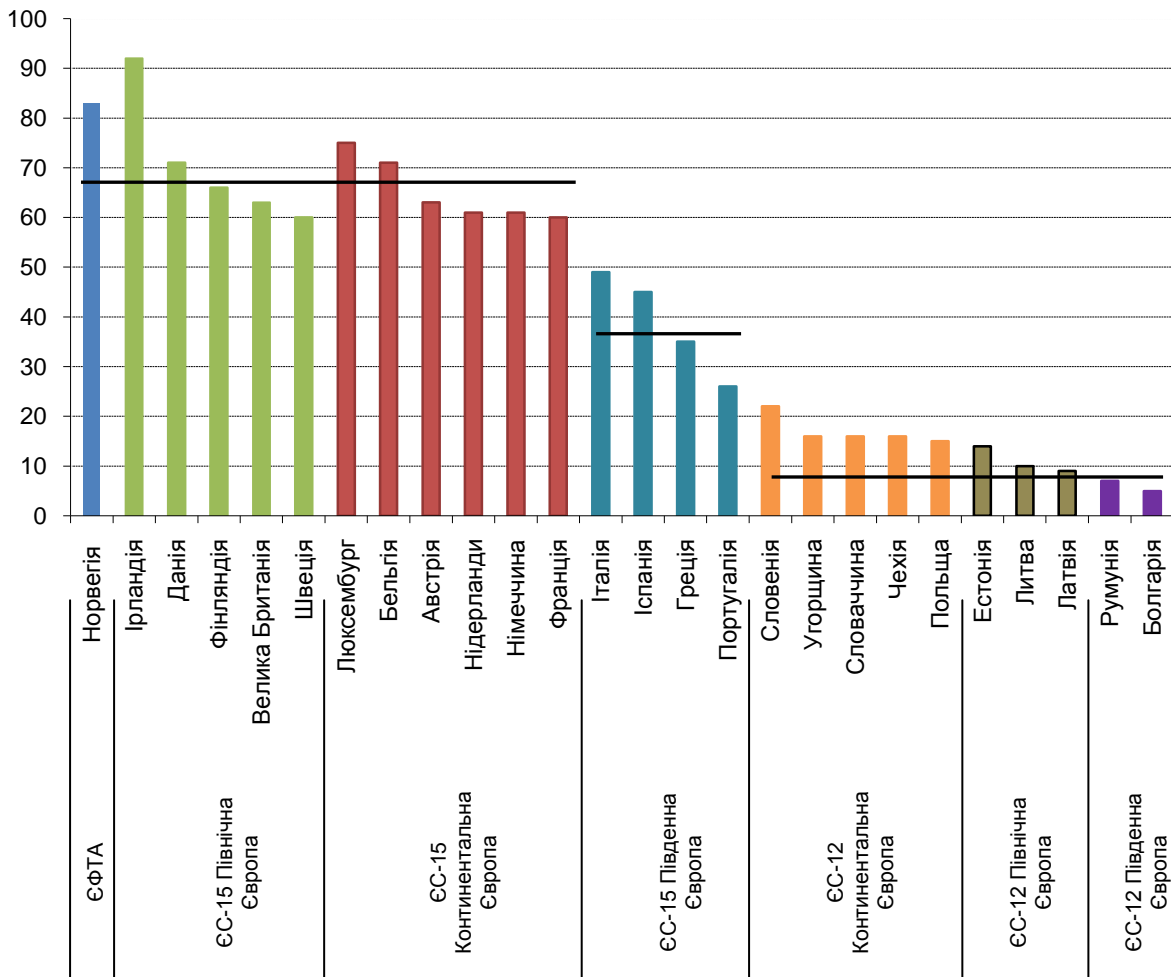
тажень. У свою чергу, збереження і посилення дисбалансів у галузі світової торгівлі та руху капіталів, безумовно, впливає й впливатиме на коливання курсів світових валют та подальшу трансформацію інституцій світового економічного ладу.

Глобальний характер сучасного суспільства сформований передусім такими тенденціями: а) високі темпи розвитку науки і техніки; б) масовий характер сучасного виробництва й в) прискорений розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. За 1990–2005 рр. Індія та США характеризувалися більш технологічно-розвиненими послугами, що експортуються, аніж країни ЄС (рис. 1.11, 1.12).

Рівні продуктивності праці в країнах Європи в 2002 р.,
тис. дол. США 2005 р.

1.10

РИСУНОК

Примітка. Для Бельгії, Греції та Норвегії рівні продуктивності праці наведено за 2003 р.

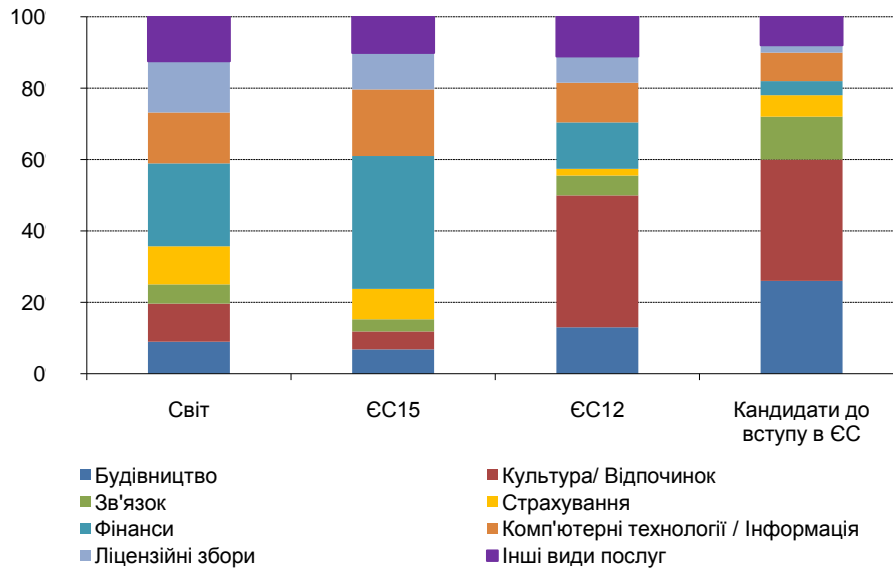
Лінії показують середні значення для країн.

Джерело: за даними розрахунків фахівців Світового банку, що ґрунтуються на даних Eurostat.

Структура торгівлі послугами, %

1.11

РИСУНОК

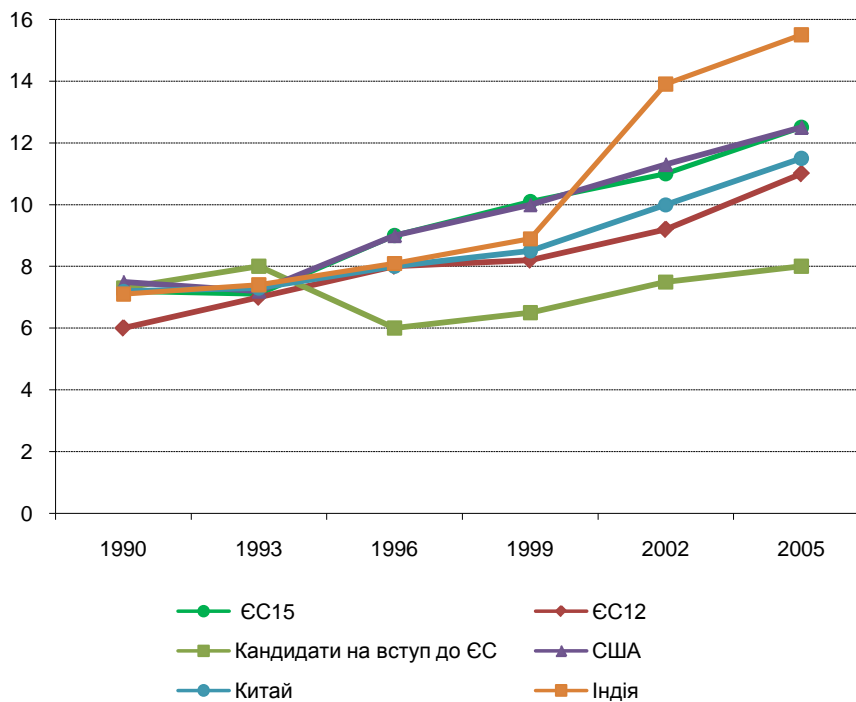

Джерело: за даними Lundstrom Gable S. Service Export Sophistication and Europe's New Growth Model [Electronic resource] / S. Lundstrom Gable, S. Mishra // Policy Research Working Papers.– The World Bank, 2011. – 30 p. – Access mode : <<http://elibrary.worldbank.org/docserver/download/5793.pdf>>.

Географічна структура торгівлі послугами, %

1.12

РИСУНОК

Джерело: за даними Lundstrom Gable S. Service Export Sophistication and Europe's New Growth Model [Electronic resource] / S. Lundstrom Gable, S. Mishra // Policy Research Working Papers.– The World Bank, 2011. – 30 p. – Access mode : <<http://elibrary.worldbank.org/docserver/download/5793.pdf>>.

Окрім того, Європа спеціалізується у традиційних секторах, США – у нових (рис. 1.13). Сприяючи інтенсифікації зв'язків та взаємодій, вона перетворює соціально-економічні процеси на більш непередбачувані, що загострює системні протиріччя в усіх сферах суспільства.

Нарощення протиріч, зокрема, обумовлюється й тим, що майбутній період характеризуватиметься структурною перебудовою світового господарства, пов'язаною зі зміною балансу між її економічними центрами та зростанням ролі регіональних економічних союзів (у тому числі ЄС, ЄврАзЕС тощо).

Є підстави вважати, що у цілому подальший розвиток економіки планети, визначатиметься балансом між тенденцією до подальшої поступової глобалізації світової економіки, з одного боку, а з іншого – тенденціями регіоналізації як реакцією на зростання напруженості між світовими центрами сили й нагромадження диспропорцій у світовій торгівлі та фінансовій системі.

За прогнозами Міжнародних організацій, США і Зона євро втратять свою частку у світо-

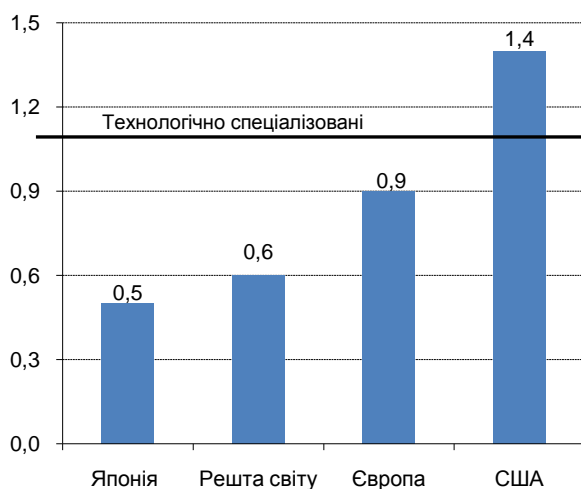
вому ВВП з 46% у 2011 р. до 40% у 2016 р. Одночасно за рахунок дисбалансів заощаджень та інвестицій відбувається формування міжкраїнових дефіцитів та профіцитів, які будуть стримувати зростання одних і посилювати зростання інших (рис. 1.14).

Отже, саме провідна роль фінансової глобалізації виступає нині основною рушійною силою інтеграційних процесів, взаємопроникнення національних економік, їхнього залучення у єдиний відтворювальний процес у глобальних масштабах.

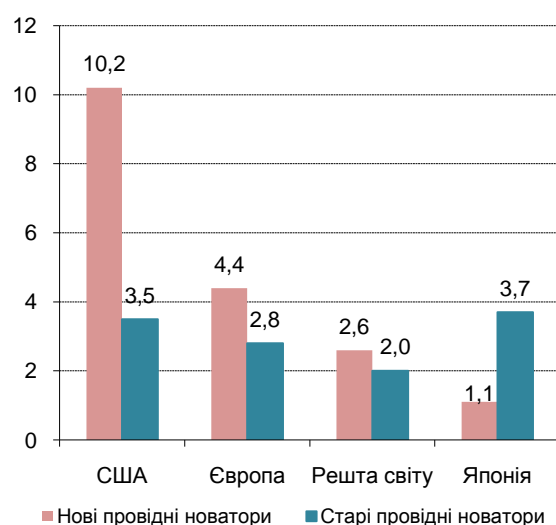
У свою чергу, глобальні фінансові ринки з характерними для них величезними потоками капіталу і грошових коштів, різноманітними механізмами, спрямованими на безперервне підвищення курсу акцій, більш жорсткою конкурентною боротьбою за ресурси і сфери впливу, демонструють ще більшу нерівновагу і нестійкість, ніж національні ринки. При цьому подальше нагромадження диспропорцій у світовій фінансовій системі підвищує ризики як нової глобальної фінансової кризи, так і різкого уповільнення темпів зростання світової економіки.

Спеціалізація країн за традиційними та новими секторами 1.13

РИСУНОК

відносна технологічна перевага в секторах, зростання яких базується на науково-дослідних роботах

інтенсивність науково-дослідних робіт (відношення видатків на науково-дослідні роботи до загального обсягу продажів)

Примітка. Інтенсивність науково-дослідних робіт визначається як відношення видатків на ці роботи до загальної суми продажів для фірм, створених після 1975 року (нові провідні новатори або "Yollies") або до 1975 р. (старі провідні новатори – "Ollies"). Відносна технологічна перевага обчислюється як частка, яку вносить кожний регіон або країна (наприклад, Європа) у науково-дослідні роботи окремого сектора (наприклад, Інтернету) порівняно з часткою Європи у загальносвітовому секторі науково-дослідних робіт; значення, що перевищують 1, вказують на технологічну спеціалізацію регіону у певній сфері.

Джерело: за даними розрахунків фахівців Bruegel і Світового банку, що ґрунтуються на системі оцінки науково-дослідних робіт Інституту перспективних технологічних досліджень Європейської Комісії.

Важливо й те, що процесам глобалізації притаманний суперечливий характер. З одного боку, глобалізація економіки за рахунок оптимізації системи міжнародного поділу праці та зниження митних бар'єрів у рамках СОТ дає змогу скорочувати витрати виробництва, залучати капітали транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків для розв'язання проблем модернізації економіки та прискореного розвитку окремих країн (регіонів), сприяти розповсюдженню нових технологій. А з іншого боку, вона розмиває державні кордони (національні господарства "розламуються" на частини, що стають ланками різних відтворювальних глобальних циклів) й загострює конкуренцію на ринку товарів, послуг і капіталів. Ринок міжнародного капіталу характеризується зміною напрямку ПІІ, зокрема західноєвропейські інвестори дивляться на схід, а не на південь (рис. 1.15).

У 2007–2011 р. тенденції розвитку світової економіки переконливо продемонстрували, що поруч із окремими факторами виникнення і наступного поглиблення та просторового розгортання міжнародної фінансової кризи і світової рецесії (іпотечна криза у США, ненадійність окремих фінансових інститутів тощо) суттєву роль у погіршенні світогосподарської ситуації відіграли нагромаджені роками дис-

пропорції і протиріччя, надкапіталізація ринків, невиважена політика стимулювання піднесення за допомогою експансіоністської грошової політики (політики дешевих грошей) та диспропорції на товарних ринках.

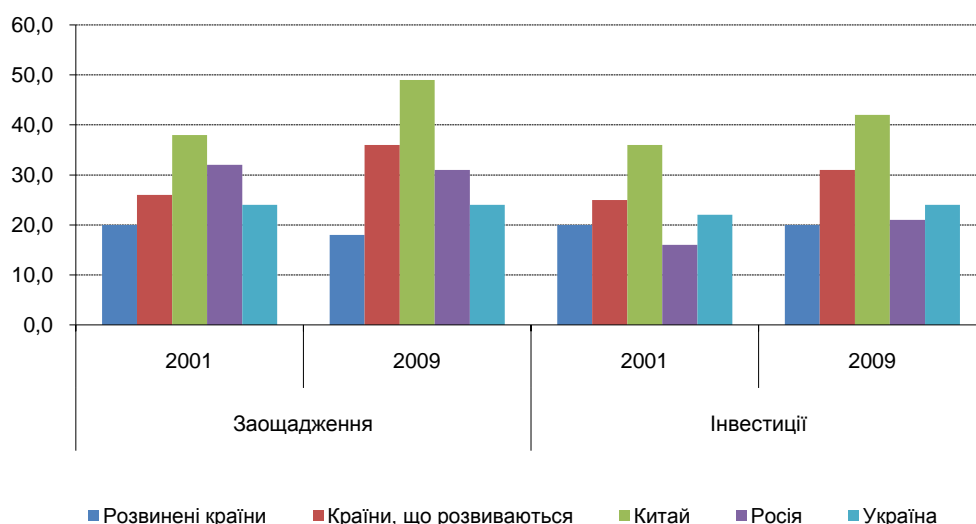
Важливе значення при цьому мав вплив циклічності світової економіки на світову фінансову архітектуру та сучасні тренди її розвитку. Стає дедалі очевиднішим, що внаслідок зростання взаємозалежності національних економік і фінансових систем саме циклічність світової економіки у поєднанні з активізацією процесів фінансової глобалізації формує контури нової світової економіки.

При розгляді впливу фінансової глобалізації на синхронізацію циклів світового господарства і його складових – національних економік виявляється, що синхронізуються лише довгохвильові економічні цикли розвинених країн, оскільки їхнім господарствам притаманний позитивний взаємозв'язок між фінансовою інтеграцією та економічним зростанням, який існує за наявності низки факторів, що спостерігаються лише у групі розвинених країн, де має місце розвинений фінансовий сектор, висока капіталізація банківського сектора, сильні фінансові інститути тощо (табл. 1.2.).

Валові заощадження та інвестиції, % до ВВП

1.14

РИСУНОК

Джерело: за даними Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

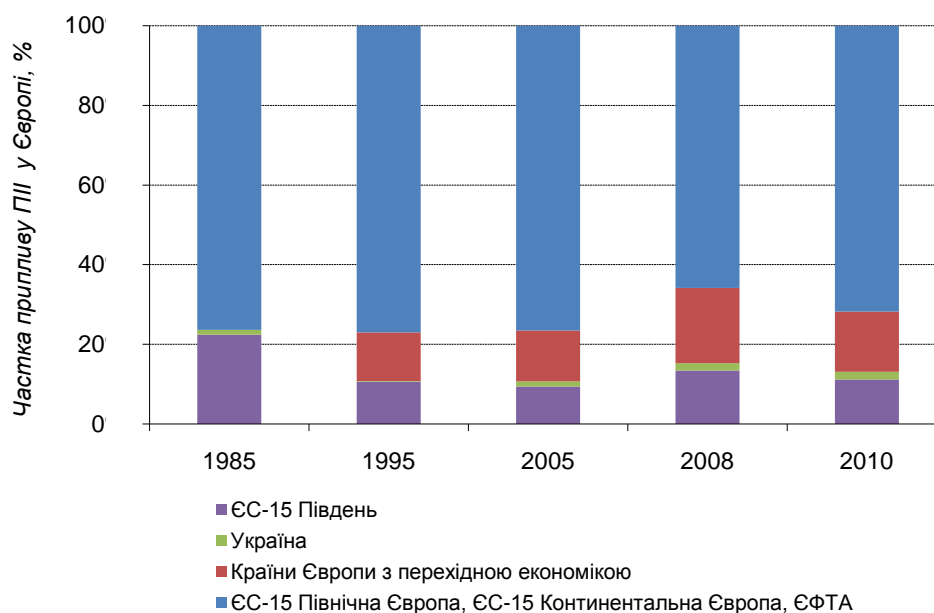
Хоча криза, що відбулася на рубежі 2008–2009 рр., вийшла у світ з епіцентру світової економіки – США, тим не менш, багато у чому вона була обумовлена й наявними глобальними диспропорціями, коли головним стимулом економік, що розвиваються, залишався споживчий попит у США та Західній Європі, а використання долара США як світової резервної валюти призводило до зростання дисбалансу споживання і нагромадження між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються. При цьому питома вага економіки США у структурі світової економіки поступово скорочувалася, а питома вага економік, що розвивалися, і були непрямо піддані впливу західних регуляторів, відповідно, зростала. Завдяки цьому економічні регулятори у США, а слідом за ними й у ЄС, перестали справлятися з регулюючими функціями, оскільки їхні економіки є глибоко інтегрованими у світову

економіку і тісно пов'язаними на макроекономічному рівні з економіками країн, що розвиваються. Тобто внаслідок прогресуючої корозії однополярності світової економічної системи чинні механізми регулювання в принципі, вже перестали працювати так само ефективно, як і раніше.

Для розуміння сучасних ключових проблем глобального розвитку дуже важливим є визнання як однієї з їхніх першопричин існуючої диспропорції між чисельністю населення, рівнем соціально-економічного розвитку країн та наявністю на їхній території запасів дефіцитних природних ресурсів. У загальному вигляді ця вкрай важлива глобальна диспропорція знаходить свій вияв у тому, що населення розвинених країн становить 16%, а країн, що розвиваються, – 52% населення планети, тоді як споживання мінеральної сировини перебуває у майже прямо протилежному співвідношенні – 52% і 21% відповідно.

Тенденції зміни напрямків ПІІ 1.15

РИСУНОК

Джерело: за даними розрахунків фахівців Світового банку, що ґрунтуються на даних UNCTAD.

Країни, що здійснюють основний економічний і фінансовий вплив у світі 1.2

ТАБЛИЦЯ

Країни/Регіони	Частка у світовому ВВП, %			Частка у світових фінансових активах, %		
	1992	2009	Темп приросту	2006	2008	Темп приросту
США	26,1	24,6	- 5,7	33,6	30,8	- 11,7
ЄС	30,8	25,4	- 17,5	28,5	31,7	- 1,2
Японія	15,6	8,7	- 44,2	11,7	14,8	+ 26,5
Китай	2,0	8,5	+ 325	4,9	6,7	+ 36,7
Латинська Америка	5,5	6,9	+ 25,4	2,5	2,2	-12

Джерело: за даними IMF World Economic Outlook Database [Electronic resource]. – Access mode : <www.imf.org>.

При цьому за узагальненими середньосвітовими даними приховуються ще більш кричущі дисонанси і суперечності, оскільки останніми роками в усіх країнах відбуваються помітні кардинальні зміни у функціонуванні ринкової економіки. Зокрема, йдеться про те, що значне зростання ваги і впливу фінансових ринків, учасників фінансової діяльності та фінансових інститутів супроводжувалося масованим нагромадженням фінансових активів та упровадженням цілого ряду інституціональних інновацій. А це, у свою чергу, активно сприяло збільшенню рівнів заборгованості домогосподарств, корпоративного і державного секторів. Як наслідок, у деяких країнах співвідношення внутрішнього фінансового боргу і ВВП збільшилося з початку 1980-х років у 4–5 разів. Окрім того, наростатиме також такий загрозливий дисбаланс, як нарощування частки США у світовому державному боргу, натомість частка ЄС зменшуватиметься, хоча в цілому проблема глобальних дефіцитів для високо розвинених країн залишиться (рис. 1.16).

Слід нагадати, що ще у 2005 р. у МВФ вважали, що стабільності світової економіки загрожують два фактори – високі ціни на нафту і глобальні диспропорції, які склалися внаслідок бюджетної політики США. Проте на етапі піднесення до цієї думки майже не дослухалися, оскільки глобальна економіка, що функціонувала у передкризову епоху на основі так званого Вашингтонського консенсусу, забезпечила понад 20 років економічного зростання. Однак саме у цей період саморегулювання фінансових ринків призвело до нагромадження потенціалу кризового вибуху, завдяки чому економічна історія рубежу XX і XXI століть поділилася на період "до" і "після" краху банку Lehman Brothers.

На сьогодні навіть серед урядів провідних економік світу (груп G8 і G20) немає згоди щодо шляхів розв'язання глобальних економічних проблем, через що не вдається виробити скоординовані підходи до назрілої реорганізації світового економічного і фінансового порядку.

Отже, за останнє десятиліття XX ст. і перше десятиліття XXI ст., (а це – період існування незалежної України), чинники розвитку світової економіки не просто змінилися, а суттєво змінилися. На перший план вийшов процес глобалізації, котру слід розглядати не лише як підсумок певних процесів, але й як механізм становлення нової господарської парадигми світу.

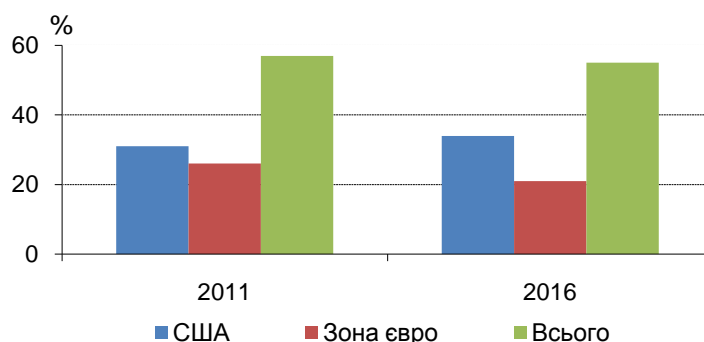
Разом з тим утворилася нова тенденція, яка полягає у фінансуванні країнами, що розвиваються, дисбалансів в економіках розвинених країн. Країни Азії, такі як Китай та арабські країни – експортери нафти, характеризуються високим рівнем нагромаджень та формуванням значних золотовалютних резервів (в основному номінованих у доларах США) на тлі дефіциту заощаджень у розвинених країнах. Тим самим відбувається поступове перенесення центру тяжіння світових фінансів із Заходу на Схід. Таку тенденцію також можна розглядати в контексті глобальних дисбалансів.

Фінансування дисбалансів в економіках розвинених країн країнами, що розвиваються, є новим віянням у розвитку світової економіки, котре повністю відрізняється від процесу, що відбувався раніше. У зв'язку з цим можна говорити про те, що розпочався процес поступової трансформації економічного впливу країн, що розвиваються, у сфері міжнародних фінансів, яка упродовж тривалого періоду майже виключно контролювалася західними інститутами.

Питома вага країн у світовому державному боргу

1.16

РИСУНОК

Джерело: Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

Доказом зміни тенденцій у сфері світового економічного впливу стали саміти "Великої двадцятки" – G20. На них США виступали вже не як незаперечний світовий лідер, виявляючи прагнення знайти і запропонувати "загальний знаменник" для користі та в інтересах усіх учасників. Отже, спостерігається наступ нової ери в економічному розвитку багатополярного світу. Обговорення на тему, як припинити економічну кризу, що відбувалися на самітах країн – членів G20, котрі усі разом нараховують 4/5 світового ВВП, 2/3 світового населення і 9/10 світової торгівлі, символізували початок дії цієї нової парадигми.

Дуже важливим є й те, що фінансова криза у найбільшій економіці світу – економіці США – та її глобальні наслідки й далі продукують колосальні диспропорції. Джерела фінансової кризи в США, її основні чинники, що сприяли дестабілізації ситуації на світових фондових ринках, а також її стрімкий розвиток беруть початок із застосування доктрини лібералізації фінансових ринків, а також прискорення процесу глобалізації економіки. На практиці вони призвели до безпрецедентного збільшення фінансового сектора, і не тільки у США, а й в усіх країнах G7. Відповідні розрахунки здійснив російський дослідник професор А. Динкевич (табл. 1.3).

Як видно з наведених даних, вже у 2007 р. активи країн G7 перевищували їхній ВВП у 5,69 раза, у тому числі фінансові активи – у 3,36 раза, а матеріальні активи – у 2,33 раза. Завдяки такому різкому збільшенню фінансового сектора, ринок похідних фінансових інструментів досяг небачених масштабів. Обороти фондового ринку (вторинні торги на ринку акцій) з 1965 р. зріс із 10% номінального ВВП до 300% у 2007 р. Сумарний обсяг торгівлі акціями сьогодні становить понад 40 трлн дол. США на рік, що дає змогу фінансовому сектору заробляти 500 млрд дол. США на адмініструванні торгів¹³. Обсяг позабіржових деривативів становить 595 трлн дол. США – у 9 разів більше за розміри світового ВВП. А обсяг біржових деривативів (опціони і ф'ючерси) досяг, за оцінками Банку міжнародних розрахунків, 2,3 квадрильйона дол. США¹⁴.

Важливим наслідком піднесення та відокремлення фінансової сфери стала серйозна трансформація самого світогосподарського устрою. Після руйнування СРСР та його економіки склалася особлива конфігурація світового господарства, яку можна визначити як однополярний світ плюс двополюсна світова економічна система.

При цьому однополярний світ представлено військово-політичною зверхністю США у світовій політиці, а двополюсна світова економічна система уособлюється: 1) світовим центром виробництва грошей (США) й 2) світовим центром виробництва товарів (КНР та іншими країнами, що розвиваються).

Нова модель рівноваги у світовій економіці виникла, здавалося б, на ринкових принципах обміну. За минулі 20 років вона забезпечувала понад ½ зростання економіки планети, але у кінцевому рахунку не змогла витримати переважань, що виникли. Не витримала тому, що насправді ця модель перетворилася на нерівноважну модель, де, з одного боку, мало місце надлишкове споживання США та інших розвинених країн Заходу, а з іншого – недоспоживання (тобто бідності і зубожіння) для більшості країн світу. Природу глобальних диспропорцій ілюструють такі факти: на США, де мешкає 5% населення планети, припадає 24% світового товарного ринку, а на Китай з його 20% світового населення – лише 6% світового товарного ринку, тобто має місце майже дзеркальне відображення двох протилежних пірамід.

За задумкою, масовий імпорт споживчих товарів з Китаю повинен був поставити на ноги долар, зберігши за ним статус головної світової резервної валюти та зв'язати надлишкову доларову масу китайським імпортом. А вже наприкінці 1980-х років західні компанії розпочали практично обвальне виведення своїх виробництв у Китай та Південно-Східну Азію, накачуючи азійські економіки інвестиціями. Причина була банальною надто дешева й напрочуд дисциплінована азійська робоча сила у поєднанні з теплим кліматом різко знижували собівартість продукції і робили її надрентабельною. І вже у 1993 р. пасивне сальдо США у торгівлі з КНР перевищило 22 млрд дол. США.

Сьогодні цілком очевидно, що Китай вдало використав можливість свободи міжнародної торгівлі і руху капіталів, які відкривалися перед ним у рамках "Вашингтонського консенсусу". Це забезпечило безпрецедентне піднесення його економіки. Однак криза вимагала її реструктуризації, яка інтенсивно продовжується. Якщо у передкризовому 2006 р. співвідношення китайського експорту до ВВП КНР становило 69%, то у посткризовому 2010 р. воно ледь досягло 50%, тобто експортна квота всього лише за 4 роки зменшилася на 19 в. п. Внутрішнє ж споживання зросло до 35% ВВП, а позитивне сальдо поточного платіжного балансу Китаю скоротилося упродовж 2010 р. з 11% ВВП до 6,1%. Проте стрімко збільшувався імпорт.

¹³ U.S. Department of Treasury. Major Foreign Holders of Treasury Securities. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.treas.gov/tic/mfh.txt>>.

¹⁴ U.S. Department of Treasury. Major Foreign Holders of Treasury Securities. – [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.treas.gov/tic/mfh.txt>>.

Аналізуючи ці процеси, Н. Фергюсон іще декілька років тому проголосив появу "Великої двійки", або "Кимерики" як нової реальності глобальної сцени, вважаючи, що Китай і Америка будуть тісно взаємодіяти не лише в економічній сфері. Однак, як показав час, довгостроковий баланс економічних інтересів не може бути досягнутий на такій вузькій суто двосторонній основі. Тим більше, що йдеться про широку сферу внутрішньополітичних і зовнішньополітичних стратегій обох країн.

Поширена думка, що КНР спеціалізується виключно на експорті товарів широкого споживання, давно застаріла. Досить сказати, що Китай експортує продукцію машинобудування на суму понад 650 млрд дол. США, що становить 52% усього його експорту. Сумарний валовий національний доход (ВНД) США і КНР, розрахований за ПКС, становить понад третини світового.

Динамічно прогресуючий Китай, який 30 років тому був лише 13-ю економікою світу, у 2010 р. випередив Японію і перетворився на другу економічну державу. За прогнозами МВФ, вже у 2016 р. КНР обійде США за обсягом ВВП. Відображенням зростаючої могутності стало зміцнення його позицій у G20 та МВФ. Пекін вже здатний конкурувати з міжнародними фінансовими інститутами.

Слід також визнати, що саме китайське економічне зростання дозволило забезпечити відносну стабільність на світових ринках сировини. Китай узяв на себе доволі небезпечну

роль головного кредитора США й рятувальника європейської економіки.

Не слід також недооцінювати зростаючу могутність партнерів Китаю з держав БРИКС. У їхній особі на авансцену виходять нові держави, які демонструють інші можливості та альтернативи. На думку відомих економістів Н. Рубіні та І. Бреммера, сьогодні ситуація докорінно змінилася. Світова геополітична рівновага змістилася у бік Бразилії, Індії, Китаю, Росії та низки великих економік, котрі претендують на роль провідних торговельних держав. У цьому полягає одна з причин створення "Великої двадцятки" як нової групи держав, що представляють найбільші економіки світу. При цьому склалася ситуація, за якої ані США, ані Китай через велике взаємне проникнення обох економік не можуть безпосередньо завдавати значної шкоди один одному.

Утім, існує думка, що у найближчі роки головною лінією напруги все ж таки стануть відносини США і Китаю, які нерозривно пов'язані з характером глобальної економіки. Взаємозв'язок двох гігантів (позичальник – кредитор, споживач – виробник) давно обтяжує обидві країни. А світова фінансово-економічна криза чітко продемонструвала, що схема, побудована на її базі, є несталою і загрожує потрясіннями для усієї планети. В ідеалі потрібні скоординовані зусилля з демонтажу такої системи та диверсифікації джерел зростання і розвитку, однак це означає необхідність якісної зміни економічної політики в обох країнах.

ВВП і активи країн G7 у 2007 р.

1.3

ТАБЛИЦЯ

Країни	ВВП		Активи		Структура активів країн G7			
	млрд дол. США	% до підсумку	млрд дол. США	% до підсумку	Фінансові активи		Матеріальні активи	
					млрд дол. США	% до підсумку	млрд дол. США	% до підсумку
США	13811,2	20,0	69056,0	20,6	45646,0	66,1	23479,0	33,9
Японія	4017,8	6,0	24106,8	7,2	14536,4	60,3	9570,4	39,7
Німеччина	2868,6	4,3	17211,6	5,1	9931,1	57,1	7452,6	42,9
Велика Британія	2182,2	3,2	15275,4	4,5	9822,1	64,6	5392,2	35,4
Франція	2152,3	3,2	12913,8	3,9	5979,1	46,3	6934,7	53,7
Італія	1875,7	2,8	13129,9	3,9	6788,2	51,7	6341,7	48,7
Канада	1193,8	1,8	7162,8	2,1	3008,4	42,0	4154,4	58,0
Усього G7	28101,6	41,8	159865,3	47,3	94315,2	59,0	65541,1	41,0
Світ	67227,2	100,0	336136,0	100,0				

Джерело: Динкевич А. И. Мировой финансово-экономический кризис (Опыт структурно-функционального анализа) / А. И. Динкевич // Деньги и кредит. – 2009. – № 10. – С. 23–24.

У рамках G20 США закликають своїх партнерів знижувати глобальні диспропорції між імпортом та експортом. Інакше кажучи, провести і закріпити у рішеннях через засідання групи G20 такі умови зовнішньоекономічної стратегії у світі, які б дали змогу подолати від'ємне сальдо у торговельному балансі, передусім з Китаєм та "азійськими тиграми" (Південна Корея, Сингапур, Тайвань), а також із Німеччиною, які зараз мають позитивне сальдо торгового балансу, передусім із США. Країни ж із великим позитивним сальдо торгових балансів прагнуть до протилежного: закріпити вигідні для себе умови зовнішньої торгівлі, насамперед, із США і, заробляючи й далі, збільшувати свої валютні резерви.

Світова фінансово-економічна криза надала потужний імпульс процесові перерозподілу глобальної сили й впливу. Проте ані Захід, ані Схід ще не в змозі вирватися за рамки докризової економічної парадигми. Останні роки так і не стали періодом серйозної перебудови світової фінансової архітектури.

Криза з усією гостротою показала, наскільки небезпечним є розрив між віртуальною й реальною економікою, як у масштабі окремих країн, так і на глобальному рівні. Рано чи пізно світ знову зіштовхнеться з цією суворою реальністю.

Крім того, глобальна фінансово-економічна криза по-новому висвітлила також роль держави. Факти свідчать про те, як на початку кризи банки і корпорації кинулися до своїх держав по допомогу і багато урядів пішли шляхом фактичної націоналізації банків і підприємств, однак, поновивши сили, кредитні установи і корпорації одразу поставили питання про надмірну присутність держави в економічній сфері.

Неспроможність швидкого подолання кризових явищ засвідчує невідповідність існуючих принципів та механізм реаліям. Дедалі більшого поширення на рівні провідних міжнародних інститутів знаходить обговорення питання запровадження нових механізмів глобального управління. Проте конкретної реалізації ці ідеї у масштабах глобального розвитку поки що не отримали.

Коріння фінансової кризи лежить у глобальних дисбалансах, які утворилися у торгівлі та потоках капіталу і зумовили структурні характеристики. Необхідно кардинально "відкалібрувати" макроекономічні умови, враховуючи потенційну вразливість реального та фінансового секторів.

2

ТРЕНДИ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА МАКРОЕКОНОМІЧНІ ПРОПОРЦІЇ УКРАЇНИ

РОЗДІЛ

2.1 Україна крізь призму глобалістики

Світова економіка зіткнулася із новими перешкодами: зниженням індексу промислового виробництва та обсягів експорту товарів, зростанням напруженості та фрагментації у Єврозоні, сповільненням зростання на ринках, що формується, напруженими умовами доступу до фінансування і поступовою та неухильною фіскальною консолідацією. Напруження на фінансових ринках наблизилося до рівня кінця 2011 р., а темпи зростання ряду найбільших країн, ринок яких формується, були нижчими за прогнозовані. Зростання світової економіки за 2012 рік становило 3,5%, а за переглянутими прогнозами МВФ темпи зростання у 2013 р. – 3,9%. Ці прогнози передбачають запровадження жорсткої політики щодо поліпшення фінансової ситуації в зоні євро та результативність пом'якшення економічної політики у країнах з ринками, що формуються (РФ).

Хоча за I квартал 2012 р. темпи зростання світової економіки становили 3,6% (річні темпи з урахуванням сезонних факторів), це було обумовлене тимчасовими факторами, зокрема, пом'якшенням фінансових умов і відновленням довіри у відповідь на більш довготермінові операції рефінансування, які здійснював Європейський центральний банк. У I кварталі зросла глобальна торгівля поряд з промисловим виробництвом, що сприяло країнам, економіка яких орієнтована на зовнішню торгівлю. Поряд з цим збереглися менш сприятливі фактори. Уповільнилось створення нових робочих місць, зберігався високий рівень безробіття у багатьох країнах з розвинутою економікою, особливо у країнах периферійної зони євро.

Периферія зони євро знаходиться в епіцентрі подальшого зростання напруженості на фінансових ринках, обумовленої політичною і фінансовою нестабільністю у Греції, проблемами банківської сфери в Італії, сумнівами щодо можливості урядів провести бюджетне коригування і реформи, а також щодо готовності країн-партнерів надати допомогу. Поглиблення напруженості у периферійних країнах включало відплив капіталу, відновлення зростання доходності суверенних інструментів, негативний зворотний зв'язок між труднощами позичальників і проблемами фінансування банків-

ського сектора, зростанням зобов'язань центральних банків, скороченням частки запозичених коштів банків та скороченням кредитування приватного сектора. В реальному секторі економіки випереджальні економічні індикатори вказують на нове зниження активності у зоні євро у майбутніх періодах.

Показники США вказують на менш активне зростання, ніж прогнозувалося раніше, а менш стабільні зовнішні умови, обмеження потужностей та більш жорстка політика спричинили уповільнення темпів зростання у країнах з ринком, який формується, зокрема, у Бразилії, Індії та Китаї. Багато країн постраждали від посилення несприйняття ризику інвесторами, невизначеності перспектив зростання, що мало наслідком зниження фондових цін, відплив капіталу і послаблення національних валют.

За прогнозом МВФ глобальне зростання знизиться до 3,5% у 2012 р. і до 3,9% у 2013 р. Зростання у країнах з розвинутою економікою становитиме 1,4% у 2012 р. і 1,9% у 2013 р., у країнах, ринок яких формується, і країнах, які розвиваються, – 5,6% у 2012 р. і 5,9% у 2013 р.

У короткотерміновій перспективі активності країн з ринком, який формується, буде сприяти пом'якшення економічної політики, а у країнах, які є імпортерами палива, – зниження цін на нафту.

У регіонах, тісно пов'язаних із зоною євро, зокрема Центральної та Східної Європи, зростання буде меншим, ніж у 2011 р.

Через послаблення попиту і зниження цін на біржові товари прогнозується уповільнення світової інфляції споживчих цін з 4% у IV кварталі 2011 р. до 3% у 2012–2013 рр.

Основними ризиками є подальше посилення кризи у зоні євро та можливість посилення жорсткої податково-бюджетної політики в США. Для країн, що розвиваються, основні ризики пов'язані із зовнішніми факторами.

У країнах, ринок яких формується, потенційне зростання може бути меншим за очікуване. Високим темпам зростання доходу у цих країнах сприяло поглиблення фінансового ринку і розширення кредитування. В теперішніх умовах уповільненого зростання світової економіки викликають занепокоєння ризики фінансової стабільності.

Країни з низьким рівнем доходу, які залежать від міжнародної допомоги, стикаються із ризиками зниження підтримки бюджету країнами з розвинутою економікою, а країни-експортери залежать від подальшого зниження цін на біржові товари.

Тенденції розвитку світової економіки за останній період, які характеризують показники зміни обсягів виробництва ВВП (рис. 2.1), демонструють значну розбіжність між групами країн та різну амплітуду коливань, особливо у період фінансово-економічної кризи. Починаючи з 2000 р., тенденції зміни ВВП України та країн СНД відповідають загальносвітовим, маючи проте більший розмах коливань, що обумовлено загалом особливістю сформованих структурних пропозицій у економіках країн.

Співпадають напрями зміни ВВП України з країнами ЄС навіть за кварталами, про що свідчать, наприклад, точки перетину нульових значень зростання ВВП у III кварталі 2008 р.

та I кварталі 2010 р. (рис. 2.2), що є також причиною надзалежності національної економіки від зовнішніх ринків.

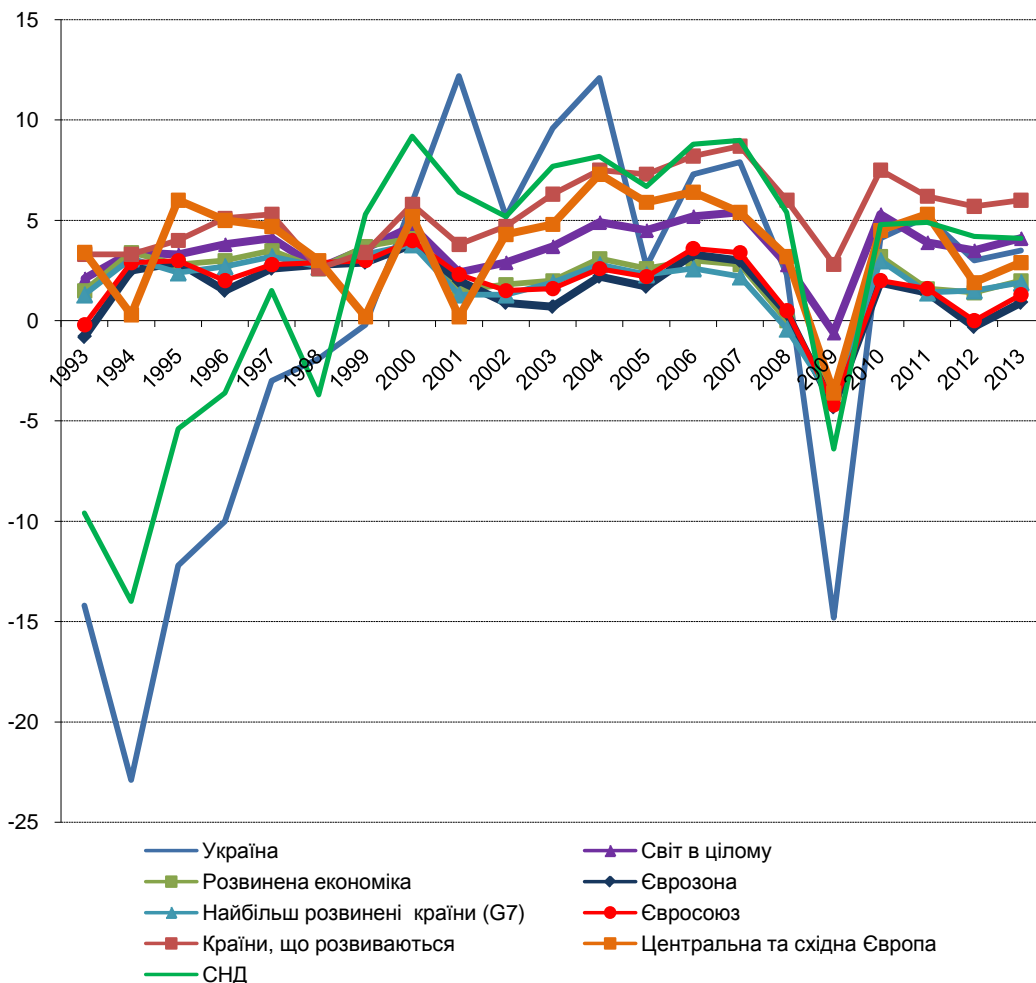
Результати зміни ВВП України та груп країн світу у відсотках до 2000 р. (рис. 2.3), демонструють одні з найвищих темпів зростання, але і найглибше падіння серед країн СНД та Єврозони у часи фінансово-економічної кризи, що доводить структурну розбалансованість моделі розвитку України і неспроможність адекватної реакції на прояви кризових явищ.

За розглянутий період найвищі темпи зростання мали країни, що розвиваються. У період до 2008 р. Україна та країни СНД були лідерами економічного зростання, проте під час фінансової кризи вони зазнали найбільшого, порівняно з іншими групами країн, спаду. Для розвинених країн характерні істотно менші темпи економічного зростання, що свідчить про явища конвергенції груп країн за рівнем економічного розвитку (рис. 2.4).

Темпи зміни ВВП України та груп країн світу, %

2.1

РИСУНОК

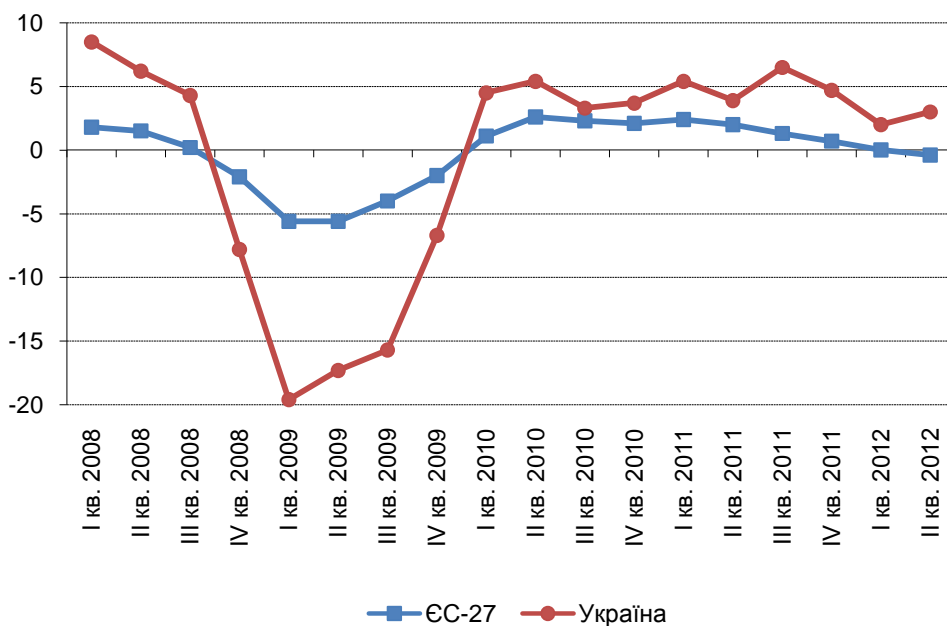

Джерело: за даними МВФ, включаючи прогноз на 2012–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

Зміна ВВП України та країн ЄС-27, % до відповідного періоду попереднього року

2.2

РИСУНОК

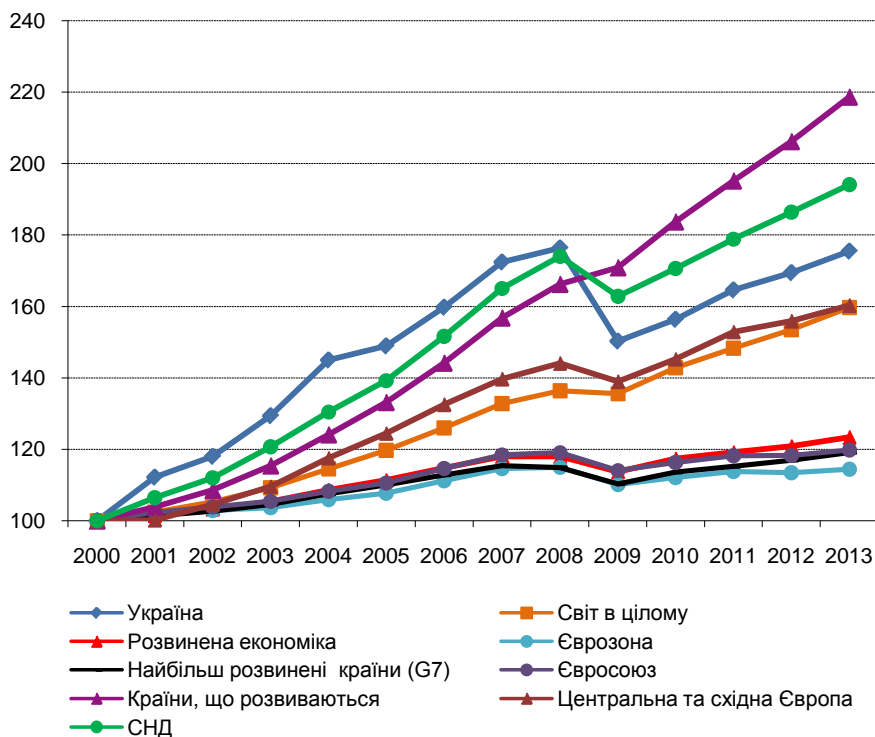

Джерело: за даними Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

Зміна ВВП України та груп країн світу, % до 2000 р.

2.3

РИСУНОК

Джерело: за даними Statistical Database United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) [Electronic resource]. – Access mode : <<http://w3.unece.org/pxweb/>>.

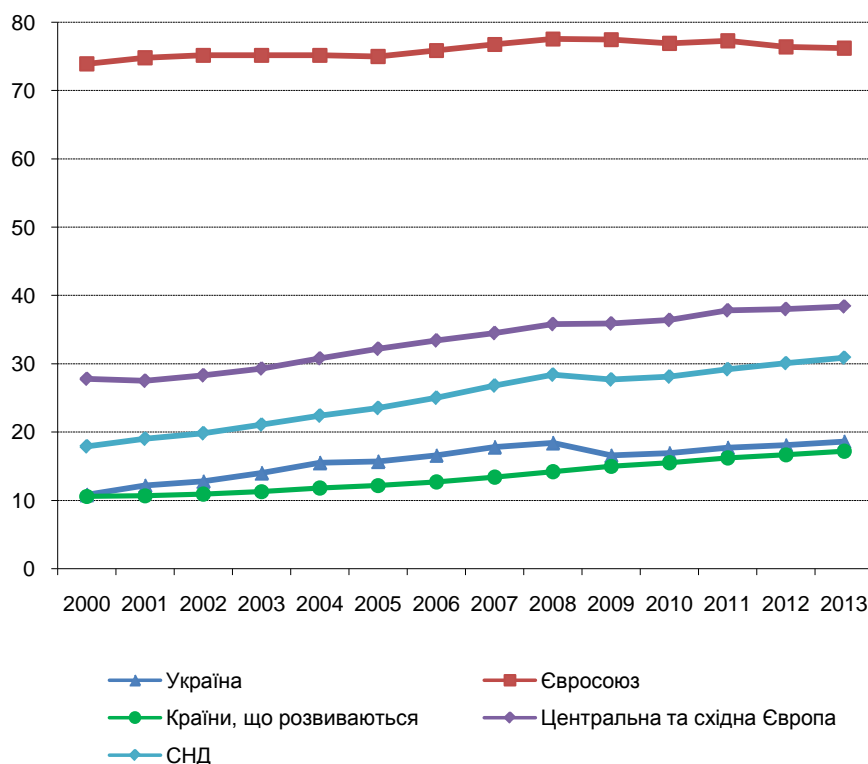
Незважаючи на високі темпи економічного зростання України, її ВВП залишається на низькому рівні, збільшившись з 10,8% від рівня найбільш розвинених країн світу у 2000 р. до 17,7% – у 2011 р. Проте розрив

у номінальних обсягах ВВП на душу населення між Україною і найбільш розвиненими країнами світу при цьому збільшується (табл. 2.1), тобто диспропорційність відносно розвинених країн наростає.

Частка ВВП України та груп країн у розрахунку на одну особу відносно найбільш розвинених країн світу, %

2.4

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ, включаючи прогноз на 2012–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

Рівень ВВП у розрахунку на одну особу, тис. дол. США за ПКС

2.1

ТАБЛИЦЯ

Країна/група країн	2009	2010	2011	2012	2013
Україна	6,336	6,698	7,233	7,584	8,008
Розвинута економіка	36,706	38,113	39,323	40,178	41,397
Найбільш розвинені країни (G7)	38,280	39,701	40,892	41,829	43,053
Євросоюз	29,678	30,540	31,607	31,959	32,786
Країни, що розвиваються	5,750	6,165	6,606	6,973	7,407
Центральна та східна Європа	13,731	14,435	15,463	15,913	16,552
СНД	10,596	11,151	11,926	12,581	13,295
Різниця між Україною і найбільш розвиненими країнами світу	31,944	33,003	33,658	34,245	35,044

Джерело: за даними МВФ, включаючи прогноз на 2012–2013 рр. [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

При цьому слід зазначити, що існує певна тенденція до наближення купівельної спроможності національної валюти за ПКС, до обмінного курсу (табл. 2.2).

Незважаючи на різке збільшення розриву між обмінним курсом і купівельною спроможністю гривні внаслідок девальвації гривні під час фінансової кризи, в останні три роки тенденція до їхнього зближення продовжується і майже досягла докризових значень, хоча існує багато питань щодо реального обмінного курсу гривні.

Темпи зміни ВВП України суттєво пов'язані зі зміною світових цін на первинні товари (Primary Commodity Prices) (рис. 2.5), що зумовлено структурою експорту, у якому переважають товари з низькою часткою валової доданої вартості та структурою імпорту, у якому значна частка вуглеводнів. Це формує стійку кореляцію між зміною світових цін на основні продукти українського експорту (мета-

ли, сільськогосподарська сировина) та енергетичні матеріали як складову українського імпорту і зміною ВВП України.

Незважаючи на високі темпи економічного зростання України, її ВВП у розрахунку на одну особу за ПКС становить лише 1/6 від рівня найбільш розвинених країн світу (G7). При цьому розрив у номінальних обсягах ВВП на душу населення між Україною і цими країнами продовжує збільшуватися.

Після різкої девальвації гривні відновилася тенденція до зближення між купівельною спроможністю гривні та обмінним курсом, різниця між якими на сьогодні становить близько 50% і майже досягла докризових значень.

Темпи зміни ВВП України суттєво пов'язані зі зміною світових цін на основні товари українського експорту (метали та сільськогосподарська сировина), що може стати причиною жорсткої "посадки" економіки України у перспективі.

Співвідношення купівельної спроможності гривні за ПКС до обмінного курсу

2.2

ТАБЛИЦЯ

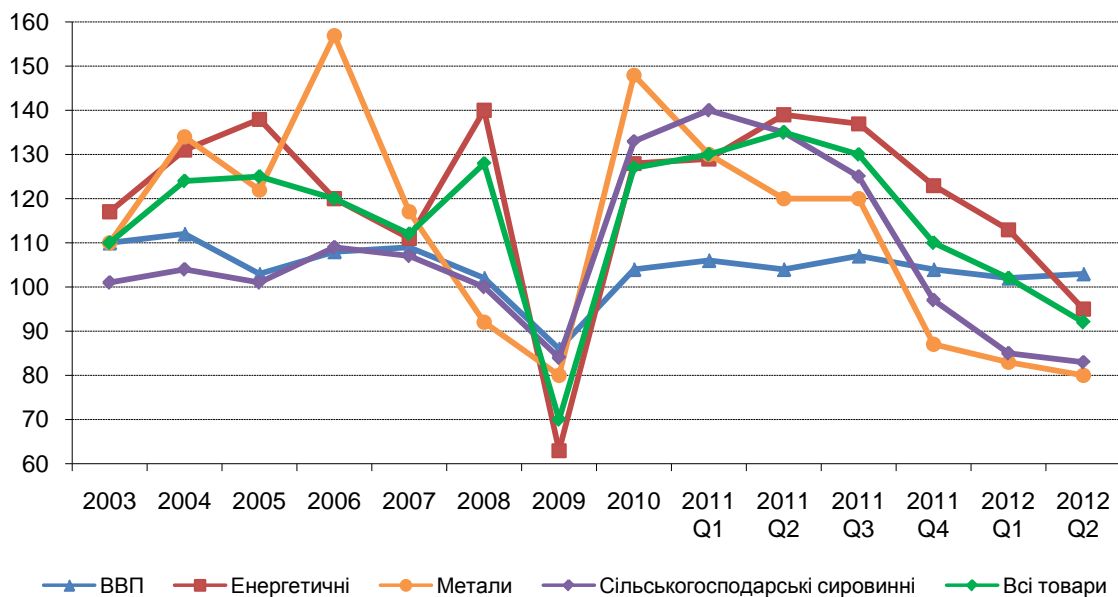
Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Купівельна спроможність гривні за ПКС, дол. США	1,678	1,868	2,228	2,803	3,136	3,570	3,989
Офіційний обмінний курс долара США до гривні (середній за період)	5,125	5,050	5,050	5,267	7,791	7,936	7,968
Відношення купівельної спроможності гривні за ПКС до офіційного обмінного курсу	33	37	44	53	40	45	50

Джерело: за даними Національного банку України за відповідні роки.

Світові ціни на первинні товари та зміна ВВП України, % до відповідного періоду попереднього року

2.5

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

2.2 Економічна динаміка України та інших країн

Починаючи з 2000 р. і до 2008 р. (початку світової фінансової кризи), в Україні відбувалося зростання ВВП, яке за своїми темпами в цілому перевищувало показники СНД (табл. 2.3). За кризовий 2009 р. Україна зазнала найбільших втрат ВВП (-14,8%), поряд із Вірменією (-14,2%), Росією (-7,8%) та Молдовою (-6,0%). Решта країн СНД демонструвала зниження темпів економічного зростання. Показово, що найбільшими темпами відзначалися країни Середньої Азії та Закавказзя.

За результатами 2011 р. майже усі країни СНД відновили та перевищили докризовий рівень 2008 р. (102,1% для СНД в цілому), тоді як Україна та Вірменія відновлять його у кращому разі через 2 роки (-8,4 та -6,7% відповідно).

Загалом за розглянутий період (2001–2011 рр.) економіка України зросла на 60%, тобто поряд із Киргизстаном (58%) та Росією (67%) перебуває на одному з останніх місць серед країн СНД, а найвищі темпи мають Азербайджан, економіка якого зросла у 4 рази, Казахстан, Таджикистан, Вірменія і Білорусь, ВВП яких подвоївся.

Темпи зміни ВВП України порівняно з іншими країнами ЄС та світу за період з 2000 року характеризують дані дод. 2.1.

Порівняння темпів зростання ВВП України з країнами ЄС та іншими країнами світу вказує на те, що за останній період, незважаючи на фінансову кризу, середньорічні темпи економічного зростання України (4,4%), як і більшості країн СНД (5,5%), утримували темпи зростання країн ЄС-27 (1,5%) та Північної Америки (1,6%), що свідчить про тенденцію до поступового наближення ВВП України до країн Європи. При цьому зростання ВВП України за останні 11 років (60,6%) є близьким до нових членів Євросоюзу: Словаччини (64,7%), Литви (62,1%), Болгарії (51,7%), Румунії (53,0%) та Польщі (52,8%). За обсягами ж ВВП Україна наближаються до Греції, Швейцарії та Австрії, які мають значно менше населення. Варто також зазначити, що ВВП України зріс з 1,5% відносно ЄС-27 у 2001 р. до 2,1% – у 2011 р.

Темпи зміни ВВП країн СНД за 2001–2011 рр.

2.3

ТАБЛИЦЯ

Країна	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	I кв. 2012
% до попереднього року												
Азербайджан	109,9	110,6	111,2	110,2	126,4	134,5	125,0	110,8	109,3	105,0	100,1	100,5
Вірменія	109,6	113,2	114,0	110,5	113,9	113,2	113,7	106,9	85,9	102,1	104,4	104,7
Білорусь	104,7	105,0	107,0	111,4	109,4	110,0	108,6	110,2	100,2	107,7	105,3	103,0
Казахстан	113,5	109,8	109,3	109,6	109,7	110,7	108,9	103,3	101,2	107,3	107,5	105,6
Киргизстан	105,3	100,0	107,0	107,0	99,8	103,1	108,5	108,4	102,9	99,5	105,7	93,2
Молдова	106,1	107,8	106,6	107,4	107,5	104,8	103,0	107,8	94,0	107,1	106,7	101,0
Росія	105,1	104,7	107,3	107,2	106,4	108,2	108,5	105,2	92,2	104,3	104,3	104,9
Таджикистан	109,6	110,8	111,0	110,3	106,7	107,0	107,8	107,9	103,9	106,5	107,4	107,2
Узбекистан	104,2	104,0	104,2	107,4	107,0	107,5	109,5	109,0	108,1	108,5	108,3	107,5
Україна	109,2	105,2	109,6	112,1	102,7	107,3	107,9	102,3	85,2	104,1	105,2	102,0
Усього СНД	106,0	105,1	107,6	107,9	106,7	108,7	108,8	105,3	93,1	104,7	104,7	104,7
% до 2000 року												
Азербайджан	110	122	135	149	188	253	317	351	383	403	403	–
Вірменія	110	124	141	156	178	202	229	245	210	215	–	–
Білорусь	105	110	118	131	143	158	171	189	189	204	215	–
Казахстан	114	125	136	149	164	181	197	204	206	222	238	–
Киргизстан	105	105	113	121	120	124	135	146	150	149	158	–
Молдова	106	114	122	131	141	148	152	164	154	165	–	–
Росія	105	110	118	127	135	146	158	166	153	160	167	–
Таджикистан	110	121	135	149	159	170	183	197	205	219	235	–
Узбекистан	104	108	113	121	130	139	153	166	180	195	212	–
Україна	109	115	126	141	145	156	168	172	146	152	160	–
Усього СНД	106	111	120	129	138	150	163	172	160	168	176	–

Джерело: за даними Держстату України [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.ukrstat.gov.ua>> та Міждержавного статистичного комітету СНД за відповідні роки.

Проте, зважаючи на рівень ВВП на душу населення та при збереженні цих темпів зростання, Україна зможе досягти рівня країн ЄС лише у 2050 році.

Зміна обсягів ВВП України та інших країн світу за 2009–2011 рр. демонструє найглибший негативний вплив світової фінансової кризи на Латвію, Україну, Литву та Естонію, де рівень спаду в 3–4 рази перевищив скорочення ВВП для ЄС 27 в цілому. У решті країн скорочення виробництва було більш помірним. Нерівномірно також проходило відновлення економік. За підсумками I кварталу 2012 р. порівняно з I кварталом 2008 р. найбільшого спаду зазнали Греція (-17,4%), Латвія (-14,7), Хорватія (-13,0), Україна (-9,7), Ірландія (-8,5), Словенія (-7,0%). Найбільш вдалою була позиція Польщі, яка єдиною серед країн ЄС не зазнала скорочення виробництва у 2009 р. і змогла наростити ВВП у I кварталі, порівняно з 2008 р. на 11,3%. Приросту за цей період також досягли Словаччина (5,9%), Норвегія (5,8), Швеція (4,6), Швейцарія (4,6), Македонія (3,3), Німеччина (2,4), Мальта (1,6), Австрія (1,2) та Бельгія (0,9%). Решта із зазначених країн досі знаходиться на рівні, нижчому за I квартал 2008 р. (дод. 2.2)

Протягом 2000–2008 рр. темпи зростання економіки України перевищували темпи зростання країн СНД в цілому та країн ЄС, проте внаслідок кризи Україна зазнала надзвичайно високих втрат ВВП, і мала низькі темпи зростання серед країн СНД (поряд із Вірменією, Росією, Литвою, Латвією та Естонією). З країн СНД лише Україна та Вірменія не відновили докризовий рівень ВВП, для чого їм знадобиться принаймні два роки.

За темпами зростання економіки протягом 2000–2011 рр. Україна поряд із Росією знаходиться на одному з останніх місць серед країн СНД, проте утричі випереджає країни ЄС-27, що є характерним для нових членів ЄС. Наслідком цього є зміна зростання ВВП України за останнє десятиріччя з 1,5% відносно ЄС-27 до 2,1%. Проте збереження темпів зростання останнього десятиріччя, дозволить Україні досягти рівня країн ЄС у розрахунку на одну особу лише у 2050 році.

Зміни квартального ВВП України свідчать про повне співпадіння економічного циклу України з країнами ЄС.

Місце України у світовій економіці характеризує рівень ВВП у розрахунку на одну особу, визначений за паритетами купівельної спроможності за результатами Глобального раунду міжнародної програми зіставлень у цінах 2005 року в доларах США (дод. 2.3).

Україна має один із найнижчих рівнів ВВП у розрахунку на одну особу (22,8% до середнього рівня для 52 країн регіону у 2010 р.) і за цим показником зараз займає 46 місце. За розглянутий період вона поступилася місцем Азербайджану і Туркменістану. Нижчий за Україну рівень мали Вірменія, Грузія, Узбекистан, Молдова, Киргизстан і Таджикистан. Проте, варто відзначити певне наближення її рівня відносно країн ЄС (з 15% у 2000 р. до 21,9% у 2010 р.). Незважаючи на це, розрив у номінальному обчисленні з цими країнами зріс за цей період на 533 доларів США.

За темпами зростання ВВП у розрахунку на одну особу усі країни в означеному періоді чітко поділилися на три групи. Найменші темпи зростання були характерні для старих членів Євросоюзу та інших розвинених країн (від -2% в Італії до 19% у Греції). Вищим було зростання у нових членів Євросоюзу (від 23% в Угорщині до 63% у Литві). Приріст ВВП в Україні за 2000–2010 рр. також становив 63%. Більш високим було зростання в інших країнах СНД (від 65% у Росії до 263% у Азербайджані), а також у Албанії (65%) та Сербії (71%). Серед країн СНД виняток становить Киргизстан, показники якого зросли лише на 36%, а також Азербайджан, зростання якого (263%) набагато перевищило усі країни регіону, що було обумовлене іноземними інвестиціями у нафтовидобування (дод. 2.4).

Загалом коефіцієнт кореляції між низьким базовим рівнем ВВП на одну особу і високим рівнем економічного зростання становить -0,6633.

Таким чином, Україна, маючи більші темпи економічного зростання порівняно з розвиненими країнами та новими членами ЄС, втрачає свої позиції відносно країн СНД.

Для періоду 2000–2010 рр. визначена чітка залежність. Високі темпи економічного зростання мали країни з низьким базовим рівнем ВВП (коефіцієнт кореляції -0,6633). За цією ознакою країни чітко поділилися на три групи. Найменші темпи зростання характерні для старих членів Євросоюзу та інших розвинених країн. Більш високим було зростання у нових членів Євросоюзу. Найвище зростання досягнуто в Україні та інших країнах СНД, а також у Албанії та Сербії. Таким чином, Україна, мала більш високі темпи зростання порівняно з розвиненими країнами та новими членами ЄС, що мало наслідком наближення рівня ВВП України до розвинених країн (з 15% від країн ЄС-27 у 2000 р. до 21,9% у 2010 р.). Проте темпи розвитку України є одними із найнижчих серед країн СНД, через що Україна за рівнем ВВП на одну особу поступилася Азербайджану і Туркменістану.

Особливості формування ВВП країн залежать від структурних пропорцій, які склалися у процесі формування моделі економічного розвитку країни. Сільське господарство вносить вагомий вклад у формування ВДВ України (8%), що характерне для більшості пострадянських країн та країн східної Європи, тоді як середній рівень для країн Євросоюзу становить 2%. За часткою промисловості близькими до України (26%) є Ірландія і Словаччина (26), Угорщина (27) та Румунія (29%) (дод.2.5). Найвищі значення за цим показником мають Казахстан (34%), Норвегія (35) та Азербайджан (56%). Натомість за часткою будівництва у ВДВ Україна (3%) займає останнє місце серед розглянутих країн, поряд із Молдовою, Угорщиною, Грецією, Данією та Німеччиною (4%), тоді як середній рівень для країн ЄС є майже вдвічі вищим (6%). Слід відзначити що внесок цієї галузі істотно варіює, і не має чіткої залежності від економічного розвитку країни. Діяльність торгівлі і транспорту не є такою диференційованою за країнами, і Україна має середній рівень цієї галузі (27%), який є характерним переважно для країн СНД та нових членів ЄС, тоді як для старих членів ЄС він є нижчим (22%). Фінансові та підприємницькі послуги в Україні (18%), навпаки, є нижчими, ніж у нових (21%) та старих країнах ЄС (25%). Загалом серед країн СНД існує певна залежність між високим рівнем економічного зростання та високою часткою матеріального виробництва. Зокрема, країни, які досягли в останнє десятиріччя найвищого зростання ВДВ, мають також і велику питому вагу матеріального виробництва, – Азербайджан (300,7 і 70%), Вірменія (114,9 і 55), Білорусь (107,1 і 53), Таджикистан (117,1 і 50% відповідно). Україна, маючи рівень матеріального виробництва 37% поряд з Росією, Словаччиною та Болгарією, досягла за цей період зростання ВДВ на 64%, як і ці країни (дод. 2.6).

Найвищий рівень послуг у складі ВДВ характерний для старих членів Люксембургу (87%), Кіпру (82) та Греції (80%).

Серед пострадянських країн до них наблизилась Латвія (74%) та Литва (68%).

Стосовно темпів зростання окремих видів економічної діяльності (див. дод. 2.5) варто відзначити, що порівняно з 2000 роком Україна у 2010 р. знаходиться на 8 місці за темпами зростання ВДВ (63,8%). Лідерами за темпами зростання є Азербайджан (300,7%), Казахстан (126,7), Таджикистан (117,1), Вірменія (114,9) та Білорусь (107,1%).

Проте додана вартість України зростала нерівномірно. Так, ВДВ сільського господарства зросло за цей період на 29,1% (12 місце), промисловість – на 52,4% (12 місце), торгівля – на 103,7% (8 місце), фінансові послуги – на 169,8 (2 місце), інші послуги – на 37,4% (11 місце). Лише будівництво в Україні за цей період скоротилося на 35,1% (42 передостаннє місце).

Галузева ВДВ характеризується такими пропорціями: вагомою часткою сільського господарства (8%), що характерне для більшості пострадянських країн та країн східної Європи (ЄС-27 – 2%); промислове виробництво України (26%) дещо перевищує середні показники ЄС (21%), проте нижчим, ніж у Казахстані (34), Норвегії (35) та Азербайджані (56); натомість, за часткою будівництва у ВДВ Україна (3%) займає останнє місце країн регіону, поряд із Молдовою, Угорщиною, Грецією, Данією та Німеччиною (4%), тоді як середній рівень для країн ЄС є майже вдвічі вищим (6%). Діяльність торгівлі і транспорту України має середній рівень (27%), який є характерним переважно для країн СНД та нових членів ЄС, тоді як для старих членів ЄС він є нижчим (22%). Фінансові та підприємницькі послуги в Україні (18%), навпаки, є нижчими, ніж у нових (21%) та старих країнах ЄС (25%).

Найвищого збільшення ВДВ досягли країни СНД, які мають найвищу частку питому вагу матеріального виробництва, – Азербайджан (300,7 і 70%), Вірменія (114,9 і 55), Білорусь (107,1 і 53), Таджикистан (117,1 і 50% відповідно). Україна, маючи рівень матеріального виробництва 37% поряд з Росією, Словаччиною та Болгарією, досягла за цей період зростання ВДВ на 64%, як і ці країни.

Порівняно з 2000 роком Україна у 2010 р. знаходилася на 8 місці за темпами зростання ВДВ (63,8%). Це було обумовлено зростанням доданої вартості сільського господарства 29,1% (12 місце), промисловості – на 52,4 (12 місце), торгівля – на 103,7% (8 місце), фінансових послуг – на 169,8 (2 місце), інших послуг – на 37,4% (11 місце). Лише будівництво в Україні за цей період скоротилося на 35,1% (42 передостаннє місце серед 52 країн регіону СЕК ООН).

За витратами на кінцеве споживання домашніх господарств у ВВП Україна має середні значення (63,3%), які дещо перевищують показники країн ЄС-27 (58,4%), проте є нижчими від країн Північної Америки (69,5%). Найвищі значення за цим показником мають Молдова, Боснія і Герцеговина (близько 90%), Таджикистан, Киргизстан, Чорногорія та Вірменія (близько 80%), що обумовлене великим негативним сальдо зовнішньої торгівлі цих країн (від 39 до 24%).

Найнижчі рівні споживання домогосподарств мають Казахстан, Нідерланди (близько 45%), Азербайджан, Норвегія (близько 43%) та Люксембург (33,5%). Так само це обумовлене великим позитивним сальдо Азербайджану, Люксембургу та Казахстану (34%, 31,2%, 14,7% відповідно). Рівень витрат загального державного управління України (20,1%) також є середнім і дещо нижчим від ЄС (21,9%). Лідирують за цим показником Данія, Нідерланди, Швеція та Ісландія (від 26 до 29%), а найменший рівень мають Казахстан, Албанія та Азербайджан (близько 10%). Частка валового нагромадження основного капіталу України (19%) є набагато нижчою, ніж у Білорусі (38,7), Вірменії (33,1) та Албанії (31,8) і близькою до країн ЄС-27 (18,7%). Найнижчі ж значення цього показника мають Ісландія та Ірландія (близько 12%) (дод. 2.7).

За показниками експорту та імпорту у складі ВВП (50,2 та 53,0% відповідно) Україна займає середню позицію, яка дещо перевищує значення для країн ЄС-27 (40,9 і 40,2%).

Як видно з додатку 2.8, Україна із приростом ВВП на 63% за цей період, займає одне з провідних місць серед перелічених країн, набагато випереджаючи країни ЄС-27 (12%) та Північної Америки (7%). Проте вона поступається більшості країн СНД, зокрема, Азербайджану (258%), Вірменії (117), Білорусії (112), Казахстану (106%). Так само, випереджаючи за темпом зростання кінцевого споживання домашніх господарств (84%) країни ЄС-27 (12%), вона поступається за цим показником більшості країн СНД, зокрема, Білорусії, Азербайджану і Таджикистану, які за означений період майже потроїли цей показник. Україна була єдиною країною, де витрати на утримання загального державного управління зменшилися (-9%), тоді як в інших країнах світу вони істотно зросли, зокрема, практично подвоїлися у Вірменії, Казахстані та Азербайджані, а у країнах ЄС-27 збільшилися на 17%. Так само, скоротилося на 20% валове нагромадження основного капіталу, тоді як у Білорусії, Вірменії і Казахстані воно зросло майже вчетверо.

Про порушення основних відтворювальних пропорцій свідчить випереджаюче зростання витрат домашніх господарств порівняно зі зростанням ВВП (для України – на 13%, Таджикистану, Білорусії і Росії – майже у півтора рази. Іще одним негативним явищем, яке стримувало розвиток України в останнє десятиріччя стало подвійне перевищення зростання кінцевого споживання домашніх господарств (в 1,84 рази) над валовим нагромадженням основного капіталу (0,8 рази). Таке явище було характерним також для Ірландії та Ісландії.

Найбільшим серед зазначених країн було скорочення експорту української продукції, при тому, що імпорт майже не зазнав істотних змін,

а країни ЄС-27 наростили обидва ці показники майже на 40%.

Випереджаючи за темпом зростання кінцевого споживання домашніх господарств (84%) країни ЄС-27 (12%), Україна поступається за цим показником більшості країн СНД. Україна була єдиною країною, де витрати на утримання загального державного управління зменшилися (-9%), тоді як в інших країнах світу вони істотно зросли. Так само негативним явищем є скорочення за цей період на 20% валового нагромадження основного капіталу. Випереджаюче зростання витрат домашніх господарств порівняно зі зростанням ВВП (на 13%), подвійне перевищення зростання кінцевого споживання домашніх господарств над валовим нагромадженням основного капіталу, а також найбільше серед країн регіону ЄЕК ООН скорочення фізичного обсягу експорту української продукції при збереженні рівня імпорту свідчить про порушення основних відтворювальних пропорцій.

Структура виробництва України поступово наближається до показників інших країн світу, при цьому зміни у структурі її виробництва відбуваються у тому ж напрямі, що й в інших країнах світу. Зокрема, за минуле десятиріччя у складі її виробництва на 19% скоротилася частка виробництва товарів (у США – на 16%, у Росії – на 12%), відповідно частка виробництва послуг сягнула 44,4% наблизившись до рівня Росії (51,8%), Польщі (50,5%) та зведених показників 40 країн світу (55,9%). Майже наполовину скоротився внесок у виробництво України сільського господарства (-46%), так само як і у Росії (-35%) та Польщі (-27%), проте його рівень (8,2%) досі у 2,8 рази вищий за середній (2,9%). Поступово скорочується внесок добувної промисловості (так само як у Росії та Польщі), проте він також у 2,7 рази перевищує середні показники. Скорочення внеску переробної промисловості відбувається не лише в Україні (-2,8 в.п.), але й у США (-4,5 в.п.) та Росії (-4,7 в.п.). У складі ВВП харчова промисловість та металургія на сьогодні удвічі перевищують світові показники, а машинобудування і легкої промисловості є удвічі нижчими. Серед галузей переробної промисловості найбільшого скорочення за розглянутий період зазнали легка промисловість (більш ніж наполовину в Україні та Росії, втричі – США, на третину – у Польщі), інші галузі переробної промисловості (на третину в Україні та США, втричі – в Росії), металургія та хімія. В Україні та США також істотно скоротилося виробництво електроенергії, внесок якої у виробництво, попри це в 1,7 рази перевищує світові пропорції. Певну тенденцію до зростання в Україні, Росії та Польщі має внесок будівництва, тоді як у США він скорочується. При цьому внесок будівництва в економіку України становить лише 60% від світового рівня.

Вагомого зростання за розглянутий період в Україні зазнала торгівля, внесок якої зріс в 1,6 раза, на третину перевищивши світові пропорції, тоді як в інших країнах відбувалося істотне скорочення її внеску. Ще більш значного зростання зазнала діяльність готелів і ресторанів України (в 1,8 раза) хоча їхній рівень досі становить лише 40% світового. Внесок фінансової діяльності в Україні зріс майже утричі (в Росії – подвоївся), операцій з нерухомістю – удвічі (в Росії – в 1,6 раза), оренди – в 1,9 раза (в Росії – в 1,6 рази), проте ці види діяльності іще не досягли світового рівня. Майже на чверть в Україні, США та Росії зріс внесок освіти і за цим показником Україна в 1,6 раза випереджає світові пропорції. Натомість внесок державного управління та охорони здоров'я становить лише половину від світових показників, та є у 3–4 раза нижчим від рівня США.

У додатку 2.9 наведено питому вагу проміжного споживання у випуску за 2000 та 2009 роки (для України за 2000 та 2010 роки).

Як видно з наведених даних, витратомісткість виробництва в Україні поступово скорочується, але переважно за рахунок переорієнтації на випуск послуг, де вона досягла значень, близьких до інших країн світу. Натомість у виробництві товарів вона іще перевищує значення інших країн світу. За розглянутий період в Україні на 20–40% скоротилася витратомісткість фінансової діяльності, добувної промисловості, охорони здоров'я, легкої промисловості та державного управління. Натомість на 10–20% зростає витратомісткість металургії, транспорту, будівництва, хімії та інших галузей. Порівняно з іншими країнами світу занадто високу витратомісткість мають освіта, сільське господарство, металургія, торгівля, а істотно нижчу – фінансова діяльність, державне управління, легка промисловість та охорона здоров'я.

За минуле десятиріччя на 31% скоротилася частка ВДВ у виробництві товарів (у Росії – на 16%, у США – на 13%), відповідно частка виробництва послуг сягнула 62,6%, наблизившись до рівня Росії (62,5%), Польщі (64,6%) та зведених показників 40 країн світу (70,3%). Більш ніж наполовину скоротився внесок у виробництво України сільського господарства (-51%), так само як і у Росії (-35%) та Польщі (-26%), проте його рівень (8,3%) досі у 2,6 раза вищий за середній (3,2%). Різко зростає, як і в інших країнах, внесок добувної промисловості, який в Україні утричі рази перевищує середні показники.

Скорочення внеску переробної промисловості в Україні (-5,4 в.п.) відбувається паралельно з її зменшенням у США (-2,9 в.п.) та Росії (-5,8 в.п.). Незмінно високий рівень в Україні має харчова промисловість (4,3%), внесок якої є удвічі вищим за світові стандарти, як і Польщі (3,4%). Внесок решти галузей переробної про-

мисловості є близьким до інших країн світу в цілому, лише хімічна промисловість є удвічі нижчою. Серед галузей переробної промисловості найбільшого скорочення за розглянутий період зазнали металургія (утричі в Україні, наполовину – у Росії, на третину – у США), хімічна промисловість (на 43% в Україні, на 29% у Росії, на 13% – у США).

Лише частка доданої вартості виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення зростає за цей час (в Україні – у 4 рази, у США – удвічі). В Україні та Росії також істотно скоротилася частка ВДВ у виробництві електроенергії, внесок якої у виробництво, попри це, в 1,6 раза перевищує світові пропорції. Додана вартість будівництва мала тенденцію до скорочення в усіх наведених країнах, проте в Україні її частка становить лише 60% від світового рівня. Вагомого зростання за розглянутий період в Україні зазнала торгівля, внесок якої зріс в 1,6 раза, у 1,4 раза перевищивши світові пропорції, тоді як в інших країнах відбувалося істотне скорочення її внеску. Ще більш значного зростання зазнала діяльність готелів і ресторанів України (в 1,8 раза) хоча їхній рівень досі становить лише 40% світового. Внесок фінансової діяльності досяг світового рівня в Україні і зріс більш ніж утричі (в Росії – майже утричі), операцій з нерухомістю – удвічі (в Росії – в 1,6 раза), оренди – в 1,5 раза (в Росії – в 1,6 раза). Внесок освіти в Україні зріс на 13%, США – на 26%, у Росії – на 65% і за цим показником Україна в 1,6 раза випереджає світові пропорції. Натомість, попри зростання, внесок державного управління та охорони здоров'я становить відповідно 60 та 70% від світових показників.

Структура виробництва України поступово наближається до показників інших країн світу, маючи ті ж загальні тенденції, що й інші країни світу. Зокрема, це стосується скорочення частки виробництва товарів і зростання внеску послуг. Серед виробництва товарів зменшується внесок сільськогосподарського виробництва, добувної та переробної промисловості. Характерною рисою України є удвічі вищий за світовий рівень харчової промисловості та металургії, при вдвічі нижчому внеску машинобудування і легкої промисловості.

В Україні тенденцію до скорочення мають легка промисловість (також у Росії, США та Польщі), інші галузі переробної промисловості, металургія та хімія (також у Росії та США), а також електроенергетика (також у США) внесок якої у виробництво попри це в 1,7 раза перевищує світові пропорції. Будівництво в Україні, маючи низький рівень відносно інших країн світу, має тенденцію до зростання. Вагомого зростання за розглянутий період в Україні зазнала торгівля, діяльність готелів і ресторанів, фінансова діяльність, операції з нерухомістю, оренда, та освіта.

Варто відзначити, що внесок освіти у виробництво України в 1,6 раза випереджає світові пропорції, тоді як частки державного управління та охорони здоров'я становлять лише половину від світових показників, та є у 3–4 рази нижчими від рівня США.

Структура валової доданої вартості відчуває ті ж зміни, що й структура виробництва, проте ці зміни в Україні мають більш різкий характер, ніж в інших країнах світу. Зокрема, скорочення частки ВДВ товарів (-31%) відбувалося набагато вищими темпами ніж випуск (-19%). Чинниками цього стало вагоме скорочення внеску сільського господарства (наполовину), металургії (утричі), хімічної промисловості та вироб-

ництва електроенергії (майже наполовину), будівництва. Зростала в Україні частка доданої вартості виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення (вчетверо), та добувної промисловості (на третину, утричі перевищивши світовий рівень).

Вагомого зростання за розглянутий період зазнала додана вартість сфери послуг (в Україні – на 37%, Росії – на 13%), що було обумовлено різким збільшенням частки доданої вартості фінансової діяльності (більш ніж утричі, досягши світового рівня), операцій з нерухомістю (удвічі), готелів і ресторанів (в 1,8 раза), торгівлі (в 1,6 раза, у 1,4 раза перевищивши світові пропорції), оренди (у 1,5 раза).

2.4 Диспропорції складових національного багатства України

Наукові підходи до розуміння чинників розвитку соціально-економічних систем стрімко змінюються, що обумовлює необхідність створення цілісної макроекономічної картини головної економічних ресурсів держав – їхньої наявності, формування та розподілу, враховуючи перебіг змін у глобальному масштабі.

Найбільш значимою складовою національного багатства є людський потенціал і його обсяг у країнах з розвинутою ринковою значно перевищує обсяги в Україні. На душу населення України припадає 234,7 тис. дол. США, а у Польщі цей показник дорівнює 407,1 тис. дол. США, Російській Федерації – 283,8, Швеції – 1010,8, Фінляндії – 861,9, Німеччині – 1041,5, Франції – 977,0, Швейцарії – 1451,9, США – 1321,7, Великій Британії – 156,0 тис. дол. США Така суттєва різниця в обсягах людського потенціалу на душу населення в країнах світу передусім є наслідком різних можливостей доступу населення до інформаційних технологій та інших ресурсів (зокрема природних, фінансових), а не різного рівня державних видатків на освіту, охорону здоров'я та соціальний захист, як це декларується багатьма вченими. Це пов'язано з тим, що ефективність витрат опосередковується впливом фактора індивідуальної здатності людини до навчання та наявністю можливостей реалізації отриманих знань, навичок, досвіду на практиці, а це істотно залежить від рівня суспільної інформатизації: кореляція між витратними коефіцієнтами та обсягами людського потенціалу на душу населення є незначною, тоді як величина коефіцієнта інформатизації прямо пропорційна масштабам людського потенціалу.

Негативна тенденція зміни обсягу людського потенціалу в Україні супроводжувалася формуванням суттєвих диспропорцій між показниками народжуваності та смертності, посиленням економічної та інших видів диферен-

ціації, низьким рівнем життя населення, депопуляцією населення тощо. Однією з найгостріших проблем на сьогоднішній день залишається катастрофічне зменшення кількості населення України, що спостерігається з початку 90-х років минулого сторіччя. З січня 1993 р. до лютого 2011 р. чисельність населення нашої держави скоротилася на 6,04 млн осіб, а протягом січня 2011 р. – на 18,4 тис. осіб – до 45 760,0 тис. осіб¹⁵.

Незважаючи на невелике скорочення розриву між коефіцієнтами народжуваності та смертності населення України протягом 2005–2009 рр., у 2010 р. та в січні 2011 р. цей розрив збільшився до 5,1%, що є загрозливим для розвитку нашої нації.

Оскільки ключовим елементом національного багатства України є людський потенціал, виявлення і мінімізація диспропорцій у процесі його формування є пріоритетним. До основних дисбалансів, що наразі впливають на формування людського потенціалу в Україні, відносяться:

– високий (переважно прихований) рівень диференціації населення (за доходами, освітнім рівнем, наявністю основного, фінансового капіталу, природних ресурсів та ін.), спричинений хаотичним і практично неконтрольованим перерозподілом суспільних благ на перехідному етапі економічного розвитку;

– унікальне співвідношення ціни та вартості робочої сили (низька ціна – висока якість), визнане на державному рівні конкурентною перевагою держави, що, зрештою, викликало стійку тенденцію до вирівнювання згаданого дисбалансу в напрямі погіршення якості робочої сили, тоді як, вочевидь, більш продуктивним для нашої країни було б вирівнювання цієї диспропорції у напрямі стимулювання підвищення рівня доходів людей для забезпечення умов їх розширеного відтворення;

¹⁵ Соціально-економічний розвиток України за січень–лютий 2011 р. [Електронний ресурс] / Держстат України. – 2011. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

– значне скорочення середнього класу, опосередковане збільшенням питомої ваги населення, що знаходиться за межею бідності;

– низький рівень залежності між показниками видатків (державними витратами на освіту, охорону здоров'я та ін. по відношенню до ВВП) та обсягами людського потенціалу на одну особу.

Одними з найважливіших є дисбаланси у громадянстві освітнього потенціалу, збільшення якого традиційно пов'язується зі зростанням обсягів фінансування освітньої сфери, що, безумовно, є позитивним, але для зростання благополуччя людей і зменшення рівня економічного розшарування населення набагато важливіше підвищувати дієвість цих видатків. Гострою проблемою також залишається катастрофічне зменшення кількості населення України, що спостерігаються з початку 90-х років минулого сторіччя внаслідок диспропорційного перевищення коефіцієнтів народжуваності показниками смертності.

З метою мінімізації незбалансованості громадянства людського потенціалу в Україні необхідно, в першу чергу, підвищити ефективність коштів, котрі вкладаються в освітню сферу шляхом збільшення питомої ваги витрат, які спрямовуються на початковий та середній освітні рівні; сприяти залученню інвестицій у сферу вищої освіти; розробити і впровадити систему персоналізованого фінансування освіти громадян на основі їх попередніх освітніх досягнень та результатів акредитації навчальних закладів; встановити достойні гарантії мінімального соціального забезпечення громадян шляхом законодавчого затвердження в Україні обсягів погодинної мінімальної оплати праці на рівні європейських стандартів.

Другим за величиною елементом національного багатства України є природно-ресурсний потенціал, питома частка якого на 01.01.2008 р. становила 36,04%, а обсяг дорівнює 32 093,8 млрд грн (6 355,21 млрд дол. США). У структурі природно-ресурсної складової національного багатства найбільша частка (78,38%) належить земельним ресурсам, що становить 26,4% – від його загального.

Земельні ресурси завдяки унікальному поєднанню ціннісних складових по праву традиційно вважаються одним із головних елементів національного багатства. І Україна в цьому разі не є винятком: реальна цінність землі з кожним роком безперечно зростає, однак номінальна іноді навіть знижується, що пов'язано з процвітанню тінювих схем перерозподілу земельної власності. Вагомою є також частка мінерально-сировинних та паливно-енергетичних ресурсів (8,9% від загального обсягу національного багатства України).

Диспропорційність природно-ресурсного потенціалу проявляється, передусім, у його нерациональному використанні, що активізує прояви так званого "ресурсного прокляття", тобто зворотного зв'язку між забезпеченістю країни сировинними ресурсами та її економічним зростанням.

Найкращим прикладом подолання таких перепон ресурсного прокляття є досвід Норвегії, застосування якого в Україні дало б змогу зупинити потік зловживань у процесі перерозподілу природно-ресурсної ренти і перетворити прокляття у благо. Фінансування освіти є одним з основних завдань уряду. Видатки на освіту постійно зростають, і результати цієї політики вражають: частка людей, що навчаються у коледжі або університеті, зросла з 26% у 1980 р. до 62% у 1997 р. У роботі Е.Леамера підкреслюється, "...якщо модель підкріпити емпіричними доказами, то політичні рекомендації очевидні. Уряди країн, виробництво яких характеризується застарілим асортиментом товарів, але близьких до того, щоб розпочати виробництво нових, сучасних промислових товарів, повинно якісно змінити освітню систему, зокрема ліквідувати систему освіти, що тягне економіку назад і яка була економічно ефективною для старих видів виробництва, але абсолютно неприйнятна для нових"¹⁶

Необхідно також мінімізувати диспропорції формування запасів основного капіталу, загальна вартість якого по відношенню до ВВП України (згідно з даними Держстату) змінювалася хвилюподібно, збільшившись з 16,6% станом 01.01.95 р. до 199,3% станом на 01.01.96 р. (на 182,7%), перевищивши 1000% станом на 01.01.97 р. і дорівнюючи 413,4% станом на 01.01.2010 р.

Оскільки динаміка вартості основного капіталу з урахуванням зносу є практично ідентичною розглянутій вище, можна зробити висновок, що рівень зносу не спричинив суттєвого впливу на появу значного сплеску на діаграмі (рис. 2.6), яка відображає тенденції змін відношення вартісного обсягу основного капіталу до ВВП України. Водночас розрахунки¹⁷, свідчать про наявність значних дисбалансів як у поточних процесах нагромадження основного капіталу (ОК), так і у співвідношеннях вартісних обсягів його запасів із ВВП не тільки в Україні, а й у багатьох країнах світу. Особливо різко відсоткове співвідношення запасів ОК з ВВП протягом досліджуваного періоду змінювалося у країнах – колишніх республіках СРСР. У більшості з них його розмір суттєво зменшився, зокрема в Молдові – з 1 267,8 станом на 01.01.97 р. до 333,3% на

¹⁶ Does Natural Resource Abundance Increase Latin American Income Inequality? / [Leamer E. E., Maul H., Rodriguez S., Schott P. K.] // Journal of Development Economics. – 1999. – Vol. 59(1). – P. 3–42.

¹⁷ National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 2007. Part I. – New York : United Nations, 2008. – 895 p.; National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 2007. Part II. – New York : United Nations, 2008. – 898 p.; National Accounts Statistics: Main Aggregates and Detailed Tables, 2005. – Part III. – New York : United Nations, 2007. – 983 p.

01.01.05 р., протягом 1997–2004 рр., Азербайджані – з 568,4 на 01.01.97 р. до 216,8 % на 01.01.07 р., Білорусі – з 606,3 до 359,6% протягом 1997–2008 рр. Причому у Білорусі названа тенденція була хвилеподібною: різке зниження цього показника протягом 1998 р. (з 717,7 до 404,8%) змінилося його стрімким зростанням (більше ніж удвічі) у наступному році – до 950,5% станом на початок 2000 р. та подальшим поступовим скороченням до 359,6% станом на початок 2008 р.

Розрахунки, проведені для розвинених країн світу, свідчать, що динаміка вартості ОК щодо ВВП у цій групі держав була набагато рівномірніша, ніж у попередній. Протягом 1997–2007 рр. величина цього показника в Австрії, Нідерландах, Німеччині, Франції, Італії та Фінляндії знаходилася майже на одному рівні – у межах 400–600%. І на цьому фоні величина відповідного показника в Україні з 01.01.97 р. до 01.01.08 р. зменшилася надто різко: загальна вартість вітчизняного основного капіталу по відношенню до ВВП скоротилася з 1 034,7 до

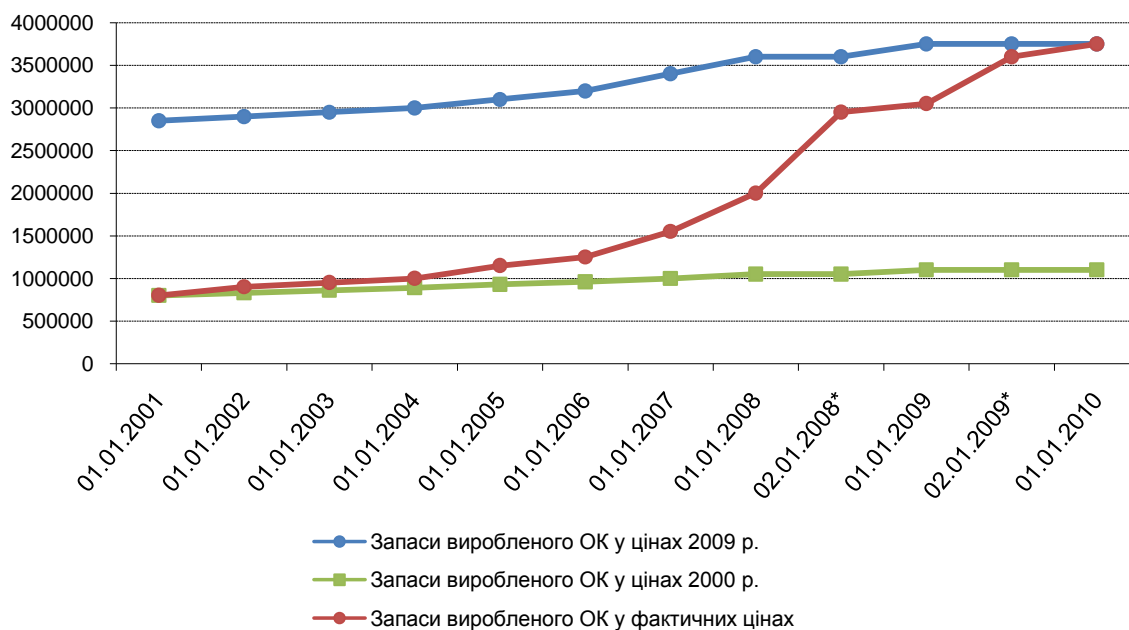
276,3%, а залишкова вартість – з 606,3 до 134%. Це призвело до принципової зміни місця України у міжкраїнових зіставленнях за цим показником: якщо до 2001 р. його величина суттєво перевищувала відповідні значення у розвинених країнах, то після 2005 р. (за залишковою вартістю) вона стала у цій групі країн найменшою.

Хвилеподібні номінальні зміни співвідношення ОК та ВВП України були пов'язані передусім не з різкими коливаннями вартісного обсягу основного капіталу, а з трансформаціями методичних підходів, які використовувалися в процесі їхньої оцінки. Проте, що різкі зміни були викликані не фактичними, а номінальними трансформаціями вартісного обсягу основних засобів, свідчить динаміка індексів основних засобів та ВВП, які протягом досліджуваного періоду змінювалися набагато меншими темпами (табл. 2.4). Однак, на думку багатьох експертів, вітчизняні основні засоби й на сьогоднішній день залишаються істотно недооціненими, що обумовлює диспропорційно низькі показники їхньої питомої ваги в структурі національного багатства.

Динаміка вартісного обсягу запасів основного капіталу України протягом 2001–2010 рр., млн грн

2.6

РИСУНОК

Примітка. З урахуванням індексації та переоцінки звітного року.

Джерело: розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2009 р. / Держстат України. – К., 2010. – 567 с.; Основні засоби України / Держстат України. – К., 2008. – 158 с.; Основні засоби України у 2008 р. / Держстат України. – К., 2009. – 207 с.; Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос) за 2009 р.: Україна. Загальні зведення.: [за ред. Л. М. Овденко; відп. за вип. Н. Г. Луценко]. – Держстат України. – К., 2010. – 20 с.

На початок року	ОК у фактичних цінах, млрд крб / млрд грн*	ВВП у фактичних цінах, млрд крб / млрд грн	ОК, % до ВВП	Рівень зносу, %	Залишкова вартість ОК, % до ВВП	Залишкова вартість ОК			
						усього		на одну особу	
						млрд крб / млрд грн*	млрд дол. США	тис. крб / тис. грн*	тис. дол. США
1991	474,0	289,0	164,0	37,1	103,2	298,1	165,6***	3,2	8,4
1996	10865152	5452000	199,3	37,5	124,6	6790720	37,9	131858,6	0,7
2001	845,8	173,0	489,0	43,7	275,3	476,2	87,6	9,7	1,8
2002	915,5	204,2	448,3	45,0	246,6	503,5	95,0	10,4	1,96
2003	964,8	225,8	427,3	47,2	225,6	509,4	95,6	10,6	1,99
2004	1026,2	267,3	383,8	48,0	199,6	533,6	100,1	11,2	2,1
2005	1141,1	345,1	330,6	49,3	167,6	578,5	109,0	12,2	2,3
2006	1276,2	441,5	289,1	49,0	147,4	650,9	128,9	13,8	2,7
2007	1568,9	544,2	288,3	51,5	139,8	760,9	150,7	16,3	3,2
2008	1969,9	720,7	273,3	52,6	135,5	966,4	191,4	20,6	4,1
2008**	2900,5	720,7	402,5	63,9	146,9	1047,6	207,4	22,6	4,5
2009	3052,9	948,1	322,0	60,3	127,8	1251,2	162,5	27,2	3,5
2009**	3624,3	948,1	382,3	61,6	146,8	1391,8	180,8	30,3	3,9
2010	3781,6	914,7	413,4	60,4	163,8	1498,5	187,7	32,6	4,1

Примітки: * дані станом на початок 1991 та 1996 рр. наведено у крб; ** з урахуванням індексації та переоцінки звітного року; *** За комерційним курсом Держбанку СРСР (1,8 руб за 1 дол. США), уведеним з 01.11.1990 р. (див.: Указ Президента СРСР № УП-943 "О введенні коммерческого курса рубля к иностранным валютам и мерах по созданию общесоюзного валютного рынка" [Електронний ресурс]. – Доступний з : <://www.lawmix.ru>).

Джерело: розраховано за даними: Статистичний щорічник України за 2009 р. / Держстат України. – К., 2010. – 567 с.; Основні засоби України / Держстат України. – К., 2008. – 158 с.; Основні засоби України у 2008 р. / Держстат України. – К., 2009. – 207 с.; Звіт про наявність та рух основних засобів, амортизацію (знос) за 2009 р.: Україна. Загальні зведення.: [за ред. Л. М. Овденко; відп. за вип. Н. Г. Луценко]. – Держстат України. – К., 2010. – 20 с.

Необхідно запровадити принципово нову схему здійснення такої оцінки на національному рівні. З цією метою доцільно використати розроблений в рамках Системи національних рахунків метод безперервної інвентаризації, що дозволить істотно підвищити рівень об'єктивності розрахунків вартості основних засобів в Україні та забезпечити порівнянність результатів із міжнародними.

Навіть попередні розрахунки на основі індексів основних засобів свідчать про істотну недооцінку їхньої вартості в Україні. Так, розрахована на основі офіційних даних Держстату України на початок 2008 р. питома вага вартості основного капіталу в структурі національного багатства становить 1,05%. А в абсолютних величинах його обсяг зменшився з 207,4 млрд дол. США на початок 2008 г. до 162,5 млрд дол. США станом на 01.01.2009 р. Однак, згідно з даними Держстату щодо індексів основних засобів, їхній фізичний обсяг збільшився з початку 1991 р. до січня 2009 р. у 1,517 раза. Тобто, якщо станом на 01.01.91 р. залишкова вартість основних засобів становила 165,6 млрд дол. США, то до 01.01.09 р. їхня вартість у доларовому вимірі в цінах 1990-го року зросла до 251,2 млрд дол. США, що в 1,4 раза перевищує офіційні статистичні дані

з вартості основного капіталу України на початок 2009 р. (180,8 млрд дол. США).

Про викривлення офіційними джерелами інформації щодо фізичного обсягу та вартості основних засобів свідчать також результати альтернативних розрахунків Д.Фоміна та Г.Ханіна¹⁸, проведених щодо макропоказників розвитку російської економіки – вони є актуальними й для України. Результати розрахунків російських вчених чітко висвітили дві тенденції викривлення статистичної інформації стосовно основних засобів, котрі є актуальними і для України: істотне завищення індексів фізичного обсягу основних засобів і одночасне суттєве заниження їхньої вартості.

На диспропорційність обсягу основного капіталу порівняно з іншими елементами національного багатства істотний вплив спричиняє також рівень зносу основних фондів, що має стійку тенденцію до зростання, збільшившись з початку 1991 р. до січня 2010 р. на 23,3% – з 37,1 до 60,4%, дорівнюючи у сфері транспорту і зв'язку 83,9%, у промисловості 61,8%, а у сфері освіти – 62,4%.

¹⁸ Фомин Д. Конец воображаемого советского благополучия / Д. Фомин, Г. Ханин // Свободная мысль. – 2009. – № 3. – С. 17–30.

Тенденції оберненої пропорційності динаміки вартісного обсягу основного капіталу по відношенню до ВВП та зміни питомої ваги валового та чистого нагромадження основного капіталу у ВВП виникають внаслідок специфіки оцінки вартості основного капіталу в Україні, значного зменшення обсягів ВВП у 2009 р. та погіршення структури його розподілу.

Значне скорочення обсягів ВВП викликало зростання відсоткового співвідношення з ним вартісного обсягу запасів основного капіталу, тоді як внаслідок погіршення структури розподілу ВВП менша його частка була спрямована на валове та чисте нагромадження ОК.

Про те, що такі тенденції обумовлені, в основному, змінами у ВВП, свідчать дані щодо повільного, але перманентного зростання абсолютних вартісних обсягів основного капіталу у постійних цінах. У цінах 2000 р. вартісний обсяг ОК збільшився протягом 2001–2010 рр. з 828,8 млрд грн до 1,12 трлн грн, а у цінах 2009 р. – з 2,8 до 3,78 трлн грн (див. рис. 2.5). З метою мінімізації описаних вище диспропорцій необхідно, передусім, модернізувати структуру основного капіталу шляхом активізації виробництва прогресивного технологічного обладнання для пріоритетних секторів економіки, регламентувати процеси введення та ліквідації основних фондів, стимулювати зростання обсягів нагромадження

основного капіталу, привести систему економічної оцінки основного капіталу у відповідність з міжнародними стандартами.

Найбільш специфічними складовими національного багатства України протягом останніх років є елементи фінансового капіталу, які впливають на його обсяг (чисті іноземні активи НБУ, чисті іноземні активи інших депозитних корпорацій, зовнішній борг сектора державного управління, зовнішній борг інших секторів, міжфірмовий борг прямим інвесторам). Станом на 01.01.2011 р. Загальна величина окремих елементів фінансового капіталу, які впливають на обсяг національного багатства України дорівнювала -84,49 млрд дол. США, зменшившись з початку минулого року на 12,93 млрд дол. США, а з початку 2004 р. – на 69,12 млрд дол. США (табл. 2.5)

Очевидно, що, починаючи з 01.01.2006 р., єдиним додатним елементом фінансового капіталу в нашій державі з вище перелічених були чисті іноземні активи Національного банку України, що уявляють собою різницю між вимогами НБУ до нерезидентів та зобов'язаннями НБУ нерезидентам. Тому особливої уваги в процесі дослідження фінансової складової багатства нації потребують міжнародні резерви Національного банку, котрі становлять переважну частину вимог НБУ до нерезидентів.

Динаміка величини елементів фінансового капіталу, які впливають на обсяг національного багатства в Україні, млрд дол. США

2.5

ТАБЛИЦЯ

Показник	01.01.04	01.01.05	01.01.06	01.01.07	01.01.08	01.01.09	01.01.10	01.01.11	01.01.12	01.04.12
Чисті іноземні активи НБУ	5,04	8,21	18,43	21,96	32,65	25,17	13,44	14,12
Чисті іноземні активи інших депозитних корпорацій	-0,27	0,06	-2,41	-8,75	-22,55	-29,37	-18,68	-16,89
Зовнішній борг сектора державного управління	-8,74	-10,06	-10,51	-10,92	-11,88	11,96	17,81	24,98	25,87	25,83
Зовнішній борг інших секторів	-10,99	-15,68	-20,91	-26,68	-33,58	41,25	43,44	50,84	60,56	62,28
Заборгованість прямим інвесторам: міжфірмовий борг	-0,41	-0,56	-0,83	-1,94	-3,08	4,25	5,08	5,89	7,12	7,74
Елементи фінансового капіталу, які впливають на обсяг національного багатства, усього	-15,37	-18,02	-16,24	-26,33	-38,45	-61,66	-71,56	-84,49

Джерело: за даними: International Financial Statistics [Electronic resource] / IMF Statistics Department. – 2011. – № 11. – Access mode : <<http://www.imfstatistics.org/imf/>>; Зовнішній борг України станом на 01.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.bank.gov.ua /Statist/ index_DEBT.htm>.

Особливо актуальним у сучасних економічних умовах є аналіз структури міжнародних резервів НБУ та методичних особливостей складання платіжного балансу, що впливають на визначення їхнього обсягу і зумовлюють ризикованість і неоднозначність трактування динаміки резервів через те, що схема узагальнення економічних операцій між національною економікою та економіками інших країн світу не передбачає врахування у платіжному балансі змін, прямо не пов'язаних зі здійсненням цих операцій, у тому числі тих, що відбуваються внаслідок коливання цін і валютних курсів.

Таким чином, за умови значних змін цін на такі активи на світових фондових ринках, реальні обсяги міжнародних резервів Національного банку України можуть істотно відрізнятись від висвітлених у офіційній звітності.

Величина більшості елементів фінансового капіталу, які впливають на обсяг національного багатства, – чистих іноземних активів інших депозитних корпорацій, зовнішнього боргу сектора державного управління, інших секторів, заборгованості прямим інвесторам – протягом 2004–2011 рр. була від'ємною, зменшившись із -0,27; -8,74; -10,99; -0,41 млрд дол. США станом на 01.01.2004 р. до -16,89; -24,98; -50,84; -5,89 млрд дол. США станом на початок 2011 р. відповідно.

Найсуттєвіші диспропорції формування в Україні фінансового капіталу пов'язані з проявами глобальної фінансово-економічної кризи, однак окремі з них є специфічними для України та інших країн колишнього Радянського Союзу. Однією з найгостріших проблем є співвідношення організованого та неорганізованого ринку цінних паперів.

Згідно з експертними оцінками питома вага організованого ринку становить лише 6,8% обсягу торгівлі цінними паперами в Україні¹⁹. Головною перешкодою на шляху зменшення диспропорції між позабіржовим та біржовим ринками протягом багатьох років залишається нерозвиненість правової, корпоративної та інституційної складових, що обумовлює низьку ступінь довіри між учасниками фондового ринку.

Необхідно також врегулювати питання ціноутворення на фондових біржах з метою створення можливості визначення справедливої ціни. Можливість маніпулювання цінами, що на сьогоднішній день має місце на українських біржах, істотно впливає на рівень капіталізації фондового ринку.

Наслідком низької капіталізації українських корпорацій був перерозподіл національного багатства нашої країни, і передусім її виробничого та фінансового капіталу, на користь держав, які успішніше використовували фінансовий інструментарій для реалізації своїх конкурентних переваг на світовій арені. Однак на сьогоднішній день, незважаючи на загальне погіршення фінансового клімату, як зазначалося вище, наша країна отримала унікальний шанс сформулювати передумови для принципово більш успішної реалізації національних інтересів у глобалізованому світі. Головною умовою економічного піднесення нації є збалансований розвиток усіх складових національного багатства з метою створення надійної основи для соціально-економічного розвитку країни.

¹⁹ Ковалева В. Украинский фондовый рынок остается на улице / В. Ковалева // Экономическая правда. – 2009. – 26 октября.

3

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

РОЗДІЛ

3.1 Диспропорційність на ринках капіталу

Основними показниками, які характеризують фондовий ринок та тісно пов'язані між собою, є його капіталізація, обсяги торгів та рівень репрезентативних ринкових індексів. Якщо обсяги торгів на фондовому ринку характеризують його ліквідність, а рівень репрезентативних індексів – дохідність, то капіталізація відображає його економічну потужність – розподілену через фондовий ринок частку національного багатства.

Порівняльною оцінкою рівня капіталізації національного фондового ринку доцільно взяти її співвідношення до ВВП країни. Так, за даними МВФ у докризовому 2006 році для України цей показник становив близько 40% ВВП. Аналогічним було його значення для інших країн, що розвиваються, зокрема – східноєвропейських, азійських та латиноамериканських. В розвинених країнах Європи цей показник дорівнював майже 60%, а в таких країнах як США та Великобританія цей показник сягав понад 100 та 130% відповідно.

Капіталізація фондових ринків усіх без виключення країн у передкризовий, кризовий та післякризовий періоди демонструє схожу тенденцію, а саме – повільне зростання до 2007 року, стрімке зростання у 2007 році ("перегрів ринків"), спад у кризовому 2008 році та повільний початок нового зростання у другому півріччі 2009 року. Однак для різних країн ця тенденція проявляється з різною динамікою (рис. 3.1).

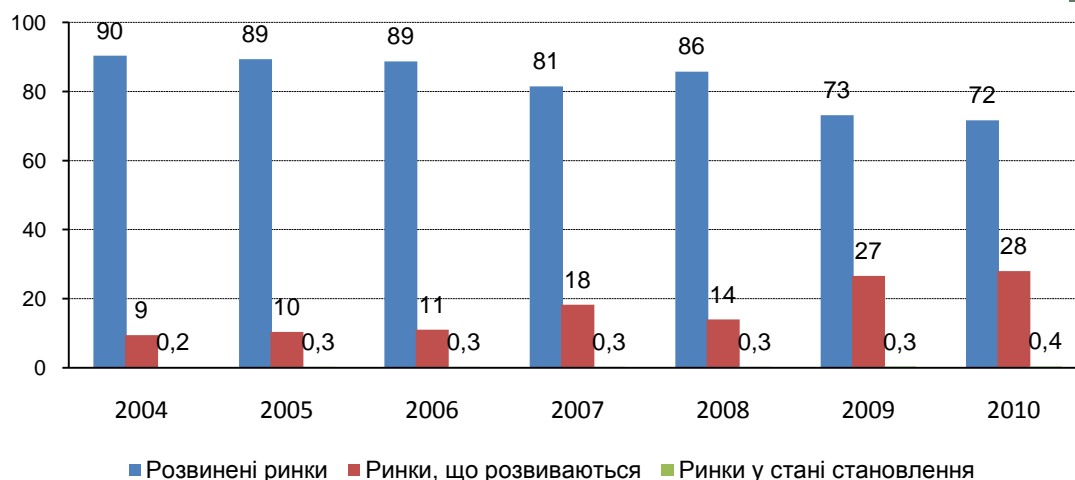
За обсягом капіталізації, стандартами функціонування, ступенем розвитку інфраструктури та лібералізації, фондові ринки згідно з міжнародною кваліфікацією розділені на три групи: розвинені ринки (developed markets), ринки, що розвиваються (emerging markets), та ринки, що перебувають у стані становлення (frontier markets).

У 2004 році найбільшу частку, близько 86%, у структурі капіталізації ринків (дод. 3.1) становили розвинені ринки, серед яких провідне місце займає ринок США (понад 50%).

Динаміка капіталізації різних груп ринків у 2004–2011 рр., %

3.1

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

У передкризові 2004–2007 рр. відбувалося зменшення частки розвинених ринків з 84% до 68% за рахунок збільшення частки капіталізації країн, що розвиваються, з 13 до 31%. У кризовому 2008 році відбувається зворотній перерозподіл у межах 6%, що свідчить про те, що ринки країн, що розвиваються, зазнали більших втрат від кризи, ніж розвинені країни. Однак з другої половини 2009 року поновлюється докризова тенденція, продовження якої можна очікувати і в подальшому.

Усереднена капіталізація розвинених ринків коливалась у значно меншому ступені ніж ринків, що розвиваються, та ринків, що перебувають у стані становлення (рис. 3.2). Така відмінність пояснюється, з одного боку, впливом спекулятивного капіталу, частка якого на розвинених ринках є значно меншою, а з іншого – істотним падінням під час кризи курсів валют країн, що розвиваються, щодо валют розвинених країн.

Капіталізація фондового ринку України зменшувалась та збільшувалась аналогічно іншим ринкам, але із значно більшою волатильністю. Її коливання істотно перевищували усереднені показники навіть у групі ринків, що знаходяться у стані становлення. У передкризові роки український фондовий ринок був одним з лідерів за зростанням капіталізації. Проте, економічні та політичні ризики інвестування в українські активи, а також нерозвиненість та непрозорість націо-

нального фондового ринку обмежили інвестиції здебільшого спекулятивним капіталом, орієнтованим на швидке отримання прибутку від інвестування у недооцінені активи. Це підтвердив кризовий 2008 рік, коли більша частина іноземного капіталу виводилася з фондового ринку та з країни із значним знеціненням вітчизняних цінних паперів та національної валюти.

Обсяги торгів на фондовому ринку визначаються загальною сумою укладених на біржі угод за певний період (день, місяць, рік). Обсяги торгів, які відбуваються, переважно, на вторинному ринку, залежать від наявності та активності інвесторів, які бажають вкладати кошти в українські цінні папери.

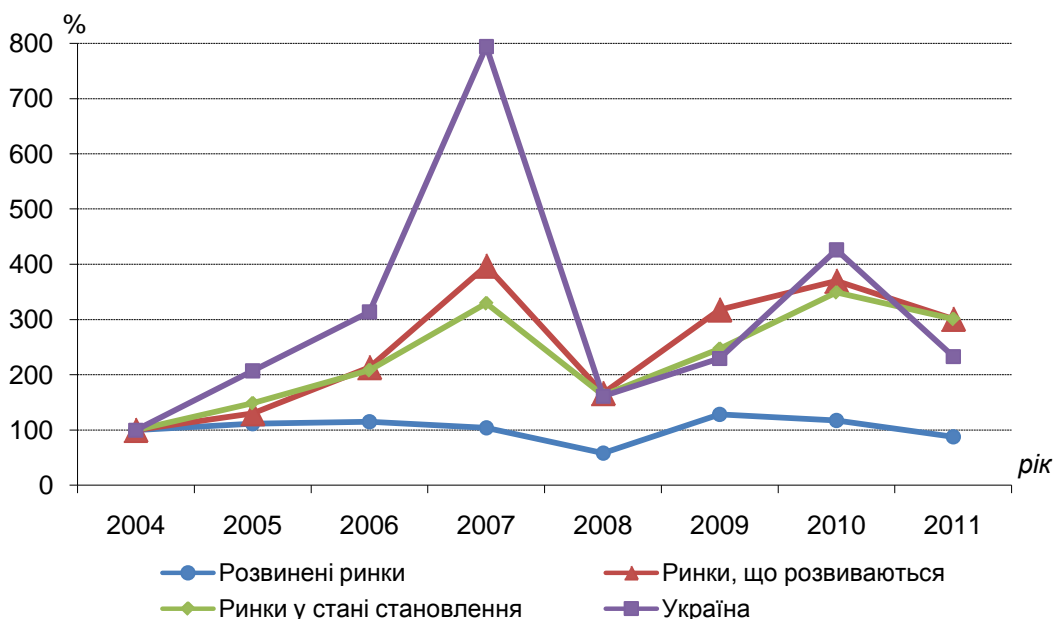
За даними МВФ, співвідношення обсягів торгів до капіталізації для більшості ринків країн, що розвиваються, у передкризовому 2006 році не перевищує 40%. Для розвинених ринків країн Єврозони цей показник перевищує 70%, а лідером за цим співвідношенням (майже 150%) є найбільш ліквідний у світі фондовий ринок США. Співвідношення обсягів торгів на національному фондовому ринку до його капіталізації не перевищує 10%.

Хоча можна було б очікувати, що у досліджуваному періоді обсяги торгів змінюватимуться пропорційно зміні капіталізації, це виявилось справедливим лише для деяких фондових ринків.

Динаміка усередненої капіталізації фондових ринків країн за групами та капіталізації фондового ринку України у 2004–2011 рр. у дол. США по відношенню до 01.01.2004 р.

3.2

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

Серед розвинених ринків (дод. 3.2) найбільша частка обсягів торгів належить ринку США. За 2004–2008 рр. вона зросла з 49 до 62%, що свідчить про найбільшу ліквідність цього ринку, яку не було втрачено і під час кризи. Частка обсягів торгів на фондових ринках Японії та Великобританії зменшилася з 22 до 11 та з 14 до 10% відповідно. Зазначені тенденції були особливо наочними у кризовий 2008 р., під час якого ліквідність перетікала до найбільш розвинутого у світі фондового ринку США.

Структура обсягів торгів ринків, що розвиваються є більш однорідною. Найсуттєвіші зміни у цій структурі в досліджуваному періоді пов'язані із динамічним зростанням частки обсягів торгів на фондовому ринку Китаю з 13% у 2004 році до 46% у 2009 році.

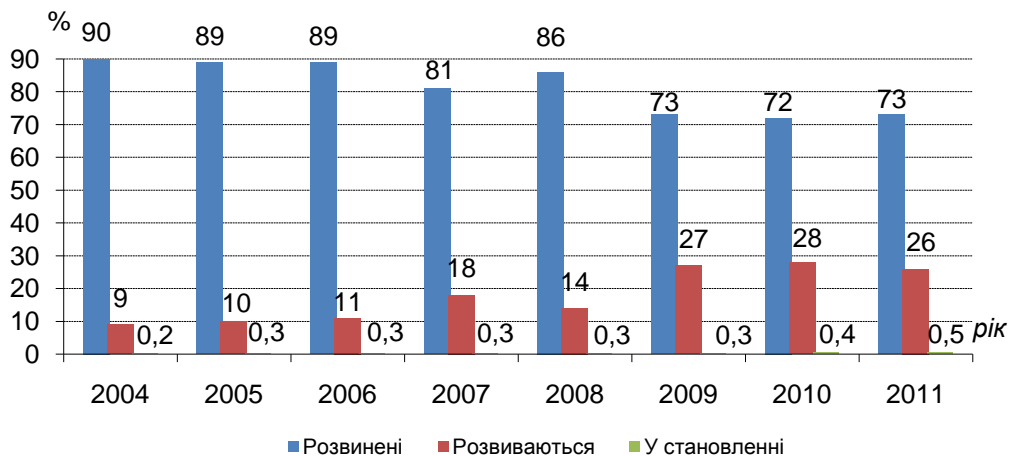
Подібно капіталізації, у передкризові 2004–2007 рр. відбувалося збільшення частки обсягів торгів країн, що розвиваються, з 9 до 18% за рахунок зменшення частки розвинених ринків з 90 до 81%. У кризовому 2008 році відбувається зворотній перерозподіл у межах 4–5%, а у посткризовому 2009 році поновлюється тенденція, яка мала місце до кризи. Частка ринків, що знаходяться у стані становлення (див. дод. 3.2) була і залишається незначною – близько 0,3% (рис. 3.3).

Обсяги торгів на розвинених ринках зростали у передкризових 2006 та 2007 роках, а у 2008 році залишилися на тому ж рівні, що на тлі зменшення капіталізації слід трактувати як незначну активізацію інвесторів під час кризи (рис. 3.4).

Динаміка розподілу обсягів торгів між різними групами ринків у 2004–2011 рр.

3.3

РИСУНОК

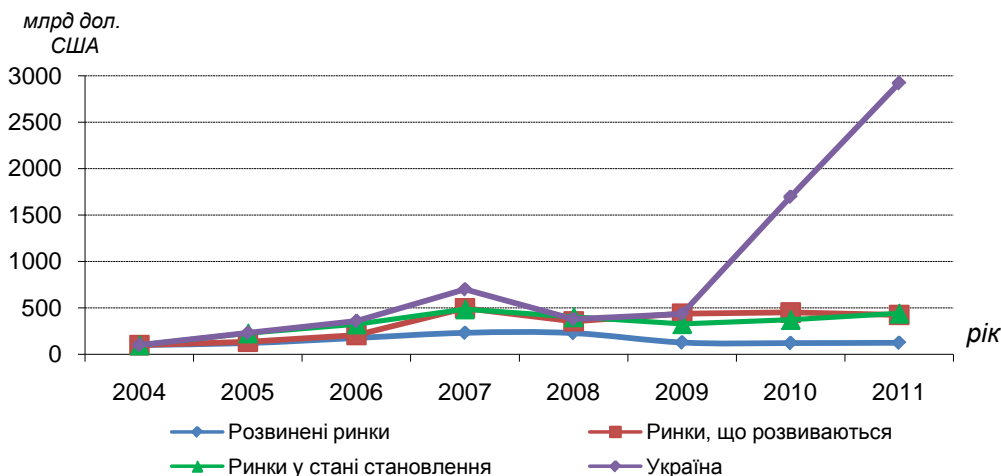

Джерело: за даними МВФ за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

Динаміка усереднених за групами обсягів торгів на фондових ринках у 2004–2011 рр. по відношенню до 01.01.2004 р.

3.4

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

Ринки, що розвиваються, продемонстрували найбільшу волатильність (змінність) обсягів торгів. Значне зростання показника у 2007 році свідчить про зростання привабливості ринків з цієї групи для інвесторів з розвинених країн. Темпи падіння обсягів торгів у 2008 році говорить про те, що інвестори виводили свої капітали під час кризи помірними темпами. Отже інвестиції в ці ринки були орієнтовані на більш довгострокову перспективу і мали менш спекулятивну природу у порівнянні з вкладеннями у ринки, що знаходяться у стані становлення.

Ринки в усіх групах продемонстрували схожу динаміку обсягів торгів: зростання у передкризові роки та незначний спад у 2008. Український ринок демонструє найдинамічніше зростання обсягів торгів акціями на організованих майданчиках. Так за 2004–2007 рр. вони зросли у 7 разів, а у 2010–2011 рр. вони зросли ще у понад 4 рази порівняно з максимумом 2007 р. Це свідчить про те, що становлення вітчизняного фондового ринку як фінансового інституту можна очікувати у найближчій перспективі за умови відповідної державної політики.

Український фондовий ринок разом з китайським та російським продемонстрували найбільш динамічне зростання вартості активів у 2007 році, за яким послідувало її не менш стрімке падіння у 2008 році (рис. 3.5). Відновлення рівня індексів розпочалося з III кварталу

2009 р. Український ринок знов продемонстрував рекордне зростання, що свідчить про істотну недооціненість вітчизняних підприємств. Однак на тлі побоювань нової рецесії національний фондовий ринок, разом з іншими ринками, знов повернувся до значень 2006 року. Такі істотні коливання свідчать про спекулятивну природу ціноутворення на українському ринку цінних паперів та його недостатню розвиненість. Кризові явища розпочалися на розвинених ринках і перетікали до ринків, що розвиваються та знаходяться у стані становлення. Більш глибокий аналіз зазначеного механізму потребує дослідження показників платіжного балансу, їх співставлення з показниками функціонування національного фондового ринку.

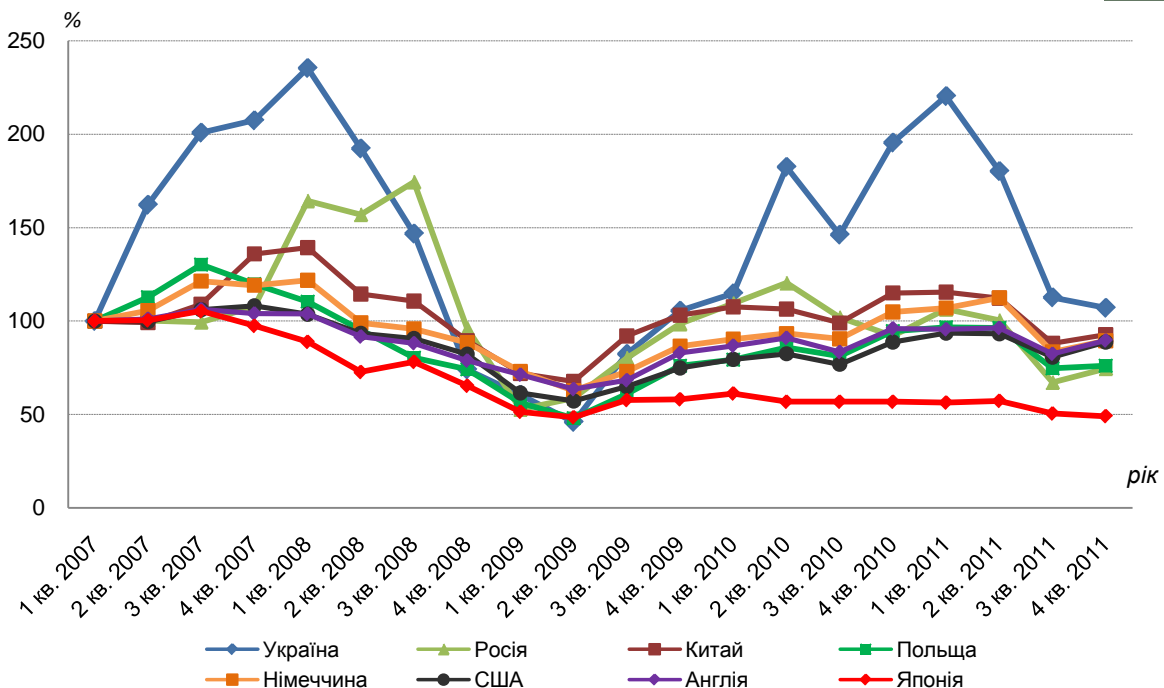
Аналіз платіжного балансу України у 2008–2011 рр. дозволяє зробити висновок про те, що істотне зменшення обсягів коштів на поточному та фінансовому рахунку відбулося з I кварталу 2009 року. Від'ємне сальдо поточного рахунку по відношенню до I кварталу 2008 року зменшилося у 6 разів, а позитивне сальдо на фінансовому рахунку зменшилося у 16 разів.

Зіставлення квартальної динаміки обсягів коштів на поточному та фінансовому рахунках із зміною вартості індексу ПФТС у 2008–2011 рр. (рис. 3.6) свідчить про те, що зменшення перших у абсолютному значенні відбувається з певним відставанням по відношенню до останнього.

Динаміка вартості фондових індексів країн у 2007– I кв. 2012 рр. по відношенню до 01.01.2007 р.

3.5

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

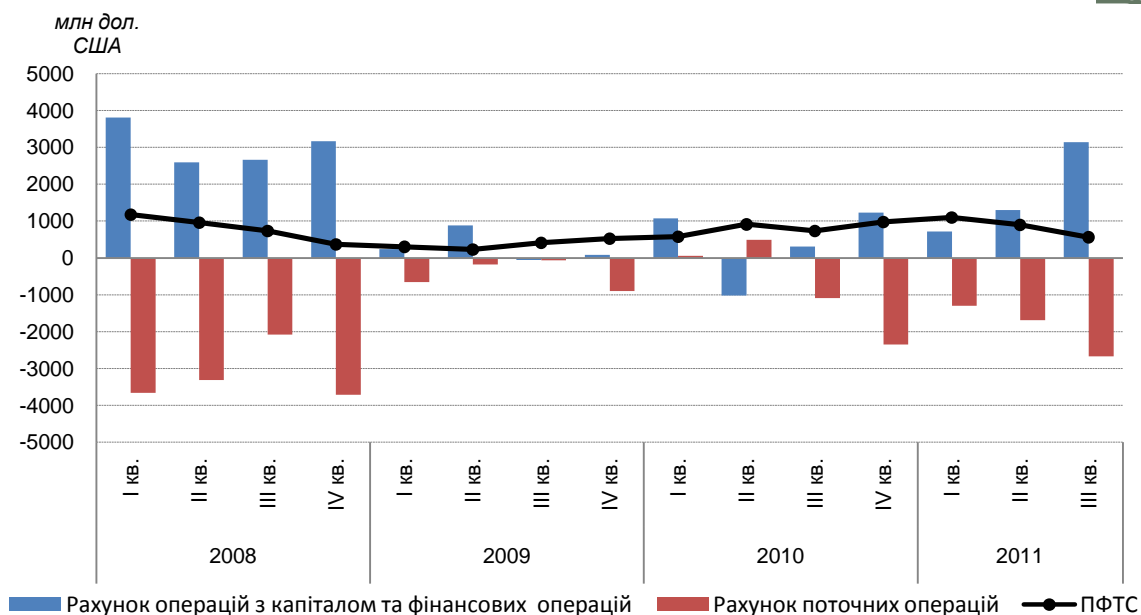
Сутність зазначеного зв'язку розкривається при співставленні динаміки вартості вітчизняного фондового індексу – ПФТС із зміною обсягів прямих та портфельних інвестицій, залучених до національної економіки (рис. 3.7). До прямих іноземних інвестицій відносять кошти, які вкладаються іноземними інвесторами

з метою отримання контролю над підприємством та управління ним. Як видно з рис. 3.8, падіння на фондовому ринку хоча і призвело до зменшення обсягу прямих інвестицій до української економіки з IV кварталу 2008 року, їх квартальний баланс залишався позитивним, і з II кварталу 2009 року знов почав зростати.

Динаміка вартості індексу ПФТС та обсягів коштів на поточному та фінансовому рахунках платіжного балансу України у 2008–2011 рр.

3.6

РИСУНОК

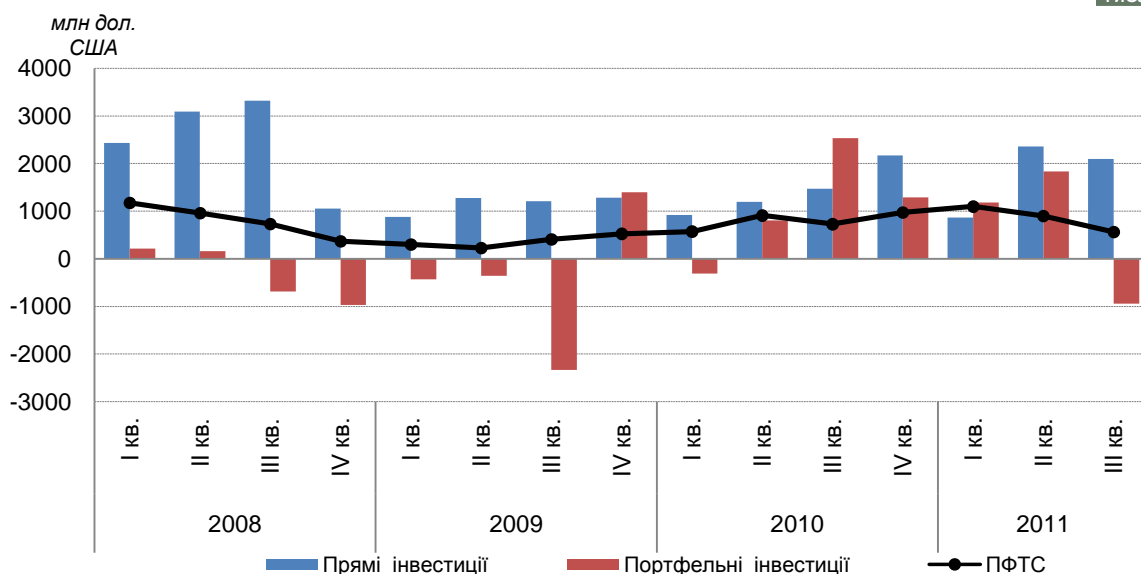

Джерело: за даними Національного банку України за відповідні роки.

Квартальна динаміка вартості індексу ПФТС та обсягів прямих і портфельних інвестицій у 2008–2011 рр.

3.7

РИСУНОК

Джерело: за даними Національного банку України за відповідні роки.

Портфельними є інвестиції, зазвичай, менші за 5% від загального обсягу акцій підприємства, з метою отримання прибутку від дивідендів та курсової різниці. Як видно з рис. 3.8, при перших ознаках падіння фондового ринку у I кварталі 2008 року, обсяги портфельних інвестицій почали зменшуватися, а з II кварталу 2009 року стали від'ємними. Зростання національного фондового ринку у III кварталі 2009 року знов призвело до істотного притоку портфельних інвестицій з IV кварталу 2009 року.

Імпорт кризи з розвинених ринків до ринків, що розвиваються та знаходяться у стані становлення, значною мірою відбувався через спекулятивний капітал, з якого, переважно, складаються портфельні інвестиції у вітчизняну економіку. У післякризовий період нового зростання фондового ринку спостерігається новий притік портфельних інвестицій, а з кварталу 2011 року – новий істотний відтік. Таким чином, впливом портфельних інвестицій істотною мірою пояснюється істотна волатильність фондового ринку і спекулятивний характер його функціонування. Проведений аналіз показників функціонування фондового ринку дозволяє зробити висновок про те, що його взаємозв'язок з економічним зростанням країни найкраще відображає показник капіталізації. Для більш глибокого дослідження цього взаємозв'язку математичними методами сформульовано гіпотезу про наявність лінійної залежності між рівнем зростання (падіння) ВВП країни (дод. 3.3) та рівнем зростання (падіння) капіталізації її фондового ринку у попередньому періоді (дод. 3.4).

Зазначену гіпотезу перевірено для деяких розвинених країн, країн, що розвиваються та знаходяться у стані становлення із різним ступенем розвитку лібералізації та капіталізації фондових ринків. Для усунення сезонного характеру зростання ВВП та зменшення впливу значної волатильності фондових ринків обрано річні серії даних.

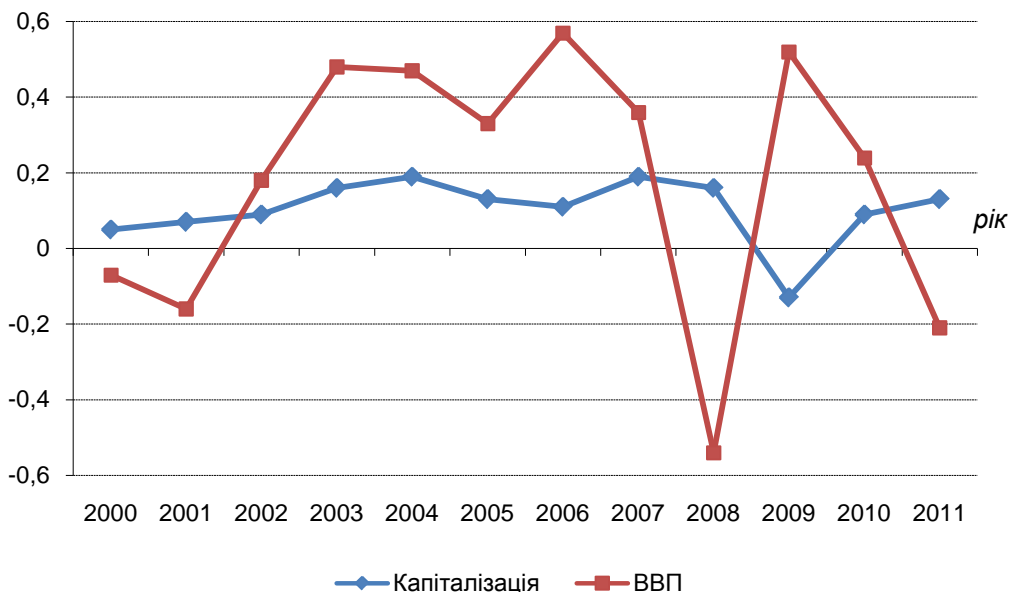
При аналізі використовується показник ВВП у фактичних цінах, який істотно відрізняється від реального ВВП через те, що перший не враховує інфляцію. Його використання обґрунтовується тим, що капіталізація фондового ринку, взаємозв'язок із якою виявляється в аналізі, також не враховує інфляцію і вимірюється у фактичних цінах. З метою досягнення зіставності зазначених показників для різних країн, на цьому етапі аналізу використовується їх вираження у доларах, незважаючи на певні вади такого підходу.

На рис. 3.8 порівнюються усереднені за досліджуваними країнами річні значення зростання ВВП та відповідні ним усереднені значення зростання капіталізації фондових ринків країн за попередній рік у 2000–2009 рр. Рисунок демонструє залежність між зазначеними показниками.

Усереднене зростання ВВП досліджуваних країн та відповідне усереднене зростання капіталізації їхніх фондових ринків за попередній рік у 2000–2011 рр.

3.8

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

У передкризовому, кризовому та після кризовому періоді локальні максимуми зростання ВВП (2004, 2007 та 2010 рр.) та локальні мінімуми (2006, 2009 рр.) співпадають із локальними мінімумами та максимумами зростання усередненої капіталізації фондових ринків за попередній рік.

Результати статистичної перевірки гіпотези підтверджують наявність статистично значимого лінійного зв'язку (значення показника R^2 близьке до 1, а критерій Фішера – F перевищує критичне значення) між усередненою річною зміною ВВП та усередненою зміною капіталізації національних фондових ринків досліджуваних країн за попередній рік, що, в цілому, підтверджує висунену гіпотезу (дод. 3.5). Серед окремих країн зв'язок виявився значимим для США, Китаю та Польщі. На нашу думку, такі результати пов'язані із значною роллю фондового ринку в економіці зазначених країн.

Можливість використання динаміки змін українського фондового ринку для прогнозування економічних показників економіки країни значно менша. Вочевидь, це пояснюється тим, що національний фондовий ринок все ще знаходиться у стані становлення і кореляція змін його показників з макроекономічними не є чітко вираженою. Крім того, істотний вплив на ціноутворення на фондовому ринку здійснює спекулятивний капітал. На розвинених ринках такий капітал складає незначну частку ринку за обсягами і слідує загальній тенденції на ринку. На нерозвиненому вітчизняному ринку спекулятивний капітал, фактично, формує вартість активів, істотно викривляючи її та створюючи високу волатильність.

З огляду на це та враховуючи інтегрованість світової фінансової та економічної системи, що підтверджується справедливістю прийнятої гіпотези для усереднених показників, правомірним, на нашу думку, було б практичне використання для прогнозування ВВП України статистичної значимої лінійної залежності між зростанням найбільшого у світі фондового ринку США та зростанням ВВП країн світу.

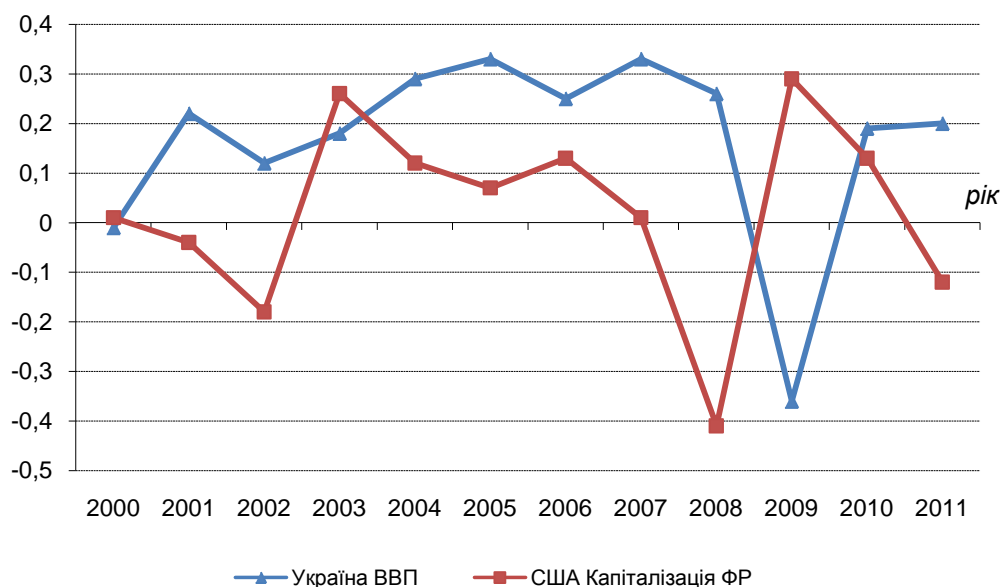
Рис. 3.9, на якому порівнюються відповідні показники фондового ринку США та економічного зростання України, дійсно демонструє наявність зазначеної залежності в досліджуваному періоді за виключенням 2003 року. Результати статистичної перевірки зазначеної гіпотези (див. дод. 3.5) підтверджують її статистичну значимість для України, Росії та Польщі, що може свідчити про значну залежність економік цих країн від зовнішніх факторів, зокрема від стану економіки та фондового ринку США.

Національні фондові ринки у значній мірі інтегровані між собою і тісно взаємопов'язані з іншими інституціями світової економіки. Через особливості механізмів ціноутворення на фондових ринках, основні показники їхнього функціонування та їх динаміка дозволяють спрогнозувати початок та закінчення кризи, виявити її поточну стадію, а також перспективи подальших змін як в окремих галузях, так і у економіці країн в цілому.

Річна зміна ВВП України та капіталізації фондового ринку США у 2000–2011 рр.

3.9

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org> та Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Виявлено диспропорційність співвідношень капіталізації вітчизняного фондового ринку до ВВП та обсягів торгів на національному фондовому ринку до його капіталізації у порівнянні з такими співвідношеннями у більшості інших країн. Вітчизняний фондовий ринок зазнав найбільших втрат від кризи через диспропорційність між його капіталізацією та обсягами торгів, а також через послаблення національної валюти під час кризи.

Однією з основних передумов виникнення кризи на світовому фондовому ринку стало стрімке зростання вартості активів у 2007 році, диспропорційне по відношенню до темпів зростання світової економіки.

В ході дослідження було економічно обґрунтовано та значною мірою статистично підтверджено гіпотезу про наявність лінійного зв'язку між економічним зростанням країни та зростанням капіталізації її фондового ринку за попередній період. Дослідження показало, що зростання капіталізації фондового ринку у розвинених країнах значною мірою сприяє економічному розвитку.

Подолання чинників, які негативно впливають на розвиток національного фондового ринку пов'язане, в першу чергу, з посиленням державного контролю, спрямованого на підвищення прозорості та зменшенні зловживань на вітчизняному ринку цінних паперів. У країнах із розвиненими фондовими ринками органи контролю (наприклад, Securities and Exchange Commission (SEC) у США) наділені досить широкими правами та повноваженнями, які дозволяють їм суворо контролювати діяльність учасників ринку, включаючи навіть певні етичні аспекти, такі як використання інсайдерської інформації. Українська Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) все ще потребує розширення повноважень для ефективного проведення розслідувань сумнівних ринкових угод, додаткових емісій акцій тощо. Показником її діяльності

має стати зниження безпрецедентно високої частки торгів на неорганізованому "телефонному" ринку (понад 90%) та переміщення торгів на організовані площадки.

Розвитку фондового ринку та ефективному виконанню ним своїх основних функцій сприяло б стимулювання підприємств залучати, а вітчизняних інвесторів (в першу чергу – фізичних осіб, які є основними інвесторами у розвинутих країнах) вкладати кошти з використанням механізму фондового ринку. Для цього, на нашу думку, потрібні зміни у корпоративному законодавстві в напрямку підвищення прав міноритарних інвесторів, зокрема щодо отримання відповідної частини прибутку підприємства, забезпечення їх прав на отримання необхідної інформації та можливості брати участь в управлінні. Необхідним є також посилення контролю з боку ДКЦПФР, Антимонопольного комітету та Податкової адміністрації за управлінською діяльністю відкритих акціонерних товариств в частині прозорості формування та розподілу прибутку, а саме, в частині формування цін закупівлі сировини, цін продажу готової продукції, отримання консультаційних послуг, наявності посередників, в тому числі зареєстрованих в офшорних зонах.

З метою обмеження політичних ризиків інвестування в Україні, державна політика має бути спрямована на формування позитивного інвестиційного іміджу у міжнародній спільноті, який у майбутньому дозволить надавати державні гарантії безпеки капіталу крупних іноземних інвесторів.

Враховуючи нерозвинений стан та вразливість вітчизняного фондового ринку, приплив та відтік спекулятивного капіталу має бути обмежений. Зокрема, для цього доцільно впровадити змінну ставку оподаткування доходів від операцій з цінними паперами, яка б зменшувалася пропорційно часу володіння активом.

3.2 Диспропорції зовнішньоекономічної діяльності

Зовнішньоекономічна діяльність в умовах поглиблення інтеграції України у світову економіку набуває вагомого значення і є однією з умов формування сучасної структури економіки та ефективного вирішення проблем, пов'язаних з задоволенням виробничих і споживчих потреб. З одного боку, зовнішньоекономічні зв'язки стимулюють виробництво найбільш конкурентоспроможних на світовому ринку товарів та послуг, у виробництві яких

Україна має природні чи набуті переваги, а з іншого – дозволяють одержувати товари та послуги, вітчизняне виробництво яких неможливе або неефективне, тобто національна економіка отримує істотні вигоди від запровадження міжнародної виробничої спеціалізації. Саме диспропорційний розподіл ресурсів національної економіки, який переважно орієнтовано на короткострокове одержання доходу, визначає її міжнародну спеціалізацію та фор-

мує небезпечну залежність від кон'юнктури світових товарних і фінансових ринків, обумовлюючи високу вразливість макроекономічної стабільності, що підтверджене кризою, коли на тлі скорочення на 15,1% обсягу ВВП України у 2009 р. зовнішньоторговельний оборот зменшився на 40,1%.

Скорочення українського експорту у розрізі окремих товарних груп у 2009–2011 рр. призвело до суттєвих змін його вартісної структури (рис. 3.10), тобто утворилися диспропорції, коли фізичні обсяги експорту зростали, а ціни на нього знижувалися.

Суттєві зміни у вартісній структурі товарного експорту ще раз засвідчили нестабільність існуючої експортоорієнтованої моделі економічного зростання, що реалізовувалася в Україні протягом докризового періоду й забезпечувала відносно стабільний результат (Крім 2005 р. та IV кв. 2008 р., коли спостерігалось значне падіння темпів економічного зростання) за рахунок сприятливої кон'юнктури зовнішніх товарних ринків. Однак навіть при

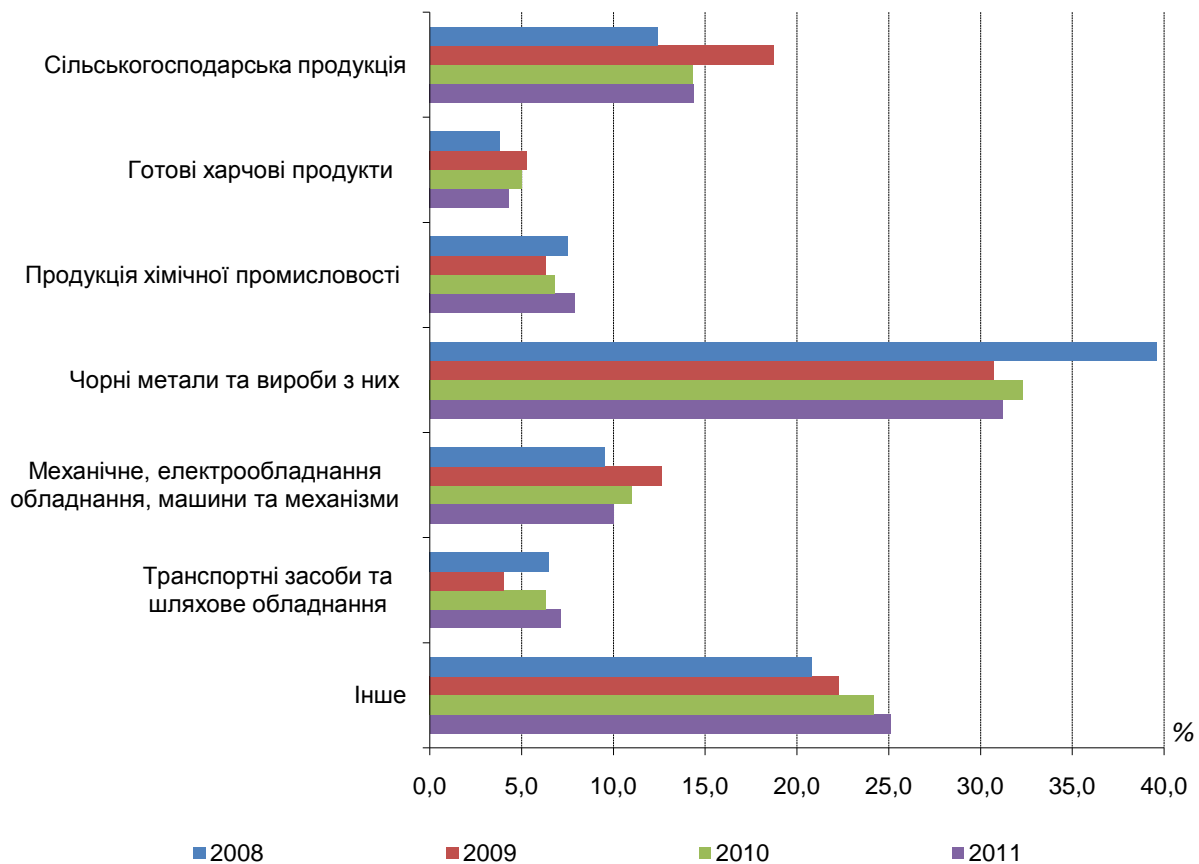
різкому скороченні зовнішньоторговельного обігу у 2009 р. показник відкритості економіки залишився практично на докризовому рівні (рис. 3.11), а до кінця 2011 р. відбулося його підвищення, що свідчить про певне зміцнення зовнішньоторговельних зв'язків порівняно з докризовим періодом.

Перманентний дефіцит торговельного балансу обумовлюється диспропорціями у товарній структурі зовнішньої торгівлі України, результати аналізу якої у докризовий період свідчать про те, що український експорт переважно складається з продукції перших технологічних переділів, а імпорт, навпаки, з високотехнологічної продукції та товарів кінцевого споживання і енергоносіїв.

Погіршення цінових умов торгівлі у 2009 р. компенсувалося для торговельного балансу країни паритетним переважанням темпів зростання фізичних обсягів експорту над імпортом (27,5%), тобто для фінансування імпорту, ціна на який є вищою за експорт, Україна мала збільшити фізичні обсяги останнього.

Вартісна структура товарного експорту України у 2008–2011 рр. 3.10

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

У результаті зниження цін на металопродукцію й основні позиції експорту агропродовольства та зростання цін на газ у 2009 р. відбулося відчутне погіршення умов торгівлі України (табл. 3.1), результатом чого є те, що імпорт, який надходив переважно мав низьку еластичність по ціні та по доходу.

Зазначене відбулося на суттєвій зміні вартісної структури товарного імпорту країни – в результаті значного зростання цін на природний газ, відчутно збільшилася його частка та скоротилася втричі питома вага ввезення транспортних засобів (рис. 3.12).

Про подальше збереження диспропорцій у товарній структурі імпорту свідчать результати

її прогнозування на середньо- і довгостроковий періоди, яке здійснено з врахуванням доцільних рівнів імпорту (на основі досвіду розвинених країн) як орієнтирів, які оптимізують сферу виробництва і будуть досягнуті економікою України через певний проміжок часу з врахуванням специфіки функціонування вітчизняних галузей.

За базу для розрахунку взяті звітні дані за 2000–2008 рр., без врахування нетипових 2009 та 2010 рр., з огляду на деформуючий вплив світової економічної кризи і перспективу поступового подолання кризи світовою економікою.

Динаміка показників зовнішньої торгівлі України впродовж 2000–2011 рр. 3.11

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>> та Світового банку за відповідні роки.

Індекси фізичного обсягу та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України товарами, % 3.1

ТАБЛИЦЯ

Рік	Індекс фізичного обсягу		Індекс умов торгівлі	
	експорт	імпорт	кількісний	ціновий
2008	110,5	114,9	96,2	100,1
2009	81,0	53,5	151,3	73,8
2010	103,2	113,1	91,2	106,7
2011	106,0	112,8	94,0	104,1

Аналіз динаміки використання імпоротної продукції в економіці України за видами економічної діяльності, зокрема частки імпорту в загальному обсязі ресурсів (сумарний випуск плюс імпорт) виявив тісний зв'язок між їх величинами за багатьма галузями.

Міжнародна статистика свідчить, що загальний рівень імпорту є умовно стабільною величиною, що визначається природними особливостями країни і її технологічним укладом. Рівень динаміки імпорту менший для великих, самодостатніх економік, наприклад, незначна її зміна характерна близько 0% (Італія) до 0,9% (Бельгія) як у бік падіння, так і зростання. Для України цей індикатор коливається навколо 18,9% залежно від змін в економічній і політичній стратегіях урядів. Зважаючи на специфіку функціонування економіки України, зокрема підвищену потребу в імпорті у зв'язку з переходом до вищого технологічного рівня, імовірна межа індикатора імпорту може становити до 2025 року 15–20%.

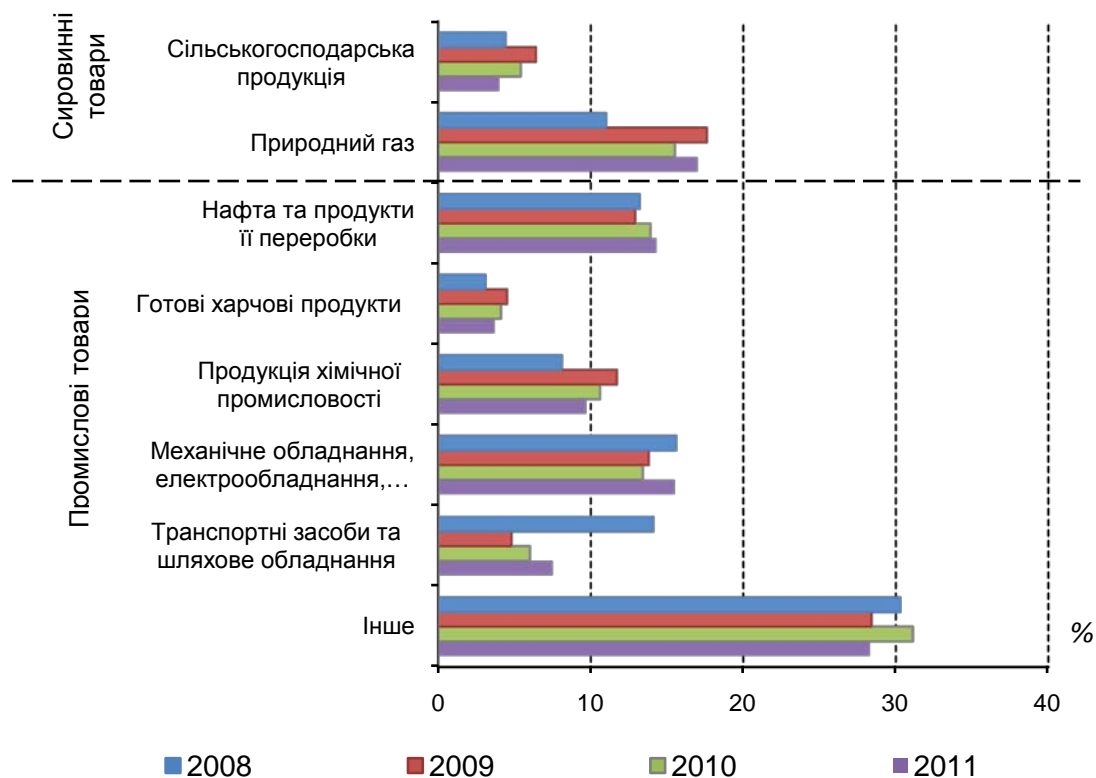
Основна диспропорційність у зовнішньоекономічній діяльності України проявляється у тенденції зростання частки імпорту в загаль-

ному обсязі ресурсів експортоорієнтованих галузей, від ефективної діяльності яких залежить динаміка валютних надходжень до країни. Серед них стійку тенденцію до зростання рівня імпорту мають хімічна та нафтохімічна промисловість – динамічні галузі, які характеризуються швидким розширенням і поновленням номенклатури продукції. Навіть такий потужний виробник і творець нових технологій у цій галузі як США вимушений імпортувати значний обсяг цієї продукції, про що свідчить індикатор імпорту – 19,3% у 2005 році. У невеликих економіках, які не в змозі самостійно забезпечити виробництво значної номенклатури, індикатор імпорту більший у два рази: Бельгія – 40,3%, Австрія – 51,0, Чехія – 46,0, Польща – 42,5. В Україні у 2002–2006 роках індикатор коливався в межах 42–43%, а за останні роки спостерігалось його зростання до 50%. У перспективі, в зв'язку з імовірним переходом української економіки на вищий технологічний уклад, будуть потрібні нові синтетичні матеріали, що призведе до підвищення індикатора імпорту на 2–3 пункти.

Вартісна структура товарного імпорту України у 2008–2011 рр.

3.12

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Аналогічна тенденція властива рівню імпорту продуктів металургії, що свідчить про посилення процесів міжнародної спеціалізації і кооперації в цій галузі. В Україні спостерігалось зростання цього індикатора з 12,7% у 2003 році до 15,4% у 2008 році. У зв'язку з реструктуризацією економіки в Україні виникне додаткова потреба в нових конструкційних матеріалах, що може призвести до зростання індикатора імпорту до середнього рівня – 28,0%.

Індикатор імпорту у галузі добування енергетичних матеріалів для України знаходиться на рівні, дещо вищому, ніж США, і значно нижчому за рівень розвинених європейських країн (90%). Останній факт слід розглядати як приклад вимушеної диспропорції, обумовленої відсутністю легкодоступних природних ресурсів. Беручи до уваги наявний потенціал України, пов'язаний з запровадженням енергозберігаючих технологій й швидкістю поширення новітніх технічних розробок, що дозволить освоїти в недалекому майбутньому глибинні запаси вуглеводнів на шельфі й материковій території України, цілком можна припустити в перспективі значне скорочення імпорту енергетичних матеріалів, в результаті чого відповідний індикатор імпорту буде порівняним з індикатором імпорту США – близько 45%.

В Україні чітку тенденцію до зростання має рівень імпорту у діяльності транспорту – з 8,7% у 2002 р. до 22,4% у 2008 р. Водночас середнє значення по ряду країн (11,0%) свідчить про наявність значної диспропорції, пов'язаної з технічною відсталістю в галузі автомобільних перевезень і втратою позицій в морських перевезеннях.

Прогнозні тенденції динаміки рівня імпорту, який має доповнюючий характер, за іншими видами економічної діяльності залежать переважно від внутрішніх перспектив щодо використання наявного в Україні ресурсного потенціалу. Це, зокрема, стосується виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції (мінеральні добрива, кухонна сіль тощо), беручи до уваги, що в Україні не вичерпано потенційні можливості заміщення імпорту вітчизняною продукцією.

За величиною індикатора імпорту продукції машинобудування можна виокремити дві групи країн: перша – з високим рівнем розвитку більшості підгалузей машинобудування (Франція – 32,5%, Німеччина – 22,0%, США – 25,7%) і друга – з розвитком окремих підгалузей, для якої характерний високий рівень імпорту (Бельгія – 50,2%, Австрія – 44,2%, Чехія – 38,9%, Польща – 45,3%). Україна за величиною індикатора імпорту (51,0%) належить до другої групи. Врахо-

вуючи наявність в Україні кадрового потенціалу і законсервованих виробничих потужностей, такий стан можна вважати тимчасовою диспропорцією, яка обумовлена відсутністю системної реструктуризації економіки.

Стійка тенденція до зниження рівня імпорту спостерігається у будівництві (з 5,7% у 2002 р. до 0,3% у 2008 р.), що цілком узгоджується з тенденцією по колу зарубіжних країн. Однак, зважаючи на факт існування спеціалізованих будівельних фірм, які володіють унікальними будівельними технологіями, індикатор імпорту в перспективі буде відмінним від нуля. Для країн з малим і середнім розмірами економік нерационально самостійно забезпечувати весь спектр будівельно-монтажних робіт, тому для України, незважаючи на тенденцію до зниження індикатора, в перспективі ймовірно його зростання до середнього рівня для таких країн – 1,1%.

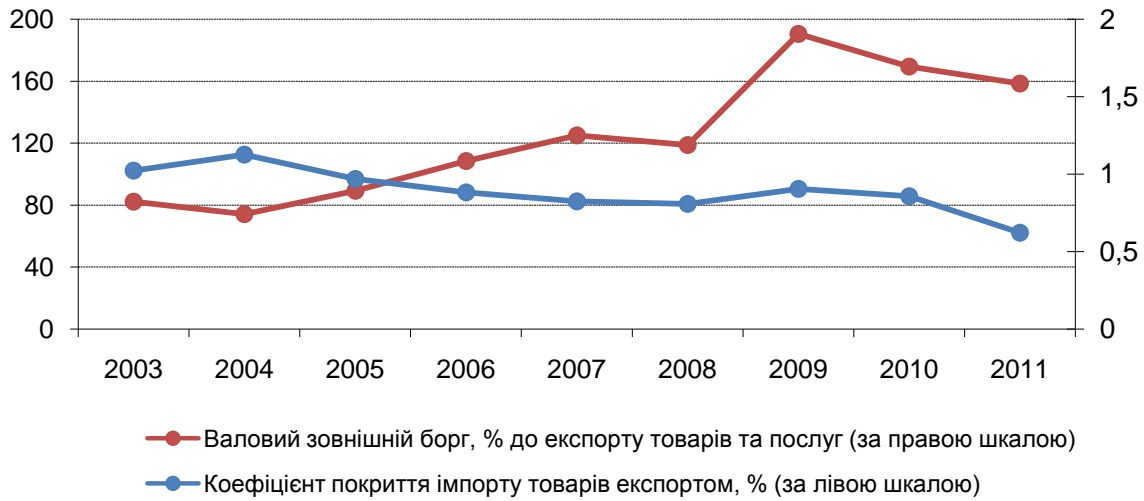
Існуюча структура зовнішньої торгівлі обумовила зниження коефіцієнту покриття імпорту експортом в Україні протягом останніх років з 1,126 у 2004 р. до 0,8–0,9 у 2008–2010 рр. та до 0,6 – у 2011 р., зростаючий при цьому дефіцит торговельного балансу, який вдавалося профінансувати за рахунок зовнішніх джерел, у результаті чого боргове навантаження, виражене як співвідношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг, збільшилося з 74,2% у 2004 р. до 124,9% у 2008 р. і до 192,4% у 2009 р. (рис. 3.13). Й лише у 2010 р. почалося його зменшення. Дефіцит рахунку поточних операцій, який в Україні переважно обумовлений від'ємним сальдо торговельного балансу, становив у 2008 р. 12 763 млн дол. США (рекордні 7% ВВП), у кризовому 2009 р. він відчутно зменшився до 1 801 млн дол. США (1,7% ВВП), але разом з цим відбулися і кардинальні зміни по рахунку операцій з капіталом та фінансових операцій. Хронічний характер дефіциту рахунку поточних операцій платіжного балансу підтверджує вразливість, пов'язану з його фінансуванням. Якщо у 2008 р. його баланс був позитивним і становив 9 700 млн дол. США, то у кризовому 2009 р. ситуація дзеркально змінилася, сформувавши дефіцит зведеного балансу на рівні 13 726 млн дол. США (11,7% ВВП), а у 2010–2011 р. хоч і було досягнуто позитивного балансу, його рівень двічі нижчий кризового 2008 р. (рис. 3.14).

Поточна ситуація характеризується низьким рівнем диверсифікації не тільки товарної, а й географічної структури експорту, що супроводжується низьким рівнем імпортозаміщення та вітчизняної сировинної бази на фоні незначної частки інвестиційного імпорту.

Динаміка валового зовнішнього боргу України та коефіцієнт покриття імпорту експортом у 2003–2011 рр.

3.13

РИСУНОК

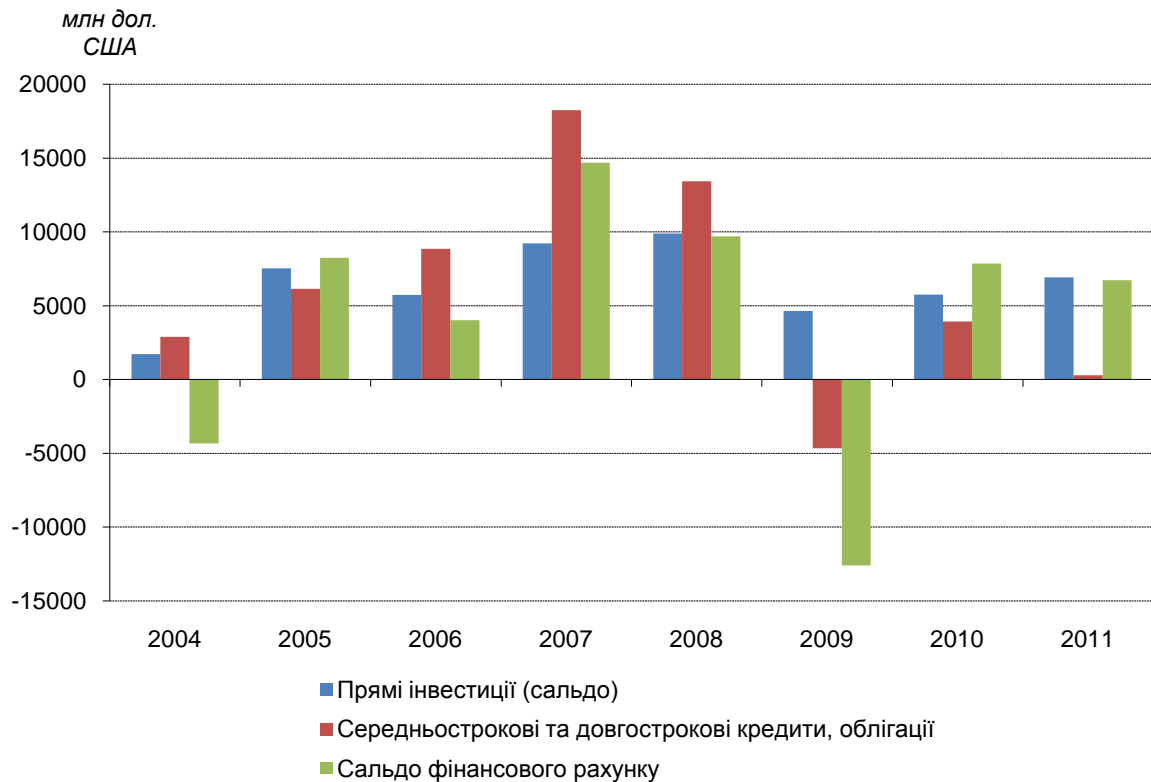

Джерело: за даними щоквартального аналітично-статистичного видання Національного банку України "Платіжний баланс і зовнішній борг України" за 2004–2011 рр.

Динаміка балансу фінансового рахунку та його складових в Україні у 2004–2011 рр.

3.14

РИСУНОК

Джерело: за даними аналітично-статистичного видання Національного банку України "Платіжний баланс і зовнішній борг України" за відповідні роки.

Основним експортним ринком України залишається РФ з часткою біля 30% у 2011 р. та країни Європи, щодо якої цей показник зазнав певного скорочення. (рис. 3.15).

Нестабільність результативності експорто-орієнтованої моделі економічного зростання в Україні впродовж 2005–2011 рр. сьогодні радикалізує нагальність диверсифікації структури зовнішньої торгівлі країни, що є надзвичайно складним стратегічним завданням.

Передові економіки світу досягли своєї успішності "...двома шляхами. Перший, вони імпортували ідеї, технології та ноу-хау. Другий, вони експлуатували глобальний попит, який забезпечував глибокий та еластичний ринок для їх продукції. Натомість, однією з переваг України є те, що вона має, порівняно з країнами Центральної та Східної Європи, значний внутрішній ринок зі значним потенціалом його зростання, залишаючись при цьому відносно невеликою країною в сенсі міжнародної торгівлі, що є чинником привабливим для інвестицій як зсередини, так і ззовні.

В Україні криза виявила фактичну відсутність імпортозаміщення на внутрішньому ринку. Відчутна девальвація реального ефектив-

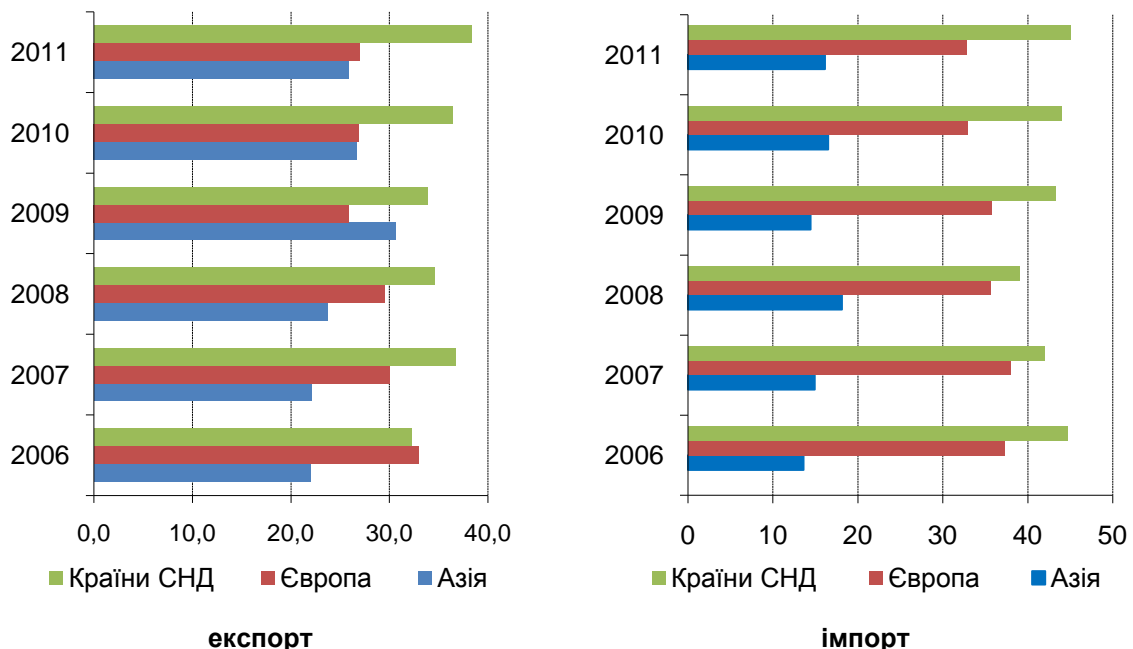
ного обмінного курсу гривні, як макроекономічна передумова імпортозаміщення, хоча мала вплив на скорочення обсягів імпорту, але значного заміщення вітчизняною продукцією не викликала (що підтверджує попередні низькі оцінки еластичності імпортозаміщення в Україні як досить низької).

До переліку факторів, які обумовлюють диспропорційність у зовнішньоекономічній діяльності України і необхідність термінового вирішення пов'язаних з ними проблем, слід віднести: низький рівень захисту приватної власності та конкуренції, що стримує підприємницьку активність, особливо в сфері інвестиційної діяльності; недостатній рівень професіоналізму органів державного управління та довіри суспільства до їх дій; нерозвинена застаріла інфраструктура здійснення зовнішньоторговельних поставок, яка потребує, перш за все, модернізації інфраструктури транспортування, мобільного надання послуг, пов'язаних з перевезенням, зберіганням, розмитненням, сертифікацією та контролем за якістю товарів тощо з метою скорочення витрат на експортні поставки та транзиту вантажів територією країни.

Географічна структура зовнішньої торгівлі України у 2006–2011 рр., %

3.15

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

3.3 Особливості інвестиційного клімату в Україні

Інвестиції слід розглядати як фінансово-матеріальну основу для подолання структурної диспропорційності як з точки зору вирівнювання положення України у світовій економіці та підвищення позицій країни у світових рейтингах, так і з огляду на подолання внутрішніх економічних і соціальних диспропорцій – виробничих, галузевих, відтворювальних, технологічних, зовнішньоторговельних, регіональних, трудових тощо. Тому проблема розширення існуючих і винайдення нових внутрішніх резервів інвестицій та залучення їх з закордону є вкрай важливим і актуальним завданням держави у здійсненні намічених реформ. Проте ряд особливостей у формуванні динаміки, галузевої та джерельної структури інвестицій, інституційного середовища ведення бізнесу накладають обмеження на її вирішення.

У номінальному обчисленні протягом 2001–2011 рр. обсяги інвестицій в економіці зросли всемеро, в промисловості – шестеро, й на кінець періоду вони становили відповідно 238,2 та 86,3 млрд грн. (рис. 3.16).

У реальному вимірі інвестиційна динаміка була значно скромнішою, а у структурі ВВП частка інвестицій впродовж 2007–2011 рр. взагалі зменшилась з 26,2 до 18,1%, що є явною ознакою "інвестиційної депресії".

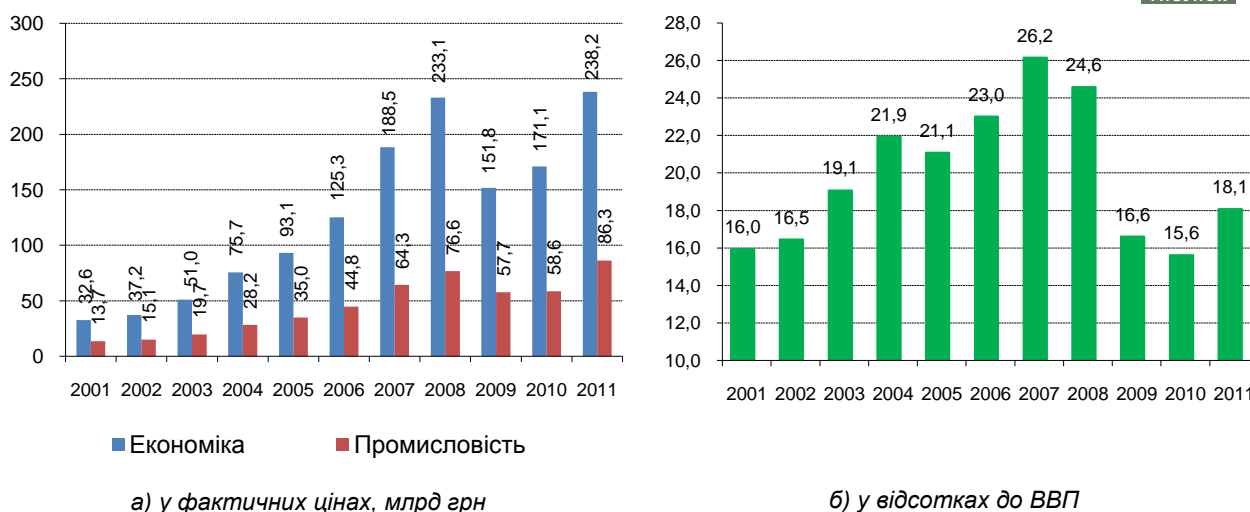
Наприклад, в південно-східних країнах т.з. "економічного дива" інвестиції сягали 30 і більше відсотків від ВВП, що забезпечувало зростання останнього із щорічним темпом у 7–15%. Новообраний Президент Росії В.Путін зі вступом на третій президентський термін в одному з своїх перших указів поставив завдання забезпечити збільшення обсягів інвестицій в економіку РФ до рівня 25% ВВП до 2015 р., та 27% до 2018 р.

Промислова діяльність втрачає свою привабливість для інвесторів та кредиторів порівняно з іншими видами діяльності. Вони віддають перевагу менш ризиковим, менш капіталомістким, більш прибутковим й відповідно більш привабливим сферам вкладання коштів. Підтвердженням цьому є менші індекси зростання інвестицій у промисловість та скорочення її частки у загальних обсягах інвестицій економіки. Так, до 2011 р. обсяги інвестицій зросли від рівня 2000 р. в економіці в 2,4 раза, в сільському господарстві в 5,7, в торгівлі в 5,8, тоді як в промисловості лише в 2,2 раза (рис. 3.17).

Зазнав змін галузевий розподіл інвестицій: частка сільського господарства і торгівлі зростає з 5 до 7,6 та з 3,9 до 7,2%, а промисловості зменшилась з 42 до 36,2% (рис. 3.18).

Обсяги інвестицій в основний капітал в Україні в 2001–2011 рр. 3.16

РИСУНОК

Джерело: Статистичний щорічник України за 2007 рік. / Держстат України. – К., 2008. – С. 211; Статистичний щорічник України за 2010 рік. / Держстат України. – К., 2011. – С. 204; Національні рахунки України за 2010 рік. Стат. зб. / Держстат України. – К., 2012. – С. 18; Держстат України [Електронний ресурс]. – Доступний з: <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Дестабілізуючим чинником вітчизняної інвестиційної динаміки стала світова криза 2008–2009 і рецесія 2010 років. У цей період приріст був від'ємним, а в 2009 р. обсяги інвестицій зазнали обвального падіння, скоротившись майже вдвічі (до 58,5% від попереднього року) в економіці та на третину (до 67,6%) в промисловості, зайвий раз засвідчивши хибність урядової політики підтримки економічного зростання на основі домінантного впливу екзогенних факторів.

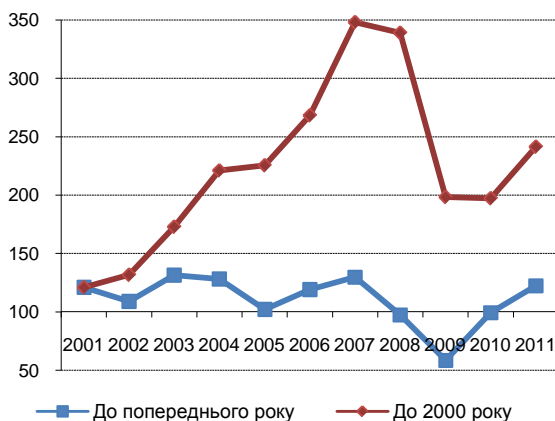
Галузевий розподіл інвестицій в середині промисловості через відсутність механізму перетоку фінансових ресурсів у прогресивні високотехнологічні галузі жодним чином не відобразився на поліпшенні галузевої структури самого виробництва, а навпаки сприяв поглибленню його сировинного ухилу. За десять років зменшилась частка переробної промисловості у обсягах освоєних інвестицій, з 52%

у 2001 р. до 48,7 у 2011, практично не змінилась, зменшившись лише на 0,8 п.п., з 31 до 30,2%, частка добувної промисловості, натомість збільшилась з 17 до 21% частка інвестицій у виробництво та розподілення електроенергії, газу та води. Серед галузей переробної промисловості практично без змін залишились позиції харчової промисловості (15,4% у 2011 р. проти 16 у 2001), металургійного виробництва (10,1 проти 10,4%), машинобудування (7 проти 6,9%). Наполовину зменшилась частка легкої промисловості, целюлозно-паперового виробництва, виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, відповідно, з 1,2 до 0,5%, з 2,6 до 1,2% та з 5,6 до 2,2%. Натомість майже вдвічі зросла частка інвестицій у виробництво будівельних матеріалів (виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції), з 2,4 до 4% та більш ніж втричі у оброблення деревини, з 0,8 до 2,7%.

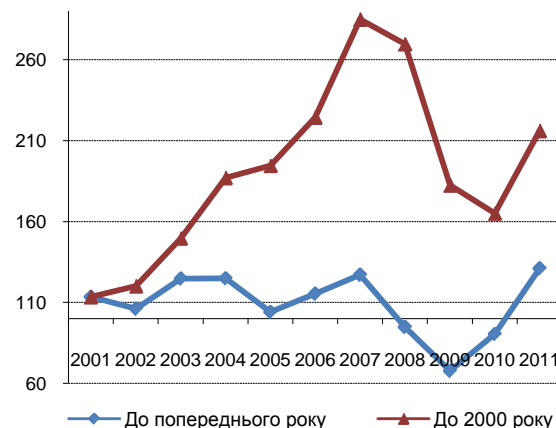
Індекси ІОК в економіці та промисловості України в 2001–2011 рр. в цілому (а,б) та за видами економічної діяльності (в,г), %

3.17

РИСУНОК

а) економіка

б) промисловість

в) за ВЕД

г) за ВПД

Джерело: розраховано за: Статистичний щорічник України за 2007 рік. – С. 212; Статистичний щорічник України за 2010 рік. – С. 205; даними Держстату України [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

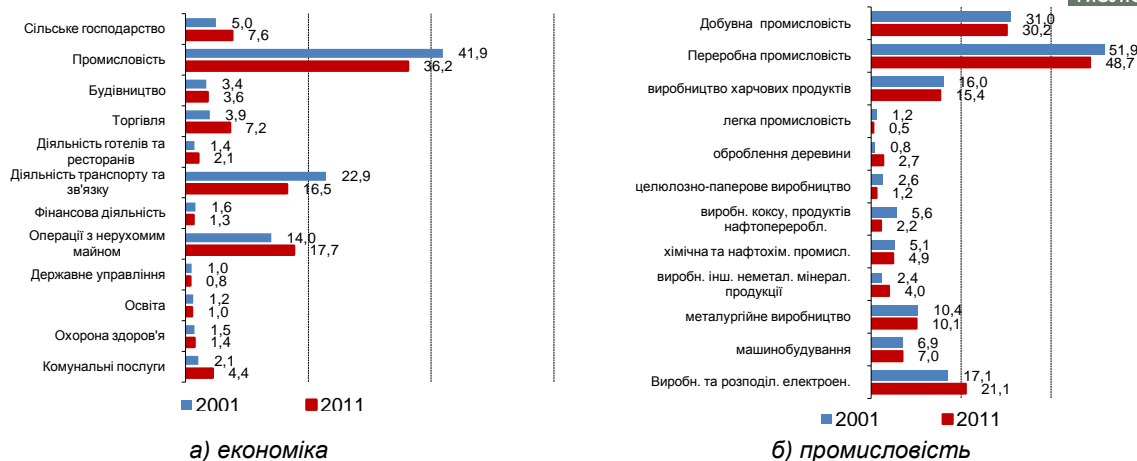
Витоки наявного консервативного галузевого розподілу інвестицій лежать у площині формування джерельної бази останніх. У структурі джерел фінансування домінуючими залишаються власні кошти підприємств та організацій, хоча їх частка помітно скоротилась з 66,8% у 2001 р. до 54% у 2011 (рис. 3.19). Традиційно підприємства витрачають власні кошти на підтримку чи розширення своєї основної діяльності, тобто на самовідтворення. Вони не схильні інвестувати у нові сфери діяльності, що пов'язано з високим рівнем неповноти інформації про ринок і відповідно високими ризиками втрати капіталу. Тому "інвестиційний консерватизм" з боку підприємств є об'єктивним явищем. В останні роки він лише посилюється через низхідну дохідність бізнесу, зростаючу кількість збиткових підприємств й відповідно зростаючий дефіцит власних коштів.

Зменшення частки власних коштів підприємств супроводжувалось одночасним відчутним розширенням частки кредитів банків та коштів державного бюджету. У структурі джерел частка перших збільшилась вчетверо, з 4,3% у 2001 р. до 17,9 у 2011, других – в півтора рази, з 5,4 до 7,5%. Проте, ні кредитні, ні бюджетні кошти, як і власні кошти підприємств, жодним чином не були покликані покращити галузеву структуру виробництва. Збільшення частки кредитних коштів відбулось далеко не через поліпшення вартісних та строкових умов їх надання. Підприємства, щоб утриматись "на плаву" при низхідній дохідності, були вимушені позичати кошти, причому на не вигідних для себе умовах, ще більше потрапляючи у пастку власної збитковості.

Структура ІОК в економіці (а) та промисловості (б) України в 2001, 2011 рр. за видами економічної діяльності, %

3.18

РИСУНОК

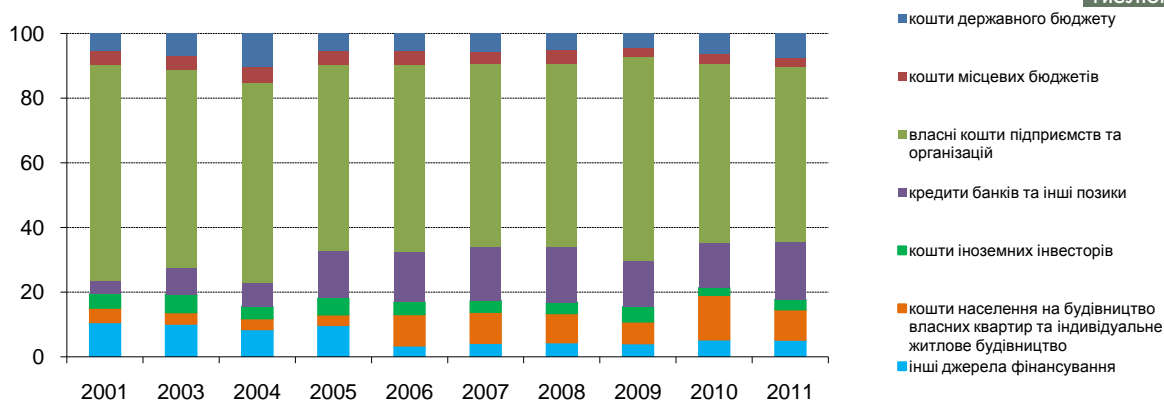

Джерело: Статистичний щорічник України за 2007 рік. – С.211; Статистичний щорічник України за 2010 рік. – С.204; Промисловість України у 2001–2007 рр.: Стат. зб. – С. 59; Промисловість України у 2007–2010 рр.: Стат. зб. – С. 64; Капітальні інвестиції в Україні за 2011 рік: Стат. бюл. / Держстат України. – К., 2011. – С. 39–41.

Структура ІОК за джерелами фінансування, %

3.19

РИСУНОК

Джерело: Статистичний щорічник України за 2010 рік. – С. 200; дані Держстату України [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

В економіці не зникає, а навпаки загострюється дефіцит "довгих" інвестиційних грошей, незважаючи на післякризове поживлення економічної активності. Так, з усього обсягу наданих у 2008 р. кредитів лише 19% мали інвестиційне призначення, а у 2011 р. – 15,9% (рис. 3.20). Менше половини інвестиційних кредитів були довгостроковими і надавалися на строк понад 5 років. Частка таких кредитів у загальному обсязі наданих позик у ці роки становила відповідно 6,3 та 7%.

Особливістю банківського кредитування в Україні, в т.ч. інвестиційного, є встановлювані банками нерівні умови отримання та неоднакова доступність позик для різних категорій господарюючих суб'єктів. За висновками експертів, банки, як державні, так і комерційні, кредитують переважно компанії своїх власників – інсайдерів. Державні банки залучаються до кредитування окремих ("обраних") державних підприємств і монополій або приватних компаній, чиї власники мають тісні зв'язки із владою, причому рішення про надання позик цими банками ухвалюється за отримання неформальної згоди чи прямої вказівки "згори".

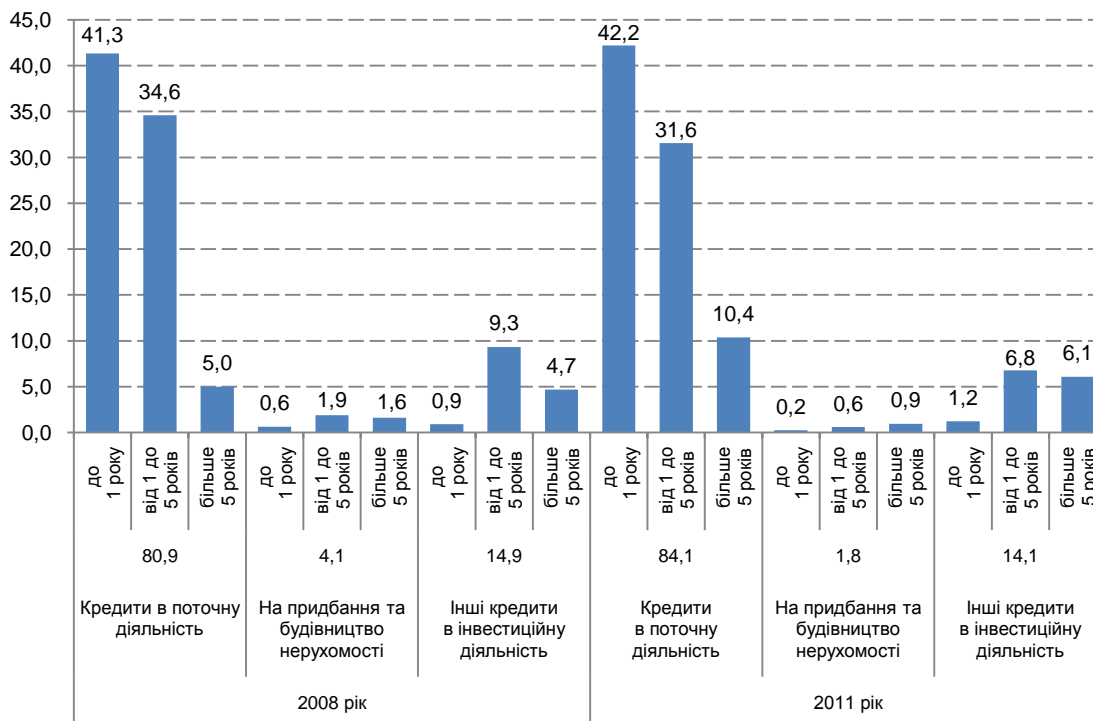
Кредитування інсайдерів комерційних банків перетворилось в останні роки чи не на єдину мету діяльності останніх. Вони "висмоктують" депозити в населення і спрямовують їх на підтримку бізнесу своїх власників. Частка таких кредитів, за оцінками аналітиків, наближається до 80% загального обсягу кредитів як державних, так і комерційних банків. Через це для переважної більшості решти суб'єктів господарювання можливості отримання банківських позик дефакто відсутні.

Збільшення в останні роки частки коштів державного бюджету у структурі джерел інвестицій, так само як і у випадку з банківськими кредитами, не було пов'язано із намірами держави змінити структуру та підвищити ефективність виробництва. У 2011 р. частка зазначених коштів зросла до 7,5% проти 5,4% у 2001 та 4,4% у 2009 р. Швидке нарощування державних інвестицій пов'язане насамперед із підготовкою до проведення в Україні у 2012 р. чемпіонату Європи з футболу ("Євро-2012") та інтенсивною розбудовою необхідної для цього спортивної і транспортної інфраструктури.

Структура кредитів за цільовим спрямуванням і строками погашення, наданих депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям у 2008, 2011 рр., %

3.20

РИСУНОК

Джерело: за даними Національного банку України за відповідні роки

Частка коштів іноземних інвесторів у структурі джерел інвестицій найменша порівняно з іншими. В останні роки намітилась тенденція до її подальшого скорочення. Якщо у 2001 р. вона дорівнювала 4,3%, в 2005 – 5%, то до 2009 р. показник знизився до 4,5, а в 2011 до 3,1%. Для іноземних інвесторів Україна залишається малопривабливою, тому вона далека від лідерства у залученні прямих іноземних інвестицій у порівнянні не лише з розвиненими країнами, але й зі своїми найближчими сусідами – країнами Центральної та Східної Європи й країнами колишніми радянськими республіками (рис. 3.21). У 2010 р. обсяг ПІІ у розрахунку на душу населення становив в Україні 142,9 дол. США, що було у восьмєро менше ніж в Естонії (1147,8), в п'ятеро у Великій Британії (737,2) та США (726,3), в четверо в Чехії (646,3), Казахстані (621,5) та Німеччині (560,5), вдвоє в Болгарії (289,6), Росії (288,2) та Бразилії (248,5).

Протягом 1995–2011 р. в Україну загалом надійшло 49,4 млрд дол. США іноземних інвестицій (рис. 3.22). Привертає до себе увагу той факт, що, не зважаючи на загальноекономічне похвалення в країні, протягом останніх років спостерігається суттєвий спад активності іноземних інвесторів. У 2010–2011 рр. щорічне надходження ПІІ залишалось незмінним і становило 4,6 млрд дол. США, що майже вдвічі менше ніж у передкризовий 2007 р. і в півтора рази менше ніж у кризовий 2008 р., коли воно дорівнювало відповідно 7,9 та 6,1 млрд. Можна припустити, що причини такого різкого падіння не мають економічного підґрунтя. Вони, на наш погляд, лежать у політичній площині, особливо якщо зважити на прихід до влади у 2010 р. нової політичної команди та пов'язану з цим зміну інституційного середовища для ведення бізнесу, очевидно неприйнятну з точки зору перспектив для іноземних інвесторів.

Галуzeвий розподіл іноземних інвестицій незадовільний з позицій прогресивного переформування виробництва країни, зокрема щодо переорієнтації на внутрішні потреби та зменшення експортно-сировинної складової. Протягом останнього десятиліття він лише погіршився. Частка реального сектора в цілому та промисловості зокрема у структурі ПІІ скоротилися в рази, натомість розширилась присутність фінансового сектору (рис. 3.23).

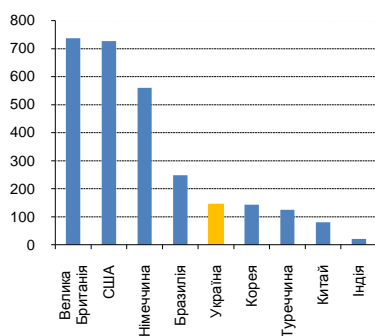
На початок 2012 р. промисловість поглинула 30,9% ПІІ проти 53,6% у 2002 р., або майже вдвічі менше. Натомість вчетверо збільшилась частка інвестицій у фінансову діяльність та операції з нерухомим майном, відповідно до 33,1 та 11,6% проти 7,8 та 3,9%. Збільшення інвестицій у фінансовий сектор проявилось насамперед у різкому збільшенні філій та капіталу іноземних банків в економіці. Політика останніх мало сприяла розбудові вітчизняного виробництва, а навпаки опосередковано поглиблювала його деградацію через масштабне нарощування обсягів споживчого кредитування, лєвова частка якого спрямовувалась на придбання іноземних товарів (насамперед автомобілів, побутової техніки) й укріплювала тим самим позиції закордонних виробників на внутрішньому ринку України.

Тенденції у розподілі ПІІ в самій промисловості свідчать лише про закріплення її сировинного ухилу. Так, в півтора рази зросла частка добувної промисловості, з 6,3 у 2002 р. до 9,8% у 2012 р., вчетверо – металургійного виробництва, з 9,7 до 39,9%. З 90,3 до 85,7% зменшилась частка переробної промисловості, майже втричі – частка виробництва харчових продуктів та легкої промисловості, відповідно з 33,1 до 13,6 та з 2,3 до 0,9%, вдвічі – машинобудування, з 17,3 до 8%.

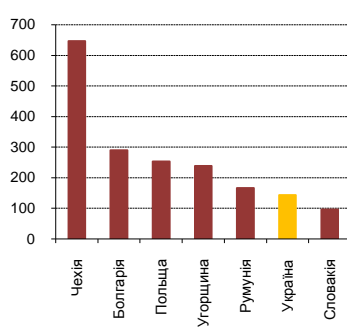
ПІІ у розрахунку на одну особу у 2010 р., дол. США

3.21

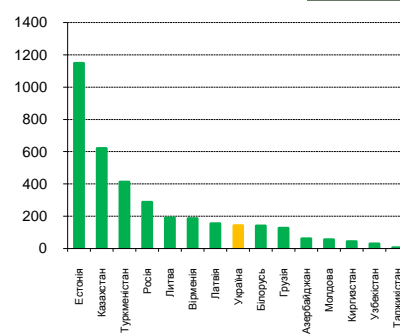
РИСУНОК

а) Україна, розвинені країни й країни, що розвиваються;

б) Україна й країни Центральної та Східної Європи;

в) Україна й колишні радянські республіки

Джерело: статистична база даних ЮНКТАД [Електронний ресурс]. – Доступний з <<http://www.unctad.org>>.

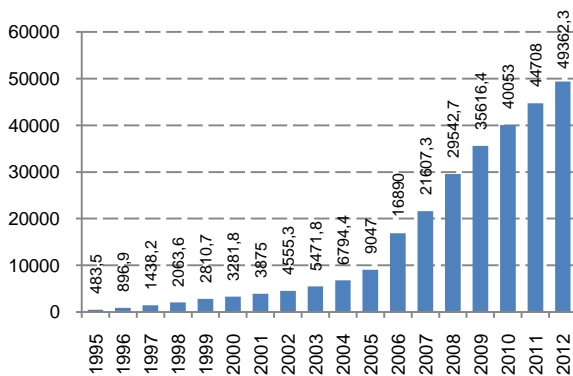
Такий галузевий розподіл іноземних інвестицій не можна визнати ефективним, оскільки з одного боку він укріплює сировинний ухил і структурну диспропорційність вітчизняного виробництва, а з іншого сприяє надмірному розвитку фінансового сектору, який, як свідчить вітчизняна практика, повністю відірваний від обслуговування потреб реального сектора та виступає чинником дестабілізації економічної ситуації в країні в останні роки.

Міжгалузєва переорієнтація внутрішніх власних та зовнішніх вхідних інвестиційних потоків на користь тих видів діяльності, що сприятимуть подоланню структурної і технологічної диспропорційності вітчизняного вироб-

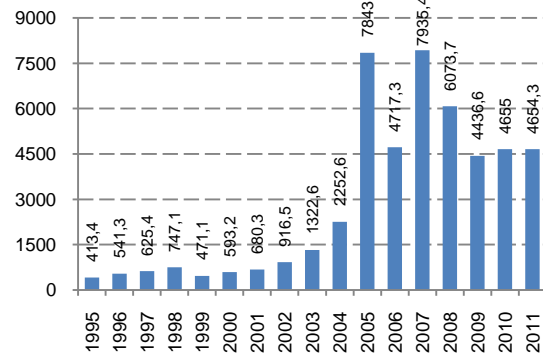
ництва та обмеженню його сировинної спеціалізації на світових ринках, має стати одним із важливих напрямів державної інвестиційної, грошово-кредитної, податкової, бюджетної, промислової, структурної та інноваційної політики. Інструментарій для проведення відповідної переорієнтації добре напрацьований у світі. Він зорієнтований, з одного боку, на підвищення або навпаки на зменшення привабливості (прибутковості) тих чи інших секторів, обраних в якості пріоритетів для розвитку або для згортання, шляхом корегування їх податкового навантаження у бік зменшення (податкові пільги) або збільшення.

Обсяги ПІІ в Україну, МЛН ДОЛ. США **3.22**

РИСУНОК

а) наростаючим підсумком з початку інвестування, на початок року

б) надходження за рік

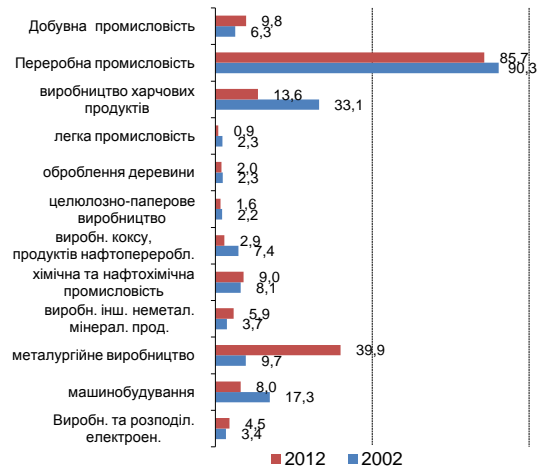
Джерело: Статистичний щорічник України за 2010 рік. – С. 267; Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності: Стат. зб. / Держстат. – К., 2012. – С. 16–17.

Структура ПІІ в Україну за видами економічної (а) та промислової (б) діяльності на початок 2002 та 2012 років, % **3.23**

РИСУНОК

а) економіка;

б) промисловість

Джерело: розраховано за: Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності: Стат. зб. / Держстат України. – К., 2012. – С. 24.

З іншого боку – на розширення джерел фінансових ресурсів з різних джерел, що можуть бути використані на відповідні інвестиційні цілі – створення нових виробництв у пріоритетних секторах або згорання, реструктуризацію та ліквідацію "структурно-небажаних" виробництв.

Потужним стимулом для збільшення обсягів інвестиційних ресурсів з усіх джерел, поряд із фактором ринкової кон'юнктури, є фактор сприятливого інвестиційного клімату. Саме він гарантує бізнесу низькі непрямі (трансакційні) витрати на ініціацію та реалізацію інвестиційних проектів та суттєво знижує ризики втратити інвестовані кошти внаслідок виникнення таких неекономічних за своєю природою обставин, як рейдерське (часто кримінальне) чи адміністративне захоп-

лення власності сторонніми особами, пов'язаними з криміналом або владою.

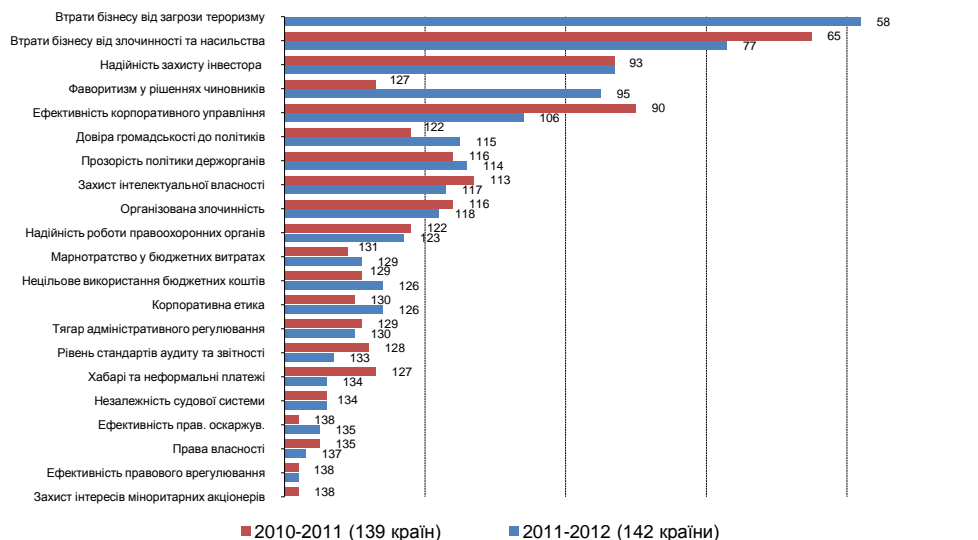
Інвестиційний клімат в Україні несприятливий як для вітчизняних, так і для іноземних інвесторів, не дивлячись на вжиття урядом ряду заходів щодо зменшення регуляторного впливу на діяльність суб'єктів в останні роки.

Країна перебуває серед світових аутсайдерів за конкурентоспроможністю та легкістю ведення бізнесу та світовим лідером за рівнем корупції та обтяжливостю оподаткування. У рейтингу глобальної конкурентоспроможності Світового Економічного Форуму Україна посіла 82 місце у 2011–2012 рр., поступившись усім розвиненим країнам й більшості країн СНД (рис. 3.24).

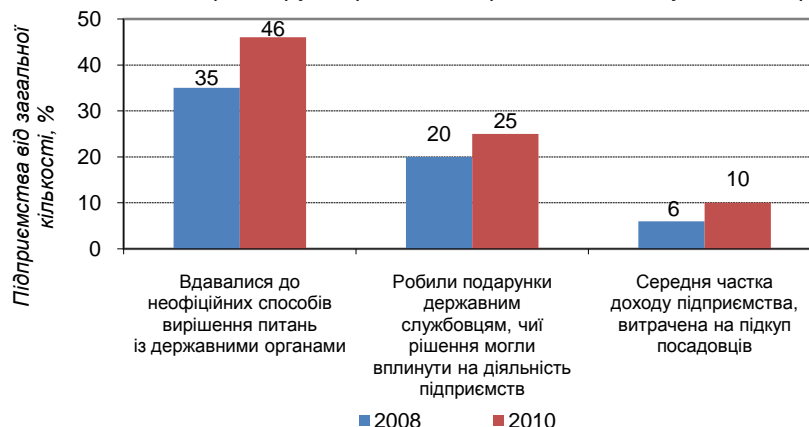
Стан та взаємовідносини державних та приватних інститутів в Україні

3.24

РИСУНОК

а) рейтинг складових фактору "Державні та приватні інститути" ІГК України;

б) поширеність серед підприємств неофіційних способів вирішення питань з державними органами

Джерело: The Global Competitiveness Report 2011–2012 / World Economic Forum. – Geneva, 2011. – P. 356–357; The Global Competitiveness Report 2010–2011 / World Economic Forum. – Geneva, 2010. – P. 334–335; Інвестиційний клімат в Україні: яким його бачить бізнес / Міжнародна фінансова корпорація. – К. – Жовтень 2011. – С. 23.

Найбільшу загрозу для вітчизняної конкурентоспроможності становить фактор державних та приватних інститутів (131 позиція серед 142 країн), що відображає усі негаразди у стосунках між державою та бізнесом, серед яких: слабкий захист прав власності та інвестицій; ненадійність правоохоронних органів та відсутність незалежного правосуддя, неможливість оскарження бізнесом регуляторних актів держави, що завдають йому шкоди; партикуляризм у стосунках між державою та бізнесом у вигляді надмірного фаворитизму та лобізму в ухваленні державних рішень, непрозорості політики держорганів; неякісне державне управління, що характеризується високим рівнем хабарництва, марнотратства та нецільового використання бюджетних коштів, злиттям влади з організованою злочинністю, наслідком чого є низький рівень довіри суспільства до влади і політиків.

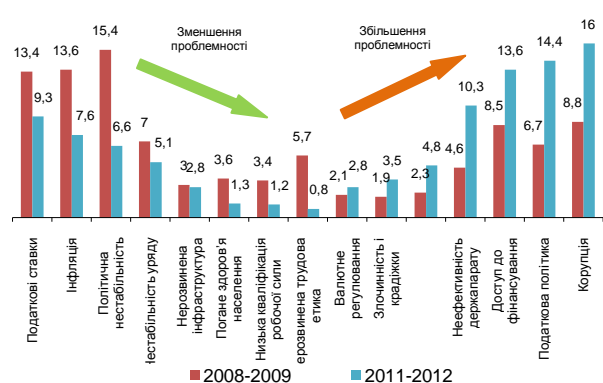
Серед найбільш проблемних факторів для ведення бізнесу на першому місці у 2012 р., на думку підприємців, була корупція. На неї вказало 16% опитаних керівників підприємств. Потім слідує податкова політика (14,4%), доступ до фінансування (13,6%), неефективність держапарату (10,3%) (рис. 3.25). Проблемність цих факторів з приходом до влади нової політичної команди в останні роки лише посилилась. Це слідує принаймні з того, що у 2008 р. на них вказало вдвічі менше респондентів.

За легкістю ведення бізнесу у рейтингу Світового банку у 2012 р. Україна посіла 152 сходинку зі 183 країн, опустившись від попереднього року на 3 позиції (рис. 3.26).

Урядові реформи, задекларовані як прогресивні і дерегуляційні, по факту лише ускладнили умови кредитування, захисту інвесторів, міжнародної торгівлі, реєстрації власності. Незначно полегшилось отримання дозволів на будівництво, змістившись із передостанньої 182 позиції у 2011 році на 2 пункти вгору у 2012 р.

Найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу в Україні за версією Світового економічного форуму, % опитаних керівників підприємств

3.25

РИСУНОК

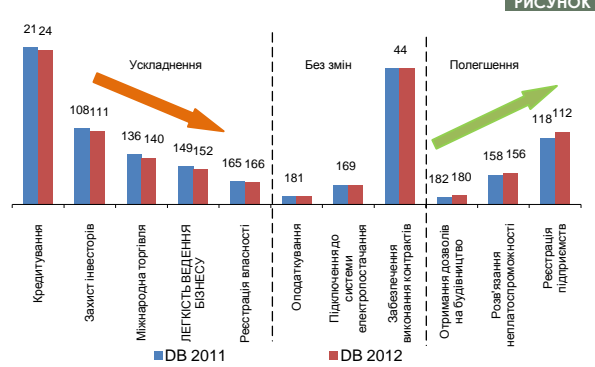
а) рейтинг на 2011–2012 рр.;

б) зміна проблемності до попереднього періоду

Джерело: The Global Competitiveness Report 2011–2012 / World Economic Forum. – Geneva, 2011. – P. 356; The Global Competitiveness Report 2008–2009 / World Economic Forum. – Geneva, 2010. – P. 334.

Легкість ведення бізнесу в Україні у 2011–2012 рр. за рейтингом Світового банку "Doing Business" для 183 країн

3.26

РИСУНОК

а) рейтинг за факторами на 2012 р.;

б) зміна умов до попереднього періоду

Джерело: Doing Business. Measuring Business Regulations / The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.doingbusiness.org>>.

Ухвалення в Україні нового Податкового кодексу не змінило умови оподаткування, вони залишаються найгіршими у світі, посідаючи 181 місце, і є найнесприятливішим фактором для ведення бізнесу в країні. Україна – абсолютний світовий рекордсмен за кількістю сплачуваних податків, зборів і обов'язкових платежів. За оцінками Світового банку вітчизняний бізнес у тій чи іншій формі сплачує 135 різних податків. Другу сходинку займає Румунія, в ній 113 податків, третю – Ямайка – 72 податки. Водночас у ряді країн, які прийнято вважати успішними, кількість сплачуваних податків на порядки менша, наприклад, Швеції та Норвегії – 3, Сінгапурі – 5, Франції – 7, Великобританії, Фінляндії – 8, США – 11.

Проблеми вітчизняного оподаткування бізнесу полягають не лише у надмірній кількості сплачуваних податків. Існує також значна невідповідність у розподілі між галузями обсягів сплачених податків і обсягів виробленої ними продукції. Це проявляється у значно заниженій (металургія, хімія) або завищеній (машинобудування) частці сплачених галузями прямих та непрямих податків у порівнянні з їх часткою у структурі реалізованої продукції.

Ця невідповідність значною мірою причетна до формування негативних тенденцій у структурі вітчизняного виробництва і зумовлена не стільки наданням податкових пільг, скільки широкими можливостями для ухиляння від сплати податків, як законними, так і напівзаконними. Наприклад, у 2010 р. частка металургійного виробництва у структурі виробленої продукції промисловості становила 18,8%, водночас в обсягах сплаченого промисловістю податку на прибуток – лише 8,9%, у обсягах сплачених в економіці непрямих податків (ПДВ, акцизи) – 2,4%. Натомість для машино-

будування ці показники становили відповідно 10,9% проти 16 та 8,9%.

Поширеним в Україні законним способом ухиляння від податків є реєстрація бізнесу в офшорах. Майже увесь великий бізнес, що працює в Україні, зареєстрований на Кіпрі. Тому саме цей бізнес, за висновками ряду експертів, виступає найбільшим неплатником податків. Наприклад, практично усі підприємства вітчизняної металургії належать кіпрській компанії "SCM Holdings Ltd", якою володіє відомий український бізнесмен і політик. Хімічна промисловість повністю монополізована іноземною "Group DF", власником якої є інший, не менш відомий, вітчизняний підприємець. Особливістю української "офшоризації" є той факт, що всі власники офшорних компаній тісно пов'язані з владою або ж навіть займають високі державні посади. Тому сама влада, з одного боку, декларуючи принцип справедливості та рівномірності оподаткування для усіх суб'єктів, з іншого – напряду порушує цей принцип, створюючи "податки оази" для себе і "податкове пекло" для інших.

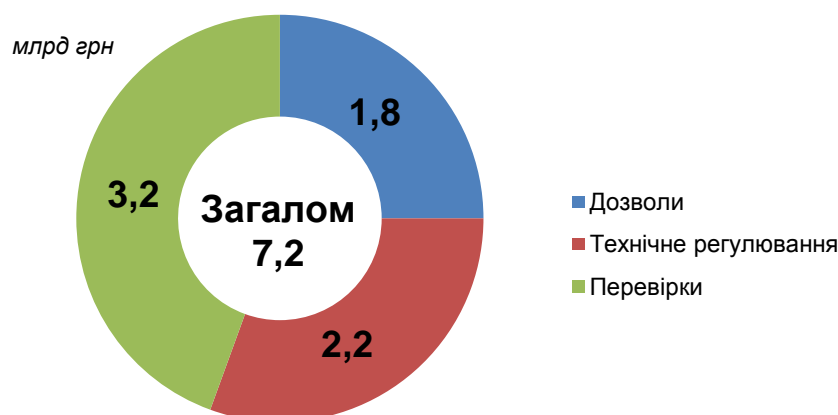
За результатами дослідження Міжнародної фінансової корпорації (IFC) у 2011 р. ситуація кардинально не поліпшилась порівняно з 2009 р.: системи видачі дозволів, державного контролю та технічного регулювання залишаються головними перешкодами для розвитку підприємництва України. Дві основні причини гальмування процесу реформ – це повільні темпи прийняття змін на законодавчому рівні й незадовільне виконання прийнятих законів.

Згідно з оцінками IFC, у 2010 р. бізнес в Україні витратив близько 7,2 млрд гривень (900 млн. дол. США) на процедури отримання дозволів, державного контролю та технічного регулювання (рис. 3.27).

Прямі витрати бізнесу України на процедури отримання дозволів, державного контролю та технічного регулювання у 2010 р.

3.27

РИСУНОК

Джерело: Doing Business. Measuring Business Regulations / The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Доступний з : у <<http://www.doingbusiness.org>>.

Хоча ці витрати нижчі, ніж у 2008 р. (вартість дотримання тих самих трьох процедур становила 8,2 млрд грн (1,5 млрд. дол. США)), це зменшення не слід повністю відносити на рахунок покращення ситуації в цих сферах. Тут зіграли роль кілька чинників, в тому числі фінансово-економічна криза та зниження попиту на продукцію, що змусило підприємства скоротити обсяги діяльності.

Щоб підкреслити масштаб вартості дозволів, перевірок і процедур технічного регулювання для приватного сектора, слід урахувати, що 7,2 млрд гривень є еквівалентом вартості праці близько 195 тис. осіб, що працюють на повну зайнятість протягом року в Україні.

У сфері реформування дозвільної системи відбулося значне покращення. Більш як за п'ять років після початку реформи підприємства нарешті почали відчувати на собі її переваги, оскільки як кількість підприємств, що отримували дозволи, так і витрачений ними на це час зменшилися. Були затверджені список дозволів та розширені масштаби застосування декларативного принципу. Ці кроки свідчать про зрушення у сфері реформування дозвільної системи, які тепер мають бути підтримані повномасштабним належним впровадженням. Кількість підприємств, що отримували дозволи у 2010 р., зменшилася до 32 проти 57% у 2008 р. (рис. 3.28).

Скоротився час, необхідний для отримання дозволу. Починаючи з 2003 р., загальний середній час на отримання всіх дозволів підприємством поступово скоротився зі 103 календарних днів у 2003 р. до 48 календарних днів у 2010 р.

Підприємства стали частіше застосовувати принцип мовчазної згоди. Принцип

мовчазної згоди, запроваджений у лютому 2010 р., поступово набирає популярності серед підприємств. У 2010 р. близько 8% підприємств стикалися з порушенням дозвільними органами встановлених законом строків видачі дозволів. Разом із тим близько половини з цих підприємств (47%) при виникненні таких порушень із боку органів влади скористалися принципом мовчазної згоди. Хоча той факт, що дозвільні органи продовжують зволікати з видачею дозволів, не можна не вважати позитивним, знання принаймні деякими підприємствами своїх прав і готовність їх обстоювати.

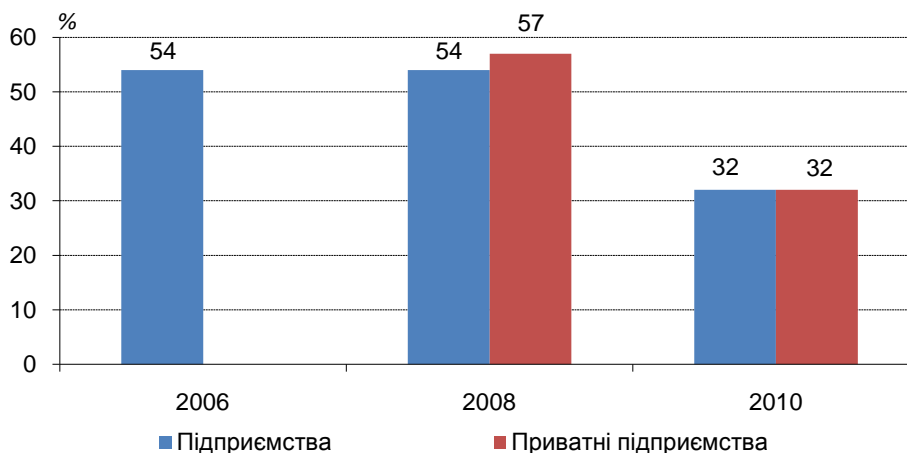
Попри очевидні зрушення в реформі **дозвільної системи**, вона все одно **залишається досить витратною для бізнесу** України. У 2010 р. було витрачено понад 1,8 млрд гривень (230 млн дол. США) на дотримання дозвільних вимог (юридичні особи – 993 млн гривень (125 млн дол. США); підприємці – фізичні особи – 844 млн гривень (105 млн дол. США)).

Реформа системи державного контролю уповільнилася через низький рівень виконання законів. Зокрема, реформування системи перевірок, яке почалося у 2007 р. з ухваленням Закону "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності", відбувалося досить повільно. Дані підтверджують низький рівень реалізації зазначеного Закону та інших відповідних нормативно-правових актів, прийнятих за останні два роки у сфері державного контролю. Хоча порядок проведення перевірок значно вдосконалився і став більше відповідати міжнародним передовим практикам, реальна ситуація з перевірками підприємств мало змінилася.

Частка підприємств, що отримували принаймні один дозвіл на рік у 2006–2010 рр., %

3.28

РИСУНОК

Джерело: Doing Business. Measuring Business Regulations / The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.doingbusiness.org>>.

Ні кількість, ні тривалість перевірок у 2010 р. не скоротилися. Найбільшим тягарем перевірки є для малих підприємств, які відвідують органи контролю з тією самою частотою, що й великі та середні підприємства. Це означає, що ризик-орієнтований підхід, передбачений Законом "Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності", досі залишається нереалізованим на практиці.

Кількість підприємств, перевірених у 2010 р., залишається на рівні 2008 р. (рис. 3.29). Підприємці – фізичні особи перебувають у трохи кращій ситуації: 64% приватних підприємців було перевірено у 2010 р., що на вісім відсоткових пунктів менше порівняно з результатами 2008 р. Незважаючи на таку позитивну тенденцію, це все одно багато, оскільки підприємці – фізичні особи, які є як правило представниками малого бізнесу, не ведуть діяльність, яка становить високий ризик для суспільства та навколишнього середовища.

Повільно знижується частота перевірок. Якщо у 2008 р. органи контролю перевіряли кожне підприємство в середньому п'ять-шість разів, у 2010 р. цей показник знизився до чотирьох-п'яти інспекцій. Частота перевірок приватних підприємців також падає (сім у 2008 р. проти шести у 2010 р.). Але підприємці – фізичні особи, як і раніше, перевіряються частіше за юридичних осіб (шість проти чотирьох-п'яти відповідно), що суперечить ризик-орієнтованому підходу побудови системи перевірок.

У 2010 р. загальні прямі витрати на перевірки в приватному секторі склали приблизно 3,2 млрд гривень (400 млн дол. США). Із них на підприємства припадає близько 2,1 млрд гривень (264 млн. дол. США), а на підприємців – фізичних осіб – 1,1 млрд гривень (136 млн дол. США).

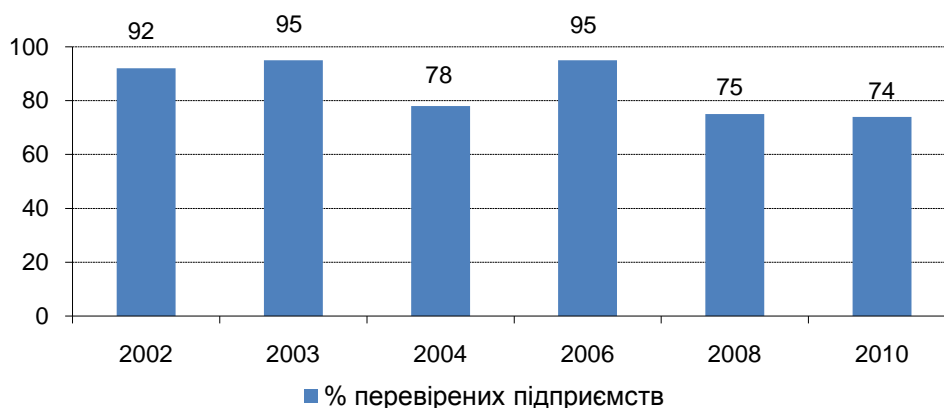
Реформування системи технічного регулювання дає позитивні результати. Одним з основних досягнень реформи системи технічного регулювання у 2010 р. є скорочення переліку товарів і послуг, що підлягають обов'язковій сертифікації (у тому числі скасування обов'язкової сертифікації 17 видів харчових продуктів), та запровадження системи ринкового нагляду на кшталт тієї, що існує в ЄС. Закон "Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції", ухвалений наприкінці 2010 р., скасовує доринковий контроль продукції (встановлений ще за радянських часів) і запроваджує систему контролю товарів розміщених на ринку. Закон також позбавляє Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики повноважень здійснювати контроль за харчовими продуктами, залишаючи це справою інших установ, таких як санітарна та ветеринарна служби.

Попри зменшення частки підприємств, для яких дотримання стандартів або технічних умов є обов'язковим, сама процедура, як і раніше, відбирає багато часу. Оскільки зазначені зміни були запроваджені зовсім недавно, підприємства ще не відчувають на собі їх наслідків. За результатами дослідження IFC, скорочення частки підприємств, для яких дотримання вимог у сфері технічного регулювання є обов'язковим, не є цілковитою заслугою успішних реформ. Слід також враховувати, що 2010 р. був кризовим роком для України і підприємства не мали змоги зосередитися на розробці й виведенні на ринок нових продуктів. Вони намагалися підтримати існуючі на той час напрямки діяльності та оптимізувати ресурси. Відтак реєстрацій технічних умов та дотримання стандартів більшість підприємств не вважали пріоритетом.

Частка підприємств, підданих перевіркам у 2002–2010 рр.

3.29

РИСУНОК

Джерело: Doing Business. Measuring Business Regulations / The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.doingbusiness.org>>.

Дослідження IFC показує, що 47% підприємств, які реєстрували технічні умови у 2010 р., витратили понад два місяці на підготовку необхідних документів (рис. 3.30). Частка таких підприємств стабільно збільшується, починаючи з 2006 р. За умов існування таких витрат часу розробляти нові продукти надзвичайно складно.

Попри зміни на законодавчому рівні, виконання законів лишається незадовільним. Закон "Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції" став тим кроком, що наблизив українську систему технічного регулювання до європейської. Цей Закон був ухвалений у грудні 2010 р. Уряд постав перед необхідністю забезпечити належне функціонування нової системи протягом шести місяців до липня 2011 р., коли Закон мав набрати чинності. Наприклад, на сьогодні вже мала би бути створена **спеціальна єдина інформаційна система, яка б пов'язувала різні органи контролю**, в тому числі митницю, санітарну й ветеринарну служби, Державну інспекцію України з питань захисту прав споживачів, і забезпечувала належне впровадження системи ринкового нагляду. На жаль, така система **досі не розроблена**.

Дотримання вимог та процедур технічного регулювання залишається витратним для підприємств. У 2010 р. вони витратили на них 2,2 млрд гривень (275 млн дол. США).

Загальноекономічні умови негативно впливають на формування сприятливого інвестиційного клімату. Глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. особливо боляче вдарила по Україні, зокрема, через вже існуючі макроекономічні диспропорції, структурні слабкості й вади державної політики. У 2009 р. економіка країни скоротилася майже на 15%, продемонструвавши тим самим свою слабкість і вразливість. З жовтня 2008 р. національна валюта втратила близько 40% своєї вартості щодо долара США.

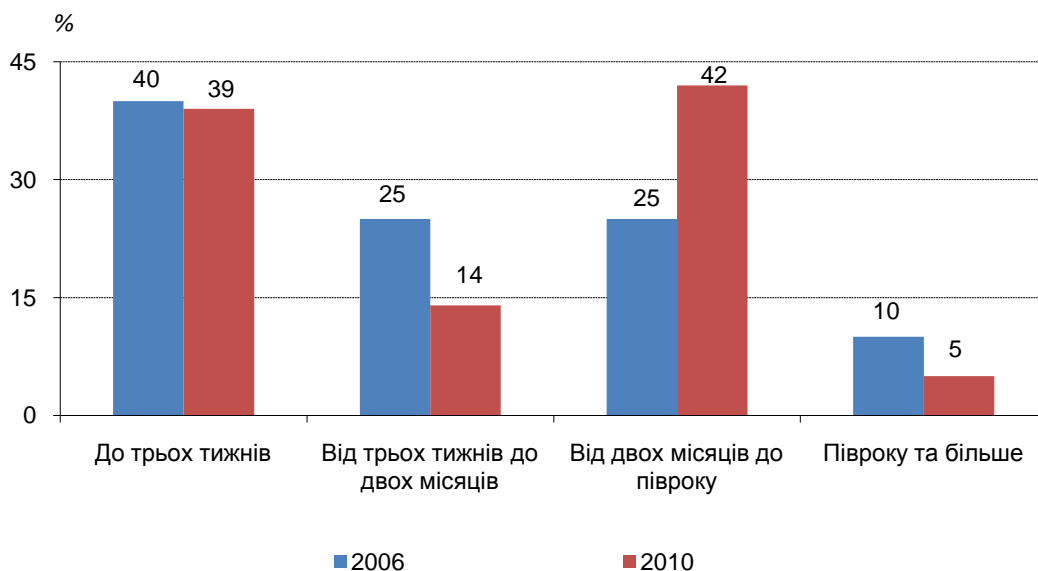
Ситуацію ще більше ускладнило різке підвищення цін на продовольство, зростання інфляції й безробіття. Саме через ці чинники Україна виглядає не дуже привабливо, маючи несприятливе середовище для розвитку і зростання бізнесу. За таких умов підприємства більше дбають про оптимізацію ресурсів і виживання, ніж про розширення діяльності та запровадження інновацій. Лише в післякризовому 2010 р. українська економіка спромоглася відновити свій позитивний розвиток, досягнувши чотирьохвідсоткового темпу зростання ВВП.

Малий обсяг інвестицій в Україну є ключовим показником несприятливого інвестиційного клімату. Через важкі умови для інвестицій та розвитку бізнесу інвестори, як правило, оминають Україну увагою й обирають менш зарегульовані та більш передбачувані середовища.

Час на підготовку документації та реєстрацію технічних умов підприємствами у 2006, 2010 рр.

3.30

РИСУНОК

Джерело: Doing Business. Measuring Business Regulations / The World Bank Group [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.doingbusiness.org>>.

Поєднання високих темпів інфляції й падіння ВВП майже на 15% у 2009 р. змусило інвесторів наново зважити свої можливості в Україні. Ліквідність, хоча й поліпшується, також викликає занепокоєння інвесторів, оскільки відновлення кредитування юридичних осіб банками відбувається дуже повільно й обережно, що обмежує можливості як інвесторів, так і їхніх місцевих партнерів щодо започаткування бізнесової діяльності. Що стосується ділового клімату, **корупція, затримки на митниці і зволікання із поверненням ПДВ набули ще більш загрозливих масштабів**. Основні висновки щодо привабливості України для ПІІ показують, що інвестори очікують на поліпшення інфраструктури, підвищення стабільності та прозорості, а також збільшення інвестицій у людські ресурси та інновації.

Україна має реальні шанси стати провідним світовим постачальником сільськогосподарської продукції. Однак її агропромисловий потенціал залишається невикористаним, оскільки сектор стикається зі значними бюрократичними перепонами та надмірною зарегульованістю. Відсутні також достатнє фінансування та досвід, необхідні для впровадження модернізації та технічних удосконалень.

Україна й досі вважається країною з несприятливими умовами для ведення бізнесу, надмірною бюрократією та корупцією. У 2010 р. спостерігалось певне поліпшення українського бізнес-середовища та інвестиційного клімату. Були прийняті кілька законів і підзаконних актів, спрямованих на спрощення умов ведення бізнесу. Також була розроблена національна програма економіч-

них реформ і вжиті певні заходи для виконання раніше прийнятих нормативних актів.

Однак повільні темпи законотворчої діяльності разом із супутньою непослідовністю в реалізації вже прийнятих законів завадили українським підприємствам скористатися перевагами від поліпшення умов для підприємницької діяльності та істотно підірвали імідж України на міжнародних ринках.

2010 р. був для України одним з найпродуктивніших років із точки зору поліпшення інвестиційного клімату. Програма економічних реформ "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" містить цілий розділ, присвячений поліпшенню інвестиційного клімату шляхом дерегулювання й систематизованої реформи бізнес-середовища. Цей стратегічний документ, у певному розумінні – дорожня карта, тому чітке слідування йому є передумовою покращення інвестиційного клімату та бізнес середовища. Протягом 2010–2011 рр. було ухвалено низку законодавчих і нормативних актів, покликаних покращити інвестиційний клімат в Україні (дод. 3.6).

Зазначені кроки, хоча поліпшують умови ведення бізнесу в Україні, проте не мають системного характеру. Крім того, політична нестабільність, що панувала в роки запровадження цих реформ, значно уповільнювала їх реалізацію, що спричинило зниження позицій України в міжнародних рейтингах. Щоб забезпечити сталий розвиток бізнесу та залучити необхідні інвестиції, Україні необхідно створити умови, які були б більш передбачуваними з політичної та економічної точки зору, обмежили регулювання підприємницької діяльності і знизили корупцію.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

4

РОЗДІЛ

4.1 Структурні зрушення у пропорціях реального сектора

Кризові явища в економіці України ще не подолані. Чинником зростання ВВП залишається збільшення споживання домашніх господарств, проте основною складовою цього споживання залишаються товари імпортного походження. Натомість, валове нагромадження основного капіталу, яке має бути передумовою наступного зростання і розширення виробництва, залишається на низькому рівні.

Зміни у виробництві України характеризуються постійним зростанням частки виробництва послуг на протипагу скороченню виробництва товарів (дод. 4.1).

За два десятиріччя частка виробництва товарів у загальному випуску скоротилася на чверть, а послуг – зросла майже вдвічі. Найбільшого скорочення зазнав внесок у виробництво сільського господарства та державне управління (наполовину), будівництво та переробну промисловість. Натомість, внесок фінансової діяльності зріс в 10 разів, готелів та ресторанів – у 5,6 раза, торгівлі – у 3,5 раза. Проте ці зміни проходили нерівномірно, чітко поділяючись на два періоди.

Для періоду з 1990 р. по 2000 р. характерним було скорочення частки реального сектора (-11%), насамперед будівництва (-44%), сільського господарства (-20%), переробної промисловості (-19%). Поряд із цим утримався частка виробництва електроенергетики, удвічі – торгівлі і транспорту, наполовину – добувної промисловості. Внесок інших послуг залишався практично незмінним.

У 2000–2011 рр. продовжилося скорочення частки товарного виробництва (-16%), яке поширилося практично на усі види діяльності за виключенням будівництва (+19%). Варто відзначити різку зміну тенденцій зростання у попередній період на скорочення частки електроенергетики (-37%) та добувної промисловості (-5%). Продовжилося скорочення внеску сільськогосподарського виробництва (-41%) та переробної промисловості (-8%). Для сфери послуг характерним у цей період було зростання внеску до ВДВ (36%), насамперед завдяки продовженню динамічного зростання торгівлі (71%)

та зрушенню з місця інших послуг (46%), тоді як транспортна діяльність після стрімкого збільшення у попередній період набула сталих значень. Найвищими індексами фізичного обсягу характеризувалися саме послуги, які за цей період подвоїли обсяги випуску. Слід зазначити, що нерівномірність тенденцій щодо внеску видів діяльності до ВДВ була обумовлена різкою відмінністю у галузевих дефляторах. У сфері товарного виробництва найшвидше зростали ціни на продукцію будівництва (майже в 10 разів) та добувної промисловості (у 5,7 раза), а у сфері послуг – на послуги інших видів діяльності (у 6,3 раза) і торгівлі (у 5,2 раза). Скорочення частки у випуску сільського господарства, переробної промисловості і транспорту було обумовлено набагато нижчими темпами зростання цін на їхню продукцію (3, 3,9 та 3,6 раза відповідно).

Зміни у структурі виробництва супроводжувалися відповідними зрушеннями у галузевому складі валової доданої вартості, проте скорочення частки доданої вартості реального сектора економіки відбувалося швидшими темпами (-6% у 1990–2000 рр. і -12% у 2000–2011 рр.) порівняно зі скороченням виробництва (0% та -7% відповідно).

Особливо ця диспропорція була характерною для товарної сфери, внесок якої у ВДВ зменшився загалом за 1990–2011 рр. на 44%, порівняно зі скороченням внеску до випуску на 25%, а серед цих галузей – для сільського господарства (-64% та -52% відповідно), будівництва (-56% та -33%), переробної промисловості (-48% та -25%). Характерно, що у виробництві товарів за 2000–2011 рр. лише добувна промисловість збільшила свій внесок до ВДВ (47%) і це відбулося на тлі скорочення частки її випуску (-5%). Про це ж свідчать індекси фізичного обсягу ВДВ, які лише у добувній промисловості перевищували індекси випуску (46% та 28% відповідно), тоді як в інших галузях і загалом у виробництві товарів, спостерігалася зворотне співвідношення (46% та 57% відповідно).

За цей період подвоївся обсяг валової доданої вартості сфери послуг завдяки зростанню фізичного обсягу торгівлі (у 2,6 раза), транспорту (у 2 рази) та інших послуг (в 1,8 раза).

Загальна витратомісткість виробництва (відношення проміжного споживання до випуску), після збільшення у першій половині 90-х років, залишається майже незмінною.

Загалом, тенденції до зміни витратомісткості були обумовлені багатьма чинниками. На початку 90-х на років них суттєво впливала гіперінфляція. У подальші періоди зміна форм господарювання призводила до розпаду великих підприємств на частини і, як результат – розпаду єдиного технологічного процесу на декілька операцій, що збільшувало частку проміжного споживання.

Істотне збільшення витратомісткості сільськогосподарства в період до 1995 р. пояснюється дією "ножиць цін", тобто випереджаючим зростанням цін на товари і послуги, використані у виробництві, порівняно з цінами на продукцію сільськогосподарства, що відбувалося під впливом лібералізації зовнішньої торгівлі.

Для добувної промисловості, після піку, досягнутого наприкінці 90-х років, характерним стало зниження витратомісткості поряд з відповідним збільшенням частки ВДВ. Важливим чинником цього було зростання світових цін на паливо.

У переробній промисловості, електроенергетиці, будівництві та транспорті спостерігається тенденція до зростання витратомісткості виробництва, тоді як у торгівлі цей показник залишається незмінним з середини 1990-х років.

Для інших видів економічної діяльності, які не входять до реального сектора економіки, характерним є поступове скорочення цього співвідношення.

Через різноманітність чинників, які впливають на витратомісткість виробництва досить важко зробити певні висновки щодо зміни ефективності виробництва в цілому, проте, очевидним є певний перерозподіл валової доданої вартості з боку галузей матеріального виробництва на користь сфери послуг.

Зміни фізичного обсягу доданої вартості реального сектора економіки є практично тотожним змінам ВВП, а дефлятор ВДВ реального сектора суттєво не відрізняється від дефлятора ВВП. Проте ціни на продукцію реального сектора економіки зростають нерівномірно. Найменшими темпами у 2000–2011 рр. зросли ціни на продукцію сільськогосподарства, що свідчить про так звані "ножиці цін". Для переробної промисловості та електроенергетики вони дещо відстають від дефлятора ВВП. Натомість, ціни для продукції будівництва, добувної промисловості, торгівлі та інших видів діяльності зростали найбільш швидкими темпами, у півтора-два рази випереджаючи дефлятор ВВП. Це свідчить, зокрема, про те, що зростання доданої вартості цих видів діяль-

ності відбувається за рахунок перерозподілу доданої вартості, створеної в переробній промисловості і сільському господарстві.

В Україні відбувається перерозподіл структури випуску та валової доданої вартості зі сфери товарного виробництва на користь сфери послуг, який супроводжується прискоренням, порівняно із випуском, скороченням частки валової доданої вартості. Найбільшим скороченням внеску у ВДВ в останнє десятиріччя відзначаються сільське господарство, електроенергетика і переробна промисловість.

При цьому, ціни на продукцію будівництва, торгівлі та інші види послуг зростають більш швидкими темпами, у півтора-два рази випереджаючи дефлятори ВВП. Це свідчить, зокрема, про те, що зростання доданої вартості сфери послуг відбувається за рахунок перерозподілу доданої вартості.

Зміни фізичного обсягу ВВП є практично тотожним змінам, які відбуваються в реальному секторі економіки в цілому, проте нерівномірними для окремих видів діяльності. Вагоме зростання виробництва переробної промисловості, сільськогосподарства, транспорту за 2000–2011 рр. нівелюється, з одного боку – набагато нижчим зростанням цін на їхню продукцію, а з іншого – нижчими темпами зростанням валової доданої вартості цих галузей порівняно зі зростанням їхнього випуску.

Загальна витратомісткість виробництва після 2000 р. набула певної стабільності. Проте у переробній промисловості, електроенергетиці, будівництві та транспорті спостерігається тенденція до зростання витратомісткості виробництва, тоді як для інших видів економічної діяльності, які не входять до реального сектора економіки, характерним є поступове скорочення питомої ваги проміжних витрат, що обумовлено відносним здешевленням для них споживання продукції реального сектора економіки, ціни на яку зростають нижчими темпами. Очевидним є певний перерозподіл валової доданої вартості з боку галузей реального сектора економіки на користь сфери інших послуг.

Через трансформаційні процеси, які проходили в першій половині 90-х років, рівень оплати праці в 1991 р. мав максимальне значення за увесь період незалежності (53,1%), і досягнувши мінімуму в 1993 р. (58,8%), відтоді поступово зростав, сягнувши в 2005–2010 рр. майже 50% від ВВП, що є близьким до світових пропорцій, зокрема до країн ЄС.

Рівень оподаткування підприємств, починаючи з 2000 р. має стабільну тенденцію до зниження, так само, як і субсидії на виробництво, що свідчить про скорочення втручання держави в економічні процеси. Проте прийняття нового Податкового кодексу у 2011 р. призвело до невеликого зростання рівня податкового навантаження (на 2 в. п.), проте наслідком цього стало не скорочення прибутку, а зменшення оплати праці найманих працівників.

Поглибити попередній аналіз дозволяє аналіз галузевої структури первинних доходів (дод. 4.2).

У галузевій структурі первинних доходів за останнє десятиріччя відбулося скороченням внеску до ВДВ реального сектора економіки (-13 в. п.), насамперед за рахунок скорочення товарного виробництва (-17 в. п.), яке супроводжувалося падінням частки виробництва товарів в оплаті праці (-12 в. п.), валовому прибутку (-21 в. п.) та зміною чисельності зайнятих (-12 в. п. відповідно). Найбільш суттєвого скорочення зазнав внесок до ВДВ сільського господарства (-9 в. п.) який супроводжувався зниженням частки оплати праці (-4 в. п.) та валового прибутку (-13 в. п.) і відповідним скороченням чисельності зайнятих на 29%. Маючи аналогічне скорочення чисельності зайнятих, добувна промисловість, навпаки, майже на третину наростила свій внесок до ВДВ і, не збільшивши при цьому частки оплати праці, підняла прибутковість в 1,8 рази. Скорочення внеску переробної промисловості відбувалося за усіма складовими доходів (-6 в. п. оплата праці, -4 в. п. – валовий прибуток, -5 в. п. – ВДВ) пропорційно до скорочення зайнятості (-5 в. п.). Інший характер мали зміни в електроенергетиці. Чисельність зайнятих і частка заробітної плати тут не зазнали істотного скорочення, проте різко зменшилася прибутковість і, відповідно, валова додана вартість галузі.

Децю зросла чисельність зайнятих у будівництві (на 4%), а от її внесок до ВДВ скоротився на 1 в. п., до оплати праці – на 2 в. п., що мало наслідком збільшення прибутковості на 1 в. п. Зайнятість у торгівлі за цей період зросла у півтора рази (8 в. п.). Відповідно збільшився її внесок до ВДВ (7 в. п.) і прибутку (13 в. п.), а от внесок до оплати праці – лише на 1 в. п.

Внесок галузей сфери послуг до ВДВ, який за останнє десятиріччя зріс на 17 в. п., супроводжувався збільшенням чисельності зайнятих на 23%. Зростання цих показників відбувалося, насамперед, за рахунок торгівлі (7 в. п. та 54%), фінансової діяльності (5 в. п. та 99%), операцій з нерухомістю та послуг підприємців (4 в. п. та 41% відповідно). Внесок до ВДВ та чисельність зайнятих не зазнали істотних змін у державному управлінні та інших видах діяльності (3 в. п. та 3%), а також у транспорті та зв'язку (-2 в. п. та 2% відповідно). Варто також відзначити, що зростання прибутку фінансової діяльності, торгівлі, операцій з нерухомістю та послуг підприємцям набагато перевищувало зростання їхньої доданої вартості, а у транспорті та зв'язку – навпаки – поступалося їй.

Доповнити проведений аналіз дозволяє зіставлення рівнів первинних доходів на одного зайнятого з середнім рівнем по економіці (табл. 4.1)

Рівні первинних доходів у розрахунку на одного зайнятого, % до середнього рівня по економіці

4.1

ТАБЛИЦЯ

Вид діяльності	Оплата праці на зайнятого			Валовий прибуток на зайнятого			ВДВ на зайнятого		
	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010
Сільське, лісове та рибне господарство	32	17	21	127	101	93	78	53	54
Добувна промисловість	211	218	282	143	140	355	159	168	289
Переробна промисловість	145	176	148	101	122	105	126	155	130
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	154	149	175	375	121	79	268	135	132
Будівництво	110	129	61	65	43	79	87	91	70
Виробництво товарів	96	101	95	127	106	110	111	103	101
Торгівля, готелі та ресторани	81	51	57	52	97	90	69	73	73
Транспорт та зв'язок	172	162	152	233	193	170	201	177	162
Реальний сектор	100	92	87	121	112	109	111	101	97
Фінансова діяльність	219	372	278	267	456	602	255	417	429
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	135	132	146	144	204	206	140	165	175
Державне управління, освіта, охорона здоров'я та інші види діяльності	90	102	112	25	26	18	57	67	68
Виробництво послуг	103	99	103	74	95	94	89	98	99
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Як видно з наведених даних, рівні оплати праці у розрахунку на одного зайнятого у виробництві товарів та послуг протягом розглянутого періоду були близькими між собою і не мали чіткої тенденції до змін. Натомість рівні прибутку у виробництві товарів, через залучення більшої кількості основних засобів, а відповідно і більш істотним споживанням основного капіталу, залишаються вищими, ніж у виробництві послуг. Загальний рівень ВДВ у розрахунку на одного зайнятого у виробництві товарів має тенденцію до зниження, а у виробництві послуг – навпаки – зростає, а обидва зазначені рівні мають тенденцію до зближення. Найвищий рівень усіх складових первинних доходів мають такі динамічно зростаючі галузі, як фінансова діяльність, добувна промисловість, операції з нерухомим майном та надання послуг підприємцям. Варто зазначити, що у складі їхніх доходів вищими темпами зростає прибуток і нижчими – оплата праці. Найнижчими рівнями показників відзначаються галузі сільського господарства, будівництва, торгівлі, державного управління та інших видів послуг.

Галузева структура первинних доходів за останнє десятиріччя характеризується скороченням внеску до ВДВ товарного виробництва, яке супроводжувалося відповідним зниженням його частки в оплаті праці, валовому прибутку та скороченням зайнятості. Найбільш суттєвим було скорочення цих показників у сільському господарстві. Маючи аналогічне скорочення чисельності зайнятих, добувна промисловість, навпаки, майже на третину наросила свій внесок до ВДВ, при цьому істотно збільшивши прибутковість. Скорочення показників переробної промисловості відбувалося пропорційно до скорочення зайнятості в ній. В електроенергетиці, зайнятість у якій залишалася стабільною, різко зменшилася прибутковість і, відповідно, валова додана вартість галузі. Зростання зайнятості у будівництві мало наслідком не збільшення частки її оплати праці – а зростання прибутковості.

Таким чином на макроекономічному рівні відбуваються процеси дивергенції рівнів первинних доходів на одного зайнятого, проте за окремими видами діяльності існують вагомі відмінності.

Найвищий рівень складових первинних доходів мають фінансова діяльність, добувна промисловість, операції з нерухомим майном та надання послуг підприємцям. При цьому їхній прибуток зростає вищими темпами порівняно з оплатою праці. Найнижчими рівнями показників відзначаються галузі сільського господарства, будівництва, торгівлі, державного управління та інших видів послуг.

Зміни у виробництві позначилися на напрямках використання ВВП. Одним з основних чинників, який впливає на потенціал економіки, є співвідношення споживання і нагромадження, розподіл споживчих витрат за інституційними секторами, питома вага експорту та імпорту у ВВП тощо.

При розгляді структури використання ВВП у фактичних цінах (дод. 4.3) помітною є тенденція до зростання частки кінцевих споживчих витрат, які за розглянутий період зросли на 10,3 в. п. (14,0%), насамперед, за рахунок збільшення витрат домашніх господарств на 10,3 в. п. (18,8%), при цьому їхній внесок до ВВП зріс саме за останнє десятиліття. Через скорочення діяльності соціально-культурних підрозділів підприємств та профспілкових організацій починаючи з 1995 р. відбувається поступове зменшення споживання некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, і на сьогодні їхній внесок становить лише третину від рівня 1990 р. Певне коливання частки послуг загального державного управління в цілому не призвело до суттєвого збільшення його внеску до ВВП, а за наслідками адміністративної реформи у 2011 р. його рівень знов скоротився. Проте, варто відзначити суттєві зміни у наповненні цього показника. Якщо, у 1990 р. колективні витрати були у півтора рази вищими за індивідуальні, зараз пропорція між ними є зворотною і колективні витрати стали удвічі меншими за індивідуальні, становлячи лише третину від витрат загального державного управління. За підсумками 2011 року колективні споживчі витрати становлять 6,1% ВВП і є найнижчими за весь період незалежності України. Валове нагромадження основного капіталу, після різкого збільшення до 27,5% ВВП у 2007 р., внаслідок фінансової кризи зазнало різкого скорочення і, навіть незважаючи на значні інвестиції до Євро-2012, досі не набуло докризового рівня. Співвідношення між кінцевими споживчими витратами і валовим нагромадженням поступово зростає. У 1990 р. воно становило 3,2 рази, у 2010 р. – 4,7 рази, у 2011 р. трохи зменшилось – до 4,5 рази.

Лібералізація зовнішньоекономічних зв'язків та розвиток ринкових відносин сприяли зростанню частки експорту та імпорту, питома вага яких у складі ВВП за роки незалежності майже подвоїлася, проте це зростання було нерівномірним, що спричинило значні коливання сальдо зовнішньоекономічних зв'язків.

Як засвідчує історичний досвід 1998 р. і 2008 р., тривале декількарічне втримання завищеного обмінного курсу гривні, яке має своїм наслідком перевищення імпорту товарів та послуг над експортом, а також пригнічення внутрішнього виробництва на користь імпортованих товарів завершується різкою девальвацією гривні. Натомість, девальвація гривні відносно іноземних валют сприяє розвитку внутрішнього виробництва й у подальшому зростанню ВВП.

Так, негативне сальдо (-2 – -3% ВВП) спостерігалось протягом 1993–2008 рр., а після девальвації набуло значення +5,5% у 1999 р., а у 2000 р. почалося зростання економіки. У 2006 р. знов утворилося негативне сальдо, яке досягло значення -8% ВВП у 2008 р., а після девальвації скоротилося до прийняттого значення -1,7%, давши підстави для підйому економіки, який триває досі. Сьогодні знов відбувається процес нарощування негативного сальдо, яке у 2011 р. сягнуло значення -5,4% ВВП, що виходячи з попереднього досвіду є критичним для України, призводить до зменшення темпів зростання ВВП (до 1,8% за I квартал 2012 р. порівняно з 5,4% за I кв. 2011 р.) і потребує проведення девальвації.

Високий рівень експорту та імпорту у структурі ВВП України призводить до високої залежності від кон'юнктури світових ринків. Про це свідчить кореляція між коливаннями рівнів цін на світових товарних ринках з динамікою квартальних змін ВВП (рис. 4.1).

Розгляд темпів зростання показників дозволяє доповнити попередній аналіз. При скороченні ВВП у 2011 р. порівняно з 1990 р. на 31% кінцеві споживчі витрати за розглянутий період збільшились на 29%, у першу чергу, за рахунок зростання на 48% витрат домашніх господарств. Більш ніж у п'ять разів скоротилися послуги некомерційних організацій, основним джерелом яких за колишнього СРСР була діяльність соціально-культурних підрозділів підприємств. Певного скорочення (на 13%) зазнали також послуги загального державного

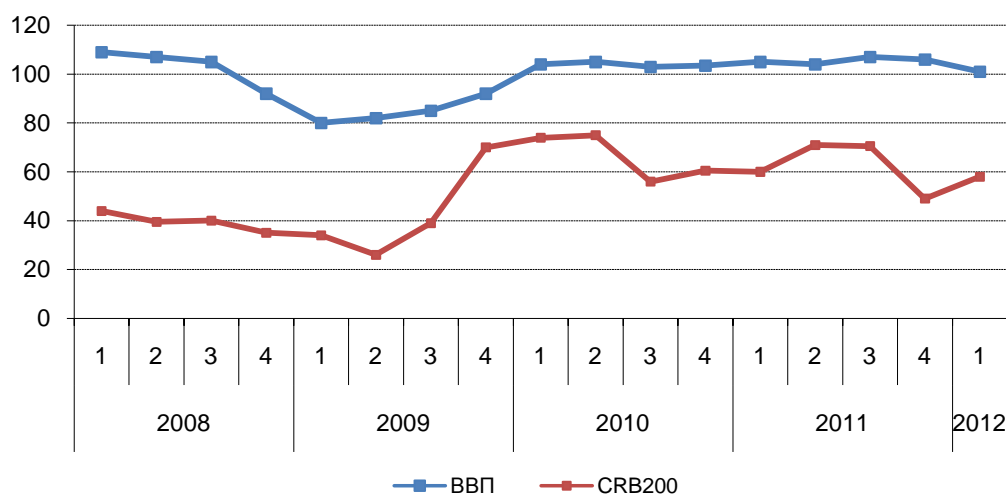
управління. Вчетверо скоротилося валове нагромадження основного капіталу, а от експорт та імпорт, номінальна частка яких у ВВП істотно зросла, становлять відповідно 64% та 73% від рівня 1990 р.

Розходження у структурних змінах напрямів використання ВВП були обумовлені розходженнями у ціновій динаміці для різних компонентів ВВП. Найменшими виявилися кумулятивні дефлятори для кінцевих споживчих витрат домашніх господарств (6,2 раза) і колективних послуг загального державного управління (5,5 раза). Для домашніх господарств це було обумовлено орієнтацією споживання переважно на продовольчі товари вітчизняного виробництва, які відчують тиск так званих "ножиць цін", а також надходженням дешевих імпортованих товарів легкої промисловості, яке призвело до руйнації вітчизняної галузі. Для витрат загального державного управління подібний ціновий дефлятор обумовлений низьким рівнем оплати праці та постійним скороченням рівня проміжних витрат галузей державного управління (досліджень та розробок, державного управління та оборони тощо). З іншого боку, удвічі вищими за дефлятор ВВП були дефлятори валового нагромадження, експорту та імпорту. Протягом останнього десятиріччя ця різниця між дефляторами почала скорочуватися, хоч і за цей період дефлятор індивідуальних споживчих витрат загального державного управління (7 разів), валового нагромадження основного капіталу (5,2 раза), експорту (6 разів) продовжували перевищувати дефлятор ВВП (4,8 раза).

Зміна темпів ВВП та індексу CRB

4.1

РИСУНОК

Примітка. * індекс CRB200 – усереднений за 200 днів індекс цін на світових біржах.

Джерело: за даними Держстату України [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>> та Commodity Research Bureau [Electronic resource]. – Access mode : <<http://www.crbrtrader.com/crbindex/smmi.asp>>.

Внесок окремих категорій кінцевого використання до зростання ВВП характеризують такі дані (табл. 4.2).

Як видно з наведених даних, до 2004 р. економіка України зростала збалансовано, а збільшення внутрішнього попиту відповідало збільшенню ВВП. Однак, вже у 2005 р. з'явилися диспропорції, обумовлені різким зростанням внутрішнього попиту при згортанні експорту, і протягом чотирьох років збільшення внутрішнього попиту у 2–5 разів перевищувало зростання ВВП. Під час кризового 2009 р. відбулося прискорене відновлення пропорційності економіки: майже зникло негативне сальдо, а скорочення внутрішнього попиту відбувалося швидше, ніж зменшення ВВП. Проте кризового зниження зазнало, в першу чергу, валове нагромадження основного капіталу, а не споживчі витрати, які скоротилися менше за ВВП.

Основною диспропорцією структури та фізичного обсягу компонентів використання ВВП є тривала тенденція до зростання частки кінцевих споживчих витрат, насамперед, витрат домашніх господарств.

Не зазнає суттєвих змін у структурі ВВП частка споживчих витрат загального державного управління, хоча фізичний обсяг цього показника дещо знижується. У їхньому складі відбува-

ється збільшення індивідуальних споживчих витрат за рахунок різкого скорочення колективних, які зараз складають лише третину від витрат загального державного управління і є найнижчими за увесь період незалежності України.

Валове нагромадження основного капіталу, зазнало різкого (у чотири рази порівняно з 1990 р.) скорочення фізичного обсягу, хоча через вищі цінові індекси його частка у ВВП скоротилася менше. На сьогодні його докризовий рівень ще не відновився.

Внаслідок цього порушена є пропорція між кінцевими споживчими витратами і валовим нагромадженням, яка становить 4,5 рази.

Фізичний обсяг питомої ваги експорту та імпорту у складі ВВП зараз складає лише 2/3 від рівня 1990 р. Істотні коливання частки експорту та імпорту у ВВП викликані утриманням завищеного обмінного курсу гривні, з періодичною різкою його девальвацією. Завищений курс гривні має наслідком перевищення імпорту над експортом та пригнічення внутрішнього виробництва. Девальвація гривні сприяє розвитку внутрішнього виробництва й призводить у подальшому до зростання ВВП. Сьогодні знов відбувається нарощування критичного для України негативного сальдо, тобто на часі є проведення чергової девальвації. Висока залежність України від зовнішньоекономічних зв'язків призводить до того, що темпи зростання її ВВП безпосередньо залежать від динаміки цін на світових товарних ринках (індекс СРВ).

Внесок категорій кінцевого використання до зростання ВВП, % до ВВП попереднього року

4.2

ТАБЛИЦЯ

Роки	ВВП	Сукупний внутрішній попит	Домашні господарства	Загальне державне управління	Валове нагромадження основного капіталу	Експорт (зовнішній попит)	Імпорт	Сальдо
2000	5,9	5,8	1,4	0,2	2,4	11,7	-11,6	0,1
2001	9,2	10,5	5,2	1,9	1,2	2,2	-3,5	-1,3
2002	5,2	3,5	5,2	-1,3	0,7	4,1	-1,8	2,3
2003	9,6	12,5	6,4	1,3	4,3	5,7	-8,3	-2,6
2004	12,1	8,5	7,2	0,4	4,2	12,3	-8,5	3,8
2005	2,7	14,1	10,8	0,5	0,9	-7,8	-3,6	-11,4
2006	7,3	13,7	9,1	0,5	4,7	-2,9	-3,5	-6,3
2007	7,9	17,0	10,1	0,5	5,9	1,6	-10,6	-9,1
2008	2,3	8,3	7,7	0,2	-0,3	2,6	-8,6	-6,0
2009	-14,8	-25,8	-9,1	-0,4	-13,3	-10,3	21,3	11,0
2010	4,1	7,7	4,5	0,8	0,7	1,8	-5,4	-3,6
2011*	5,2	13,1	9,5	-0,5	1,8	1,1	-9,0	-7,9

Примітка. * попередні дані.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Структурні зміни напрямів використання ВВП обумовлені розходженнями у ціновій динаміці. Найменше зросли ціни для кінцевих споживчих витрат домашніх господарств і колективних послуг загального державного управління.

Для домашніх господарств це обумовлено орієнтацією споживання переважно на продовольчі товари вітчизняного виробництва, які відчувають тиск так званих "ножиць цін", а також надходженням дешевих імпортованих товарів легкої промисловості, яке призвело до руйнації вітчизняної галузі.

Для витрат загального державного управління подібний ціновий дефлятор обумовлений низьким рівнем оплати праці та постійним скороченням рівня проміжних витрат галузей державного управління (досліджень та розробок, державного управління та оборони тощо).

Висока цінова динаміка характерна для валового нагромадження основного капіталу, експорту та імпорту. Протягом останнього десятиріччя ця різниця між дефляторами почала скорочуватися.

Отже, основною сучасною диспропорцією економіки України, яка набула вагомого характеру з 2005 р. і продовжується досі, є випереджаюче зростання внутрішнього попиту, насамперед кінцевих споживчих витрат домашніх господарств за рахунок формування негативного сальдо зовнішньоекономічних зв'язків.

Під час кризового 2009 р. відбулося прискорене відновлення пропорційності економіки: майже зникло негативне сальдо, а скорочення внутрішнього попиту відбувалося швидше, ніж зменшення ВВП.

Проте кризового зниження зазнало, в першу чергу, валове нагромадження основного капіталу, а не

споживчі витрати, які скоротилися менше за ВВП. На сьогодні ця диспропорційність поновилася.

Як і раніше основну частку витрат домашніх господарств становить споживання продуктів харчування (табл. 4.3). Протягом останнього десятиріччя фізичний обсяг споживання продуктів зріс удвічі, проте внесок у структуру загального споживання скоротився на 15%. Втричі зросло споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів. Помірне, удвічі менше за загальне, зростання цін на одяг та взуття внаслідок дешевого імпорту, який майже повністю витіснив з вітчизняного ринку власну легку промисловість, призвело до збільшення споживання цих товарів у 5,6 раза, при певному скороченні частки витрат на них. Попри зростання цін на житлово-комунальні послуги (більш ніж у 5 разів), яке виявилось найбільшим серед статей витрат домогосподарств, обсяги споживання тут також зросли удвічі. Низький рівень зростання цін на предмети домашнього вжитку, так само як і для одягу, призвів до так само високого (майже у 6 разів) зростання їхнього споживання.

Зростання витрат населення на охорону здоров'я удвічі випереджало збільшення видатків на освіту, проте ціни на останню збільшувалися вищими темпами. Найшвидше серед витрат населення (у 6,1 раза) зросли видатки на відпочинок та культуру.

Зміна кінцевих споживчих витрат домашніх господарств за функціями

4.3

ТАБЛИЦЯ

Показник	Структура кінцевих споживчих витрат, % до підсумку			Зміна показників, 2011 р. до 2001 р.:		
	2001	2005	2011*	структура, % до 2001 р.	обсяг, разів	дефлятор, разів
Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	100,0	100,0	100,0	...	2,7	2,8
Продукти харчування та безалкогольні напої	49,2	39,2	41,6	85	2,0	3,0
Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	5,4	6,2	6,0	111	2,9	2,9
Одяг і взуття	6,3	5,2	6,0	95	5,6	1,3
Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	9,3	10,2	12,8	138	2,0	5,2
Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	3,1	3,9	4,2	135	5,8	1,6
Охорона здоров'я	3,7	4,4	4,6	125	3,5	2,5
Транспорт	9,8	13,3	11,1	114	3,4	3,2
Зв'язок	3,6	4,4	2,2	61	3,0	1,6
Відпочинок і культура	3,1	5,5	4,2	135	6,1	1,6
Освіта	1,7	2,1	1,4	84	1,9	3,4
Ресторани та готелі	2,2	3	2,7	123	1,8	3,5
Різні товари та послуги	2,6	2,6	3,2	123	3,6	2,7

Примітка. * попередні дані.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

За останнє десятиріччя суттєво змінилася структура споживчих витрат населення. Відносно меншою стала частка витрат на продукти харчування, одяг і взуття та освіту. Натомість збільшилася частка витрат на житло, предмети домашнього вжитку, відпочинок та культуру, охорону здоров'я. Деяко іншим чином змінився фізичний обсяг витрат та рівень цін на них. Найбільшим зростанням обсягу споживання при найнижчому зростанні цін відзначалися одяг та предмети домашнього вжитку, а також відпочинок. Майже удвічі вище, порівняно з іншими статтями витрат, зростання цін на житлові послуги обумовило відносно низький рівень зростання споживання цих послуг. З цієї ж причини низькими темпами зростає попит на послуги освіти, ресторанів та готелів.

Частка кінцевих споживчих витрат загального державного управління зменшилася за останній рік

на 2,2 в. п. і становила 18,1% ВВП. Їхня структура також зазнала суттєвих змін (табл. 4.4).

У структурі видатків загального державного управління останнім часом, зокрема за останній рік, внаслідок проведення адміністративної реформи, найбільш помітною є тенденція до скорочення витрат на утримання державного апарату (послуги загального характеру) та оборону, частка яких у структурі видатків скоротилася на третину (-6 в. п.). Натомість, суттєво зросла частка видатків на відпочинок та культуру, житлово-комунальне господарство та економічну діяльність. Зростання частки видатків на освіту певною мірою компенсувало скорочення цих видатків у витратах домашніх господарств.

Зміну структури валового нагромадження основного капіталу характеризують такі дані (табл. 4.5).

Зміна кінцевих споживчих витрат загального державного управління за функціями

4.4

ТАБЛИЦЯ

(у фактичних цінах, % до підсумку)

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	Зміна структури 2011 до 2005	
								в. п.	%
Кінцеві споживчі витрати загального державного управління	100	100	100	100	100	100	100	x	x
Послуги загального характеру	13,8	14,6	11,5	11,3	10,4	11,3	9,2	-4,6	67
Оборона	5,8	4,9	5,1	4,7	4	4,1	4,4	-1,4	76
Громадський порядок та безпека	10,8	10,6	12	12,8	11,7	11,4	11,2	0,4	104
Економічна діяльність	5,2	6,2	6,6	6,2	5,9	5,2	5,8	0,6	112
Охорона навколишнього середовища	0,5	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	0,5	0	100
Житлово-комунальне господарство	2,3	2,2	2,3	2	2,1	2,1	2,6	0,3	113
Охорона здоров'я	19,6	19,5	19,3	19,1	20,9	20,9	21,1	1,5	108
Відпочинок, культура та релігія	2,8	2,7	2,7	2,8	2,9	3,1	3,4	0,6	121
Освіта	29,5	29	29,4	31	32,7	32,7	32,5	3	110
Соціальне забезпечення та соціальна допомога	9,7	9,9	10,8	9,7	9,1	8,9	9,3	-0,4	96

Примітка. * попередні дані.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Зміна структури валового нагромадження основного капіталу

4.5

ТАБЛИЦЯ

(у фактичних цінах, % до підсумку)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*	Зміна структури 2011 до 2005	
								в.п.	%
Валове нагромадження основного капіталу	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	X	X
з нього:									
Матеріальні основні засоби	96,0	95,8	96,1	96,8	95,3	97,1	97,1	1,1	101
з них:									
житлові будівлі	14,1	15,4	16,2	16,1	13,5	16,9	14,7	0,6	104
інші будівлі та споруди	34,8	36,4	35,8	35,6	46,0	43,2	46,2	11,4	133
машини та обладнання	46,6	43,3	43,8	44,7	35,2	36,4	35,7	-10,9	77
Нематеріальні основні засоби	3,7	4,1	3,7	3,0	4,2	2,8	2,8	-0,9	76

Примітка. * попередні дані.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

У 2011 р. порівняно з 2010 р. істотного скорочення зазнали витрати на будівництво житла, а також на машини та обладнання (-2,2 в.п. та -0,7 в.п. відповідно), що було обумовлено суттєвими інвестиціями у нежитлові споруди для проведення Євро-2012.

Валове нагромадження основного капіталу за період 2005–2011 рр. скоротилося на 3,2 в. п. і питома вага його у 2011 р. становила 18,8 в. п. у ВВП. Основною зміною його структури стало збільшення на третину частки інших, крім житлових, будівель та споруд при відповідному скороченні витрат на машини та обладнання. Переламним у цьому відношенні став кризовий 2009 р.

На тлі скорочення частки валового нагромадження основного капіталу у ВВП відбуваються зміни у його структурі. Починаючи з кризового 2009 р. відбувається вагоме збільшення частки нежитлових будівель та споруд за рахунок скорочення інвестицій в машини та обладнання.

Напрями використання ресурсів реального сектору економіки не зазнали істотних змін. Скорочення використання продукції реального сектору економіки у валовому нагромадженні та експорті було обумовлено відповідним зменшенням частки зазначених показників у структурі ВВП, тоді як частка споживання домашніми

господарствами ресурсів реального сектору навіть збільшилася (табл. 4.6).

Напрями використання продукції реального сектору економіки залишаються практично незмінними протягом останніх 10 років: у виробничому споживанні використовується 2/3 продукції, домашніми господарствами – 1/4, у валовому нагромадженні – від 12 до 8%, а обсяги експорту приблизно дорівнюють імпорту.

Відносне збільшення частки послуг у структурі виробництва за останнє десятиліття призвело до скорочення питомої ваги споживання продукції реального сектору економіки.

Найбільшим чинником скорочення споживання продукції реального сектору на 6,7 в. п. стало зменшення її проміжного використання (на 7 в. п.), кінцевого споживання домашніми господарствами (на 6 в.п.) та у валовому нагромадженні основного капіталу (на 4,6 в. п.). Проте і зараз продукція реального сектору посідає чільне місце в експорті та імпорті, отже, визначає тим самим обмінний курс гривні відносно іноземних валют.

У складі кінцевих споживчих витрат домашніх господарств за розглянутий період помітною була тенденція до відносного скорочення споживання продукції реального сектору економіки на користь збільшення інших послуг, частка яких в період з 2000–2010 рр. подвоїлася.

Динаміка споживання ресурсів реального сектору, %

4.6

ТАБЛИЦЯ

Роки	Проміжне споживання	Кінцеве споживання домашніх господарств	Валове нагромадження основного капіталу	Експорт	Імпорт	Використання продукції
Структура використання продукції реального сектору економіки						
2000	64,6	22,9	8,6	27,6	-24,6	100,0
2005	65,4	23,3	9,5	23,1	-22,2	100,0
2010	66,1	26,2	7,9	22,9	-23,9	100,0
Зміна за період, в. п.	1,5	3,3	-0,7	-4,7	0,7	X
Питома вага продукції реального сектору економіки у складі використання						
2000	93,3	93,9	97,3	98,5	95,3	87,6
2005	89,3	89	94,7	97,9	95,5	84,0
2010	86,3	87,9	92,7	95,8	94,4	80,9
Зміна за період, в. п.	-7,0	-6,0	-4,6	-2,7	-0,9	-6,7

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

З точки зору позитивного чи негативного внеску до формування сальдо зовнішньоекономічних зв'язків у структурі продукції реального сектора економіки вагомих змін не відбувається (табл. 4.7).

Як і раніше, у 2010 р. основне позитивне сальдо створює продукція металургії, транспорту, харчової промисловості, сільського господарства та добування корисних копалин, а негативне – вуглеводні, продукція хімічної промисловості, машинобудування, легкої та вугільної промисловості. Тут варто відзначити лише різке зростання негативного сальдо хімічної промисловості за останні роки, а також появу негативного внеску нафто перероблення, починаючи з 2006 р.

В економіці України спостерігається стійка тенденція поступового скорочення частки споживання продукції реального сектора економіки за всіма категоріями кінцевого використання, проте вона й досі посідає чільне місце у використанні продукції і, практично повністю, формує експорт та імпорт, отже, визначає тим самим обмінний курс гривні відносно іноземних валют.

Економіка України відчуває тиск зовнішніх ринків, які за рахунок більш високих цін виводять із країни продукцію низького рівня обробки (метал, продукція харчової промисловості та сільського господарства), надають за все більш зростаючими цінами продукцію неконкуrentного імпорту (нафта та газ) та продукцію високого ступеня обробки (машини та обладнання). Вагомим негативним чинником стало за останні 5 років зростання негативного сальдо хімічної промисловості та нафтоперероблення.

Внесок реального сектора до формування сальдо зовнішньоекономічних зв'язків, млрд. грн

4.7

ТАБЛИЦЯ

Показник	2000	2005	2010	2010 до 2000, разів
Позитивне сальдо				
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	27	59	103	4
Діяльність транспорту	12	13	30	2
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	4	6	21	5
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	4	5	18	4
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	1	2	13	11
Негативне сальдо				
Добування вугілля, лігніту і торфу; добування уранової і торієвої руд	-1	-2	-10	9
Легка промисловість	-2	-3	-10	6
Виробництво продуктів нафтоперероблення	-8	5	-13	2
Машинобудування	-5	-26	-17	3
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0	-5	-46	294
Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги	-23	-42	-109	5

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Унаслідок нерівномірного розподілу капіталу та розбалансованості структури його відтворення в потенційно капіталомістких галузях нефінансового корпоративного сектора України процес забезпечення рівня конкурентоспроможності за допомогою ефективного впровадження інноваційних технологій та модернізації структури капіталоутворення є досить ускладненим.

Однією з диспропорцій нефінансових корпорацій є значна частка проміжного споживання: порівняно з докризовим періодом більше майже на 142 млрд грн., або на 15,5%, у розрахунку за методологією таблиць "витрати-випуск". Завищене проміжне споживання це "виробництво заради виробництва", що відповідає 61% обсягу валового внутрішнього продукту. Отже, сферу його обороту можна вважати "другою", неефективною економікою держави (дод. 4.4).

З першого погляду вплив рівня витрат як таких на сукупну проміжну витратомісткість видається незначним, однак повні витрати свідчать, що подібне бачення є досить спрощеним (дод. 4.5). Тут за зваженими коефіцієнтами повних витрат загальне річне відхилення уже становить 5,61 в. п., що значною мірою пов'язано з впливом імпорту, оскільки за його допомогою можна усунути деформації національної економіки з точки зору їх відповідності потребам, а також пом'якшується вплив структурного фактора.

У галузях сфери нематеріальних послуг можна відзначити значне зростання обсягів прямих витрат, перш за все у сфері "операцій з нерухомістю та здаванням під найм". Водночас високий рівень проміжних витрат відзначається у діяльності транспорту, торгівлі та в галузях державного управління (куди відносяться державний апарат та збройні сили), охороні здоров'я.

Найбільші відхилення повних витрат у 2009 р. порівняно з 2006 р. пов'язані з такими особливостями національної економіки, як висока частка металургії у експорті (відхилення – 9,81%) та аграрної продукції – особистого споживання. Така комбінація вказує на інфляційну залежність вартості агропродовольчої продукції від динаміки світових цін на метали. Також звертає на себе увагу значна частка у будівництві (відхилення – 3,75%).

За 2009 р. у кінцевому продукті за найбільшою величиною питомих повних витрат вирізняються експорт та витрати домашніх господарств (відповідно 0,351 та 0,441). Однак у 2006 р. економіка компенсувала це за рахунок більш витратомісткого імпорту, тоді як

у 2009 імпортувала менш витратну продукцію (коефіцієнти повних витрат – 0,320 та 0,336) і несла на цьому істотні втрати.

У 2009 р. у цілому по економіці України рівень повних витрат у порівнянні із 2006 р. було знижено за продукцією сфери матеріального виробництва на 35,8% та підвищено рівень споживання послуг. Повні витрати продукції агропромислового сектора зросли на 6% за рахунок значного підвищення рівня витрат на виробництво харчової продукції, напоїв та тютюнових виробів – на 15,6%.

В Україні існують значні диспропорції у відтворенні капіталу. Розмивання виробничого ефекту чистих інвестицій свідчить, зокрема, про неповне або неякісне заміщення зношеного капіталу, що у свою чергу спричиняє недовантаження економіки. В цій ситуації недостатньо ефективними виявляються інвестиції сектора нефінансових корпорацій. Відбувається зменшення норми нагромадження (дод. 4.6) і у 2009 р. вона майже на 10% зменшилася від рівня цього ж показника 2008 р., та є високою частка валового нагромадження, яка покривається за рахунок запозичень (2010 р. – 68,2%).

Необхідно підкреслити ще два моменти, пов'язані з формуванням та використанням заощаджень нефінансових корпорацій. Дані свідчать, що перешкодою для мобілізації ресурсів у сферу нагромадження є система відносин власності та система оподаткування.

Про значні диспропорції капіталу нефінансових підприємств свідчать показники ефективності капіталу.

За 2010 р. (дод. 4.7) у виробництво кожної гривні валової доданої вартості зазначеного сектора було залучено 6,91 грн нагромаджених активів, отже "вихід" ВДВ з кожної гривні авансованого капіталу становив 11,7 коп. Враховуючи, що, як було показано вище, на валову додану вартість припадало лише 24,7% вартості сукупного випуску товарів і послуг сектора, неважко підрахувати, що цей випуск обслуговувався майже чотирирічним запасом активів.

Про вплив інфляційної складової у вартості активів і пасивів свідчать результати зіставлення доданої вартості з їхнім приростом (дод. 4.8).

У 2010 р. приріст активів лише на 1,7% перевищив обсяг доданої вартості. Найбільший рівень приросту (45%) припадав на дебіторську заборгованість; він на 10,8% більший за нагромаджену частину суспільного продукту – сумарне збільшення основних засобів та запасів матеріальних оборотних коштів, що формує значні диспропорції основних засобів.

Чиста кредиторська заборгованість до 2009-го року усе значнішою мірою переміщувалася до групи малих підприємств (рис. 4.2), де вона швидше за все використовувалася в багатоступінчатих схемах ухиляння від податків або виведення активів, бо малі підприємства більшості галузей економіки у сальдовому вигляді збиткові.

У 2008 р. темп приросту чистої кредиторської заборгованості цих підприємств становив 50,1%, а її величина на кінець року перевищила 32,4% загального показника. Дані 2009 р. свідчать про спадання темпів переміщення кредиторської заборгованості до малих підприємств, проте її частка загального обсягу продовжувала зростати (у 2009 р. величина кредиторської заборгованості групи малих підприємств становила 35,1% загального обсягу). Загальна тенденція змінилася тільки у 2010 р.: частка кредиторської заборгованості групи малих підприємств досягла докризового рівня і становила 17,4%.

Найбільш уживаним показником ефективності капіталу нефінансових корпоративних підприємств є його рентабельність, яка під час прийняття рішень щодо нових капіталовкладень порівнюється з реальною відсотковою ставкою альтернативних фінансових вкладень. В Україні таким критеріям відповідали показники рентабельності головних складових основного капіталу – основних засобів та нематеріальних активів сільськогосподарства, промисловості в цілому та переробної промисловості, торгівлі автомобілями і оптової торгівлі, освіти, харчової, целюлозно-паперової промисловості та металургії (дод. 4.9).

У цілому по економіці та у переважній більшості галузей з 2007 р. до 2010 р. умови капіталізації прибутку погіршилися, що негативно позначилося на динаміці рентабельності: відно-

шення чистого збитку до прибутку зросло за абсолютною величиною з 36,3 до 91%, а ступінь тезаврації чистого прибутку у нерозподіленому прибутку, що формує власний капітал, значно знизився. З іншого боку, наведені рівні рентабельності виявляються завищеними порівняно з попередніми роками через значний рівень зносу основних засобів, або навіть його збільшення, про що свідчать дані табл. 4.8. Знос у розмірах, що перевищують 50% повної вартості, відзначається, зокрема, у більшості галузей переробної промисловості.

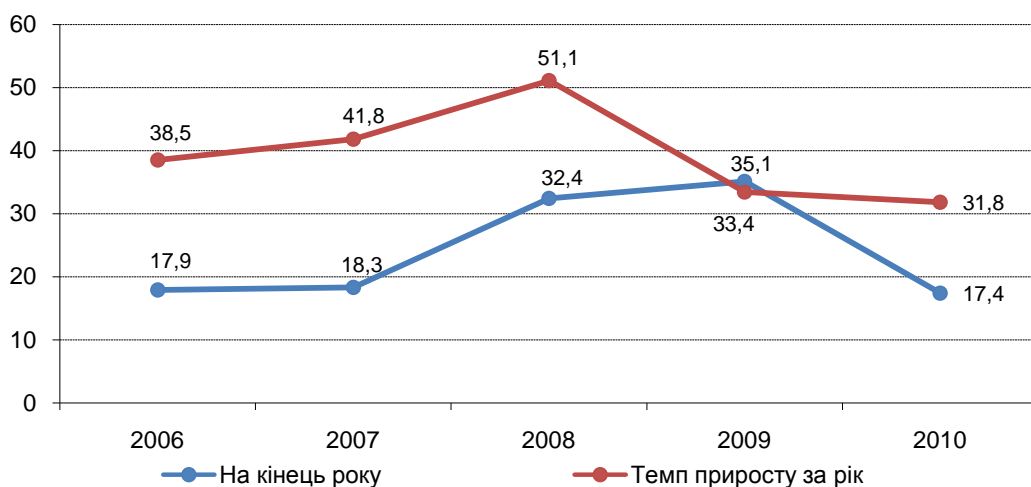
Особливо гостро ці проблеми постають в індикаторах відтворення основного капіталу промисловості (таб. 4.9). Показники нагромадження, оцінені за реноваційним критерієм, тобто з огляду на необхідність та повноту поступового оновлення зношених фондів, дозволяють ідентифікувати обсяги нарощення основних засобів як передумову розширеного відтворення виробництва.

Найбільші відносні рівні непогашеної амортизації стосовно чистого приросту основних засобів є характерними для машинобудування, енергетики, хімічної, легкої промисловості, коксовиробництва та нафтоперероблення. Ці ж галузі в принципі надають перевагу антиінфляційному захисту існуючих основних засобів перед нагромадженням нових.

Водночас підприємства України мають низький рівень забезпеченості грошовими коштами, що позначається на мобільності їхнього капіталу. Показник приросту сукупної капіталомісткості в Україні є високим, що відповідає рівню інфляції в країні. Такі диспропорції спотворюють економічне середовище діяльності нефінансових корпорацій, які створюють найбільшу додану вартість у ВВП країни.

Малі підприємства в розподілі чистої кредиторської заборгованості 4.2

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Ступінь зношення основних засобів економіки України в 2006–2009 рр.
ата її окремих галузей, % до повної вартості

4.8

ТАБЛИЦЯ

Показник	2006	2007	2008	2009	2010
Усього	51,5	52,6	61,2	60,0	74,9
сільське господарство, мисливство та лісове господарство	48,2	47,8	45,7	39,4	40,8
промисловість:	58,6	59,0	58,0	61,8	63,0
добувна промисловість:	49,9	49,8	52,9	46,1	47,8
з неї добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	63,2	61,8	59,1	41,5	44,5
переробна промисловість:	60,0	59,7	57,3	64,9	66,8
легка промисловість	45,7	45,4	44,2	46,6	45,2
хімічна та нафтохімічна промисловість	69,5	70,9	68,3	69,3	66,3
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	53,8	49,3	43,8	53,1	44,2
металургійне виробництво готових металевих виробів	67,5	62,5	61,9	59,2	59,0
машинобудування	63,7	68,4	65,8	81,9	83,4
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	60,9	62,2	62,0	62,2	60,7
будівництво	40,8	39,3	41,0	46,0	50,1
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів, предметів особистого вжитку	29,8	22,0	26,4	28,7	32,1
діяльність транспорту та зв'язку	60,4	66,9	82,4	83,9	94,4
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	40,9	41,2	41,2	42,3	44,2

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Відтворення основних засобів у промисловості України,
% до вартості на початок року

4.9

ТАБЛИЦЯ

Показник	Чистий приріст (введення мінус ліквідація)					Чисте введення (введення мінус амортизація)					Непогашена амортизація (амортизація мінус ліквідація)					Велична індексації (переоцінки)				
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010
Промисловість – усього	5,6	6,6	6,7	4,2	3,6	2,0	2,4	2,8	0,02	0,1	3,5	4,1	3,9	4,2	3,5	6,9	16,1	9,2	23,1	8,6
Добувна промисловість	6,7	7,5	9,1	8,2	7,4	2,8	3,4	4,3	2,5	1,9	3,9	4,1	4,8	5,7	5,4	2,9	-0,3	8,4	8,0	1,1
Переробна промисловість:	6,5	8,4	8,6	4,2	3,0	2,7	4,3	4,3	-0,2	-0,4	3,8	4,1	4,4	4,4	3,4	9,9	14,2	13,7	36,1	11,3
харчова промисловість	10,9	14,9	13,9	9,1	6,9	4,6	8,5	7,6	2,8	1,0	6,3	6,4	6,3	6,4	5,9	2,4	5,9	4,3	2,2	4,3
виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	7,6	11,2	5,3	1,8	1,2	3,0	6,1	0,1	-7,5	-2,5	4,6	5,1	5,2	9,3	3,6	21,6	1,0	0,0	132,0	0,0
хімічна та нафтохімічна промисловість	4,8	5,4	3,1	2,3	3,1	1,6	2,6	1,4	0,1	0,9	3,2	2,8	1,7	2,1	2,2	30,8	19,8	10,5	8,6	0,8
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	6,0	8,1	9,0	3,4	1,2	3,2	4,2	4,2	-0,6	-3,1	2,8	3,9	4,8	4,0	4,3	1,5	6,8	17,8	26,0	3,9
машинобудування	2,4	4,1	4,8	2,3	1,7	0,2	1,1	1,8	-1,3	0,3	2,3	3,0	3,0	3,6	1,4	9,8	30,7	25,4	93,9	16,3
інше виробництво та видавнича діяльність	10,8	13,7	13,7	4,0	4,2	3,4	6,2	5,5	-2,7	-2,9	7,4	7,4	8,2	6,8	7,0	0,6	7,8	2,7	0,2	477,2
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3,1	2,5	2,4	2,0	2,9	0,2	-1,8	-0,3	-0,9	0,2	2,8	4,3	2,7	2,9	2,7	3,7	29,4	1,6	3,9	5,9

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

4.3 Структурні диспропорції промислового виробництва України

Надзвичайно важливими та найбільш проблемними для ефективного розвитку промисловості є такі структурні блоки – галузевий і технологічний, у поєднанні з економічним змістом.

Диспропорції галузевого змісту з позиції стратегічного бачення місця України в глобальному економічному середовищі постають як виклик національним можливостям приєднатися до елітного клубу розвинених країн. У цьому сенсі особливої уваги, на наш погляд, заслуговує галузева структура промислового виробництва, оскільки її зміни завжди потребують значних капіталовкладень і тривалого часу на реалізацію. Наприклад, структурна перебудова промисловості розвинених країн, яку стимулювала енергетична криза 70-х років минулого століття через зростання світових цін на нафту, у своїй активній фазі тривала не менш 15–20 років.

Галузева структура відіграє визначальну роль у формуванні багатонаменклатурного промислового виробництва, створюючи можливості задоволення різноманітних потреб економіки у відповідних видах промислової

продукції і послуг. Крім того, структура виробництва значною мірою впливає на загальний рівень ефективності промислового потенціалу.

Порівняння з галузевою структурою світової промисловості не на користь України. В умовах становлення ринку структурна транс-формація промисловості змістилася у бік переважного розвитку найбільш простих за технологічним рівнем переробних виробництв матеріало-сировинної спрямованості. Ця диспропорція особливо помітна, якщо порівняти структуру переробної промисловості України і провідних країн світу (табл. 4.10). Промисловість майже не відтворює власних технологічних умов для забезпечення процесів модернізації. Машинобудування, яке має виконувати роль локомотива технологічного переоснащення, посіло у 2011 р. у структурі переробної промисловості лише 17,3%, тоді як в Німеччині – 44,9, Польщі – 25,7, Франції – 31,9, Китаї – 33,7, Японії – 47, США – 32,5%.

Структура переробної промисловості України та провідних країн світу, % **4.10**

ТАБЛИЦЯ

Показник	Україна, 2011	Росія, 2009	Угорщина, 2006	Німеччина, 2006	Італія, 2006	Норвегія, 2006	Польща, 2006	Велика Британія, 2004	Франція, 2006	Індія, 2005	Китай, 2007	Японія, 2005	США, 2006
Виробництво харчових продуктів	21,3	19,6	7,0	10	7,2	18,1	21,0	17,6	10,4	13,1	9	10,9	13,2
Текстильне, швейне виробництво, вироби з шкіри та взуття	1,0	1,3	2,0	1,6	9,5	1,1	3,0	2,5	2,8	9,2	9,5	1,7	2,2
Обробка деревини, целюлозно-паперове виробництво, поліграфічна справа	3,8	5,0	4,6	6,7	7,4	13,1	8,1	12,0	7,2	2,5	4,3	5,9	7,7
Виробництво коксу та нафтопродуктів	9,8	18,5	8,9	6,2	4,2	–	7,8	6,6	6,9	15,9	4,8	4,6	10,5
Хімічне виробництво, гумових та пластмасових виробів	10,4	10	10,7	13	12,5	9,6	12,6	15,1	16,8	15,9	13,3	13,1	17,4
Виробництво інших неметалевих мінеральних продуктів	4,1	4,7	2,8	2,4	4,8	3,4	4,7	3,0	3,3	3,0	4,2	2,5	2,9
Металургійне виробництво готових металевих виробів	32,3	16,6	8,3	12,8	17,4	15,7	12,5	9,3	11,3	16,6	18,9	12,3	10,6
Виробництво машин та устаткування	17,3	19,3	49,3	44,9	28,7	32,4	25,7	29,9	31,9	20,9	33,7	47	32,5
Інші галузі	–	5,0	6,4	2,4	8,3	6,6	4,6	4,0	9,4	2,9	2,3	2,0	3,3

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>> та Росія и страны мира, 2010. – С. 158–159.

Через відставання у темпах розвитку машинобудування і науково-інноваційної сфери взагалі вітчизняна промисловість все більше починає залежати від інноваційних запозичень з-за кордону. За 2000–2009 рр. 39,5% загального обсягу нових технологій, необхідних для модернізації вітчизняної промисловості, було придбано за межами України, з них: 50,8% – нових технологій, ноу-хау, 46,2% – устаткування. В окремі роки ці показники були навіть значно вищими.

Особливо хвилює те, що найбільші запозичення іноземних технологій робили галузі, які традиційно мають в Україні достатньо розвинену виробничу, а головне наукову базу, зокрема хімічної і нафтохімічної промисловості, металургійної промисловості, машинобудування. Отже, замість того, щоб підтримувати вітчизняну науку, фінансують закордонних інноваторів. А це не такі вже й малі гроші – тільки за 2009 р. їх обсяг оцінюється у 3,5 млрд грн, а за 2005–2009 рр. – у 15,9 млрд грн.

Слід відзначити, що й вітчизняна наука не відстає в бажанні підтримувати інноваторів з-за кордону. Майже п'ята частина наукового потенціалу України працює на закордонні замовлення (2005 р. – 24,4%, 2006 – 19,4, 2007 – 15,9, 2008 – 15,6, 2009 р. – 22,3%). У галузі технічних наук ця частка у 2009 р. становила 34,8%, в секторі галузевої науки – 38,2%, в інститутах Міністерства промислової політики – 53,8%. Тобто це саме той сегмент науки, який мав би більш плідно сприяти технологічній модернізації вітчизняної промисловості. Всього за 2005–2009 рр. кошти іноземних держав у структурі джерел фінансування наукових і науково-технічних робіт становили 6,2 млрд грн, або 19,2% загального обсягу фінансування.

На перший погляд може здатися, що іноземні держави своїм фінансуванням підтримують нашу науку. Якоюсь мірою це так, але в дійсності ми втрачаємо набагато більше. По-перше, Україна втрачає авторські права на інтелектуальну власність, створену вітчизняними науковцями, по-друге, підприємці вимушені потім сплачувати надвисоку інноваційну ренту імпортуючи інноваційний продукт, створений за нашими розробками і, по-третє, в такій спосіб країна поступово втрачає ринковий сегмент інноваційної продукції та інноваційну чутливість до формування національної інноваційної стратегії.

Промисловість має всі ознаки стати основним джерелом зростання національної ефективності та конкурентоспроможності через закріплення і подальшу активізацію процесів структурно-галузевих змін. Але, як показало дослідження, зміни галузевої структури не стали фактором зростання ВДВ. Основний приріст наразі отримується за рахунок зростання валового випуску товарів і послуг та підвищення ефективності окремих видів діяльності.

Технологічно-інвестиційні риси структурних диспропорцій більш наочно проглядаються на тлі зростання промислового виробництва. За 2001–2011 рр. обсяг промислового виробництва збільшився у 1,7 раза. За щорічними темпами зростання промисловості Україна перебувала серед світових лідерів. Кризові 2008–2009 рр. істотно загальмували цей процес. Проте посткризове відновлення засвідчує початок процесів структурної трансформації, які відповідають стратегічним цілям промислової політики (дод. 4.10).

За 2001–2011 рр. найбільш динамічно нарощували обсяги виробництва види діяльності, що використовують високі технології – виробництво транспортних засобів та устаткування (коефіцієнт випередження порівняно з середніми темпами по промисловості становив 2,96 раза), виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування (1,66). Серед підприємств хімічної промисловості істотного прискорення набуло виробництво гумових та пластмасових виробів (1,44).

Деяко повільніше, але з випередженням, розвивалися види діяльності середнього технологічного рівня, коефіцієнт випередження по яких зокрема становив: у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (1,32), целюлозно-паперовому виробництві і видавничій діяльності (1,40).

Характерною рисою структурної динаміки цього періоду стало уповільнення темпів розвитку низькотехнологічних видів діяльності, а саме: металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (його темпи порівняно з середніми по промисловості були на рівні 0,75), добувної промисловості (0,75), виробництва та розподілення електроенергії, газу та води (0,73). Винятком в цій групі можна вважати лише діяльність з оброблення деревини та виробів із деревини, коефіцієнт випередження якої становив 1,9 (див. дод. 4.10).

Частка високотехнологічних виробництв в загальному обсязі реалізованої продукції промисловості зросла з 16,2% у 2001 р. до 19,1% у 2011 р. Лідерами тут можна вважати виробництво транспортних засобів, частка цього виду діяльності зросла з 2,7% у 2001 р. до 5,8% у 2011 р., та хімічне виробництво – з 4,7 до 5,7% відповідно. Поки що в загальній структурі промисловості переважають види діяльності з середнім та низьким технологічним рівнем виробництва, але їхня частка протягом 2001–2011 рр. поступово зменшувалася (2001 р. – 83,8%, 2011 р. – 80,9%) (дод. 4.11).

Неефективна структура промислового виробництва значною мірою підтримується зовнішнім фактором. Торговельний статус України на світовому ринку, на жаль, формується не тією продукцією, що ми хотіли б продати, а тим, що в нас хочуть купити, а це переважно металопродукція первинного перероблення, сировинні компоненти хімічної продукції, мінеральні продукти

добувної промисловості. Експортно орієнтована модель економіки, незважаючи на її загальнови-знані недоліки, в Україні реалізується вже майже 20 років. На початку реформ це був вимушений крок. Через порушення традиційних господарських зв'язків і товарообміну між республіками колишнього Союзу і країнами соцтабору, скорочення внутрішнього споживання внаслідок падіння виробництва майже в усіх галузях економіки, а також недостатньої конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світовому ринку експорт товарів енергосировинного асортименту став принаймні не єдиним фактором підтримання економічного статусу незалежної країни.

Проте сьогодні доцільність збереження існуючої структури і масштабів експорту становить одне з ключових дискусійних питань щодо стратегії розвитку економіки України. Майже 4/5 усього промислового експорту з України становить середньо- та низькотехнологічна продукція, тоді як у більшості економічно розвинутих країн у такій пропорції знаходиться експорт продукції високотехнологічних та середньо-високотехнологічних видів діяльності.

Підтримуючи сировинний експорт економіка країни втрачає двічі – через неефективну структуру експорту і високий рівень матеріалота енергомісткості виробництв експортної орієнтації. А головне, відбувається незворотна деградація національного промислового потенціалу. Через консервацію примітивної структури виробництва втрачає людський капітал, оскільки знижується потреба у висококваліфікованих робітниках, які спроможні обслуговувати багатонаменклатурні виробництва переробної промисловості. Сировинний ухил експорту, як менш ефективний, призводить до відносного скорочення розмірів валової доданої вартості та зниження впливу промисловості на економічне зростання і добробут населення. В кінцевому випадку це стримує розвиток внутрішнього ринку і звужує національні можливості щодо розвитку економіки.

Власне виробництво в Україні забезпечує лише 2/3 товарних ресурсів промислової продукції, що надходить на внутрішній і зовнішній ринки. Але по окремих видах діяльності існують досить суттєві розбіжності в структурі цього показника. Переважно за рахунок власного виробництва формується ресурсна база готових харчових продуктів (88,2%, дані за 2010 р.), недорогих металів і виробів з них (85,2%), виробів із каменю, гіпсу, цементу, кераміки, скла (77,8%), деревини та виробів із деревини (68,5%), що цілком відповідає природно-сировинним і кліматичним умовам країни. Інша частка ресурсів має переважно імпортне походження.

Незалежний статус України, прагнення максимально використати власний науково-технологічний потенціал і вийти у промислового вироб-

ництві на світовий рівень технологій і конкурентоспроможності стало істотним фактором стимулювання високотехнологічного імпорту. Але якщо імпортна залежність виробництва (97%) і споживання (58,4%) за товарною групою "Мінеральні продукти" є цілком зрозумілою, оскільки в цій групі основною позицією є енергетичні ресурси – нафта і природний газ, то по інших групах дискусійним постає питання наскільки виправдано слід вважати залежність економіки України, наприклад, від імпорту продукції хімічної промисловості і пов'язаних з нею галузей, який по відношенню до виробництва становить 123,6%, а до споживання – 78,8% (за 2010 р.); полімерних матеріалів, де співвідношення знаходиться на рівні відповідно 195,5 і 75,5%, текстилю і виробів з текстилю (331,1 і 107,6%), механічного обладнання, машин і механізмів (192,1 і 121%). Ще донедавна вітчизняне виробництво було основою задоволення власних потреб у цих видах продукції.

Подальше підтримання сировинного варіанту експортноорієнтованої моделі промислового розвитку буде лише закріплювати примітивну структуру вітчизняної промисловості, наслідком чого стане подальше послаблення конкурентоспроможності переробної промисловості, уповільнення темпів економічного розвитку і зростаюча залежність економіки від кон'юнктури світового ринку. Фінансово-економічна криза наочно підтвердила цей висновок. При загальному падінні обсягів промислового виробництва у 2008 р. на 5,2%, а у 2009 р. – на 21,9% у сировинних галузях воно було значно вищим: хімічна і нафтохімічна промисловість – на 8,6 і 23,2%, металургійне виробництво – на 12,3% і 26,6% відповідно.

Негативні моменти експортної орієнтації виробництва можливі також навіть при експорті продукції більш глибокої переробки, якщо в них використовується значна частка імпортованих комплектуючих. В цьому випадку галузь стає залежною від країни імпортера як за обсягом комплектуючих, так і за їхньою вартістю. Проте стратегію імпортозаміщення також не можна вважати панацеєю від існуючих проблем. Незважаючи на те, що це буде сприяти розвитку внутрішнього ринку за рахунок власного виробництва, імпортозаміщення пов'язано в той чи інший спосіб з проведенням протекціоністської політики, що в подальшому може послабити конкурентоспроможність національних виробників. Вибір промислової стратегії має спиратися передусім на загальну стратегію економічного розвитку країни, де було б визначено не тільки формат соціально-економічних процесів, а й роль і місце кожної галузі в її забезпеченні. На жаль, на державному рівні вона не отримала поки що змістовного визначення з розкриттям національного підґрунтя в економічному, технологічному і політичному сенсі. Більш-менш зрозумілим вбачаються цілі економічної стратегії – підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі інноваційного розвитку.

Інноваційний вектор структурної динаміки, зважаючи на тенденції світового економічного розвитку, має стати ключовою умовою конкурентного позиціонування України в глобальному економічному середовищі. Важливу роль в його реалізації відіграє фінансування. Останнім часом витрати на інновації в промисловості отримали стійку тенденцію до зростання. Це свідчить, що інноваційна діяльність в системі заходів піднесення економіки набуває все більшої уваги з боку підприємців. Підтвердженням такої тенденції можна вважати досить високу частку власних коштів підприємств у структурі витрат на інноваційну діяльність за джерелами фінансування (2009 р. – 65,0%).

Переважно для багатьох підприємств основною перешкодою у здійсненні інновацій вважаються саме фінансові обмеження. Проте проблема, на наш погляд, загострюється не через абсолютні фінансові обмеження інноваційної діяльності, а у зв'язку з випереджаючим зростанням попиту на інновації, за яким поки що не встигають фінансові можливості підприємств. Усвідомлення важливості інноваційного шляху розвитку дедалі стає домінуючим принципом господарської стратегії підприємств.

Важливим чинником науково-інноваційного забезпечення модернізації промисловості є кадровий потенціал, а саме його інтелектуальна складова. Інноваційний успіх майже завжди починається з виникнення ідеї. Їх пропонують найбільш творчі особистості – винахідники, автори промислових зразків та раціоналізаторських пропозицій. На жаль, чисельність творців в промисловості має спадну тенденцію. Навіть при зростаючій творчій віддачі скорочення інтелектуального кадрового ресурсу як із загальносистемних позицій, так і з позицій конкретної галузі не може вважатися такою, що сприяє модернізації промисловості, переходу країни до економіки знань і побудові постіндустріального суспільства.

Розглянуті вище чинники – наукове, фінансове і кадрове забезпечення – утворюють ресурсну базу науково-інноваційної діяльності. Але якісний рівень інноваційного забезпечення модернізації промисловості значною мірою залежить і від організаційних факторів. Україна визнана країною з ринковою економікою, але що стосується науки, то ринкові відносини тут знаходяться в зародковому стані, особливо щодо її організаційної структури. Майже без змін вона успадкувала від попередньої адміністративно-планової епохи принципи і форми своєї організації.

Зміни – це критерій розвитку, це визнання еволюційності суспільства, суспільних відносин і суспільного мислення. Головна проблема, що привертає до себе увагу як напрям трансформації організаційної структури науково-дослідного сектора України, криється

в подоланні відомчої замкненості і обмеженості кожного з наукових секторів. Зв'язок між ними, як показує досвід, здійснюється тоненьким струмком, бо нема ефективного мотиваційного регулятора, який би формував комерційно-ринкову поведінку суб'єктів інноваційного процесу на всьому шляху від виникнення ідеї до її практичної реалізації. Тобто нема прямого і зворотного зв'язку між суб'єктами інноваційного ринку. Це підтверджується даними опитування, які проводив Держстат протягом декількох років²⁰. Майже п'ята частина інноваторів серед факторів, що стримують інноваційну діяльність, вбачають такі: відсутність можливості для кооперації з іншими інноваторами (19,7%); нестачу інформації про нові тех-нології або ринки збуту (17,4); несприйнятливості підприємств до нововведень (15,5); відсутність попиту на продукцію (16%).

У цих умовах не тільки актуальним, але і вкрай необхідним стає посилення коригуючої функції держави щодо активізації і покращання якісних показників наукового та інноваційного забезпечення промисловості і реалізації конкурентної стратегії економіки в цілому. Внаслідок суттєвого послаблення, якщо не сказати втрати, державою контролю над розвитком науки і техніки та через відомчі бар'єри Україна не має ані національної концепції, ані національної програми науково-технічного розвитку, яка б мала об'єднати інтелектуальний потенціал країни, визначити роль і місце кожної наукової організації, кожного науковця в розбудові економіки майбутнього, заснованої на знаннях.

Українською актуальним напрямом структурного вдосконалення науково-дослідного сектора України є розбудова інноваційної інфраструктури. В цьому випадку йдеться про організаційно-господарські утворення, в яких найбільш плідно проявляється інтеграція наукового знання, комерційної вигоди і розумної організації інноваційної діяльності, а саме: технопарки, технополіси, наукогради, наукові парки, науково-технологічні центри та ін.

Держава має сприяти:

- поєднанню науково-дослідних установ академічного, вузівського і корпоративного секторів;
- залученню до їхньої матеріально-технічної бази підприємств і фірм наукового та інноваційного профілю, проектно-конструкторських організацій, дослідних полігонів, будинків і споруд;
- посиленню цільового використання інформаційно-комунікаційних структур, а саме наукових фондів, бібліотек, баз даних, комп'ютерних мереж, патентних бюро, виставкових комплексів та рекламних агентств;
- організації та розвитку служб сервісу, комерціалізації та фінансового (венчурного) забезпечення наукової та інноваційної діяльності.

²⁰ Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2006 : [стат. зб. / відп. за вип. І. В. Калачова]. – К. : Держстат України, 2007. – 345 с.

Особливої уваги з боку держави, як на наш погляд, заслуговує інтеграція освіти і науки, цих двох найважливіших складових інноваційної діяльності. Розвиток інноваційної інфраструктури взагалі, а процеси інтеграції освіти і науки зокрема, мають отримати статус державних пріоритетів із визначенням нормативно-правових, економічних і організаційних засад їхнього утворення і функціонування. Необхідно схвалити Закон України "Про інноваційну інфраструктуру" та внести зміни і доповнення до Закону України "Про інноваційну діяльність". Більш чіт-

кіше визначення на законодавчому рівні функцій інноваційної діяльності та інноваційної інфраструктури сприятиме налагодженню плідної взаємодії між інноваційними підприємствами, суб'єктами інноваційної інфраструктури і промисловістю взагалі.

Посилення науково-інноваційного піднесення розвитку економіки має стати невід'ємною складовою державних заходів з модернізації української промисловості як умови підвищення її конкурентоспроможності та подальшої трансформації індустріальної економіки.

4.4 Інституційні особливості розвитку національної промисловості

Важливою складовою структурної трансформації економіки на ринкових засадах стало виникнення корпоративного сектора. В процесі корпоративізації великих промислових підприємств відбувалася заміна державної форми власності на акціонерну, що створило підґрунтя для розвитку корпоративних відносин та сформувало окремі диспропорції. Соціально-економічний зміст цих відносин реалізується через систему корпоративного управління, що є ланцюгом складних нововведень, які виникли внаслідок постійних змін зовнішнього середовища і стали відповіддю на нові вимоги до форм і принципів ділового співробітництва.

Основними *внутрішніми механізмами* корпоративного управління є структура власності, рада директорів, система мотивації та моніторингу, структура кредиторів. Основні фактори, що визначають структуру власності, – це концентрація власності, концентрація права голосу, тип власника, тип структури власності (піраміди, перехресне володіння, групи), специфічність інвестицій (галузевий фактор). Важлива прерогатива концентрованої власності – це можливість прямого моніторингу менеджменту. До основних переваг розпорошеної власності відносять високу ліквідність власного капіталу, можливість розподілу ризиків між учасниками (диверсифікація капіталу), відносно низька вартість капіталу. Загалом чисельні емпіричні дослідження вказують на те, що зростання концентрації власності, певною мірою, позитивним чином впливає на ефективність діяльності компаній.

Ефективна робота ради директорів дозволяє знизити асиметрію інформації та трансакційні витрати конфлікту "акціонери-менеджери". Фактори, що визначають ефективність роботи ради директорів, – це юридична структура (одно – чи дворівнева), робоча структура, незалежність членів ради директорів, винагорода та мотивація членів ради директорів.

Комплекс процедур, які визначає система прийняття корпоративних рішень, покликаний вирішувати питання, що виникають між органами управління різного рівня. Особливо важливим у врегулюванні таких питань є законодавче регулювання та внутрішньокорпоративна практика (інформаційна прозорість, порядок проведення і підготовки загальних зборів, можливість голосування за дорученням тощо).

Вплив структури кредиторів компанії на її систему корпоративного управління залежить від концентрації позичкового капіталу, типів кредиторів і співвідношення власного і позичкового капіталів. Теоретично допуск професійних фінансових установ в органи управління компанії може мати позитивний вплив, однак, з іншого боку, може призвести до опортуністичних дій цих установ та посилення диспропорційності корпоративного сектора.

Зовнішні механізми корпоративного управління – це система банкрутств, ринок корпоративного контролю, конкуренція, зовнішній аудит та інституціональна система. Система банкрутства у разі скрутного фінансового становища акціонерного товариства здійснює трансферт корпоративного контролю від акціонерів чи менеджерів до кредиторів, які в такому випадку мають переважні права. Таким чином, система банкрутства знижує ризики кредиторів як стейкхолдерів, але створює додаткові ризики для акціонерів, які зацікавлені в збереженні синергетичної вартості компанії.

Злиття та поглинання є важливими механізмами ринку корпоративного контролю і значно впливають на пропорції ринку та його ефективність. Метою цих процесів є зростання компанії, підвищення розвитку бізнесу та отримання синергетичного ефекту. Проте значна частина злиттів і поглинань закінчується втратами для інвесторів.

Така неефективність зумовлена такими факторами: проблема відсутності узгодженості інтересів акціонерів і менеджерів у компанії-цілі, що призводить до суттєвого здорожчання угоди; конкуренція агресорів і використання менеджментом потужних інструментів захисту; невизначеність і великі втрати щодо інтеграції компанії.

Незмінним елементом формування асиметрії є конкуренція на ринку праці та ринку кінцевої продукції. Вона виступає важливим зовнішнім механізмом корпоративного управління. Висока конкуренція суттєво знижує поле для дискреційної поведінки менеджерів, а зовнішній аудит дозволяє знизити трансакційні витрати вирішення агентських конфліктів за рахунок зменшення асиметрії інформації. Однак існує проблема незалежності зовнішніх аудиторів від менеджменту компанії.

Правова система є чи не найважливішим зовнішнім механізмом корпоративного управління, який може певною мірою компенсувати слабкість внутрішніх механізмів і забезпечити реальні юридичні механізми захисту прав інвесторів. Основні елементи, що забезпечують ефективність правової системи з точки зору корпоративного управління такі: закони та норми, що регулюють корпоративні відносини; баланс громадянської та кримінальної відповідальності; механізми правозастосування та інструменти використання судового механізму для захисту прав. Здатність правових систем ефективно захищати права інвесторів має позитивний вплив на ефективність діяльності та вартість компанії.

Система корпоративного управління акумулює взаємодію внутрішніх та зовнішніх механізмів і в свою чергу впливає на структуру агентських відносин, урегулювання інтересів усіх учасників корпоративних відносин, інвестиційну привабливість, економічне зростання, капіталізацію та вартість компанії.

Відмінності концентрації володіння акціями в українській промисловості від базових моделей. Новітні дослідження виділяють дві базові моделі великої корпорації:

1) *W – the widely-held corporation model.* Корпорація з розпорошеною власністю, тобто з широким володінням акцій. Це, по суті, "сучасна корпорація" Берле-Мінза, яка контролюється професійними менеджерами з лояльною до неї радою директорів і пасивною масою дрібних акціонерів. Така модель поширена в США, Великій Британії, інших країнах англосаксонського світу.

2) *B – the blockholder model.* Корпорація з концентрованою власністю, тобто з домінуванням власників-блокхолдерів. У цьому випадку корпорація контролюється великими власниками, які на власний розсуд формують Раду директорів, можуть очолювати її, призначають та звільняють топ-менеджерів. Найчастіше власниками в такій корпорації є багаті сім'ї, олігархи, держава, банки, бізнес-групи. Поширена модель

з концентрованою власністю в Німеччині, Японії, країнах континентальної Європи, а також більшості країн світу.

Фактор концентрації власності в корпораціях є підґрунтям для створення відповідних механізмів корпоративного управління та вдосконалення корпоративного законодавства.

У процесі масової приватизації в Україні була зроблена ставка на формування розпорошеної структури власності й розвиток фондового ринку. Така політика супроводжувалася цілеспрямованою трансформацією колишніх державних підприємств у відкриті акціонерні товариства, акції яких належали б широкому колу осіб та повинні були б котируватися на біржі. Однак встановлена мета швидкої приватизації фактично не давала можливості застосовувати її класичну модель – продаж підприємств через механізми фондового ринку. Основними формами зміни власності стали викуп і оренда з викупом цілого підприємства його працівниками за номінальними цінами і з додатковими пільгами щодо продажу. Тому так звана англо-американська модель корпоративного управління виявилася недієздатною в умовах ринкових перетворень в Україні. Загалом спостерігалась тенденція до закриття таких компаній для аутсайдерів (зовнішніх інвесторів) та формування інсайдерської моделі корпоративного управління, під якою розумілося зосередження реального контролю над підприємством у руках менеджменту (директорату старої номенклатури). З основними недоліками такої моделі пов'язують масовий вивід активів, формування середовища інформаційної асиметрії та грубі порушення прав акціонерів.

В українській промисловості сформувалась своєрідна структура власності в акціонерних товариствах, за якої висока концентрація з однієї, переважачої, сторони акціонерної власності супроводжується значною розпорошеністю іншої, меншої, частини. Спостерігаються ознаки як моделі "B" – зосередження реального контролю у домінуючих власників, так і моделі "W" – широке володіння акціями, чим і визначається диспропорційність структури власності української промисловості. Такий стан речей створює перешкоди для функціонування та вдосконалення моделі корпоративного управління в Україні, оскільки ускладнює визначення напрямів його розвитку та вироблення механізмів державного регулювання корпоративних відносин.

Зазначене доводить необхідність розробки механізмів та прийняття заходів щодо усунення таких диспропорцій, для чого слід врахувати світовий досвід у розв'язанні таких проблем, особливо досвід країн пострадянського табору. Так, у РФ на початку 2006 р. були внесені поправки до Закону РФ "Об акционерных обществах", спрямовані проти корпоративного шантажу міноритаріїв, які дають беззаперечне право мажоритарному акціонеру – власнику

95% і більше акцій – викупити решту за справедливою ціною. Було запропоновано оцінювати вартість акцій на підставі незалежної ринкової оцінки, причому замовником такої оцінки виступав мажоритарний власник. Проте на практиці ринок послуг оцінювання в Росії важко назвати незалежним, у зв'язку з чим при оцінюванні можливі викривлення реальної вартості акцій, що оцінюються.

Процедура витіснення міноритаріїв при досягненні певного порогу контролю прийнята в законодавстві про компанії багатьох країн, а в умовах України роль цієї процедури може забезпечити сприятливі правові можливості для трансформації псевдовідкритих акціонерних товариств в закриті. У зв'язку з чим схвалення ст. 65-1 проекту Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про акціонерні товариства" (щодо вдосконалення механізму діяльності акціонерних товариств) щодо викупу акцій товариства акціонером – власником 95% акцій товариства як механізму з усунення диспропорцій у структурі власності, що склалася в Україні, є досить актуальною. Однак стосовно оцінки вартості придбання акцій мажоритарним власником вважаємо за доцільне дещо інший метод оцінювання: у разі якщо акції товариства торгуються на біржі, то їхня ринкова вартість визначається як середньозважена за певний період, але не менше вартості, визначеної незалежним оцінювачем та не менше вартості, за якою мажоритарний власник придбав акції у попереднього власника; а в разі коли акції товариства не торгуються на біржі, можливе застосування ціни останньої угоди, але не менше вартості, визначеної незалежним оцінювачем.

Структура власності української промисловості значною мірою впливає на економічну поведінку підприємств і пов'язана з тим, що власники володіють правом на контроль за їхньою діяльністю. Таким чином, важливого значення набуває питання про переважні типи контролю в економіці, тобто в чийх руках він знаходиться і наскільки повно його вдасться реалізувати на практиці. Ключовими ознаками ефективності контролю над діяльністю компанії є ступінь концентрації акціонерної власності та ідентичність власників акціонерного капіталу.

Для визначення ступеня концентрації акціонерної власності та ідентифікації власників акціонерного капіталу була сформована вибірка з 80 великих промислових підприємств у вигляді відкритих акціонерних товариств (ВАТ) з прозорою політикою щодо розкриття інформації (дод. 4.12).

Період дослідження динаміки становив 10 років (2002–2011 рр.). Структура вибірки в розрізі регіонів і видів діяльності вказує на те, що найбільше промислових підприємств сконцентровано в Схід-

ному (40%) та Придніпровському (26,3%) економічних районах. Дещо менше промислових підприємств розташовано у Північно-Східному економічному районі – 13,7%. Найменша кількість промислових підприємств розташована у Центральному (7,5%), Західному (6,3) та Південному (6,3%) економічних районах. Найбільше промислових підприємств, що увійшли до вибірки, здійснюють свою діяльність у галузі металургії (23,8%) та машинобудування (37,5), найменше – у виробництві іншої неметалевої продукції (5%) (дод. 4.12).

Аналіз динаміки рівня концентрації власності вказує на два пікових моменти щодо її збільшення та зростання кількості підприємств з високою концентрацією власності. Найбільші коливання у зміні частки домінуючого власника відбувалися у періоди 2003–2004 рр. і 2006–2007 рр. (дод. 4.13).

Аналіз середньої частки домінуючих власників вказує на те, що при домінуванні в товариствах таких власників, як НУ, ВАТ, ЗАТ, ІВ величина пакета акцій (середнє значення) надзвичайно велика (дод. 4.14). У більшості випадків вони мають абсолютний контроль над товариством.

Виявлено істотне зростання кількості підприємств із домінуванням іноземного власника, особливо починаючи з 2007 р., яка становила 3/5 від вибірки. Причому зросла і середня частка домінуючих власників – порівняно з 2002 р. майже у два рази (з 32,3% у 2002 р. до 62,4% у 2011 р.). Однак, враховуючи походження іноземного капіталу (більша частина іноземних власників – офшорний капітал або капітал Кіпру), таке зростання відбувалося переважно за рахунок спекулятивного капіталу. Натомість динаміка розподілу підприємств, де домінуючим власником є всі інші типи (Д, ВАТ, ЗАТ, ТОВ, НУ, ФО)²¹, демонструє зниження кількості таких підприємств або незначні коливання (дод. 4.15).

Аналіз динаміки концентрації власності за галузевим розподілом дозволяє зробити такі висновки. Найбільша концентрація власності спостерігається у добувній галузі і співпадає з піками концентрації власності по промисловості взагалі – до 2004 р. середня частка домінуючого власника зросла з 63,3% до 71,5%, далі – до 2006 р. слідувало зниження до 65,4%, а до кінця 2008 р. набула найбільшого значення – 82,6% (дод. 4.16).

Зауважимо, що у 2002 р. із 10 підприємств добувної промисловості на 8 домінуючим власником виступала держава, а наприкінці періоду стільки ж підприємств мали домінуючого іноземного власника.

²¹ Д – держава;
ВАТ – відкрите акціонерне товариство;
ЗАТ – закрите акціонерне товариство;
ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю;
НУ – некомерційні установи;
ФО – фінансові організації;
ІВ – іноземний власник.

Подібна ситуація спостерігалась у переробній промисловості за видами діяльності виробництва коксу та продуктів нафтоперероблення, металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів і виробництво машин та устаткування. Піки концентрації власності також припали відповідно на 2004 р. і 2008 р. У хімічній промисловості пік концентрації власності спостерігається у 2005 р. і 2008 р., а з виробництва іншої неметалевої мінеральної продукції лише у 2005 р. Домінування іноземного капіталу на кінець періоду мало місце у металургійній галузі (12 із 19 підприємств) і виробництві коксу та продуктів нафтоперероблення (4 із 6).

Нові акценти корпоративного управління в посткризовий період. Світова фінансова криза дозволила оголосити реальну картину в сфері корпоративного управління та визнати недосконалість регулювання корпоративних відносин, а також недоліки в механізмах корпоративного управління. Виявлена нездатність цих механізмів у захисті компаній від надмірних ризиків.

Порушення на одному з ринків здатні викликати серйозні збої на інших, навіть дуже віддалених ринках. Усі питання пов'язані з ринками та їхнім управлінням, регулюванням, фінансовою звітністю та аудитом повинні бути глобально орієнтованими.

На сьогодні стан корпоративного управління в Україні характеризується низкою проблем. Це і недосконала правова база, і відсутність механізмів реалізації та ефективного захисту інтересів акціонерів. Основне протиріччя корпоративного управління в Україні – конфлікт інтересів великих акціонерів, які контролюють акціонерні товариства, і міноритарних акціонерів. Сучасний стан корпоративного управління в Україні характеризується недосконалою прозорістю діяльності акціонерних товариств. Існує недостатня координація дій органів державного управління у сфері корпоративних відносин і недостатня ефективність управління державними корпоративними правами. Діюча практика корпоративного управління реально не відповідає загальноприйнятим принципам. Акціонерні товариства не виявляють бажання та готовності до їхнього опанування.

Для розбудови та вдосконалення моделі корпоративного управління в Україні має бути вироблена чітка політика держави щодо подальшого розвитку корпоративного управління. При цьому першочергово необхідно враховувати структуру власності, що сформувалася в українській промисловості – рівень концентрації власності та типи власників. Важливим моментом у вдосконаленні моделі корпоративного управління є врахування світового досвіду у сфері регулювання корпоративних відносин, а також недоліків в організації системи корпоративного управління, що оголила світова фінансова криза. За оцінкою Всесвітнього економічного форуму у 2010 р. рівень функціонування державних інститутів, що регулюють корпоративні відносини, мають один із найнижчих показників (рейтинг 135 із 139 країн).

Формування нової моделі корпоративного управління сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості; збалансуванню інтересів усіх власників капіталу; стійкому економічному зростанню; створенню ефективної системи контролю; формуванню цивілізованого ринку злиттів і поглинань.

Ураховуючи високий рівень структури власності в промисловості України, задля забезпечення балансу інтересів у акціонерних товариствах усіх учасників корпоративних відносин, доцільно було б використати досвід Німеччини в організації структури управління акціонерним товариством – включення до складу Наглядових рад, у товариствах із висококонцентрованою структурою власності представників трудового колективу, що сприятиме мотиваційній залученості всіх учасників корпоративних відносин. Для підтримання стійкості і життєздатності акціонерних товариств в цілому мають бути створені умови для активізації різних груп інвесторів, які б надавали впевненість у захищеності їхнього майнового інтересу і правова політика держави в сфері реформування корпоративного законодавства повинна бути спрямована насамперед на захист основного (майнового) інтересу акціонера, визнання та захист відповідних прав акціонера.

Аналізуючи досвід ЄС, необхідно законодавчо закріпити норму щодо обов'язкового дотримання національних принципів корпоративного управління, а в разі недотримання – дати пояснення регулятору чи інвестору причину порушення цієї норми.

4.5 Екологізація промислового виробництва як необхідна умова подолання диспропорційності

Посилення передумов глобальної екологічної кризи, що супроводжує сучасний економічний розвиток, обумовило виникнення підвищеної уваги суспільства до еколого-економічних проблем у діяльності вітчизняних промислових підприємств, оскільки виробнича сфера є найбільш вагомим чинником негативного впливу довкілля.

Екологічний стан виробництва залежить як від обсягу виробництва, так і від технології, що використовується на підприємстві. Незважаючи на досить стійку залежність між обсягами виробництва і техногенним навантаженням на навколишнє природне середовище, останнім часом саме завдяки прогресивним технологічним змінам екологічні параметри промисловості дістали суттєвого покращення.

Диспропорції між обсягами екологічних індикаторів і питомими коефіцієнтами цих індикаторів (розрахованих відповідно до обсягу промислового виробництва) засвідчують, що індекс екологічного рівня мав спадну тенденцію, тобто відбувалося погіршення екологічних параметрів виробництва.

Водні ресурси відносяться до особливо важливих стратегічних природних запасів. За середньорічним обсягом споживання води Україна посідає восьме місце (9,5 млрд куб. м³) серед європейських країн. Проте занепокоєння викликає не стільки обсяг використання свіжої води, скільки погіршення стану водного середовища внаслідок скидання забруднених і неочищених зворотних стоків.

Водноресурсний потенціал України тривалий час використовувався нераціонально, що було

пов'язано з помилковим уявленням про відновлюваність і невичерпність водних ресурсів. Зараз у системах водного господарства України, на тлі щорічного збільшення кількості спожитої води та підвищення вимог до її якості, спостерігається тенденція до зниження запасів прісних вод та їхнього прогресуючого забруднення стічними водами. Ця проблема в Україні постійно загострюється, оскільки наша держава належить до воднодефіцитних територій. У маловодні роки на одну людину в Україні припадає всього 1 тис. куб. м³/рік річкового стоку, що за визначенням Європейської Економічної Комісії ООН в 1,7 раза менше від потрібного рівня забезпеченості.

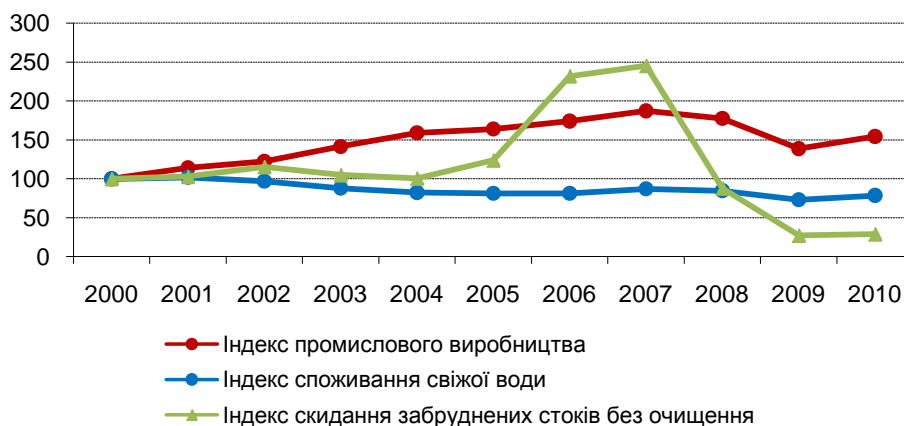
У 2010 р. із природних водних об'єктів було вилучено 14,8 млрд куб. м³ води, найбільшим споживачем води є галузі промисловості (майже 56% води, що йде на виробничі потреби). Незважаючи на те, що обсяги промислового використання води поступово зменшуються, ступінь техногенного навантаження на водноресурсний потенціал країни залишається досить високим.

Найбільш суттєву техногенну загрозу водовикористання утворюють забруднені стоки, що скидають у поверхневі водойми без очищення. У 2007 р., напередодні кризи, їхній обсяг становив 1316 млн куб. м³, тобто 56,6% усіх забруднених стоків. Через кризове падіння виробництва скидання забруднених стоків, у тому числі без очищення, дещо уповільнилось. Їхня частка у 2008 р. становила 34,5%, 2009 – 15,6, 2010 р. – 23%. Але посткризові тенденції засвідчують, що проблема неочищених забруднених стоків залишається (рис. 4.3).

Динаміка індексів промислового виробництва, споживання свіжої води та скидання забруднених стоків без очищення, % до 2000 р.

4.3

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Таким чином, рівень використання свіжої води разом із скиданням забруднених стоків без очищення мають розглядатися як ознаки техногенного впливу промислового виробництва на природне середовище. Інструментом вимірювання такого впливу можуть слугувати питомі коефіцієнти використання водних ресурсів, розраховані відповідно до обсягу промислового виробництва (в нашому випадку до обсягу реалізованої продукції). Їхня структура засвідчуватиме рівень екологізації промислового виробництва за критерієм використання водних ресурсів.

У 2010 р. істотно зменшилися питомі коефіцієнти скидання забруднених стоків – до 57,7% порівняно з 2005 р., особливо без очищення – до 25%. Проте споживання свіжої води на 1 млн грн обсягу реалізованої промислової продукції зросло на 3%, причиною чого стала висока частка у використанні води умовно-постійних витрат, а також структурний фактор, оскільки у 2010 р. в обсязі реалізованої продукції промисловості зросла частка таких водомістких видів діяльності, як виробництво металургії, а також виробництво та розподілення електроенергії, газу та води.

Отже, при всьому різноманітті напрямів і об'єктів регулювання водокористування основні зусилля всіх країн зосереджені на зменшенні обсягу емісій у водне середовище та активізації будівництва очисних споруд, а також має бути передбачено застосування новітніх екологічно збалансованих, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних замкнутих виробничих циклів, а також подальший розвиток систем оборотного і повторного використання прісних, морських і стічних вод.

Це дасть можливість підвищити збалансований, екологічно безпечний розвиток промислового водокористування, мінімізувати кількість забруднюючих виробництв, збереження водних екосистем як унікальних складових природного середовища.

Атмосферне повітря є найважливішим природним ресурсом у забезпеченні життєдіяльності людини. Але з розвитком промислових виробництв він зазнає відчутних втрат через викиди шкідливих речовин. Порушення технологічного режиму експлуатації устаткування, низькі темпи модернізації виробництва та впровадження сучасних технологій очищення викидів призводить до погіршення стану атмосферного повітря.

У 2010 р. в атмосферу надійшло 6,7 млн т забруднюючих викидів, у розрахунку на душу населення це становить 145 кг. Для порівняння: в Росії показник дорівнює 89 кг, у Німеччині – 73, Ірландії – 99, Іспанії – 118, Португалії – 105, Франції – 121, Швеції – 94 кг, тобто знаходиться в межах вітчизняних викидів або значно перевищує їх. Однак загальні показники ще не дають дійсного уявлення щодо загрози атмосферному повітрю і населенню, зокрема, через шкідливі викиди промислових підприємств.

З падінням промислового виробництва у 90-х роках минулого століття, тобто з початком ринкових перетворень в Україні, утворився навіть надлишок квот щодо викидів шкідливих речовин, які стали предметом міжнародної торгівлі. У грудні 1997 р. на додаток до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату у Кіото прийняли міжнародний документ, що отримав назву Кіотський протокол, який зобов'язував розвинені країни та країни з перехідною економікою скоротити чи стабілізувати викиди парникових газів у 2008–2012 рр. порівняно з 1990 р. Україна, яка має великий потенціал вільних квот викидів парникових газів, у 2005 р. ратифікувала цей документ, та, крім цього, має надлишок квот до 2012 р. у розмірі 2,2 млрд т CO_{2екв}. Місія промисловості майже завжди буде супроводжуватися утворенням шкідливих викидів, але для забезпечення сталого розвитку економіки обсяг їх утворення, а особливо викидів в атмосферу, повинен мати спадний тренд.

У 2007 р., напередодні фінансово-економічної кризи, обсяг шкідливих викидів в атмосферу становив 4456,8 тис. т, що майже у 1,2 раза вище за рівень 2000 р. Лише через кризу в 2008 р. значно обмежилися як промислове виробництво, так і обсяг викидів, повернувши їх до рівня 2000 р. Найбільше забруднення атмосфери у 2010 р. спричинили галузі важкої індустрії, які використовують процеси відкритого видобування мінеральної сировини та процеси згорання палива – добувна промисловість – 22,4%, металургія – 28,3, виробництво електроенергії – 42,1%. Це переважно великі галузеві комплекси, які традиційно складали структурний профіль української промисловості, але на яких в умовах ринку через економічні складнощі майже не проводилися природоохоронні заходи.

Випереджаюче зростання обсягів промислового виробництва відносно обсягів забруднюючих викидів спостерігається майже протягом усього десятиріччя. За 2001–2010 рр. коефіцієнт випередження між темпами зростання промислового виробництва і шкідливими викидами становив 0,652 (рис. 4.4). Умовна екологічна інтерпретація цього коефіцієнта дозволяє засвідчити, що за період 2001–2010 рр. майже третину приросту промислової продукції (35%) було отримано без забруднення атмосферного повітря, тобто екологічно чистим методом виробництва.

Повніше уявлення щодо екологізації промислового виробництва дають питомі коефіцієнти забруднення в розрахунку на 1 млн грн обсягу реалізованої продукції. За допомогою цих показників ми можемо спостерігати за диспропорціями між обсягами шкідливих викидів в атмосферу та питомими коефіцієнтами цих викидів. Дослідження цих диспропорцій показало, що незважаючи на зростання загального обсягу викидів, динаміка їх питомих коефіцієнтів, у розрахунку на 1 млн грн

промислової продукції майже за всіма видами діяльності засвідчує, що екологізація промислового виробництва має тенденцію до поліпшення.

Зокрема, з метою послаблення негативного впливу промислових джерел забруднення на атмосферне повітря необхідно прискорити реалізацію заходів із встановлення очисного обладнання, фільтрів і сепараторів для уловлювання забруднюючих речовин, передбачити спорудження високих і надвисоких димових труб та забезпечити удосконалення існуючих і створення нових промислових технологій, застосування принципово нових екологічно чистих систем виробництва. Екологізація має стати пріоритетом інвестиційної політики держави.

Зростання промислового виробництва протягом останнього десятиріччя спричинило прогресуюче накопичення небезпечних відходів. Розрив між їхнім накопиченням і заходами, спрямованими на запобігання їхньому утворенню, а також забезпеченню утилізації, знешкодженню та видаленню, загрожуює як поглибленням екологічної кризи, так і загостренням соціально-економічної ситуації в цілому.

Згідно з європейською практикою проблема скорочення відходів має розглядатися як один з визначальних напрямів екологічної безпеки держави, а в плані вибору заходів щодо її забезпечення – виходити з двоїстої оцінки відходів – як ресурсного джерела і як екологічно небезпечного чинника. Загальна маса накопичених на території України відходів сягає 28 млрд т, а щорічні обсяги утворення промислових відходів за останні роки сягають більш як 2 млн т (для порівняння в Росії – 3,3 млн т, Білорусі – 1,5, Азербайджані – 1,2 млн т). Майже 4/5 усіх відходів утворюється двома промисловими комплексами – металургійним (48,9%) і хімічним (32%), які

є базовими для промисловості України та ще й з високим рівнем експортної орієнтації.

Поводження з відходами здійснюється за чотирівневою схемою, яка передбачає їхню утилізацію (38,7%), знешкодження (1), захоронення (18,5) та залишок на підприємствах (41,8%). Останнє робиться переважно у сховищах організованого складування, але трапляються випадки і неорганізованого захоронення, що призводить до збільшення кількості небезпечних звалищ, які з'їдають родючі землі та потрапляють у водні об'єкти.

Це свідчить про відсутність прогресу у відповідному інфраструктурному забезпеченні поводження з відходами (зокрема, в будівництві спеціалізованих полігонів, утилізаційних установок тощо).

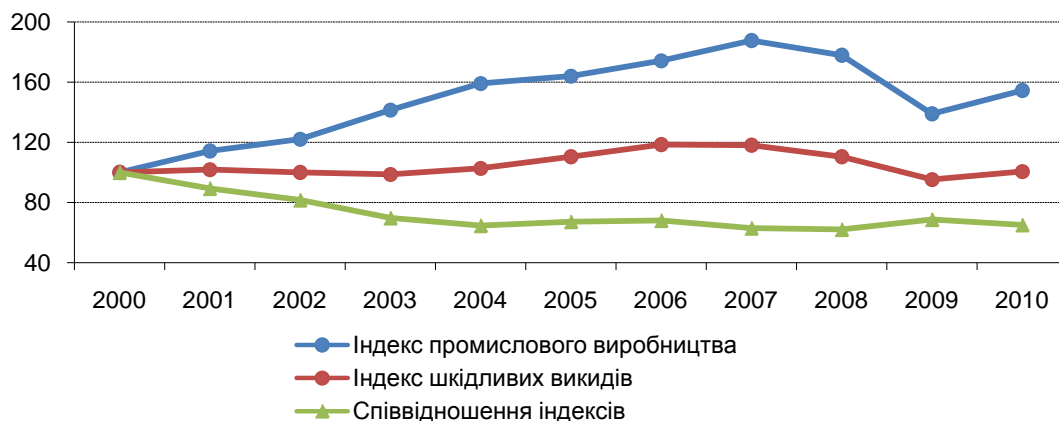
Найбільш поширеним напрямом поводження з відходами є утилізація, яка передбачає їхнє корисне використання як вторинної сировини (у 2010 р. утилізовано 38,7% небезпечних відходів). Майже повністю використовуються відходи полімерного виробництва, легкої промисловості, зокрема текстильні відходи, склобій, а також відходи паперу та картону. Нарощується вторинне використання шлаків доменного, сталеплавильного і феросплавного виробництва. Використання шлаків вважається досить перспективним, проте, незважаючи на досить високий рівень їхнього використання як вторинної сировини, проблема утилізації шлаків залишається гострою.

Проблема ускладнюється ще й тим, що значна частка відходів (18,5%), особливо хімічного, виробництв, взагалі не утилізується, а підлягає захороненню. Цей напрям не тільки вилучає із продуктивного використання значні земельні ресурси, а й утворює пряму загрозу природі і суспільству, тобто, ми маємо всі підстави розглядати промислові небезпечні відходи як суттєвий фактор техногенного впливу на довкілля.

Співвідношення між індексами промислового виробництва і шкідливих викидів в атмосферу, % до 2000 р.

4.4

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

У 2010 кризовому році, який мав найгірші показники за обсягом виробництва, на кожен мільйон гривень промислової продукції припадало 1,43 т відходів (табл. 4.11). Але в дійсності середній рівень утворення відходів упродовж 2005–2010 рр. був майже вдвічі вищим.

Таким чином, в умовах кризи, безумовно, позитивним для екологізації промислового виробництва, зокрема щодо кількості утворених відходів, був фактор скорочення обсягів виробництва (в нашому випадку обсягу реалізованої продукції). За рахунок цього фактора скорочення обсягів промислових відходів відбулося за всіма видами промислової діяльності, це становило 172,8 тис. т відходів, або 8,2%.

Виконані розрахунки засвідчують суттєве, більш як наполовину, скорочення відходів упродовж 2005–2010 рр. – на 835 тис. т, або на 60,4%. Основним фактором такої динаміки стало зменшення питомих коефіцієнтів утворення відходів у розрахунку на 1 млн грн обсягу реалізованої продукції з 2,2 до 1,43 т, що забезпечило скорочення відходів у 2010 р. порівняно з 2–5 роком на 64,2%. Поліпшення екологізації промислового виробництва щодо скорочення відходів забезпечили майже всі види діяльності, окрім хімічної та металургійної промисловості.

Наявність вагомого природно-ресурсного потенціалу засвідчує спроможність національної економіки утворювати значну природо-ресурсну ренту. Дослідження галузевої структури виявило, що за період 1990–2010 рр. у промисловому комплексі України відбулося зростання частки матеріаломістких галузей та зменшення частки працемістких галузей. Швидшими темпами розвивалися галузі, які мали високий рівень споживання дефіцитних природних ресурсів за низької енергоефективності виробництва (чорної та кольорової металургії, виробництва коксу та продуктів нафтопереробки тощо). Такі напрями розвитку промисловості спричиняють істотне збільшення частки виробництва проміжної продукції одночасно зі зменшенням частки кінцевої продукції.

Сировинна орієнтація притаманна й експорту України, найбільша питома вага якого (40%) припадає на вироби чорної та кольорової металургії та мінерально-енергетичні матеріали, що забезпечує близько 35% валютних надходжень. Однак

цінову привабливість виробів української металургії пов'язують не з підвищенням ефективності функціонування галузі, а з пільговим оподаткуванням, низькою оплатою праці та економією на оновленні виробничих потужностей.

Таким чином, значна частина природних ресурсів не переробляється всередині країни, а експортується, відтак, не забезпечуючи зайнятості населення та формування доданої вартості. Тому Україна отримує лише невелику частку природно-ресурсної ренти, тоді як можливий додатковий продукт, який утворюється при переробці природних ресурсів, дістається країнам-імпортерам сировини, що у підсумку негативно впливає на нагромадження національного багатства.

На сьогодні одне із правильних вирішень проблеми нейтралізації сировинних загроз та екологічної небезпеки постає через ресурсозберігаючу реструктуризацію та екологічну модернізацію матеріально-технічної бази. Зрозуміло, що господарюючі суб'єкти не в змозі лише власним силами здійснити технічне оновлення виробництва та впровадити інноваційні природозберігаючі заходи. Для цього необхідні значні фінансові ресурси, які можуть бути акумульовані через природно-ресурсну ренту. Від того, наскільки повно буде задіяна природна рента як внутрішній інвестиційний ресурс української економіки, залежить реалізація суспільних можливостей сформувати умови і структури, що в майбутньому забезпечать поворот від сировинної спеціалізації до розвитку технологічних, інформаційномістких галузей та постіндустріального сталого розвитку.

Головною метою державної рентної політики виступає примноження і зростання капіталізації природної складової національного багатства. Переважна частина рентного доходу від державної власності у природно-ресурсній сфері певним чином є у фінансових потоках. Загальмувати подальше розгортання цієї вже усталеної тенденції реалізації рентних відносин мають насамперед механізми мобілізації природно-ресурсної ренти через нормативно-правові та фінансові інструменти вилучення та розподілу рентного доходу як суспільного блага.

Динаміка питомих коефіцієнтів утворення відходів у розрахунку на 1 млн грн промислової продукції

4.11

ТАБЛИЦЯ

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Промисловість	2,22	2,05	2,12	1,96	1,18	1,43
Добувна промисловість	0,31	0,16	0,11	0,10	0,10	0,22
Харчова промисловість	0,09	0,12	0,08	0,07	0,07	0,09
Хімічна та нафтохімічна промисловість	6,14	6,55	6,07	7,00	6,55	7,21
Металургійне виробництво	5,63	5,33	5,77	5,89	23,73	3,28
Машинобудування	2,42	1,67	1,62	1,13	1,42	1,40
Виробництво електроенергії	0,25	0,14	0,08	0,06	0,07	0,08
Інші види діяльності	0,79	0,52	0,67	0,27	0,30	0,39

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Проте їхнє функціонування демонструє своє неефективне використання. Наприклад, показник щодо витрат на охорону навколишнього середовища до ВВП України дорівнює 0,3%, порівняно з іншими країнами, у Росії – 0,9, Іспанії та Італії – 0,9, Великій Британії – 1, Ізраїлі – 0,7, Японії – 1,2%. Як показують розрахунки частка рентних доходів від використання природних ресурсів в Україні за 2010 р. становила всього 1,3% до ВВП (табл. 4.12) Це є свідченням практики податкових недоплат суспільству у зв'язку з недосконалою системою вилучення природної ренти.

Як бачимо, практично всі сфери використання природних ресурсів в Україні охоплюються механізмом ресурсоподаткування та супроводжуються внесенням відповідних зборів й обов'язкових платежів до бюджету. Існуючий на сьогодні порядок стягнення цих податків має виражений фіскальний характер та не виконує ресурсозберігаючу функцію і спрямований головним чином на поповнення бюджетних коштів.

Неефективність наявних механізмів акумуляції, вилучення та розподілу природної ренти призводить до розпорошення рентного доходу. Природоресурсна рентна складова державно-господарського прибутку за діючих фінансово-економічних механізмів значною мірою втрачається для держави, частина доходу від експлуатації природних ресурсів не надходить у державний і місцеві бюджети. Через заниження цін на сировинну продукцію, задіяння механізмів комерційного посередництва, використання офшорних структур рента привласнюється невиробничими суб'єктами підприємницької діяльності. Для зламу такої ситуації та спрямування ренти як

суспільного надбання на вирішення соціальних і економічних проблем необхідно розробити, насамперед, дієві фінансові механізми, що вилучатимуть рентний дохід, а надалі – й механізми його використання, в тому числі інвестування у перспективні соціально-економічні програми й проекти.

Однак частка надходжень до бюджету України від платежів за природокористування відрізняється від частки екологічних податків у країнах-членах ЄС не лише абсолютною сумою, а й іншими параметрами – насамперед, змістом й якісним складом екологічних податків, а також механізмами їхнього вилучення.

Для підвищення дієвості та ефективності державної екологічної політики ті поліпшення стану екологізації промислового виробництва бажано прискорити реалізацію таких заходів: розроблення методології визначення ступеня екологічного ризику для навколишнього природного середовища, обумовленого виробничою діяльністю екологічно небезпечних об'єктів; удосконалення нормативної бази платності за споживання природних благ на основі об'єктивних рентних оцінок продуктивності ресурсних джерел і диференціації відповідних платежів за якісними і просторовими ознаками; запровадження в Україні, використовуючи зарубіжний досвід (Норвегії, США, Азербайджану, Казахстану), Фонду природних ресурсів, який формувався б за рахунок плати за користування надрами, і рентних платежів за використання природних ресурсів. Управління Фондом доручити Наглядовій раді з членів суспільства і виконавчої влади.

Динаміка рентних доходів від використання природних ресурсів в Україні,

4.12

млрд грн

ТАБЛИЦЯ

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Збори за спеціальне використання природних ресурсів:	3,9	4,6	5,8	2,5	11,2	3,9
– лісових ресурсів	0,08	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1
– водних ресурсів	0,3	0,3	0,5	0,6	0,7	0,8
– користування надрами	0,4	0,5	0,5	0,9	1,3	1,6
– за геологорозвідувальні роботи	0,4	0,6	0,8	0,9	0,6	1,4
– плата за землю	2,7	3,1	3,9		8,4	–
– інших природних ресурсів	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0,4	0,7	0,2	0,6	1,2	0,4
Рентна плата (за нафту, природний газ, транзитне транспортування, газовий конденсат)	4,7	6,8	8,3	8,5	7,7	9,8
Загальна сума доходів від екологічних платежів	9,0	12,1	14,3	11,6	20,1	14,1
Частка екологічних платежів до доходу зведеного бюджету, %	6,7	7,0	6,5	3,9	7,1	4,5
Частка екологічних платежів до ВВП, %	2,0	2,2	2,0	1,2	2,2	1,3

Джерело: за даними Комітету Верховної Ради України з питань бюджету за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://budget.rada.gov.ua/kombudjet/control/uk/index>>.

ФАКТОР ГЛОБАЛЬНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ У СВИТОГОСПОДАРСЬКОМУ РОЗВИТКУ

5

РОЗДІЛ

5.1 Глобальні територіальні диспропорції та просторовий розвиток України

Поляризація світогосподарського економічного простору виступає як один із яскравих прикладів вияву глобальної територіальної диспропорційності. Наприкінці 1990-х років Кенічі Омає²² звернув увагу на те, що наприкінці ХХ ст. на економічній карті світу значущість тієї або іншої країни стала визначатися її регіонами. Хоча, слід уточнити, лише теми з них, які змогли стати "вузлами", що зв'язують світові потоки товарів, фінансів, людей, технологій та інформації, наприклад, Тихоокеанське узбережжя і смуга уздовж Великих Американських озер, міста "Великої п'ятірки" ЄС (Лондон, Париж, Мілан, Мюнхен і Гамбург), колишні спеціальні економічні зони Китаю (СЕЗ) тощо. За висновком сучасних дослідників світового економічного простору, наприкінці ХХ ст. у світі утворилася ієрархічна просторова структура міст, де чітко виділяються три рівні: вищий із них представлений мережею світових і міжнародних поліфункціональних міст; другий – спеціалізованими містами загальнонаціонального значення, інтегрованими у відповідні мережі національного масштабу; третій – спеціалізованими містами, що відіграють провідну роль у регіонах субнаціонального рівня, об'єднаними у відповідні регіональні мережі. Ці наднаціональні та регіональні каркаси міст поступово поєднуються в єдиний світовий каркас.

Як відзначає В.Княгинін, інколи масштаб глобалізованих регіонів настільки великий, що вони вже не вміщуються в старі державні кордони, надбудовуються над ними, задаючи нову архітектуру не лише економіко-географічного, але і політико-правового простору (територія від Тихуани до Сан-Франциско, "євро регіони" тощо). Вочевидь, що економічна потужність держави

натепер залежить не стільки від валових обсягів виробництва і природних запасів, прихованих в її землі, скільки від володіння центрами, що управляють потоками, на глобальному ринку²³.

Іншим прикладом вияву глобалізації світової економіки є її прямиї зв'язок із підвищенням ризиком розщеплення національних економічних комплексів, з їхньою більш або менш вираженою дезінтеграцією – що стає передумовою інтегрування окремих складових національної економіки (виробничо-галузевих і територіально-господарських структур) у рамках глобальних (транснаціональних) економічних комплексів.

Глобалізація і надмірне регулювання, що її супроводжує, розщеплюють господарські комплекси не лише в колишніх соціалістичних країнах і тих, які розвиваються, але і в успішних світогосподарських центрах. Через це депресивні регіони – символ світогосподарської периферії – з'являються також у найрозвиненіших державах²⁴. Так, розвинені країни і країни з перехідною економікою в міру свого втягування у відкритий ринок пережили не тільки технологічну, корпоративну і торговельну перебудову економіки, але й нову територіальну концентрацію економічної діяльності. Як правило, в них виділялися один або декілька регіонів – економічних лідерів, наприклад, у Франції – це Паризький район, в Італії – Ломбардія з центром у Мілані, в Іспанії – агломерації Мадрида й Барселони, у Японії – райони Канто (Токіо), Кінкі (Осака, Кіото) і Токай (Нагоя). Аналогічні процеси відбуваються і в США, Великій Британії, Німеччині, Китаї тощо.

Розходження регіонів-лідерів і аутсайдерів у рівні соціально-економічного розвитку (ВВП, доходів, іноземних інвестицій та інших макропоказників на одну особу) становлять від десятків до сотень відсотків. При цьому публічно-правова

²² Кенічі Омає – автор відомої роботи "Кінець національної держави: піднесення регіональних економік" (Ohmae K. The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies. L., 1995) підрахував, що якби Токіо і три прилеглі до нього японські префектури утворили самостійну державу, то за обсягом ВВП вона б зайняла третє місце в світі після США і Німеччини. Інший регіон Японії, що включає Осаку, Кіото і Кобе, виявився б шостим після Великої Британії. Глобальний ринок гіпотетично дозволяв кожному з цих утворень існувати як самодостатній і автономний "регіон-держави".

²³ Княгинін В. Капіталізація регіонів [Електронний ресурс] / В. Княгинін // Русский архипелаг. – Доступний з : <http://www.archipelag.ru/glossary/capitalization_region/>.

²⁴ Княгинін В. Територіальна проекція промислової політики в Росії: хто оплатит издержки глобалізації [Електронний ресурс] / В. Княгинін, П. Щедровицкий // Русский архипелаг. – Доступний з : <<http://www.archipelag.ru/agenda/povestka/evolution/formula/projection/>>.

інтеграція держав у зони вільної торгівлі й економічні союзи зовсім не знімала проблеми відсталіх регіонів. Ті з них, що не змогли використати переваги демонтажу бар'єрів для входження в глобальний ринок, не тільки не скоротили свого відставання від регіонів – економічних лідерів, але навіть збільшили його. Зокрема, попри величезні кошти, що ЄС спрямовує на розвиток півдня Італії, скоротити відставання цього регіону від північних районів країни не вдалося. Приєднання до ЄС Великої Британії та Греції також не сприяло автоматичному вирішенню регіональних проблем цих країн.

Подібні тенденції відбуваються в Україні за останні двадцять років – у цей перехідний період почали формуватися ареали зростання, де виявляється кумулятивний ефект поєднання сприятливих факторів поступу. Причинами поглиблення внутрішньокраїнової (мікререгіональної) диспропорційності є, передусім, запуск механізму ринкової конкуренції, що поділив територіальні господарські комплекси за наявними конкурентними перевагами і недоліками, а також виявив різну адаптованість регіонів країни до ринку залежно від структури економіки, менталітету населення і влади.

В Україні внаслідок спаду господарської активності впродовж 1991–1999 рр. значно посилилася диференціація українських регіонів за рівнем економічного розвитку, насамперед за показниками ВРП (валового регіонального продукту) на одну особу, реальних доходів населення та його економічної активності. Якщо у 1990 р. розбіжності між максимальним (у Запорізькій області) і мінімальним значеннями (у Закарпатській і Хмельницькій областях) показника національного доходу на одну особу становили 1,6 раза (дод. 5.1), то у 2000 р. – 4 рази (відповідно, м. Київ, Чернівецька та Тернопільська області), у 2007–2010 рр. – 6,8–6,4 раза (м. Київ, Чернівецька та Тернопільська області).

Піднесення української економіки, що спостерігалось наприкінці 1990-х та початку 2000-х років, посилює відцентрові тенденції. Темпи зростання обсягів валової доданої вартості (ВДВ), створеної у регіональних складових української економіки, нерівномірні: вони помітно вищі у м. Києві (економіка якого впродовж 2001–2010 рр. збільшилася у 2,2 раза), АР Крим, Миколаївській, Волинській, Харківській, Полтавській, Черкаській областях (економіка цих регіонів зроста відповідно у 1,69–1,83 раза), а найнижчі – в Сумській, Івано-Франківській, Донецькій, Чернігівській, Запорізькій, Вінницькій, Рівненській, Дніпропетровській і Хмельницькій областях – у 1,27–1,49 раза (дод. 5.2).

У нерівномірності територіального розвитку, що спостерігалася в Україні впродовж 2001–2010 рр., відобразилася не лише залежність розвитку українських регіонів від траєкторії їхнього попереднього розвитку, але й різна забезпеченість тими ресурсами, які

виявилися найбільш затребуваними світовим ринком, що призвело до нерівномірного втягнення українських регіонів у відкритий ринок. Цю перевагу опосередковано отримала столиця – м. Київ – через розміщення в ньому штаб-квартир великих компаній-експортерів (левова частка експорту припадає на продукцію агропромислового, металургійного та хімічного комплексу, хоча відповідних виробництв у місті немає). На кінець 2011 р. із 26 регіонів України лідируючу позицію у зовнішніх операціях стало займали шість регіонів-лідерів (проти 15-ти у 2000 р.) – м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Полтавська області, частка яких у загальних обсягах зовнішньої торгівлі становила 74,0% (дод. 5.3). Усі ці регіони є як головними експортерами, так і регіонами-імпортерами. Інші українські регіони тяжіють до внутрішньої замкненості та сильно нагадують локальні ринки, переважно виключені з активного економічного життя, що перебувають поза новою просторовою організацією глобалізованого світу.

Впродовж 2001–2011 рр. обсяги експорту країни зросли у 4,7 раза і на кінець 2011 р. становили 68,4 млрд дол. США, з яких 76,3% (проти 74,8% у 2001 р.) припадало на Донецьку, Дніпропетровську області (40,3%), м. Київ (13,2%), та чотири області – Запорізьку, Луганську, Полтавську та Одеську (22,8%) області (рис. 5.1). Із них найвищий рівень експортної залежності мають Донецька, Дніпропетровська області (на них припадає 36–41% загального обсягу експорту товарів), середній – Запорізька, Луганська області та м. Київ.

В імпорті централізація ще вища і вона швидко зростала – столичне місто незмінно відіграє роль головних "в'їзних воріт" України (рис. 5.2). Так, у 2001–2011 рр. щорічне зростання обсягів імпорту країни випереджало нарощування обсягів експорту: імпорт збільшився у 5,9 раза і на кінець 2011 р. становив 82,6 млрд дол. США, з яких більше половини обсягів імпорту (або 59,7 проти 49,8% у 2001 р.) припадало на м. Київ (27,6%) та сім областей – Дніпропетровську, Донецьку, Київську, Одеську, Запорізьку, Харківську та Львівську (32,1%), а ще 17,5% – на 18 інших регіонів.

Посилення розшарування регіональних складових української економіки за величиною отримуваних ними доходів закономірно призвело до підвищення у суб'єктів господарювання схильності до імпорту і, як наслідок, до нарощування відповідних витрат у структурі сукупного попиту українського суспільства. Таке нарощування стимулювалося зовнішнім кредитуванням, яке збільшувалося з огляду на позитивну динаміку поточного рахунку платіжного балансу України, котра відповідними кредиторами помилково сприймалася як свідчення інвестиційної привабливості української економіки, підвищення її конкурентоспроможності та стійкості її піднесення.

Групування регіональних господарств України за їхньою питомою вагою у загальних обсягах експорту товарів у 2001–2011 рр., %

5.1

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Групування регіональних господарств України за їхньою питомою вагою у загальних обсягах імпорту товарів у 2001–2011 рр., %

5.2

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Профіцит поточного рахунку платіжного балансу України, що мав місце впродовж 1999–2005 рр., спровокував зовнішню кредитну експансію в українську економіку, а також збільшення іноземних інвестицій в її активи. У регіональному відношенні спостерігається величезна концентрація ПІІ – понад 80,0% їхнього обсягу припадає на м. Київ, Дніпропетровську, Харківську, Донецьку, Київську області, відповідно – 49,3%; 16,2; 5,6; 5,1 і 3,5% (дод. 5.4). Структура вкладень прямих іноземних інвестицій та їхня територіалізація не дає можливостей для оптимістичного настрою щодо посилення модернізаційних процесів у економіці України.

Таким чином, інтеграція України в світову економічну спільноту на основі використання переваг міжнародного розподілу праці, що сприяє реалізації довгострокової структурної перебудови української економіки, є стратегічним напрямом національної зовнішньоекономічної політики. Проте в сучасній системі світогосподарських зв'язків Україна поки що бере участь в основному за рахунок розширення торгівлі товарами, переважно сировиною і матеріалами. Україна слабо залучена в міжнародну кооперацію, торгівлю послугами, міжнародну міграцію капіталу у всіх її виявах, а також в міжкраїновій науково-технічній та інформаційній обмін. Експорторієнтована модель регіонального розвитку східних регіонів України, а, втім, і всієї країни, могла би виявитися більш успішною, якби уряд своєчасно реалізував відпрацьовані у світовій практиці підходи і заходи: бюджетно-податкових і митних важелів, що забирають у експортерів частину їхніх надприбутків на користь суспільства та перерозподіляють їх не лише на соціальні потреби, але й на цілі стимулювання технологічного оновлення та модернізації галузей із випуску наукомісткої та технологічно місткої продукції. Успішна реалізація такої моделі дозволяє накопичити ресурси для радикального структурного маневру щодо вищих щаблів міжнародної конкурентоспроможності.

Відповідно до світової тенденції формування постіндустріального типу економіки в Україні відбуваються зміни в секторальних структурах регіональних економік, пов'язаних зі збільшенням в їхніх сукупних ВДВ питомої ваги сектора сервісної економіки (або ІІІ сектора), який за обсягами, структурою та якісними характеристиками сильно відстає від світових стандартів щодо задоволення потреб населення та суб'єктів господарювання, тим самим заважаючи останнім активізувати свою роль у глобалізаційних процесах.

Через нерівномірну впродовж 2001–2010 рр. динаміку обсягів ВДВ, що створювалися підприємствами (установами) у різних видах і сферах діяльності, у секторальній структурі ВДВ України відбулося збільшення питомої ваги ІІІ сектора та відповідного зменшення часток І і ІІ секторів економіки (при цьому частка добувної промис-

ловості у структурі ВДВ залишалася майже незмінною 4,8%)²⁵.

Фінансово-економічна криза посилила процеси деіндустріалізації: зміцнення позицій у структурі ВДВ сфер діяльності ІІІ сектора економіки сталися внаслідок вразливості до кризи галузей ІІ сектора економіки, передусім переробної промисловості (питома вага переробної промисловості впала до 15,7% проти 21,9% у 2007 р. та 19,4% у 2001 р.) і будівництва. Міжсекторальні пропорції на кінець 2010 р. становили 13 : 35 : 53, (рис. 5.3) проти відповідно 20,7 : 42,9 : 36,4 у 2001 р. та 12,0 : 40,8 : 47,2 у 2007 р.

Зростання фінансового сектора спостерігалось у господарствах усіх без винятку регіонів України. Агломераційний ефект, пов'язаний із прискореним розвитком фінансового сектора і сервісної економіки (у тому числі нових постіндустріальних галузей), сприяв випереджаючому зростанню та концентрації 89,6% створеної в них ВДВ у 11 порівняно урбанізованих регіональних економіках: у м. Києві – 27,1%, відповідно у п'яти старопромислових регіонах – 30,1% та семи індустріально розвинених регіонах – 32,4%. Із них за право відігравати після столичного міста роль регіональних фінансових центрів національного значення конкурують між собою, передусім, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Одеська та Львівська області, питома вага фінансового сектора економіки у структурі ВДВ кожної з областей подвоїлася. Саме регіони, домінуючу позицію у структурі створеної ВДВ яких займав фінансовий сектор економіки, стали лідерами прискореного зростання.

За більш-менш однотипним співвідношенням між трьома секторами економіки (І, ІІ і ІІІ) у структурі господарства регіонів і характером структурних змін, що відбулися за останні роки в їхніх економіках, встановлено п'ять типологічних груп українських регіонів.

1. *Регіон-мегаполіс* – м. Київ – фінансово-посередницький центр національного значення, що має всі підстави претендувати на роль і статус міжнародного ділового і фінансового центру європейського масштабу. На кінець 2009 р. столичне місто мало сервісноорієнтовану структуру господарства, на 77,8% представлену галузями третинного сектора економіки та на 22,2% – галузями вторинного сектора. Українська важлива й роль м. Києва як управлінського центру та міжнародного посередника для галузей АПК, машинобудівного комплексу, чорної металургії, хімічної промисловості, виробництва цементу. Нинішній бум сфери інформаційних

²⁵ Випереджаюче зростання фінансової діяльності порівняно з іншими послугами: у 4,5 раза зросла створена ВДВ у сфері фінансової діяльності, відповідно майже в 3 рази – у сфері операцій із нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям, у 2,1 раза – у сфері торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого вжитку, у 1,5 раза – в інших видах економічної діяльності.

послуг закріплює позиції міста як потенційного міжнародного ділового центру європейського масштабу. Столичне місто можна розглядати серед міжнародних центрів у складі світового функціонального підкаркасу міст, маючи на увазі насамперед його роль як фінансового посередника (який у системі світових зв'язків представляє економічний простір України), а також роль посередника в поширенні інновацій у сферах виробництва та споживання.

Агломераційний ефект сприяв випереджаючому розвитку міст із спеціальним статусом – м. Києва (агломераційний ефект істотно доповнюється перевагами столичного статусу) та м. Севастополя, потенційних міст-мільйонників (Донецька, Дніпропетровська, Запоріжжя, Одеси, Харкова, Кривого Рогу, Львова), і поширювався на їхню периферію та на регіон загалом. Саме високоурбанізовані українські регіони – Київська, Донецька, Запорізька, Дніпропетровська, Одеська, Харківська та Львівська області увійшли у десятку розвинених українських областей (дод. 5.5).

2. *Старопромислові регіони* (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька, Полтавська та Сумська області) зі значною концентрацією добувної промисловості, важкої індустрії, підприємств ВПК, що вимагає для їхньої ефективної роботи значного обсягу експорту та імпорту сировини, матеріалів, комплектуючих виробів і, особливо, науково-технічної продукції. Водночас

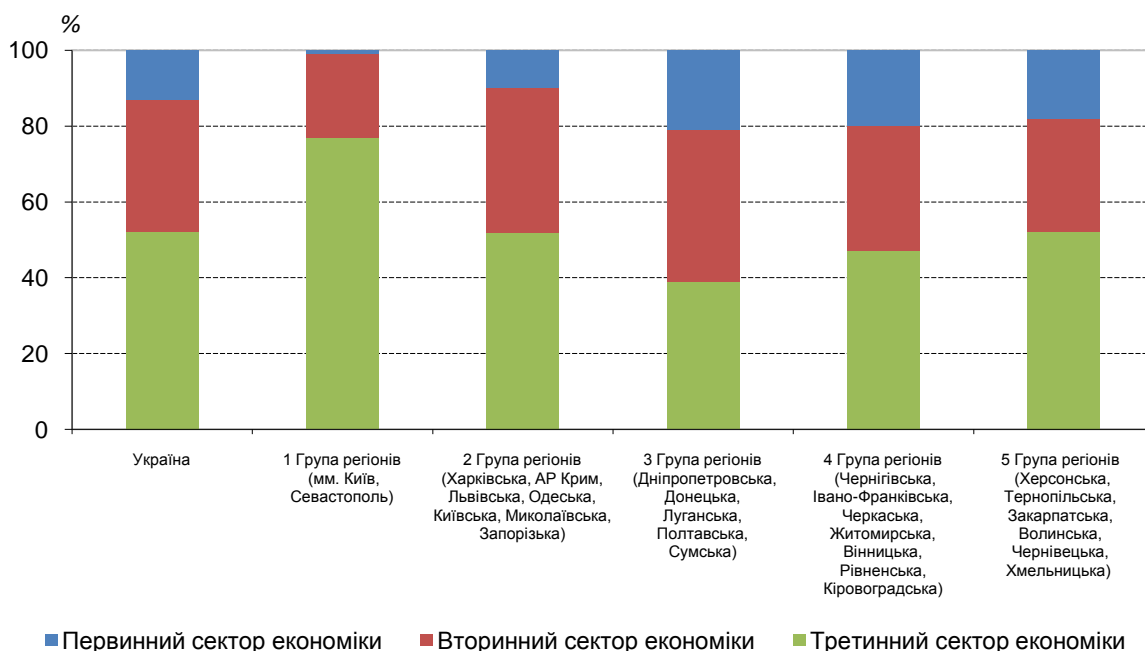
найнижчою по країні у їхній секторальній структурі є питома вага третинного сектора економіки. У середньому співвідношення між I, II і III секторами економіки відповідно 21 : 40 : 39 (див. рис. 5.3). За темпами зростання ВРП старопромислові регіони суттєво поступаються середньоукраїнському значенню (див. дод. 5.2).

3. *Промислово розвинені регіони* (Харківська, Одеська, Київська, Львівська, Миколаївська області, АР Крим разом із м. Севастополь). За секторальною структурою регіональних ВДВ (низька питома вага добувної промисловості і висока частка переробної промисловості й фінансової діяльності) ці регіони мають більш високу структурну конкурентоспроможність своїх економік, наприклад, порівняно із "старопромисловими". Вказані регіони володіють більш диверсифікованою структурою промисловості із низькою експортною залежністю, що дозволило їхнім промисловим комплексам пережити шок від структурних змін і пристосуватися до нових кризових реалій. У цих регіонах спостерігається тенденція неоіндустріального розвитку: зменшується питома вага первинного і вторинного секторів економіки та істотно зростає частка сфери послуг. У середньому співвідношення між I, II і III секторами економіки – відповідно 10 : 38 : 52 (див. рис. 5.3). Останні роки ці регіони демонстрували прискорене відновлювальне економічне зростання і кращі умови для перетворення на перші вітчизняні "неоіндустріальні" регіони.

Групування регіонів України за типом секторально-галузевої структури валової доданої вартості у 2009 р. (у розрізі агрегованих секторів економіки), %

5.3

РИСУНОК

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

4. *Промислово-аграрні регіони* (Черкаська, Івано-Франківська, Чернігівська, Вінницька, Рівненська, Житомирська та Кіровоградська області), у структурі економіки яких питома вага виробництва ВДВ у галузях сільськогосподарського виробництва і III сектора є вищою за середню по країні, а питома вага створеної ВДВ у промисловості коливається в межах 17,5–21,2%. У середньому співвідношення між I, II і III секторами економіки – відповідно 10 : 33 : 47 (див. рис. 5.3).

5. *Аграрно-промислові регіони* (Чернівецька, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська та Волинська області), де провідну роль відіграє сільськогосподарське виробництво і так звана бюджетна економіка. У середньому співвідношення між I, II і III секторами економіки – відповідно 18 : 30 : 52 (див. рис. 5.3).

Під впливом процесу глобалізації і вибудовування нового економічного середовища в Україні фактично відбувається переформатування регіонального розвитку: це спричинило створення в Україні нової ієрархії регіонів, вищі щаблі якої представлені: з одного боку, новими економічними регіонами, а це м. Київ і з певною натяжкою інші міста-мільйонники, які відтворюються за законами ринкової організації господарювання і в яких формується сервісна економіка; з іншого – новими "трансадміністративними" регіонами (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька і Луганська області), що включені в інтенсивні глобальні обміни. Але через базування в цих регіонах промислових вертикально-інтегрованих компаній, діяльність котрих зосереджена на глобальних товарних ринках із переважно сировинною спеціалізацією, призводить до того, що в гео економічній ієрархії українські "трансадміністративні" регіони є підлеглими. Крім того, на сьогодні Україна володіє обмеженою кількістю територій, котрі можуть вважатися "містками-перехідниками" у світове господарство: мм. Харків і Донецьк, які є "вікном у Росію", мм. Львів, Ужгород – "вікна в Європу", м. Одеса і комплекс чорноморських портів. Але Україні цього явно недостатньо для того, щоб, з одного боку, вивести на глобальний ринок інші українські регіони як значні вузли в системі товарних, фінансових, технологічних і культурних обмінів, а з іншого боку, закріпити за країною значне місце в цій системі. Крім того,

існуючі сьогодні в українських регіонах рівень міжрегіональної кооперації, якість суспільного управління та партнерства влади і бізнесу не відповідають вимогам, котрі висуває глобалізація.

У новій глобалізованій економіці виграє той регіон, котрий зосереджує на своїй території висококапіталізовані господарські активи та провідних суб'єктів господарювання, у чий руках перебувають важелі управління господарськими активами. У зв'язку з цим слід переорієнтувати цілі регіонального розвитку і відмовитися від старих установок, які подаються як економічне зростання. Такою новою метою регіонального розвитку має стати підвищення капіталізації українських регіонів – тобто зростання вартості господарських активів, розміщених на їх території, найцінніші з яких повинні концентруватися в нових економічних центрах управління – "центрах розвитку". Причому процес капіталізації регіонів по суті стає головною умовою на шляху до капіталізації країни.

Успішність розвитку України сьогодні безпосередньо залежить від успішності її регіонального розвитку. Щоб подолати "прірву", котра відділяє Україну від розвинених і заможних країн, державна політика регіонального розвитку має бути спрямована на формування такої просторової організації країни, яка б дозволяла підвищувати вартість господарських активів, що перебувають у розпорядженні територіальних співтовариств, насамперед людського капіталу і середовища життя людей (нерухомості, природних і культурно-сміслових ландшафтів). Створення нових економічних регіонів ("центрів розвитку") на території України можливе за рахунок адміністративного, транспортно-логістичного, торговельного і культурного виділення найбільш динамічних міст або мегаполісів із виконанням ними функцій національних "містків-перехідників" до глобального ринку і девелоперів щодо іншої території країни. Вони повинні відповідати за сукупну капіталізацію країни. Такими "опорними регіонами" могли б стати: м. Київ, м. Львів на заході, м. Одеса на півдні, м. Харків на північному заході, м. Донецьк на сході. Ці "міста-регіони" повинні утворити каркас нової просторової організації країни, який можна закріпити в їхньому особливому державно-правовому статусі всередині країни.

5.2

Старопромислові регіони України та їх особливості

Вагомий внесок старопромислових регіонів²⁶ в економіку України, визначаючи їхню провідну роль і місце у забезпеченні стратегічних інтересів держави, обумовлює й особливу увагу до проблем їхнього розвитку. За надмірної орієнтованості цих регіонів України на зовнішні ринки та підвищеної чутливості їхньої економіки до змін балансу попиту та пропозиції на світових ринках украї актуальним завданням є розробка пропозицій щодо сприяння реалізації їхнього економічного потенціалу, активізації виходу з кризи та забезпечення розвитку у післякризовий період з урахуванням впливу світових тенденцій.

Відновлення економіки старопромислових регіонів України в умовах їхньої орієнтації на зовнішні ринки збуту основної продукції значною мірою залежить від поліпшення стану світової економіки. Упродовж 2010 р. світова економіка перебувала на стадії повільного відновлення, було подолано негативні тенденції та почали формуватися тенденції щодо її переходу до фази зростання.

Зокрема, за даними Global Economic Prospects Світового банку (січень 2011 р.)²⁷, зростання світового ВВП у 2010 р. становило 3,9% після спаду на 2,2% у 2009 р. Зростання обсягів світової торгівлі у 2010 р. оцінювалося у 15,7% після падіння на 11,0 % у 2009 р. (рис. 5.4).

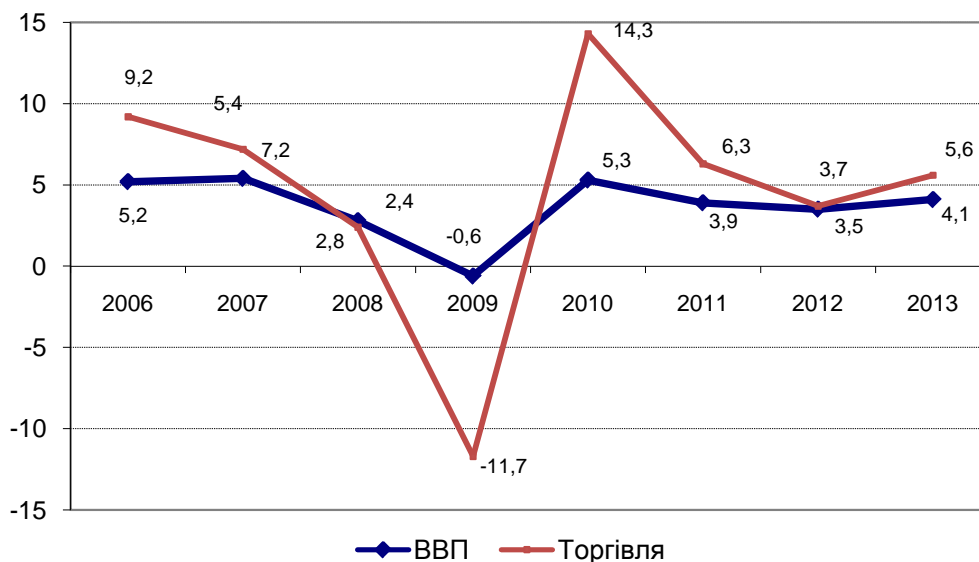
Проте відновлення світової економіки не набуло стійкого характеру. Це засвідчило зниження темпів економічного зростання світової економіки, починаючи з серпня 2010 р. Зокрема, за даними експертів МВФ, темп зростання світової економіки знизився з 5% у першій половині 2010 р. до 3% у другій²⁸. Загалом річний темп зростання становив 4%.

У 2012 р. депресивні тенденції у світовій економіці набули поширення. За прогнозом фахівців МВФ, світове зростання має втратити ще половину відсоткового пункту, знизившись до 3,5%. Втім, підсумки першого кварталу дещо поліпшили очікування експертів, що відбулося й на поліпшенні прогнозу 2013 р. до 4%²⁹.

Динаміка світових ВВП та торгівлі товарами у 2006–2011 рр. і прогноз на 2012–2013 рр.

5.4

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

²⁶ Офіційне визначення категорії "старопромисловий регіон" відсутнє. В цьому дослідженні під старопромисловим регіоном розуміють територію, на якій історично сконцентровано індустріальні галузі промисловості, що в межах сучасних економічних відносин мають відносно низький рівень технологічного розвитку, проте залишаються для цієї території базовими. До старопромислових регіонів України відносяться Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та Луганська області.

²⁷ Global Economic Prospects / The International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank. – Washington, 2011. – Jan. – Vol 2. – P.4.

²⁸ World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. – Washington, DC : International Monetary Fund, April 2011. – P. 1.

²⁹ World economic outlook: a survey by the staff of the International Monetary Fund. – April 2012. – P. XV.

Економічне зростання в більшості країн, що розвиваються, залишається залежним від стану світових ринків, цін на сировину, світового обсягу інвестиційних ресурсів. Відновлення світової економіки відбувається нерівномірно, переважно за рахунок відновлення економіки країн із перехідною економікою та країн, що розвиваються. За оцінками МВФ³⁰, приріст ВВП у розвинених країнах становив у 2010 р. 3,2%, у 2011 – 1,6, 2012 очікується на рівні 1,4, а в 2013 р. – 2%. Євросона, зі зрозумілих причин, має гірші перспективи – у 2012 р. тут очікується спад на 0,3%, у 2013 – 0,9% зростання.

Натомість приріст у країнах, що розвиваються, які навіть у кризовий період демонстрували позитивну динаміку, сягнув у 2011 р. 6,2%, а у 2012 р. має знизитися до 5,7% з наступним очікуваним підвищенням у 2013 р. до 6,0%. Звертає на себе увагу прискорене зростання країн Східноазійського та Тихоокеанського регіону (7,8 у 2011 та 7,3% у 2012 р.) і натомість повільна динаміка країн, що розвиваються, Центральної та Східної Європи (у 2012 р. очікується зниження темпів зростання до 1,9% після 5,3% у 2011 р.) (дод. 5.6, рис. 5.5).

Послаблення динаміки економічного зростання та відновлення світової економіки суттєво впливає на розвиток старопромислових

регіонів України та позначається на тенденціях їхнього післякризового відновлення за рахунок тенденцій на світових ринках основної продукції їхньої промисловості.

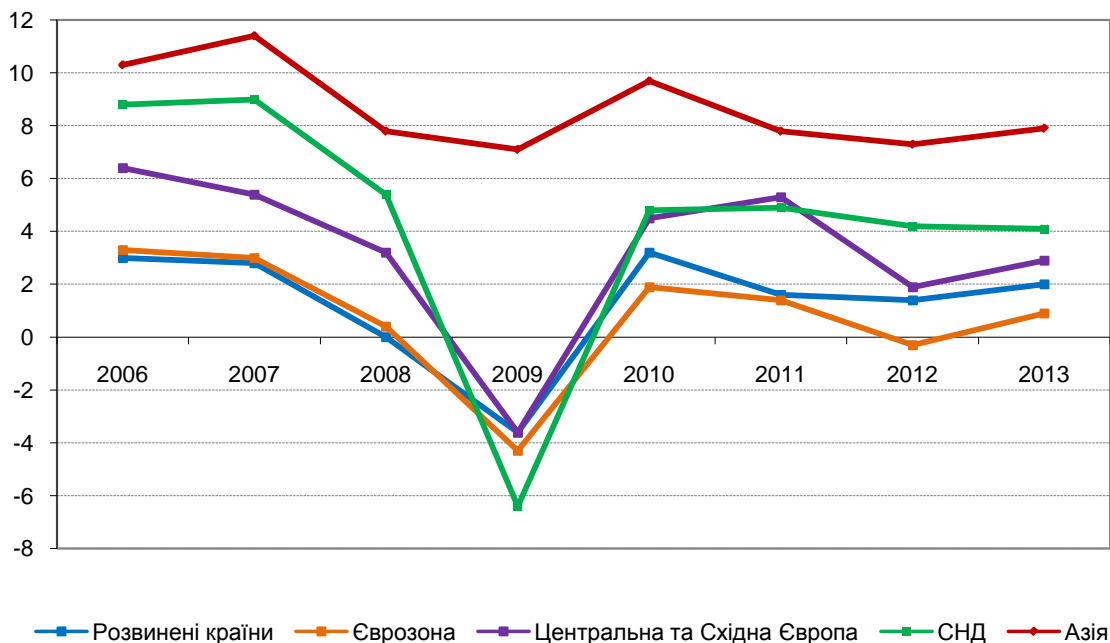
Одночасно тенденції відновлення світової економіки характеризуються певними дисбаланси, які мають опосередкований вплив на розвиток старопромислових регіонів України. Серед глобальних дисбалансів доцільно визначити такі:

- на відтворення світової економіки суттєвіший вплив мають країни, що розвиваються. Їхній внесок у зростання світового ВВП є вагомим, ніж внесок інших країн, значна їхня частка взагалі не мала від'ємних показників зростання в період світової кризи (див. дод. 5.6);
- економічне зростання в країнах, що розвиваються, базується більшою мірою на зростанні експорту;
- економічне зростання в країнах, що розвиваються, відбувається при високому обсязі заощаджень і недостатності інвестиційних ресурсів для підтримання економічного зростання, модернізації виробництва та зростання продуктивності праці в перспективі тощо. Частка заощаджень перевищує частку інвестицій у ВВП в цих країнах на 1,7% (33,0 та 31,3% відповідно)³¹.

Динаміка ВВП у 2006–2013 рр. та прогноз на 2012–2013 рр. за окремими групами країн світу

5.5

РИСУНОК

Джерело: за даними МВФ [Електронний ресурс]. – Доступний з : <www.imf.org>.

³⁰ World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. – April 2012. – P. 2.

³¹ World economic outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. – April 2011. – P. 1.

2010 р. характеризувався відновленням світового попиту на металопродукцію, що пов'язано з динамічним розвитком Китаю як провідного споживача такої продукції у світі, початком відновлення економіки ЄС, високими темпами приросту економік країн, що розвиваються, зростанням попиту будівельного сектора РФ. Це забезпечило зростання світового виробництва сталі на 15% по відношенню до 2009 р. Виробництво сталі перевищило докризовий рівень 2008 р. на 6,3%, досягнувши нового максимуму.

Проте відновлення металургійної промисловості відбувалося різними темпами. Так, виробництво сталі у 2010 р. відносно 2009 р. збільшилось у Північній Америці – майже на 36% (до 111,8 млн т), Європі – майже на 19% (до 43,8 млн т), Південній Америці – майже на 16% (до 43,8 млн т), Африці – більше ніж на 15% (до 17,5 млн т), в країнах СНД – більш ніж на 11% (до 108,5 млн т) і Близькому Сході – на 11% (до 19,6 млн т).

Поширення депресивних тенденцій у світовій економіці відбилося й на динаміці ринку металургійної продукції, а акценти щодо зростання реальних обсягів виробництва металопродукції зміщуються в країни Південноамериканського регіону та Близького Сходу. Приріст виробництва сталі у 2011 р. становив порівняно з попереднім роком лише 6,8%. При цьому в країнах ЄС зростання становило 2,8%, Північній Америці – 6,8%, Південній Америці – 10,2%, Азії – 7,9%, на Близькому Сході – на 6,9%, в країнах Африки виробництво сталі скоротилося на 13,8%³². Прогнози World Steel Association на 2012 р. – ще скромніші: фахівці організації очікували приріст світового випуску сталі на 5,4%³³. Станом на квітень 2012 р. зростання виробництва сталі у річному вимірі (квітень до квітня 2011 р.) становило лише 1,2%³⁴.

Попри триваюче зростання обсягів виробництва, переважна більшість країн-виробників продукції ринку чорних металів, за винятком Китаю та Індії, не досягли докризового рівня обсягів виробництва. Лідерами у виробництві сталі залишаються Китай, Індія та Південна Корея, а Бразилія та Туреччина протягом 2011 р. швидко нарощували власні виробничі потужності, що визначає їх як світових лідерів за темпами зростання у металургійній галузі. Металургійна галузь практично всіх розвинених країн характеризується наявністю надмірних запасів виробництва практично на 20%, а попит світового ринку металопродукції у 2011 р. стабілізувався на

*екрай низькому рівні*³⁵. *Визначені тенденції на світовому ринку металопродукції обумовили втрату Україною позицій в рейтингу World Steel Association – якщо раніше Україна посідала 8 місце, то в липні 2011 р. опинилася на 10-му, пропустивши вперед Бразилію і Туреччину*³⁶.

За прогнозними розрахунками, в 2012 р. очікується досить помірне зростання обсягів споживання продукції металургійної галузі. За даними World Steel Association, у 2012 р. воно має зрости на 3,6%, в тому числі в Китаї – на 4%, Індії – на 6,9%, США – 5,7%, Бразилії – 5%, країнах СНД – на 4,1%. Натомість через депресивні тенденції у європейській економіці споживання сталі тут має знизитися на 1,2%, в Японії – на 0,6%. Щодо 2013 р. Асоціація прогнозує 4,6% приросту споживання сталі у світі³⁷.

Ситуація на світових ринках сталі супроводжується несприятливими для виробників тенденціями у ціновій сфері. Якщо у першій половині 2011 р. середні ціни збільшились на 100 дол. США за тону – приблизно до 910 дол. США, у червні розпочався понижувальний тренд, який понизив ціну до 778 дол. США у грудні. У першому кварталі 2012 р. почалась чергова підвищувальна хвиля, яка, втім, лише відновила ціновий рівень травня попереднього року. За прогнозами експертів, на кінець 2012 р. ймовірно очікувати ціну на рівні початку 2011 р. Це не лише не сприяє активізації металургійного виробництва, але й призводить до витіснення з ринку менш ефективних компаній.

Сприятлива світова кон'юнктура обумовила зростання обсягів виробництва підприємств металургійної галузі України, які у 2010 р. зросли в натуральному вимірі до 33,6 млн т. При цьому виплавка чавуну в натуральному вимірі зросла на 6,5%, готового металевого прокату – на 9,0%. За даними Держстату, приріст виробництва у галузі в 2010 р. становив 12,2%, що, однак через значну глибину спаду у попередні роки поки що не забезпечило виходу на докризовий рівень. Проте малий портфель замовлень та скорочення ринків збуту не дозволили виправдати оптимістичних прогнозів експертів на 2011 р. У 2011 р. становище в галузі виявилось нестабільним. Темп приросту у вартісному вимірі знизився до 8,9%. У натуральному вимірі виробництво чавуну збільшилося на 5,5%, прокату – 11,4%. Протягом 5 місяців 2012 р. галузь демонструє спад виробництва, який становив 1,6% порівняно з січнем-травнем 2011 р. Обсяги виробництва чавуну, сталі та феросплавів зменшились на 2,6%.

³² Мировой выпуск стали в 2011 году вырос. [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://minfin.com.ua/2012/01/23/530507>>.

³³ Динамика производства стали в 2012 году составит 3,5% – Прогноз. [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://ubr.ua/market/industrial/ dinamika-proizvodstva-stali-v-2012-godu-sostavit-35---prognoz-119804>>.

³⁴ Мировой рынок стали не восстановится в 2012 году [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://minprom.ua/news/96726.html>>.

³⁵ Большая распродажа [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://ukrindprom.ua/analytic>>.

³⁶ Україна замикає десятку лідерів світових виробників сталі [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://novynar.com.ua/business/228394>>; Україна втрачає позиції у рейтингу світових виробників сталі [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2012/05/26/280099>>.

³⁷ Мировое потребление стали повысится на 4,5% [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://minprom.ua/news/94231.html>>.

Установлено основні тенденції та дисбаланси на світовому ринку металургійної продукції, що формують ризики ефективного розвитку старопромислових регіонів України. Виявлено, що очікувана кон'юнктура світового ринку чорної металургії формуватиметься за рахунок переважання тенденцій і певних дисбалансів, котрі сформувалися на світовому ринку чорної металургії у період післякризового відновлення: уповільнення зростання попиту на продукцію металургійної галузі при одночасному нарощуванні обсягів виробництва продукції галузі; наявність надлишкової пропозиції при синхронному відкритті нових виробничих потужностей галузі (у Південній Кореї, Бразилії та Туреччині); випереджаюче зростання цін на базову сировину на світовому ринку металургійної продукції порівняно із зростанням вартості готової металевої продукції; наявність і подальше поглиблення дисбалансу попиту на металопродукцію між країнами; переважання негативних очікувань учасників ринку чорної металургії при непевній динаміці на ринку.

При оцінюванні тенденцій та характеру розвитку старопромислових регіонів України у післякризовий період встановлено, що відновлення економіки старопромислових регіонів України відбуватиметься під позитивним впливом зростання попиту на світових ринках на продукцію базових галузей цих регіонів. Саме це матиме вплив протягом 2010 р. і на зростання економіки України загалом. Позитивні зрушення у світовій економіці, що відбувалися упродовж 2009–2010 рр., значно покращили позиції всіх старопромислових регіонів у загальному рейтингу регіонів України. За результатами комплексної оцінки соціально-економічного розвитку регіонів України 2010 р. для старопромислових регіонів характеризується поліпшенням соціально-економічного становища практично за всіма напрямками, за котрими здійснювалося оцінювання, а це інвестиційна та зовнішньоекономічна діяльність, державні фінанси та фінансові результати діяльності підприємств, соціальний сектор, споживчий ринок. Винятком є лише сфера реального сектора, де разом зі значним покращенням ситуації в Дніпропетровській і Запорізькій областях відбулося значне погіршення стану в Донецькій і Луганській областях, котрі зайняли позиції аутсайдерів.³⁸

Загалом у 2010 р. економіка старопромислових регіонів характеризувалася повільними темпами післякризового відновлення. Хоча вихід старопромислових регіонів із кризи відбувався більш швидкими темпами, ніж інших регіонів країни, старопромислові регіони не є загальноукраїнськими лідерами цього процесу, а сам процес має нестабільний і диференційований характер. Зростаючі

потреби світового ринку сприяли збільшенню обсягів промислового виробництва та нарощуванню обсягів експорту товарів у старопромислових регіонах у 2010 р. Але обсяги промислового виробництва у старопромислових регіонах в цей період зростали досить повільними темпами та не забезпечували швидке поновлення ефективності економічних процесів до докризового рівня.

Ці тенденції збереглися й у 2011 р.³⁹ Приріст промислового виробництва у 2011 р. мав місце у всіх старопромислових регіонах України, але найбільше – в Луганській (15,5%) та Донецькій (13,1%) областях. Обсяг зростання промислового виробництва в цих областях практично у 2 рази вищий, ніж в середньому по Україні (7,3%). Одночасно приріст промислового виробництва у Запорізькій (6,4%) та Дніпропетровській (4,9%) областях залишається незадовільним.

Ситуація погіршилася протягом січня–березня 2012 р. – обсяги зростання промислового виробництва у старопромислових регіонах України утримуються на рівні, нижче середньоукраїнського, а у Запорізькій (-5,3%) та Луганській (-5,6%) областях спостерігається навіть зниження. Виняток становить лише Дніпропетровська область⁴⁰.

Втрачена докризова зацікавленість інвесторів вкладати в економіку старопромислових регіонів не сприяє оновленню основних фондів підприємств старопромислових галузей. Протягом 2010–2011 рр. процеси відновлення основного капіталу базових галузей старопромислових регіонів залишаються незадовільними.

Стан і тенденції виходу економіки старопромислових регіонів із кризи підкреслюють втрату головної ролі чинників індустріального розвитку цих регіонів, обумовлюючи гостру необхідність удосконалення економічної структури економіки старопромислових регіонів. У цих умовах об'єктивною вимогою забезпечення розвитку старопромислових регіонів у перспективі є удосконалення структури їхньої економіки на засадах диверсифікації економіки. Проте ситуація не змінюється на краще – у 2011 р. в структурі реалізації старопромислових регіонів майже половина загального обсягу припадала на традиційну продукцію старопромислових регіонів – металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів.

Існуюча ситуація характеризується значною кількістю ризиків і загроз, які не лише ускладнюють вихід старопромислових регіонів з кризи та знижують їхню спроможність до швидкого післякризового відновлення, але й заважають їхньому ефективному розвитку в перспективі.

³⁸ Комплексна оцінка соціально-економічного розвитку регіонів України за 2009 рік (відповідно до постанови Кабінету Міністрів від 30 липня 2008 р. № 683) [Електронний ресурс] / офіц. сайт Кабінету Міністрів України. – Доступний з : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=

³⁹ Економічний розвиток регіонів (січень–грудень 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244930738>.

⁴⁰ Економічний розвиток регіонів (січень–березень 2012 р.) [Електронний ресурс]. – Доступний з : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245155566&cat_id=244828929>.

Серед них пропонується визначити такі:

- зниження ролі старопромислових регіонів України на світовому ринку чорної металургії;
- надлишок виробничих потужностей старопромислових галузей;
- погіршення ситуації на ринку чорної металургії щодо перевиробництва посилюється введенням нових виробничих потужностей у країнах, що розвиваються;
- уповільнення зростання попиту на основну експортну продукцію старопромислових регіонів України;
- відновлення обсягів виробництва металургійного сектора відбувається з урахуванням складських запасів, надлишкового обсягу яких було сформовано на початку рецесії;
- скорочення або постійні коливання зовнішнього попиту та формування несприятливої кон'юнктури цін на основну експортну продукцію старопромислових регіонів;
- поглиблення тенденцій переважання пропозиції над попитом на ринку чорної металургії в період післякризового відновлення;
- заострення конкуренції на світових ринках сировини;
- поглиблення дисбалансів на світових товарних і фінансових ринках;
- уповільнення інвестиційних процесів;
- повільне відновлення кредитування економіки;
- недостатній обсяг прямих іноземних інвестицій, втрата зацікавленості закордонних інвесторів у розвитку базових галузей економіки старопромислових регіонів;
- незадовільні темпи впровадження інновацій на підприємствах, переважання технологічних інновацій та їхнє відставання від світового рівня;
- недосконалість інноваційно-інвестиційна політика держави;
- недосконалість політики регулювання питань інтелектуальної власності;
- недоліки правового регулювання у сфері науко-хау, комерційної таємниці тощо;
- незадовільний рівень і подальше зниження рівня конкурентоспроможності економіки старопромислових регіонів;
- технологічна відсталість базових галузей економіки старопромислових регіонів;
- високий рівень зношеності основних фондів;
- низькі темпи технічного та технологічного оновлення;
- невідповідність технічного та технологічного рівня підприємств старопромислових галузей світовому при значній орієнтації старопромислових регіонів на зовнішній ринок;
- зростання матеріаломісткості та енергомісткості продукції;
- низька наукомісткість продукції, що виробляється в старопромислових регіонах;

- низький науково-технологічний потенціал базових галузей старопромислових регіонів;
- дефіцит коштів на придбання новітніх технологій;
- застаріле обладнання, котре не дає можливості впроваджувати інновації та вводити нові види інноваційної продукції.

Зазначене вище засвідчує нагальність реалізації цілеспрямованих заходів державної економічної політики, спрямованих на послаблення залежності економік старопромислових регіонів України від зовнішньоекономічних чинників.

Переважно заходи такої політики можуть селективно застосовуватися на регіональному рівні, проте цілеспрямовано вирішувати поставлені завдання, які націлені на вирішення найголовніших проблем, що стоять перед старопромисловими регіонами України. З нашої точки зору, така політика має реалізуватися на таких напрямках.

Заходи щодо модернізації структури експорту, орієнтовані на її географічну та товарну диверсифікацію, збільшення частки товарів із високим рівнем доданої вартості, оптимізація витрат експортерів традиційної продукції та підвищення її технологічного рівня. Такі заходи, навіть не знижуючи частки експорту в загальному обсязі виробництва старопромислових регіонів, спроможні знизити чутливість цього експорту до коливань кон'юнктури завдяки диверсифікації ризиків і посиленню спроможності вітчизняних виробників протистояти посиленню конкурентного тиску, компенсувати втрати на традиційних експортних ринках.

Заходи щодо експортозаміщення – зменшення частки промислової продукції, що спрямовується на експорт, за рахунок переорієнтації експортоорієнтованих виробництв на внутрішній ринок України. Внаслідок цього має бути забезпечено зниження впливу коливань міжнародної економічної кон'юнктури на динаміку промислового виробництва, компенсовано втрату частини зовнішніх ринків через недостатню конкурентоспроможність українських виробників чи й загальне зменшення місткості ринків.

Потенціал експортозаміщення для старопромислових регіонів України є вельми високим. Унаслідок подолання інвестиційної кризи та відновлення динамічних процесів внутрішнього та іноземного інвестування у хронічно недоінвестованій економіці України місткість внутрішнього ринку металургійної продукції та інвестиційного машинобудування суттєво зростатиме.

Значні зустрічні експортно-імпортні потоки товарів, що належать до одних товарних груп, свідчать про можливість значного збільшення обсягів реалізації цих товарів на внутрішньому ринку за відносно незначних змін чи доповнень відповідних технологічних процесів. Окрім металургійної та машинобудівної продукції, до таких товарів належать харчові продукти, товари легкої промисловості, продукти нафтопереробки тощо.

Заходи щодо імпортозаміщення та регулювання імпорту є не менш важливими складовими політики зниження залежності економік старопромислових регіонів від зовнішньоекономічних чинників.

Зменшення частки імпортованої продукції у задоволенні внутрішніх потреб регіонів дає змогу насамперед зменшити вплив з країни створюваної доданої вартості, а отже – зміцнити внутрішній споживчий та інвестиційний попит. Паралельно

відбуватиметься послаблення ризиків імпорту інфляції, що посилює конкурентоспроможність економіки регіону як щодо внутрішніх, так і зовнішніх конкурентів.

Реалізація зазначених кроків дасть змогу суттєво знизити залежність економік старопромислових регіонів України від впливу зовнішньоекономічних чинників, посилити стабільність їхнього розвитку, адаптивність до конкурентних викликів посткризового світу, що постійно виникають.

5.3

Сучасні системи індикаторів добробуту і прогресу: фактори диспропорційності та виклики для політики зростання в Україні

Розгортання економічної, енерго-екологічної, продовольчої та фінансової криз у 2008–2011 рр., яке мало каскадний характер і супроводжується рецесією багатьох економік в усіх регіонах світу, вимагає на думку багатьох економістів серйозної корекції моделі зростання і підходів до регулювання глобальної та національних економік.

Основні причини турбулентності світової економіки, включаючи прискорене зростання населення планети, обмеженість первинних природних ресурсів, зокрема енергетичних, домінування моделі безперервного економічного зростання за будь-яку ціну, якої все ще дотримуються уряди багатьох країн світу, продукують непередбачені нелінійні ефекти та асиметрію розвитку країн⁴¹. У короткостроковому періоді в умовах скорочення доходів і затуговання поясів програють всі країни, але в цей час відбувається і перерозподіл сил на світових ринках. За оцінками, Китай, Індія та низка азіатських країн вийдуть з депресії переможцями, і не в останню чергу за рахунок розумного управління своїми активами, нарощення людського капіталу, впровадження більш ефективних моделей і технологій виробництва та споживання ресурсів.

Україна, обтяжена зовнішніми боргами, в умовах різкого падіння експорту буде вимушена істотно змінити підходи до своєї моделі розвитку. Турбота про самодостатність, ефективність використання невідновлюваних первинних ресурсів, якість робочої сили та робочі місця, технологічні інновації мають стати пріоритетами розвитку замість традиційної гонитви за високими темпами зростання ВВП, промислового виробництва та сировинного експорту.

Сьогодні в нашій країні, як і в інших країнах регіону Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії (СЕКЦА), короткострокові економічні вигоди все ще сприймаються як пріоритетні порівняно з довгостроковими перевагами, пов'язаними зі

збереженням і примноженням людського та природного капіталу, підвищенням продуктивності праці та ресурсної ефективності. Свідченням цього є відсутність деталізованого довгострокового планування розвитку на основі сучасної системи індикаторів добробуту та прогресу, яка активно розвивається міжнародною спільнотою та широко використовується країнами з розвинутою економікою для встановлення перспективних цілей розвитку та оцінки ефективності управління економікою. Як правило, згадані країни мають і високі рейтинги за рівнем розвитку людського потенціалу.

Що стосується країн СЕКЦА, то у Звіті про людський розвиток 2011 р. підкреслюється, що "...у значній частині регіону посилюється розрив у доходах в межах країн, а екологічні проблеми, такі як забруднення повітря, можуть підірвати досягнутий з таким трудом прогрес в області людського розвитку"⁴². Незважаючи на підвищення рівнів енергоефективності в останнє десятиліття багато країн є залежними від викопних видів палива, на які припадає 88% пропозиції первинних джерел енергії, при цьому середній показник використання відновлюваних джерел по регіону є найнижчим у світі, а внутрішні субсидії на викопні види палива у країнах-експортерах енергоносіїв є значними. Зокрема в Узбекистані їх обсяг більш як у 10 разів перевищує видатки на охорону здоров'я (32 та 2,5% відповідно).

За зазначається також, що Вірменія, Румунія та Болгарія лідирують у світі за рівнем смертності, викликаній забрудненням атмосферного повітря. А смертність від споживання неякісної питної води в Таджикистані є найвищою в регіоні (751 випадок на 1 млн осіб на рік), що ставить цю країну в ряд поміж Південною Азією (443 випадки) та Африкою на південь від Сахари (1286).

⁴¹ Alex Evans, Bruce Jones, David Steven. Confronting the Long Crisis of Globalization. Brookings [Електронний ресурс] /CIC, 2010. – С.3. – Доступний з: < http://www.cic.nyu.edu/scarcity/docs/evans_globalization.pdf>.

⁴² Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: Лучшее будущее для всех. ПРООН [Електронний ресурс], 2011. – Пресс-релиз. Копенгаген, 2 ноября 2011 г. – С. 1–4. – Доступний з: <www.undp.org>.

Регіональна доповідь про людський розвиток "От трансформации – к обществу для всех", опублікована Програмою ООН у 2011 р., піднімає ще одну важливу проблему добробуту – проблему соціального відторгнення. Зазначається, що "безробітне" економічне зростання (яке не супроводжується створенням нових робочих місць), характерне для нашого регіону в останні роки, витиснуло частину людей у "розчарованих працівників", які вимушені влаштовуватися на роботу в тіньовий сектор без можливості отримання пенсій, медичного страхування та нормальної освіти⁴³.

За результатами обстеження сімей, здійсненого Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), в Україні схильність сімей до ризику бідності становить 22%, частка домашніх господарств, що не мають доступу до водопровідної води та каналізації – 33%, не забезпечені медичною допомогою системи охорони здоров'я – 55%, не мають доступу до фінансових послуг банків – 61%⁴⁴. Ці процеси можуть призвести до сталої маргіналізації певних груп суспільства.

За оцінками Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) "протягом наступного десятиліття наш ще більш багатолюдний та взаємозалежний світ буде стикатися з новими загрозами, до подолання яких він не готовий, нинішня криза може поглибитися ще більше. Створюється сприятливе підґрунтя для нестабільності та нестаєності, особливо у недостатньо сильних державах. Тому вирішення проблем нестачі ресурсів або обмеженості можливостей сталої споживання таких стратегічно важливих ресурсів як енергія, земля, вода, продовольство та простір для викидів буде мати все більш важливе значення з точки зору глобальної стабільності та безпеки"⁴⁵.

Здійснені окремими міжнародними організаціями прогнози розвитку світової економіки до 2050 р. дозволяють зробити такі висновки.

Вже через 40 років населення планети зросте приблизно на 30% до 9 млрд чол. у 2050 р., причому 98% населення землі буде жити в країнах, що розвиваються, та нових незалежних державах⁴⁶. Інтенсивність споживання ресурсів енергії, води та продовольства в цих країнах зростатиме високими темпами, випереджаючи розвинені країни, у той час як продуктивність використання первинних ресурсів на всіх етапах їх життєвого циклу підвищуватиметься набагато повільніше, що створюватиме геополітичні та економічні ризики для розвитку різних країн в умовах зростаючої обмеженості ресурсів.

Розрахунки Всесвітньої бізнес-ради зі стало-го розвитку показують, що у 2050 р. традиційний шлях розвитку світової економіки за "звичайною бізнес-стратегією" вимагатиме споживання природних ресурсів для забезпечення зростаючого населення землі в обсязі, еквівалентному 2,3 сьогодиншнього обсягу ресурсів планети⁴⁷. А сьогодні споживання людиною ресурсів Землі вже перевищує можливості планети в регенерації приблизно на 30%⁴⁸.

При цьому згідно з оцінками Екологічної програми ООН (ЮНЕП) за "звичайною бізнес-стратегією":

- глобальний попит на енергію має зрости на 45% до 2030 року⁴⁹;

- емісія парникових газів, відповідно до попиту на енергію, зросте на 45%, обумовлюючи зростання середньої температури до 6 градусів Цельсія;

- глобальний обсяг ВВП може зменшитися на 5–10%, при цьому найбідніші країни потерпають від збитків, які перевищать 10%;

- деградація екосистемних послуг буде продовжуватися і нестача води стане більш розповсюдженим явищем, це посилить міграцію населення (на сьогодні становить 210 млн осіб – близько 3% населення Землі);

- кількість людей, що житимуть на суму менш як 2 дол. США на день, збільшиться до 2015 р. понад 3 млрд.

Нові виклики гостро поставили перед міжнародною спільнотою питання: як вимірювати успіх та прогрес, як відокремити залежність економічного зростання від споживання ресурсів та деградації екосистем та задіяти нові джерела зростання, пов'язані з використанням ресурсно-ефективних та більш чистих технологій, які забезпечать вищу продуктивність без загроз для погіршення якості природного середовища.

Історично розвиток системи вимірювань добробуту і прогресу відбувався поступово у напрямі розширення – від вузького кола економічних індикаторів на чолі з ВВП та національним доходом в рамках системи національних рахунків, запропонованої Саймоном Кузнецем Конгресу США у 30-х роках минулого століття, – до поєднання соціальних та економічних індикаторів в Індексі людського розвитку, індексах якості життя, щастя та інших, розвинених в останню чверть XXI ст., – і до більш глобальної системи початку XXI ст., яка враховує економічні, екологічні та соціальні сторони людського буття у їх єдності⁵⁰.

⁴³ Региональный доклад о человеческом развитии "От трансформации – к обществу для всех". ПРООН. – Братислава, 2011. – С.3.
⁴⁴ Там само. – С. 116-117.

⁴⁵ Форум по вопросам промышленного развития [Електронний ресурс] // ЮНІДО, Генеральная конференция, 14 сессия. GS.14/10. – С.2. – Доступно з : <www.unido.org>.

⁴⁶ Видение – 2050. Новая повестка дня для бизнеса. 2010. – Перевод на русск. – С. 5. – Доступный з : <www.wbcsd.org/web/vision2050.htm>.

⁴⁷ Там само. – С. 24

⁴⁸ Новые отрасли науки и развитие в условиях изменений в окружающей среде [Електронний ресурс] // Ежегодник ЮНЕП. 2009. – С.43 – Доступный з : <www.unep.org/geo/yearbook>.

⁴⁹ UNEP Decoupling Report 2011 [Електронний ресурс] – Доступный з : <www.unep.org>.

⁵⁰ The Chronological Evolution of Related Measures of Progress. – Доступно з : <www.oecd.org/goingforgrowth>.

У зв'язку з новими викликами на міжнародному рівні продовжується пошук альтернативних підходів до формування ВВП як міри оцінки прогресу.

Економісти обґрунтовано критикують показник ВВП за його неспроможність відображати формування реальних результатів економічної діяльності та благополуччя людей. ВВП відображає неповну картину тієї системи, в якій здійснюється людська діяльність, оскільки вимірює тільки монетарні трансакції, пов'язані з виробництвом і використанням товарів та послуг. Він не бере до уваги знецінення інфраструктури в економіці, її природних ресурсів та екосистемних послуг, не забезпечує вимірювання добробуту і здоров'я населення країни та ступеню його розподілу в суспільстві, не обов'язково відображає зміни у обсягах капіталу, багатства, які є ключовими детермінантами поточного і майбутнього зростання, так само як і добробуту. Якщо виробництво базується на ліквідації активів, то воно може зростати, у той час як багатство зменшується⁵¹. Це може підірвати потенціал зростання.

Тому в ідеалі стратегії зростання повинні брати до уваги всі види капіталу: природного (екосистеми), людського (освіта та навички), фізичного (машини та обладнання) та інтелектуальні активи, які є такими ж критичними для прогресу, як ідеї та інновації. За такого підходу змінюється погляд на економічне зростання – тепер ідеться про економічний розвиток, який може забезпечити сталість та рівність можливостей.

У цьому контексті пропонується або заміна ВВП на більш адекватний загальний вимірювач добробуту на базі доповнення розрахунків ВВП додатковими оцінками використання природного та людського капіталу, або розроблення нових спеціалізованих індикаторів, призначених доповнювати узагальнені індикатори в частині використання тих видів капіталу, що не охоплюються чинною системою статистики та обстежень.

Перший шлях удосконалення системи вимірювань, еволюційний, передбачає доповнення існуючих підходів та бази даних для вимірювання ВВП в системі національних рахунків СНР, якою користується більшість країн-членів ООН. Пропонується розроблення зведеного показника на кшталт дійсного індикатора прогресу або індексу сталого економічного добробуту, або зеленого ВВП, який включає до рахунку національного доходу оцінку деградації довкілля та зменшення природних ресурсів, або показника дійсних заощаджень, розробленого Світовим банком⁵².

Другий шлях – використання альтернативних індексів, які вимірюють не економічну активність, а екологічну та соціальну активність, добробут та зміни у природному, соціальному або людському

капіталі. Серед них: екологічний відбиток (ecological footprint), що оцінюється Фондом дикої природи, показник суб'єктивного добробуту (subjective well-being), Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ)⁵³. ЦРТ прийняті 189 країнами-членами ООН на сесії Генеральної Асамблеї ООН у 2000 р. у складі 8 цілей та 60 індикаторів для вимірювання прогресу в подоланні нерівності розвитку людства на 2010–2015 рр. (перелік уточнено станом на 15 січня 2008 р.)⁵⁴.

Індекс розвитку людського потенціалу було запроваджено у 1990 році на пропозицію Махбуба-Уль-Хака та Амартії Сена з метою створення противаги обмеженому ринковому показнику ВВП. З 2010 року його базу розширено за рахунок показників екологічної якості життя та багатовимірної бідності⁵⁵.

Світовим банком запроваджено новий підхід до вимірювання загального багатства та його структури, за якого природний капітал разом з виробленим та нематеріальним капіталом становить один з трьох компонентів багатства. Розроблено показник скоригованих чистих заощаджень (adjusted savings), який найбільш адекватно відображає соціальні та екологічні аспекти розвитку⁵⁶.

Прийняті на сьогодні підходи до вимірювання багатства не враховують вичерпання та деградацію природних ресурсів а, з другого боку, – інвестиції у людей. Перехід на обчислення дійсних заощаджень (інвестицій) виправляє цей недолік шляхом коригування темпів заощаджень, розрахованих традиційними методами: у бік зменшення – шляхом дооцінки вичерпання природних ресурсів та втрат від забруднення природного середовища (втрати природного капіталу), та у бік збільшення – шляхом врахування зростання людського капіталу (інвестиції в освіту та базове медичне обслуговування).

З цих позицій вичерпання не відновлюваних природних ресурсів, передусім енергетичних, та надмірне використання відновлюваних природних ресурсів становлять від'їм з національного багатства. Вкладення в освіту, навпаки, виступає як приріст людського капіталу, а поточні витрати на освіту прирівнюються до цієї⁵⁷. Країна, яка реінвестує дохід від видобутку та продажу не відновлюваних природних ресурсів у розвиток людського капіталу, збільшує нагромадження. Таким чином, завдання політики полягає не в управлінні всім обсягом активів, а в необхідності визначення обсягів і структури інвестування у різні види капіталу.

⁵³ Там само. – С. 15-22.

⁵⁴ Цілі розвитку тисячоліття: Україна – 2010 / Мінекономіки України; ПРООН. – Київ, 2010. – С.99.

⁵⁵ Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: Лучшее будущее для всех [Електронний ресурс] / ПРООН, 2011. – Табл. 3, 6-8. – Доступно з: <www.undp.org>.

⁵⁶ Where is the Wealth of Nations? Measuring Capital for the 21st Century [Електронний ресурс] // World Bank, Washington DC, 2006. – Access mode : <www.worldbank.org>.

⁵⁷ Доклад о развитии человеческого потенциала в Российской Федерации 2009 [Електронний ресурс] / ПРООН Россия. – М., 2010. – С. 162. – Доступний з : <www.undp.ru>.

⁵¹ Towards Green Growth [Electronic resource] // OECD, 2011. – OECD Publishing. – С. 20. – Access mode : <http://dx.doi.org/10.1787/9782264111318-en>.

⁵² Costanza R. та ін. Beyond GDP: The Need for New Measures of Progress. [Electronic resource] // The Pardee Papers. № 4. – January 2009. – Access mode : <www.bu.edu/pardee>. – С. 10–14.

Згідно розрахунків Світового банку люди в країнах регіону СЕКЦА менш багаті, ніж населення світу (в абсолютному вимірі) з урахуванням їх володіння природним капіталом, незважаючи на те, що частка природного капіталу в загальній структурі багатства в цих країнах є більшою, ніж в країнах – членах ОЕСР (табл. 5.1). Вона коливається від 11% у Вірменії до 24% в Україні та 76% в Азербайджані проти 2% в розвинених країнах. В країнах ОЕСР набагато більшою є частка інтелектуального людського капіталу та накопиченого основного капіталу, який має значно вищу ціну ніж природний капітал.

В усьому світі земельні ресурси, включаючи орні землі, пасовища та охоронні території, становлять найбільшу частку природного капіталу – 52% загального обсягу, надра – 39%, а лісові та не деревинні ресурси – 9% природного капіталу. В Азербайджані та Росії домінують не відновлювані мінеральні ресурси, а в інших країнах регіону, включаючи і Україну – сільськогосподарські угіддя. У нашій країні для забезпечення сталого розвитку важливо ефективно управляти такими відновлюваними ресурсами.

Вичерпання природних ресурсів у світі становить більш як 60% від ВВП. Врахування цього фактора обумовлює нижчі значення скоригованих чистих доходів порівняно з традиційним підходом, який ігнорує екологічні фактори та інвестиції у людський капітал.

В Україні оцінена Світовим банком частка скоригованих чистих заощаджень в ВВП становить 4%, тоді як у розвинених країнах – 9,3% (табл. 5.2). Це сигналізує про те, що країна накопичує багатство меншими темпами, ніж країни, де політика збереження людського та природного капіталу є більш сприятливою.

Світовий досвід свідчить, що країни з виснаженим природним капіталом можуть компенсувати таке виснаження за рахунок збільшення валових заощаджень, зокрема, інвестицій в оновлення технологій для підвищення продуктивності використання ресурсів та видатків на освіту населення. Так, Республіка Корея, здійснивши коригування свого ВВП на екологічний фактор, фактично звела на нуль двозначні темпи свого зростання у 2004 році. Ці втрати спонукали уряд Республіки запровадити стратегію зеленого зростання та направити понад 2% від обсягу ВВП на розвиток новітніх технологій, ресурсозбереження та оновлення інфраструктури.

Таким чином, включення у систему національних рахунків показника "скоригованих чистих заощаджень" та екологічних рахунків дозволяє не тільки вимірювати реальні обсяги активів економіки, а й обґрунтовувати заходи політики для керованого управління нарощенням багатства країни.

Загальне багатство та природний капітал в окремих країнах світу у 2000 та 2005 рр.

5.1

ТАБЛИЦЯ

Країна	Загальне багатство, млрд дол. США		Багатство на душу населення, тис. дол. США		Природний капітал, 2005 рік	
	2000	2005	2000	2005	тис. дол. на душу населення	% від загально-го обсягу
Світ	615707	707726	108,4	115,4	7,1	6
Група країн з високими доходами	491587	554581	531,6	581,4	10,9	2
Група країн з середніми доходами	108760	134909	26,2	30,7	6,3	21
Група країн з низькими доходами	3187	4670	5,7	6,5	2,3	36
Азербайджан	89	128	11,0	15,3	11,7	76
Білорусь	346	467	34,6	47,8	6,0	12
Грузія	84	119	17,9	26,6	3,3	13
Росія	7638	10471	52,2	73,2	31,3	43
Україна	968	1380	19,7	29,3	6,9	24

Джерело: Green Growth and Environmental Governance in Eastern Europe, Caucasus, and Central Asia. Preview version [Electronic resource] // ОЕСР, ENV/ЕРОС/ЕАР(2011) 7, 2011. – Р. 53. – Access mode : < <http://www.oecd.org>>.

Послідовну роботу з розвитку і впровадження систем вимірювання соціального прогресу та добробуту проводить ОЕСР, базуючись на результатах багаторічних досліджень моделей економічного зростання, які прискорилися після проведення у 2007 ці конференції найвищого рівня "За межами ВВП" (Beyond GDP) та започаткування у 2008 році Глобального проекту "Оцінка суспільного прогресу", спрямованого на розвиток єдиної системи ключових економічних, соціальних та екологічних індикаторів для забезпечення об'єктивного бачення шляхів еволюції добробуту суспільства⁵⁸.

Закономірним результатом цього напряму досліджень стало проголошення ЮНЕП курсу на зелену економіку, а ОЕСР та Економічної і соціальної комісії ООН регіону Азії та Тихого океану (ЕСКАТО) – розроблення засад стратегії зеленого зростання і відповідної системи індикаторів прогресу, які надають більш повну оцінку якості розвитку і зростання. Зміст переходу до зеленої економіки полягає, на наш погляд, в запровадженні прагматичного підходу до управління сталим розвитком трьох взаємопов'язаних підсистем, економічної, екологічної та соціальної, який забезпечує максимізацію вартості економічних та людських активів за умов дотримання засад ресурсно-ефективного, низько вуглецевого та більш справедливого соціального розвитку на довгострокову перспективу.

Важливо відмітити, що модель зеленого зростання, яка розвивається ЕСКАТО за підтримки уряду Республіки Корея, передбачає одночасне впровадження і моделі інклюзивного зростання, тобто такого зростання, яке спрямоване на отримання вигод від зростання якомога більшої кількості громадян та невідторгнення вразливих верств населення.

Конференція Міністрів країн ОЕСР визнала у червні 2009 року, що економічне відновлення та екологічно і соціально орієнтоване стале зростання є ключовою проблемою сьогодення, і закликала країни впроваджувати стратегії зеленого зростання та відповідні інструменти політики⁵⁹. У цьому руслі ОЕСР запропоновано більш збалансовану систему індикаторів для вимірювання прогресу, яка включає п'ять тематичних груп (дод. 5.7)⁶⁰:

- соціально-економічні показники та характеристики зростання;*
- екологічна та ресурсна продуктивність;*
- база природних ресурсів;*
- екологічна якість життя;*
- економічні можливості та відповіді політики.*

⁵⁸ Measuring society's progress, OECD project [Electronic resource]. – Access mode : <<http://www.measuringprogress.org>>.

⁵⁹ Declaration on Green Growth, adopted at the Meeting of the Council at Ministerial Level on 25 June 2009. [C/MIN(2009)5/ADD1/FINAL] [Electronic resource]. – Access mode : <www.oecd.org/greengrowth>.

⁶⁰ Towards Green Growth: Monitoring Progress: OECD Indicators [Electronic resource] // OECD, 2011. – P. 32. – Access mode : <www.oecd.org/greengrowth>.

В умовах ресурсних обмежень показники екологічної та ресурсної продуктивності реального сектору отримують важливу роль серед факторів економічного зростання та розвитку.

Що стосується добробуту населення, то більш деталізований перелік індикаторів ОЕСР включає три складових⁶¹:

– матеріальні умови життя (доходи, активи, видатки на споживання та їх розподіл за різними групами населення, товари та послуги, які виробляються самими домогосподарствами, але не продаються);

– якість життя (економічні ресурси, здоров'я, людські контакти, освіта, якість довкілля, безпека, вільний час тощо);

– сталість протягом певного часу (набір ключових природних активів, які передаються від поточного до майбутніх поколінь, та оцінка того, чи в змозі ці активи задовольняти потреби людей та їх дітей у майбутньому).

Згадана система індикаторів пропонується для встановлення завдань з довго- і середньострокового розвитку країни, спрямованих на більш ефективне використання всіх активів та нарощення потенціалу зростання, включаючи і людський, інтелектуальний капітал. Вона вже широко використовується в країнах Європейського Союзу та Південно-Східної Азії. Країни ж нашого регіону не надають належної уваги проблемі ресурсної продуктивності та її впливу на якість зростання. Про це свідчать дані таблиці 5.3. Матеріальна продуктивність віддзеркалює, наскільки ефективно використовуються первинні матеріальні ресурси (випні види палива, метали, неметалеві природні ресурси, біомаса) для генерування доданої вартості. Країни регіону СЄКЦА з великим ресурсно-інтенсивним виробництвом (Узбекистан, Казахстан) мають низьку матеріальну продуктивність, тоді, як країни з добре розвинутим сектором послуг (ЄС-15, Угорщина, Словаччина, Латвія) показують більш високий її рівень.

У Казахстані до того ж найвищий рівень внутрішнього матеріального споживання на душу населення (22,73 тонни), в якому переважають енергетичні та металеві ресурси. Низька енергоефективність обумовлює високі рівні викидів CO₂ на 1 долар ВВП (1,42 кг у 2009 році).

Україна, маючи досить диверсифіковану промисловість, споживає 8,76 тонн матеріальних ресурсів на душу населення (удвічі менше за Польщу та Чехію) та відповідно показує нижчу матеріальну продуктивність.

Але при цьому енергоефективність в Україні удвічі більша (0,40 тне на 1 тис. дол. США ВВП проти 0,16 та 0,20), а обсяги викидів – майже удвічі (0,89 кг на 1 дол. США ВВП проти 0,50 та 0,53).

⁶¹ Well-being and Global Success. OECD [Electronic resource]. – 2012. – С. 2. – Access mode : <www.oecd.org>.

Складові скоригованих чистих заощаджень у 2006 році, у % до ВВП

5.2

ТАБЛИЦЯ

Показник	Світ	Країни з високим доходом	Країни СЕКЦА	В т.ч.: Україна
Валові заощадження	21,8	19,9	22,6	23,2
Споживання постійного капіталу	12,4	13,0	10,3	10,6
Чисті національні заощадження	9,3	6,9	12,3	12,6
Видатки на освіту	4,4	4,7	4,1	4,4
Вичерпання енергетичних ресурсів	4,1	1,5	18,4	9,7
Чисте виснаження лісових ресурсів	0,0	0,0	0,0	0,0
Вичерпання мінеральних ресурсів	0,5	0,2	1,1	0,0
Втрати від викидів CO ₂	0,4	0,3	1,1	2,8
Втрати від викидів твердих часток	0,4	0,3	0,5	0,5
Скориговані чисті заощадження	8,4	9,3	-4,7	4,0

Джерело: World Development Indicators 2008. – World Bank; Washington DC, 2008.

Окремі індикатори продуктивності економіки України та країн регіону Європи, Кавказу і Центральної Азії

5.3

ТАБЛИЦЯ

Країна	Споживання первинних енергоресурсів на 1 тис. дол. США ВВП (ПКС)*	Викиди CO ₂ кг на 1 дол. США ВВП, за ПКС у цінах 2000 року	Внутрішнє споживання матеріальних ресурсів ВСМ на душу населення, тонн	Матеріальна продуктивність: обсяг ВВП на 1 тону ВСМ, тис. дол. США на 1 тону
	2009		2008	
Країни – члени ЄС				
ЄС-15	–	–	18,59	2,03
Латвія	0,16	0,25	11,09	1,41
Литва	0,18	0,27	21,64	0,81
Словаччина	0,18	0,36	11,68	1,76
Словенія	0,16	0,34	27,04	1,01
Чеська Республіка	0,20	0,53	18,54	1,25
Угорщина	0,17	0,33	10,35	1,68
Польща	0,16	0,50	16,45	1,00
Країни Східної Європи, Кавказу, Центральної Азії				
Азербайджан	0,16	0,33	2,80	2,89
Білорусь	0,29	0,65	11,34	1,03
Грузія	0,20	0,35	3,30	1,37
Казахстан	0,49	1,42	22,73	0,46
Російська Федерація	0,42	1,00	13,92	1,06
Таджикистан	0,26	0,31	1,08	1,62
Туркменістан	0,39	0,97	12,67	0,49
Україна	0,40	0,89	8,76	0,77
Узбекистан	0,73	1,69	8,01	0,31

Примітка. * тонн нафтового еквіваленту (тне).

Джерела: Key World Energy Statistics 2011. [Electronic resource] / International Energy Agency. – P. 59–57. – Access mode : < www.iea.org>; Promoting innovative industries and technologies for a sustainable future in the Europe and NIS region [Electronic resource] // Compendium of Background Papers. UNIDO General Conference 14-th Session. Vienna, 30 November 2011. – P. 163. – Access mode : < www.unido.org>.

Це обертається прямими втратами доданої вартості та доходів державного бюджету і бізнесу. Водночас це створює і підґрунтя для посилення диспропорційності у розвитку порівняно з іншими регіонами.

Серед причин – низький рівень технологічного обладнання та практична відсутність екологічних інновацій, які в усьому світі спрямовуються саме на скорочення непродуктивних втрат природних ресурсів, зокрема енергоресурсів. За Глобальним інноваційним індексом, який розраховується Бізнес-школою INSEAD за підтримки Світової організації інтелектуальної власності, Україна займала в 2011 році 60 місце серед 108 країн Європи та Центральної Азії⁶². Однак такі низькі місця у рейтингу як енергетика, регуляторне середовище, інфраструктура та захист інтелектуальної власності (відповідно, місця 109, 104, 106, 107) відкидають її досить далеко від країн – основних інноваторів. Водночас такі диспропорції розвитку, які не враховуються чинною системою аналізу, планування і прийняття рішень, вказують на пріоритетні напрями удосконалення української моделі розвитку.

В наступні 30–40 років світова економіка знає впливу радикальних змін у технологіях, що призведе до суттєвого перерозподілу сил між країнами. У цьому контексті проблема підвищення продуктивності української економіки та її технологічної модернізації є надзвичайно актуальною. Довгострокове планування та істотне розширення системи індикаторів для встановлення цілей та оцінки прогресу на всіх ключових напрямках розвитку – це вимога часу.

⁶² The Global Innovation Index 2011. Accelerating Growth and Development [Electronic resource] / Soumitra Dutta, INSEAD, 2011. – P. 198. – Access mode : <www.insead.org>.

Широкі обговорення нової парадигми зростання та розвитку здійснені під егідою ООН під час ювілейної Конференції ООН з сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро 20–22 червня 2012 року. Впровадження зеленої економіки в контексті забезпечення сталого розвитку та подолання бідності визначене як одна з офіційних тем цього Саміту і було підтримане більшістю країн-членів ООН, так само, як і прийняття цілей сталого розвитку, які спрямовані на зменшення диспропорцій в розвитку країн та їх громадян.

Підсумковий документ Конференції сталого розвитку Ріо+20 "Майбутнє, яке ми вибираємо" закликає країни-члени ООН розробляти власні стратегії переходу до зеленої економіки та пропонує створювати сприятливе регулятивне середовище для сприяння науковим колам та бізнесу в розвитку екологічно чистих технологій та інновацій, які підвищують продуктивність праці та підтримують зелене зростання.

В Україні досі не ухвалено закон про запровадження державного стратегічного планування розвитку економіки, річний бюджет та річна державна програма економічного і соціального розвитку все ще залишаються ключовими документами, які визначають розвиток країни. Вони охоплюють мінімальний перелік індикаторів розвитку, який не дозволяє планувати майбутнє та оцінювати прогрес. Без цього наша країна тупцюватиме на місці.

Україна досі не має концепції сталого розвитку і є в цьому контексті аутсайдером серед країн-членів ООН. Зміна моделі розвитку нашої країни – це шанс скоротити розрив від країн-лідерів, які рухаються у напрямі добробуту і прогресу, водночас модернізуючи свою економіку.

ДОДАТКИ

Додатки до розділу 2

Темпи зміни ВВП країн Європи та світу за 2001–2011 рр.

2.1

ДОДАТОК

Країна/Регіон	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
відсотків до попереднього року											
Регіон ЄЕК ООН-52	1,8	2,0	2,5	3,6	3,1	3,6	3,2	0,7	-4,1	2,9	...
Північна Америка-2	1,1	1,9	2,5	3,4	3,1	2,7	1,9	-0,3	-3,4	3,0	...
Європейський Союз-27	2,2	1,4	1,6	2,7	2,1	3,5	3,4	0,5	-4,3	2,1	1,6
Країни Єврозони-17	2,0	1,0	0,8	2,2	1,7	3,3	3,0	0,4	-4,4	1,9	1,4
Країни Східної Європи та Центральної Азії	6,0	5,1	7,7	8,1	6,6	8,7	8,9	5,3	-6,7	4,6	...
СНД-11	6,0	5,1	7,6	8,1	6,6	8,7	8,9	5,3	-6,8	4,6	...
Західні Балкани-6	3,6	4,1	4,0	5,9	4,8	5,3	6,1	4,6	-3,3	3,7	...
Австрія	0,9	1,7	0,9	2,6	2,4	3,7	3,7	1,4	-3,8	2,3	3,0
Азербайджан	9,9	10,6	11,2	10,2	26,4	34,5	25,1	10,8	9,3	5,0	...
Албанія	7,9	4,2	5,8	5,7	5,8	5,4	5,9	7,5	3,3	3,9	...
Вірменія	9,6	15,1	14,0	10,5	13,9	13,2	13,8	6,9	-14,1	2,1	...
Білорусь	4,7	5,0	7,0	11,4	9,4	10,0	8,6	10,2	0,2	7,6	...
Бельгія	0,8	1,4	0,8	3,3	1,8	2,7	2,9	1,0	-2,8	2,2	1,9
Болгарія	4,2	4,7	5,5	6,7	6,4	6,5	6,4	6,2	-5,5	0,4	1,7
Боснія і Герцеговина	2,4	5,1	3,9	6,3	3,9	6,0	6,2	5,8	-2,9	0,7	...
Македонія	-4,5	0,9	2,8	4,6	4,4	5,0	6,1	5,0	-0,9	1,8	...
Угорщина	3,7	4,5	3,9	4,8	4,0	3,9	0,1	0,9	-6,8	1,3	1,6
Німеччина	1,5	0,0	-0,4	1,2	0,7	3,7	3,3	1,1	-5,1	3,7	3,0
Греція	4,2	3,4	5,9	4,4	2,3	5,5	3,0	-0,2	-3,3	-3,5	-6,9
Грузія	4,8	5,5	11,1	5,9	9,6	9,4	12,3	2,3	-3,8	6,3	...
Данія	0,7	0,5	0,4	2,3	2,4	3,4	1,6	-0,8	-5,8	1,3	1,0
Ізраїль	-0,1	-0,6	1,5	5,1	4,6	5,6	5,5	4,0	0,8	4,8	...
Ірландія	4,8	5,9	4,2	4,5	5,3	5,3	5,2	-3,0	-7,0	-0,4	0,7
Ісландія	3,9	0,1	2,4	7,8	7,2	4,7	6,0	1,3	-6,8	-4,0	3,0
Іспанія	3,7	2,7	3,1	3,3	3,6	4,1	3,5	0,9	-3,7	-0,1	0,7
Італія	1,9	0,5	0,0	1,7	0,9	2,2	1,7	-1,2	-5,5	1,8	0,4
Казахстан	13,5	9,8	9,3	9,6	9,7	10,7	8,9	3,3	1,2	7,3	...
Канада	1,8	2,9	1,9	3,1	3,0	2,8	2,2	0,5	-2,5	3,1	...
Кіпр	4,0	2,1	1,9	4,2	3,9	4,1	5,1	3,6	-1,9	1,1	0,5
Киргизстан	5,3	0,0	7,0	7,0	-0,2	3,1	8,5	8,4	2,9	-1,4	...
Латвія	7,3	7,2	7,6	8,9	10,1	11,2	9,6	-3,3	-17,7	-0,3	5,5
Литва	6,7	6,8	10,3	7,4	7,8	7,8	9,8	2,9	-14,8	1,4	5,9
Люксембург	2,5	4,1	1,5	4,4	5,4	5,0	6,6	0,8	-5,3	2,7	1,6
Мальта	-1,6	2,8	0,1	-0,5	3,7	2,9	4,3	4,1	-2,7	2,3	2,1
Молдова	6,1	7,8	6,6	7,4	7,5	4,8	3,0	7,8	-6,0	7,0	...
Нідерланди	1,9	0,1	0,3	2,2	2,0	3,4	3,9	1,8	-3,5	1,7	1,2
Норвегія	2,0	1,5	1,0	4,0	2,6	2,5	2,7	0,0	-1,7	0,7	1,4
Польща	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,2	6,8	5,1	1,6	3,9	4,3
Португалія	2,0	0,8	-0,9	1,6	0,8	1,4	2,4	0,0	-2,9	1,4	-1,6
Російська Федерація	5,1	4,7	7,3	7,2	6,4	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,0	...
Румунія	5,7	5,1	5,2	8,5	4,2	7,9	6,3	7,3	-6,6	-1,6	2,5
Сербія	5,6	3,9	2,4	8,3	5,6	5,2	6,9	5,5	-3,1	10,1	...
Словаччина	3,5	4,6	4,8	5,1	6,7	8,3	10,5	5,8	-4,9	4,2	3,3
Словенія	2,9	3,8	2,9	4,4	4,0	5,9	6,9	3,6	-8,0	1,4	-0,2
Велика Британія	3,2	2,7	3,5	3,0	2,1	2,6	3,5	-1,1	-4,4	2,1	0,7
США	1,1	1,8	2,5	3,5	3,1	2,7	1,9	-0,3	-3,5	3,0	...

Продовж. дод. 2.1

Країна/Регіон	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Таджикистан	9,5	10,8	11,1	10,3	6,7	6,6	7,8	7,6	4,0	6,5	...
Туркменістан	4,3	0,3	3,3	4,5	13,0	11,0	11,1	14,7	6,1	9,2	...
Туреччина	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,0	...
Узбекистан	4,2	4,0	4,2	7,4	7,0	7,5	9,5	9,0	8,1	8,5	...
Україна	9,2	5,2	9,6	12,1	2,7	7,3	7,9	2,3	-14,8	4,1	5,2
Фінляндія	2,3	1,8	2,0	4,1	2,9	4,4	5,3	0,3	-8,4	3,7	2,9
Франція	1,8	0,9	0,9	2,5	1,8	2,5	2,3	-0,1	-3,1	1,7	1,7
Хорватія	3,7	4,9	5,4	4,1	4,3	4,9	5,1	2,2	-6,0	-1,2	...
Чорногорія	1,1	1,9	2,5	4,4	4,2	8,6	10,6	6,9	-5,7	2,5	...
Чеська Республіка	3,1	2,1	3,8	4,7	6,8	7,0	5,7	3,1	-4,7	2,7	1,7
Швейцарія	1,2	0,4	-0,2	2,5	2,6	3,6	3,6	2,1	-1,9	2,7	2,1
Швеція	1,3	2,5	2,3	4,2	3,2	4,3	3,3	-0,6	-5,0	6,2	3,9
Естонія	6,3	6,6	7,8	6,3	8,9	10,1	7,5	-3,7	-14,3	2,3	7,6
відсотків до 2000 року											
Регіон ЄЕК ООН-52	1,8	3,8	6,3	10,2	13,6	17,7	21,5	22,3	17,3	20,7	...
Північна Америка-2	1,1	3,1	5,6	9,3	12,6	15,6	17,9	17,5	13,5	17,0	...
Європейський Союз-27	2,2	3,7	5,3	8,2	10,5	14,4	18,2	18,9	13,7	16,1	17,9
Країни Єврозони-17	2,0	3,1	3,9	6,2	8,1	11,6	15,0	15,5	10,4	12,5	14,1
Країни Сх. Європи та Центральної Азії	6,0	11,4	20,0	29,6	38,2	50,3	63,6	72,3	60,7	68,1	...
СНД-11	6,0	11,4	20,0	29,6	38,2	50,2	63,6	72,3	60,6	68,0	...
Західні Балкани-6	3,6	7,9	12,2	18,8	24,5	31,1	39,2	45,5	40,7	45,9	...
Австрія	0,9	2,6	3,5	6,1	8,7	12,7	16,8	18,5	14,0	16,6	20,0
Азербайджан	9,9	21,5	35,1	48,8	88,1	153,0	216,3	250,3	282,7	301,7	...
Албанія	7,9	12,5	19,0	25,8	33,1	40,3	48,6	59,8	65,1	71,6	...
Вірменія	9,6	26,1	43,8	58,8	80,8	104,7	132,8	149,0	113,8	118,2	...
Білорусь	4,7	10,0	17,7	31,1	43,5	57,8	71,4	88,9	89,2	103,5	...
Бельгія	0,8	2,2	3,0	6,4	8,2	11,2	14,4	15,5	12,3	14,8	17,0
Болгарія	4,2	9,0	15,0	22,8	30,6	39,1	48,0	57,2	48,6	49,2	51,7
Боснія і Герцеговина	2,4	7,6	11,8	18,8	23,5	30,9	39,0	47,0	42,7	43,7	...
Македонія	-4,5	-3,7	-1,0	3,6	8,1	13,5	20,5	26,5	25,3	27,5	...
Угорщина	3,7	8,4	12,6	18,0	22,6	27,4	27,6	28,7	20,0	21,5	23,5
Німеччина	1,5	1,5	1,1	2,3	3,0	6,8	10,3	11,5	5,8	9,7	13,0
Греція	4,2	7,8	14,2	19,2	21,9	28,6	32,5	32,3	28,0	23,5	15,0
Грузія	4,8	10,5	22,8	30,0	42,4	55,8	75,0	79,1	72,3	83,1	...
Данія	0,7	1,2	1,6	3,9	6,4	10,0	11,8	10,9	4,4	5,8	6,9
Ізраїль	-0,1	-0,6	0,9	6,0	11,0	17,2	23,6	28,6	29,7	36,0	...
Ірландія	4,8	10,9	15,6	20,8	27,2	34,0	40,9	36,7	27,2	26,6	27,5
Ісландія	3,9	4,1	6,6	15,0	23,3	29,1	36,8	38,5	29,1	23,9	27,7
Іспанія	3,7	6,5	9,8	13,3	17,4	22,2	26,4	27,6	22,8	22,7	23,6
Італія	1,9	2,3	2,3	4,0	5,0	7,3	9,1	7,9	1,9	3,8	4,2
Казахстан	13,5	24,6	36,2	49,3	63,8	81,3	97,4	103,9	106,4	121,4	...
Канада	1,8	4,8	6,7	10,1	13,4	16,6	19,1	19,8	16,8	20,4	...
Кіпр	4,0	6,2	8,2	12,8	17,2	22,0	28,2	32,8	30,3	31,8	32,5
Киргизстан	5,3	5,3	12,7	20,6	20,4	24,1	34,8	46,1	50,3	48,3	...
Латвія	7,3	15,1	23,9	34,8	48,5	65,0	80,9	74,9	43,9	43,4	51,3
Литва	6,7	14,0	25,7	35,0	45,5	56,8	72,2	77,2	50,9	53,1	62,1
Люксембург	2,5	6,7	8,4	13,1	19,3	25,2	33,5	34,5	27,4	30,8	32,9
Мальта	-1,6	1,2	1,3	0,8	4,5	7,5	12,2	16,8	13,6	16,3	18,7
Молдова	6,1	14,4	22,0	31,0	40,8	47,6	52,0	63,9	54,1	64,8	...
Нідерланди	1,9	2,0	2,3	4,6	6,8	10,4	14,7	16,8	12,7	14,6	15,9
Норвегія	2,0	3,5	4,5	8,7	11,5	14,2	17,3	17,3	15,3	16,1	17,8
Польща	1,2	2,7	6,6	12,3	16,4	23,6	32,0	38,8	41,1	46,5	52,8
Португалія	2,0	2,8	1,8	3,4	4,2	5,7	8,2	8,2	5,1	6,5	4,8
Російська Федерація	5,1	10,1	18,1	26,6	34,7	45,6	58,1	66,4	53,4	59,5	...
Румунія	5,7	11,0	16,9	26,8	32,0	42,4	51,4	62,6	51,9	49,4	53,0
Сербія	5,6	9,7	12,4	21,7	28,5	35,2	44,5	52,5	47,8	62,7	...
Словаччина	3,5	8,2	13,4	19,1	27,1	37,7	52,1	60,9	52,9	59,3	64,7
Словенія	2,9	6,9	10,0	14,9	19,5	26,4	35,1	40,0	28,8	30,5	30,3
Велика Британія	3,2	5,9	9,6	12,9	15,2	18,2	22,3	21,0	15,7	18,1	18,9
США	1,1	2,9	5,5	9,2	12,5	15,5	17,7	17,3	13,3	16,7	...
Таджикистан	9,5	21,4	34,9	48,7	58,7	69,2	82,3	96,2	104,0	117,4	...
Туркменістан	4,3	4,6	8,0	12,9	27,6	41,6	57,3	80,5	91,4	109,1	...
Туреччина	-5,7	0,1	5,4	15,3	24,9	33,5	39,8	40,7	33,9	46,0	...

Продовж. дод. 2.1

Країна/Регіон	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Узбекистан	4,2	8,4	12,9	21,3	29,8	39,5	52,8	66,5	80,0	95,3	...
Україна	9,2	15,0	26,0	41,3	45,2	55,8	68,2	72,1	46,7	52,7	60,6
Фінляндія	2,3	4,2	6,3	10,6	13,9	18,9	25,2	25,6	15,1	19,4	22,8
Франція	1,8	2,8	3,7	6,3	8,3	11,0	13,5	13,4	9,8	11,7	13,6
Хорватія	3,7	8,7	14,6	19,3	24,4	30,5	37,1	40,1	31,7	30,1	...
Чорногорія	1,1	3,0	5,6	10,3	14,9	24,7	38,0	47,5	39,2	42,6	...
Чеська Республіка	3,1	5,3	9,3	14,5	22,2	30,8	38,3	42,6	35,9	39,6	41,9
Швейцарія	1,2	1,6	1,4	4,0	6,7	10,6	14,6	17,0	14,8	17,9	20,4
Швеція	1,3	3,8	6,2	10,7	14,2	19,1	23,1	22,3	16,1	23,3	28,1
Естонія	6,3	13,3	22,1	29,8	41,3	55,5	67,2	61,1	38,1	41,2	52,0

Джерело: за даними ЄЕК ООН [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://w3.unece.org/pkweb/?lang=14>> та Держстату України [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Зміна обсягів ВВП,

2.2

% до відповідного кварталу попереднього року

ДОДАТОК

Країна	2009				2010				2011				2012	I кв. 2012 до I кв. 2008,%
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	
Україна	-19,6	-17,3	-15,7	-6,7	4,5	5,4	3,3	3,7	5,4	3,9	6,5	4,7	2,0	-9,7
ЄС 27	-5,6	-5,6	-4,0	-2,0	1,1	2,6	2,3	2,1	2,4	2,0	1,3	0,6	0,5	-1,8
Бельгія	-4,6	-4,3	-2,2	-0,1	1,9	2,8	2,0	2,2	3,1	2,3	1,3	1,0	0,7	0,9
Болгарія	-4,9	-4,1	-5,0	-7,6	-4,5	1,2	0,8	3,1	2,1	2,7	1,9	0,3	0,9	-6,4
Чеська республіка	-3,7	-6,0	-6,2	-2,8	0,9	3,7	3,0	3,3	3,1	2,1	1,4	0,3	-0,4	-0,2
Данія	-5,0	-8,0	-6,2	-4,1	-1,4	1,4	2,9	2,2	1,7	1,5	-0,1	0,1	0,3	-4,5
Німеччина	-6,5	-7,4	-5,0	-1,6	2,6	4,4	4,0	3,8	5,0	3,0	2,6	1,5	1,7	2,4
Естонія	-13,2	-17,0	-17,6	-8,7	-4,2	2,5	4,5	6,0	9,5	8,4	8,5	4,5	3,6	-5,7
Ірландія	-6,2	-4,8	-6,3	-4,5	-2,7	-1,4	1,0	0,2	-0,9	2,9	1,0	2,8	1,2	-8,5
Греція	-4,4	-4,4	-3,5	-0,8	0,4	-0,7	-4,6	-8,6	-8,0	-7,3	-5,0	-7,5	-6,5	-17,4
Іспанія	-3,8	-4,5	-4,1	-2,6	-0,7	0,2	0,0	0,2	0,9	1,1	1,1	-0,2	-0,3	-3,9
Франція	-4,4	-4,3	-2,9	-1,0	1,2	2,0	1,9	1,5	2,6	1,9	1,3	1,0	0,6	-0,1
Італія	-7,2	-6,7	-4,7	-3,4	0,9	2,0	1,9	2,4	1,3	1,3	0,3	-1,1	-1,1	-6,2
Кіпр	0,6	-2,1	-2,7	-3,0	-0,5	0,7	2,1	2,2	1,6	1,5	-0,3	-0,8	-1,6	0,1
Латвія	-18,4	-18,6	-18,0	-16,0	-5,5	-3,5	3,5	3,6	3,5	5,6	6,6	5,7	6,9	-14,7
Литва	-13,8	-15,8	-14,4	-15,3	-0,9	0,9	0,8	4,8	5,9	6,5	6,7	4,4	3,9	-6,0
Люксембург	-5,8	-7,8	-5,1	-2,3	0,2	3,5	2,1	4,9	1,9	0,7	2,5	1,1	-0,1	-3,9
Угорщина	-7,2	-8,1	-7,6	-4,4	0,1	1,0	1,8	1,9	2,6	1,4	1,4	1,4	-0,7	-5,4
Мальта	-3,6	-4,0	-3,2	0,2	3,2	2,2	1,9	2,9	3,2	2,8	2,8	-0,3	-1,0	1,6
Нідерланди	-4,0	-5,0	-3,5	-2,1	0,4	2,1	1,7	2,3	2,6	1,4	0,9	-0,8	-0,8	-1,9
Австрія	-5,5	-6,0	-3,9	0,2	0,2	2,6	3,7	2,7	4,8	4,2	2,4	0,7	2,0	1,2
Польща	0,6	1,1	1,1	3,5	2,5	3,8	4,8	4,3	4,2	4,6	4,2	4,3	3,6	11,3
Португалія	-4,0	-3,7	-2,2	-1,6	1,8	1,7	1,2	0,9	-0,8	-1,2	-2,0	-2,6	-2,3	-5,3
Румунія	-5,9	-8,0	-7,3	-5,3	-2,6	-1,1	-2,2	-1,0	1,7	1,4	4,4	1,9	0,3	-6,5
Словенія	-8,1	-9,5	-8,9	-5,3	-0,7	2,0	1,7	2,3	2,1	0,7	-0,5	-2,8	-0,2	-7,0
Словаччина	-5,2	-5,6	-5,3	-3,7	4,9	4,4	4,0	3,7	3,4	3,5	3,0	3,4	3,0	5,9
Фінляндія	-9,0	-9,9	-8,4	-6,9	0,2	4,8	2,8	5,3	5,2	1,9	3,2	1,1	1,6	-2,5
Швеція	-6,4	-6,8	-6,0	-1,1	3,2	6,0	7,3	8,1	6,3	4,5	4,1	1,0	1,9	4,6
Велика Британія	-6,1	-4,7	-2,6	-2,5	0,9	2,6	2,0	1,8	0,1	2,0	0,4	0,6	1,1	-4,1
Ісландія	-5,9	-6,1	-6,5	-8,6	-6,6	-6,2	-3,2	-0,1	3,8	1,8	3,8	2,7	4,5	-4,7
Норвегія	0,9	-4,4	-1,7	-1,5	-0,2	1,8	-0,5	1,6	0,7	0,0	3,7	1,5	4,3	5,8
Швейцарія	-2,6	-3,6	-1,7	0,2	2,7	2,9	3,1	3,4	2,5	2,3	1,6	1,9	2,0	4,6
Хорватія	-8,3	-7,6	-7,2	-4,7	-2,7	-3,0	0,1	-0,2	-1,2	0,6	0,8	-0,4	-1,3	-13,0
Македонія	-1,4	-2,4	-2,1	2,0	0,0	2,5	4,5	4,0	6,3	5,6	0,7	0,7	-1,4	3,3
Туреччина	-14,7	-7,8	-2,8	5,9	12,2	10,2	5,3	9,2	11,6	8,8
Японія	-9,3	-6,6	-5,6	-0,5	4,9	4,4	5,5	3,1	-0,2	-1,8	-0,5	-0,6	2,8	-2,4

Джерело: за даними Євростату [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>>.

Зростання ВВП у розрахунку на одну особу та рейтинг країн, дол. США у постійних цінах 2005 року

2.3

ДОДАТОК

(з урахуванням паритетів купівельної спроможності)

Країна	ВВП на одну особу, 2010 до 2000, %	Місце країни за рівнем ВВП на одну особу		Країна	ВВП на одну особу, 2010 до 2000, %	Місце країни за рівнем ВВП на одну особу	
		2000	2010			2000	2010
Низький рівень зростання (від -2 до +19%)				Середній рівень зростання (від 23 до 63%)			
Італія	98	16	17	Туреччина	128	31	34
Данія	102	9	14	Хорватія	130	28	30
Португалія	102	21	25	Чеська Республіка	136	25	23
Франція	105	15	16	Киргизстан	136	51	51
США	106	3	3	Боснія і Герцеговина	141	42	45
Норвегія	107	2	2	Естонія	145	30	29
Іспанія	107	18	18	Польща	147	29	27
Ірландія	108	6	6	Чорногорія	148	38	40
Бельгія	108	10	11	Румунія	154	37	39
Швейцарія	109	4	4	Словаччина	158	27	26
Канада	109	7	7	Болгарія	158	36	36
Кіпр	109	20	21	Латвія	162	34	33
Мальта	109	22	24	Литва	163	32	31
Нідерланди	110	5	5	Високий рівень зростання (від 63 до 258%)			
Німеччина	110	11	10	Україна	163	44	46
Ісландія	110	12	12	Російська Федерація	165	33	32
Австрія	111	8	8	Албанія	165	43	43
Велика Британія	112	14	13	Молдова	168	49	50
Люксембург	113	1	1	Сербія	171	39	38
Ізраїль	113	19	19	Узбекистан	176	50	49
Фінляндія	115	17	15	Таджикистан	178	52	52
Швеція	117	13	9	Грузія	182	47	48
Греція	119	23	22	Туркменістан	187	45	44
Середній рівень зростання (від 23 до 63%)				Казахстан	206	41	37
Угорщина	123	26	28	Білорусь	212	40	35
Македонія	126	35	41	Вірменія	217	48	47
Словенія	127	24	20	Азербайджан	358	46	42

Джерело: за даними ЄЕК ООН [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://w3.unece.org/pdxweb/dialog/Saveshow.asp?lang=1>>.

ВВП у розрахунку на одну особу, дол. США у постійних цінах 2005 року

2.4

ДОДАТОК

(з урахуванням паритетів купівельної спроможності)

Країна/Регіон	2000	2008	2009	2010	2011	2010 до 2000, %
Групи країн						
Регіон ЄЕК ООН-52	23 093	27 153	25 907	26 531	...	115
Північна Америка-2	39 026	42 505	40 693	41 577	...	107
Європейський Союз-27	24 782	28 501	27 176	27 664	...	112
Країни Єврозони-17	27 911	30 812	29 346	29 824	...	107
Країни Східної Європи та Центральної Азії	6 050	10 514	9 784	10 207	...	169
СНД-11	6 106	10 611	9 872	10 299	...	169
Західні Балкани-6	7 104	10 406	10 068	10 435	...	147
Країни						
Люксембург	61 061	73 432	68 255	68 823	68 314	113
Норвегія	43 975	48 575	47 191	46 908	46 972	107
США	39 718	43 219	41 346	42 250	...	106
Швейцарія	34 594	37 846	36 707	37 775	38 158	109

Продовж. дод. 2.4

Країна	2000	2008	2009	2010	2011	2010 до 2000, %
Нідерланди	33 698	38 119	36 580	37 005	37 262	110
Ірландія	33 433	39 141	36 200	35 982	...	108
Канада	32 653	35 986	34 738	35 445	...	109
Австрія	31 776	36 179	34 690	35 389	36 292	111
Швеція	29 146	34 299	32 298	33 996	35 088	117
Німеччина	30 306	33 825	32 187	33 423	34 416	110
Бельгія	30 414	33 624	32 434	32 876	33 217	108
Ісландія	29 868	36 428	33 969	32 725	33 618	110
Велика Британія	29 060	33 715	32 035	32 459	32 425	112
Данія	31 662	34 133	31 967	32 241	32 428	102
Фінляндія	27 333	33 443	30 503	31 496	32 251	115
Франція	28 297	30 384	29 271	29 598	29 938	105
Італія	27 717	28 454	26 729	27 081	27 078	98
Іспанія	25 147	28 330	27 070	26 967	27 127	107
Ізраїль	23 175	25 567	25 250	26 241	...	113
Словенія	19 762	27 216	24 795	25 050	24 959	127
Кіпр	22 647	26 193	25 011	24 672	24 153	109
Греція	20 317	26 113	25 162	24 224	22 546	119
Чеська Республіка	17 340	24 347	23 067	23 641	23 973	136
Мальта	20 820	23 005	22 296	22 692	23 006	109
Португалія	21 155	22 037	21 376	21 665	21 281	102
Словаччина	12 698	20 406	19 357	20 121	20 753	158
Польща	11 814	16 459	16 711	17 342	18 096	147
Угорщина	13 794	17 901	16 710	16 958	17 283	123
Естонія	11 491	18 938	16 244	16 615	17 883	145
Хорватія	12 370	17 299	16 282	16 125	...	130
Литва	9 566	17 668	15 130	15 594	16 842	163
Російська Федерація	8 595	14 767	13 617	14 166	...	165
Латвія	8 460	15 498	12 812	13 725	14 778	162
Туреччина	9 732	12 376	11 622	12 504	...	128
Білорусь	5 816	11 356	11 426	12 341	...	212
Болгарія	7 272	11 991	11 391	11 513	11 824	158
Казахстан	5 405	10 479	10 482	11 112	...	206
Сербія	6 436	10 232	9 954	10 979	...	171
Румунія	6 930	11 580	10 845	10 691	...	154
Чорногорія	6 870	10 541	9 925	10 153	...	148
Македонія	7 325	9 172	9 062	9 202	...	126
Азербайджан	2 526	8 074	8 713	9 050	...	358
Албанія	4 567	7 047	7 255	7 513	...	165
Туркменістан	3 541	5 849	6 129	6 611	...	187
Боснія і Герцеговина	4 575	6 636	6 440	6 469	...	141
Україна	3 706	6 766	5 793	6 055	6 370	163
Вірменія	2 258	5 617	4 813	4 903	...	217
Грузія	2 502	4 516	4 319	4 546	...	182
Узбекистан	1 603	2 467	2 636	2 827	...	176
Молдова	1 657	2 768	2 606	2 790	...	168
Киргизстан	1 510	2 053	2 104	2 051	...	136
Таджикистан	986	1 640	1 670	1 751	...	178
Місце України серед 52 країн регіону	44	44	46	46
Питома вага ВВП України на особу до ЄС-27	15,0	23,7	21,3	21,9
Різниця рівнів ВВП на особу між Україною і ЄС-27, дол. США	21 076	21 735	21 383	21 609

Джерело: за даними ЄЕК ООН [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://w3.unece.org/pdxweb/dialog/Saveshow.asp?lang=1>>.

Країна	Сільське, лісове та рибне господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля, готелі і ресторани, транспорт	Фінансові послуги та послуги підприємцям	Інші послуги
Австрія	2	22	7	23	24	22
Азербайджан	6	56	8	17	4	10
Албанія	20	12	10	31	14	13
Вірменія	19	16	19	23	9	14
Білорусь	9	32	12	23	10	14
Бельгія	1	17	5	22	30	25
Болгарія	5	23	8	24	24	16
Боснія і Герцеговина	8	21	5	26	15	25
Македонія	12	21	6	23
Угорщина	4	27	4	21	24	22
Німеччина	1	24	4	17	31	24
Греція	3	14	4	34	21	25
Грузія	8	16	6	30	11	29
Данія	1	18	4	21	27	29
Ірландія	1	26	6	17	27	23
Іспанія	3	16	10	26	23	24
Італія	2	19	6	22	28	22
Казахстан	5	34	8	26	13	15
Кіпр	2	9	7	26	30	26
Киргизстан	20	21	6	29	9	16
Латвія	4	17	5	30	24	20
Литва	3	22	6	33	16	19
Люксембург	0	7	6	19	51	17
Мальта	2	16	4	24	25	31
Молдова	14	16	4	30	16	21
Нідерланди	2	19	5	21	28	26
Норвегія	2	35	5	15	20	23
Польща	4	25	7	27	18	19
Португалія	2	17	6	26	23	26
Російська Федерація	4	31	6	29	16	15
Румунія	7	29	10	23	15	14
Словаччина	4	26	9	24	19	18
Словенія	3	25	7	23	24	22
Велика Британія	1	16	6	21	34	23
Таджикистан	22	16	11	35	3	13
Туреччина	10	22	5	30	22	12
Україна	8	26	3	27	18	18
Фінляндія	3	22	7	20	24	24
Хорватія	6	19	7	23	27	19
Чорногорія	9	14	6	33	15	24
Чеська Республіка	2	30	7	23	18	17
Швейцарія	1	22	6	22	23	27
Швеція	2	21	6	19	24	27
Естонія	4	...	6	...	24	...

Джерело: за даними ЄЕК ООН [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://w3.unece.org/pxweb/dialog/Saveshow.asp?lang=1>>.

Приріст валової доданої вартості видів діяльності
(2010 рік до 2000 року, %)

2.6

ДОДАТОК

Країна	Валова додана вартість	Сільське, лісове та рибне господарство	Промисловість	Будівництво	Торгівля, готелі і ресторани, транспорт	Фінансові послуги та підприємцям	Інші послуги
Австрія	18,0	5,8	22,2	-6,0	11,3	37,0	11,4
Азербайджан	300,7	58,5	418,6	650,7	268,2	55,8	47,8
Албанія	72,6	42,8	139,0	145,7	61,7	76,6	56,8
Вірменія	114,9	58,4	52,0	249,3	163,3	193,9	129,3
Білорусь	107,1	60,5	138,7	288,8	113,2	78,1	20,9
Бельгія	14,4	-10,7	0,9	16,1	14,6	28,1	12,3
Болгарія	50,7	-10,9	53,1	68,2	66,5	89,0	17,0
Боснія і Герцеговина	46,5	17,5	...	56,9	7,9
Македонія	27,6	12,3	14,2	12,1	48,8
Угорщина	21,6	25,7	24,5	-10,6	24,8	21,5	6,5
Німеччина	10,7	0,5	3,6	-22,3	15,7	19,1	12,4
Греція	26,7	6,1	-2,6	6,4	58,0	15,1	25,5
Грузія	82,9	-6,1	83,9	308,9	104,4	123,9	61,7
Данія	5,8	11,7	-8,8	-24,3	2,4	28,3	6,5
Ірландія	36,7	-27,0	66,5	-40,8	17,8	52,5	21,8
Іспанія	22,4	-2,9	-3,7	23,7	21,0	40,7	39,0
Італія	2,5	-3,7	-12,5	1,5	2,4	12,2	8,9
Казахстан	126,7	41,1	100,1	418,6	147,2	57,2	207,1
Кіпр	31,8	-22,0	3,5	33,1	24,2	60,9	34,8
Киргизстан	49,4	23,1	5,5	110,4	158,4	48,2	16,1
Латвія	48,5	34,3	37,4	20,5	59,2	85,9	16,3
Литва	53,1	16,5	69,2	36,5	67,5	74,4	19,4
Люксембург	31,8	-37,1	-21,7	39,3	36,7	44,4	33,4
Молдова	53,3	5,8	16,5	125,8	92,5	107,7	39,8
Нідерланди	16,2	11,9	11,3	-9,4	23,4	15,6	20,1
Норвегія	14,5	31,8	-7,1	-6,1	37,9	33,7	20,0
Польща	45,3	17,5	70,5	34,3	44,3	43,1	25,5
Португалія	9,4	-3,8	0,5	-29,1	12,1	30,5	9,3
Російська Федерація	58,3	12,7	37,9	85,2	92,3	97,9	66,1
Румунія	51,3	10,6	52,0	154,5	73,7	62,7	-2,5
Словаччина	61,2	70,6	88,1	64,0	49,5	50,2	38,7
Словенія	32,3	-6,4	30,6	15,1	36,9	45,9	28,7
Велика Британія	14,7	-5,5	-14,4	15,0	19,8	34,6	14,8
Таджикистан	117,1	130,5	18,2	262,4	285,6	98,9	47,9
Туреччина	51,5	13,3	49,5	43,0	52,8	89,0	26,4
Україна	63,8	29,1	52,4	-35,1	103,7	169,8	37,4
Фінляндія	17,8	25,6	28,9	13,9	16,2	21,0	1,9
Хорватія	33,3	-74,7	17,9	59,4	55,2	85,4	7,3
Чорногорія	30,1	48,7	1,5	48,1	91,5	-6,4	2,9
Чеська Республіка	41,9	5,0	55,7	14,1	54,0	39,7	7,8
Швейцарія	17,8	-1,6	20,8	18,7	24,5	10,1	17,9
Швеція	23,2	32,3	24,2	18,8	34,5	23,4	11,2
Естонія	39,2	13,1	...	21,6	...	65,7	...

Джерело: за даними ЄК ООН [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://w3.unece.org/pdxweb/dialog/Saveshow.asp?lang=1>>.

Структура валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання за 2010 рік, дол. США

2.7

ДОДАТОК

(у розрахунку на одну особу у цінах та ПКС 2010 р).

Країна	Витрати на кінцеве споживання		Валове нагромадження основного капіталу	Сальдо експорту та імпорту	Експорт	Імпорт
	домашніх господарств та НКО	загального державного управління				
Північна Америка-2	69,5	17,6	15,9	-3,4	14,1	17,5
ЄС 27	58,4	21,9	18,7	0,7	40,9	40,2
Країни Євросони -17	57,6	21,9	19,2	1,1	40,8	39,7
Австрія	54,7	19,4	20,5	4,2	54,1	49,9
Азербайджан	43,9	9,6	17,0	34,0	55,1	21,1
Албанія	...	10,1	31,8	-20,7	31,3	52,0
Вірменія	80,9	13,1	33,1	-24,2	20,6	44,8
Білорусь	55,6	16,1	38,7	-13,7	54,6	68,3
Бельгія	52,9	24,3	20,0	2,3	79,9	77,6
Болгарія	62,8	16,2	22,8	-1,9	57,4	59,3
Боснія і Герцеговина	90,2	23,6	21,8	-21,8	37,5	59,3
Македонія	...	20,1	...	-18,9	47,6	66,5
Угорщина	53,3	21,8	18,0	6,5	86,5	80,0
Німеччина	57,5	19,7	17,5	5,5	46,8	41,4
Греція	74,5	18,2	16,6	-8,9	21,5	30,4
Грузія	74,9	21,1	19,3	-17,8	35,0	52,8
Данія	48,5	29,1	17,2	5,3	50,3	45,1
Ізраїль	58,2	23,9	17,8	1,9	36,9	34,9
Ірландія	50,8	18,9	11,5	19,1	101,1	82,0
Ісландія	51,3	26,0	12,9	10,1	56,1	46,1
Іспанія	57,7	21,1	22,9	-2,1	27,0	29,1
Італія	60,6	21,1	19,6	-1,9	26,6	28,5
Казахстан	45,4	10,8	24,3	14,7	44,0	29,2
Канада	58,1	21,8	22,0	-1,9	29,4	31,3
Кіпр	66,5	20,1	19,5	-6,3	42,1	48,4
Киргизстан	83,9	19,0	27,7	-31,4	57,8	89,2
Латвія	63,1	18,4	18,3	-1,4	53,8	55,2
Литва	64,4	20,5	16,3	-1,3	68,3	69,5
Люксембург	33,5	16,6	18,4	31,2	165,0	133,8
Мальта	61,3	21,0	17,6	1,6	96,1	94,5
Молдова	93,2	21,8	22,7	-38,6	39,6	78,2
Нідерланди	45,4	28,5	18,2	7,5	78,0	70,6
Норвегія	43,1	22,0	19,8	12,4	41,1	28,8
Польща	61,3	18,9	19,9	-1,2	42,2	43,5
Португалія	66,0	21,6	19,8	-7,2	31,0	38,2
Російська Федерація	51,9	19,5	21,0	8,3	30,0	21,7
Румунія	64,0	16,4	24,0	-5,2	35,5	40,7
Словацьчина	58,5	19,4	22,2	-1,3	81,2	82,6
Словенія	56,0	20,8	21,6	0,6	65,4	64,9
Велика Британія	64,2	22,8	14,9	-2,1	30,5	32,7
США	70,5	17,2	15,4	-3,6	12,7	16,2
Таджикистан	84,7	11,3	24,5	-32,2	26,8	59,0
Туреччина	71,7	14,3	18,9	-5,6	21,2	26,8
Україна	63,3	20,1	19,0	-2,8	50,2	53,0
Фінляндія	55,5	24,7	18,9	1,3	40,3	39,0
Франція	58,0	24,9	19,4	-2,2	25,6	27,7
Хорватія	56,7	20,5	21,6	-0,5	38,3	38,8
Чорногорія	82,2	23,4	21,1	-28,4	34,7	63,1
Чеська Республіка	50,3	21,4	24,4	3,2	67,9	64,7
Швейцарія	57,8	11,0	20,0	11,2	51,7	40,5
Швеція	48,4	26,8	18,1	6,3	49,7	43,5
Естонія	52,1	20,9	18,8	6,9	79,4	72,5

Джерело: за даними ЄЕК ООН [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://w3.unece.org/pdxweb/dialog/Saveshow.asp?lang=1>>.

Зміна складових валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання у 2010 році порівняно з 2000, % на основі даних у дол. США

2.8

ДОДАТОК

(у розрахунку на одну особу у цінах та ПКС 2005 р.)

Країна	ВВП на одну особу	Витрати на кінцеве споживання		Валове нагромадження основного капіталу	Експорт	Імпорт
		Домашніх господарств та НКО	Загального державного управління			
Північна Америка-2	7	11	12	-12	16	16
ЄС-27	12	12	17	4	40	38
Країни Євросони-17	7	6	16	-3	32	30
Австрія	11	10	10	-6	38	30
Азербайджан	258	171	71	312	693	607
Албанія	65		18	111	262	154
Вірменія	117	89	96	251	122	103
Білорусь	112	200	9	336	82	154
Бельгія	8	8	11	5	19	19
Болгарія	58	65	22	141	112	117
Македонія	26	-71	17	...	10	20
Угорщина	23	21	14	5	129	100
Німеччина	10	5	13	-2	68	51
Греція	19	27	13	0	4	-2
Данія	2	11	14	-5	23	39
Ізраїль	13	...	0	9	18	2
Ірландія	8	8	17	-40	25	13
Ісландія	10	-7	13	-46	50	-9
Іспанія	7	7	36	-6	18	21
Італія	-2	-1	10	-7	5	15
Казахстан	106	122	78	246	37	31
Канада	9	23	20	28	-18	15
Кіпр	9	14	25	29	-7	11
Киргизстан	36	75	0	69	43	92
Латвія	62	75	19	35	103	88
Литва	63	63	21	64	168	153
Люксембург	13	7	23	25	34	37
Мальта	10	10	20	-24	33	21
Молдова	68	96	41	135	148	141
Нідерланди	10	1	32	-6	36	34
Норвегія	7	28	17	23	-5	36
Польща	47	42	49	40	113	86
Португалія	2	8	15	-23	26	16
Російська Федерація	65	127	23	136	86	264
Румунія	54	104	0	119	150	240
Словаччина	58	50	41	46	114	94
Словенія	27	25	32	9	69	58
Велика Британія	13	13	17	7	25	25
США	6	11	11	-16	28	16
Таджикистан	78	168	16	103	98	163
Туреччина	28	30	26	40	45	57
Україна	63	84	-9	-20	-26	3
Фінляндія	15	25	10	6	25	37
Франція	5	11	11	4	7	21
Хорватія	30	28	21	70	32	44
Чеська Республіка	36	30	20	29	110	89
Швейцарія	10	7	2	1	33	23
Швеція	17	16	6	20	34	29
Естонія	45	49	38	32	67	61

Джерело: за даними ЄЕК ООН [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://w3.unece.org/pdxweb/dialog/Saveshow.asp?lang=1>>.

Показник	Україна		США		Росія		Польща		40 країн світу	Проміжне споживання України 2010р. відносно			
	2000	2010	2000	2009	2000	2009	2000	2009	2009	США	Росії	Польщі	40 країн світу
Сільське, лісове та рибне господарство	56	57	61	61	46	49	58	58	46	0,9	1,2	1,0	1,3
Добувна промисловість	66	44	46	31	52	35	41	42	39	1,4	1,3	1,0	1,1
Переробна промисловість	77	80	67	66	64	70	72	73	73	1,2	1,1	1,1	1,1
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	80	77	71	73	73	73	77	76	74	1,0	1,1	1,0	1,0
легка промисловість	80	59	69	56	71	61	60	63	74	1,0	1,0	0,9	0,8
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	71	73	65	63	57	66	64	67	66	1,1	1,1	1,1	1,1
виробництво коксу; продуктів нафтоперероблення	98	90	81	75	52	69	87	84	82	1,2	1,3	1,1	1,1
хімічна та нафтохімічна промисловість	74	82	66	67	64	70	70	72	73	1,2	1,2	1,1	1,1
виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	74	75	57	59	60	64	61	63	67	1,3	1,2	1,2	1,1
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	76	91	60	66	62	72	72	72	75	1,4	1,3	1,3	1,2
машинобудування	66	70	67	59	62	71	73	74	73	1,2	1,0	0,9	1,0
інші галузі промисловості	74	66	56	57	57	70	69	71	66	1,2	1,0	0,9	1,0
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	60	66	52	32	53	69	60	59	58	2,1	1,0	1,1	1,1
Будівництво	59	67	52	51	50	59	60	65	62	1,3	1,1	1,0	1,1
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	50	44	29	26	26	38	47	42	37	1,7	1,2	1,0	1,2
Діяльність готелів та ресторанів	58	54	45	46	41	50	51	49	50	1,2	1,1	1,1	1,1
Діяльність транспорту	41	47	49	45	41	52	55	63	54	1,0	0,9	0,7	0,9
Діяльність пошти та зв'язку	42	46	43	40	41	41	52	46	44	1,1	1,1	1,0	1,0
Фінансова діяльність	45	26	45	47	41	27	40	49	45	0,6	1,0	0,5	0,6
Операції з нерухомим майном	41	43	27	27	26	30	43	43	23	1,6	1,4	1,0	1,9
Оренда машин та устаткування; інші послуги підприємцям	39	48	37	34	37	40	43	43	41	1,4	1,2	1,1	1,2
Державне управління	36	28	37	40	54	48	26	24	38	0,7	0,6	1,2	0,8
Освіта	32	34	39	35	46	31	20	20	24	1,0	1,1	1,7	1,4
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	49	34	39	38	46	40	35	38	39	0,9	0,9	0,9	0,9
Інші послуги	53	48	47	46	46	47	45	46	44	1,1	1,0	1,1	1,1
ВСЬОГО	61	58	46	43	48	51	54	55	51	1,3	1,2	1,0	1,1
Товари	69	72	62	59	57	62	66	68	67	1,2	1,2	1,1	1,1
Послуги	43	41	37	37	36	40	43	43	39	1,1	1,0	1,0	1,1

Джерело: за даними проекту Світова база даних таблиць "витрати-випуск" [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.wiod.org/database/iot.htm>>.

Динаміка капіталізації фондових ринків країн у 2004–2011 рр.,

млн дол. США

3.1

ДОДАТОК

ДОДАТКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Фондовий ринок	Країна	31.12.2004	31.12.2005	31.12.2006	31.12.2007	31.12.2008	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	
Розвинені ринки										
Deutsche Börse	Німеччина	1 194 517	1 221 106	1 637 610	2 105 198	1 110 580	1 292 355	1 429 719	1 184 500	
London SE	Велика Британія	2 865 243	3 058 182	3 794 310	3 851 706	1 868 153	2 796 444	3 613 064	3 266 418	
NYSE	США	12 707 578	13 632 303	15 421 168	15 650 833	9 208 934	11 837 793	13 394 082	11 795 575	
OMX Nordic Exchange	Швеція	728 769	802 561	1 122 705	1 242 578	563 100	817 223	1 042 154	842 101	
SIX Swiss Exchange	Швейцарія	826 041	935 448	1 212 308	1 271 048	880 334	1 064 687	1 229 357	1 089 519	
Tokyo SE	Японія	3 557 674	4 572 901	4 614 069	4 330 922	3 115 804	3 306 082	3 827 774	3 325 388	
TMX Group	Канада	1 177 518	1 482 185	1 700 708	2 186 550	1 033 449	1 676 814	2 170 433	1 912 122	
	Розвинені ринки	Усього	23 057 340	25 704 687	29 502 878	30 638 834	17 780 353	22 791 398	26 706 582	23 415 624
		%	100	111	115	104	58	128	117	88
Ринки, що розвиваються										
Australian SE	Австралія	776 403	804 015	1 095 858	1 298 315	683 872	1 261 909	1 454 491	1 198 187	
Bombay SE	Індія	386 321	553 074	818 879	1 819 101	647 205	1 306 520	1 631 830	1 007 183	
Hong Kong Exchanges	Гонконг	861 463	1 054 999	1 714 953	2 654 416	1 328 768	2 305 143	2 711 316	2 258 035	
Istanbul SE	Туреччина	98 299	161 538	162 399	286 572	118 329	233 997	307 052	197 074	
BOVESPA	Бразилія	330 347	474 647	710 247	1 369 711	591 966	1 337 248	1 545 566	1 228 936	
Korea Exchange	Південна Корея	389 473	718 011	834 404	1 122 606	470 798	834 597	1 091 911	996 140	
Shanghai SE	Китай	314 316	286 190	917 508	3 694 348	1 425 354	2 704 778	2 716 470	2 357 423	
Singapore Exchange	Сингапур	217 618	257 341	384 286	539 177	264 974	481 247	647 226	598 273	
MICEX	Росія	153 323	266 425	886 517	1 221 530	337 089	736 307	949 149	770 609	
	Ринки, що розвиваються	Усього	3 527 562	4 576 239	7 525 051	14 005 776	5 868 354	11 201 745	13 055 011	10 611 861
		%	100	130	213	397	166	318	370	301
Ринки, що перебувають у стані становлення										
ПФТС	Україна	14 075	29 127	44 128	111 756	22 717	32 358	59 980	32 850	
Amman SE	Оман	18 383	37 644	29 729	41 216	35 895	31 827	30 864	27 183	
Budapest SE	Угорщина	28 300	32 576	41 934	46 196	18 465	30 037	27 708	18 773	
Colombia SE	Колумбія	25 223	50 501	56 204	101 956	87 716	140 520	208 502	201 296	
Ljubljana SE	Словенія	9 677	7 899	15 181	28 794	11 799	12 141	9 383	6 326	
Philippine SE	Філіппіни	28 602	39 818	68 270	103 007	52 031	86 349	157 321	165 066	
Warsaw SE	Польща	71 547	93 602	151 809	211 620	90 815	150 962	190 232	138 244	
	Ринки у стані становлення	Усього	195 807	291 167	407 256	644 545	319 439	484 193	683 990	589 738
		%	100	149	208	329	163	247	349	301
	Усього	26 780 710	30 572 092	37 435 185	45 289 155	23 968 145	34 477 337	40 445 583	34 617 223	

Джерело: за даними ПФТС та World Federation of Exchanges members за відповідний період.

Динаміка річних обсягів торгів на фондових ринках у 2004–2011 рр.,

млн дол. США

3.2

ДОДАТОК

Фондовий ринок	Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
<i>Розвинені ринки</i>										
Deutsche Börse	Германія	1541123	1915305	2737195	4324928	4696702	2186433	1632062	1758185	
London SE	Велика Британія	5169024	5677721	7571699	10333686	6271521	3391103	2749533	2836992	
Tokyo SE	Японія	3218113	4481722	5822822	6412701	5607322	3990909	3792715	3971892	
NYSE	США	11618151	14125292	21789471	29113787	33638937	17784586	17795600	18027086	
OMX Nordic Exchange	Швеція	793241	951421	1332369	1818208	1338181	733388	749506	828308	
Swiss Exchange	Швейцарія	791888	973509	1396534	1883262	1500526	759369	790155	886527	
TMX Group	Канада	651059	900493	1281799	1634870	1716228	1239945	1366301	1542174	
	Розвинені ринки	Усього	23782598	29025463	41931889	55521441	54769417	30085732	28875871	29851162,3
		%	100	122	176	233	230	127	121	126
<i>Ринки, що розвиваються</i>										
Australian SE	Австралія	523668	672388	859574	1371745	1213240	931555	1061983	1196707	
Bombay SE	Індія	118248	158982	214488	343776	301648	263352	258575	148488	
Hong Kong Exchanges	Гонконг	439464	464273	832400	2133643	1629782	1501638	1496215	1444610	
Istanbul SE	Туреччина	146605	200858	222724	294295	247893	301128	410609	412911	
BM&FBOVESPA	Бразилія	103990	165276	276150	597995	724199	626222	867138	930698	
Korea Exchange	Південна Корея	625186	1210662	1342086	2005641	1432480	1559040	1604551	2029098	
Shanghai SE	Китай	322829	238521	736357	4028590	2600209	5061643	4486484	3657978	
Singapore Exchange	Сингапур	107296	116457	180243	381289	259885	245425	798636	285118	
MICEX	Росія	112745	140097	564648	1261163	498621	448874	288390	514331	
	Ринки, що розвиваються	Усього	2500030	3367514	5228668	12418137	8907957	10938877	11272581	10619939,5
		%	100	135	209	497	356	438	451	425

Продовж. дод. 2.4

Фондовий ринок	Країна	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
<i>Ринки, що перебувають у стані становлення</i>										
ДКЦПФР*	Україна	388	896	1390	2722	1477	1692	6588	11332**	
Budapest SE	Угорщина	12994	24151	31158	47586	30706	25394	26263	19172	
Ljubljana SE	Словенія	1474	1351	2050	4252	2338	1216	476	553	
Warsaw SE	Польща	16269	30422	56373	87962	69499	57012	69157	86518	
Philippine SE	Філіппіни	3681	6982	11214	29172	17090	20802	21642	27765	
Colombia SE	Колумбія	2080	9419	14845	16775	20274	18632	28127	36816	
Amman SE	Оман	5350	23816	20054	17427	28690	13647	8599	3898	
		42236	97037	137084	205897	170073	138394	157355	186054,2	
	Ринки у стані становлення	Усього	100	230	325	487	403	328	373	441
		%	26324865	32490014	47297641	68145475	63847448	41163004	40305807	40657156

Примітки. * – обсяги торгів акціями на організованому фондовому ринку за даними ДКЦПФР; ** – розраховано на основі даних ДКЦПФР за перше півріччя 2011 року.
Джерело: за даними ПФТС та World Federation of Exchanges members.

Річний приріст ВВП країн у 2000–2011 рр.

3.3

ДОДАТОК

Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Китай	0,11	0,11	0,10	0,13	0,18	0,16	0,19	0,27	0,34	0,09	0,18	0,24
Німеччина	-0,11	-0,01	0,07	0,21	0,12	0,02	0,05	0,14	0,10	-0,09	0,11	0,09
Угорщина	-0,02	0,13	0,25	0,26	0,22	0,07	0,02	0,23	0,12	-0,17	-0,08	0,07
Японія	0,07	-0,12	-0,04	0,08	0,09	-0,01	-0,04	0,00	0,12	0,04	0,16	0,08
Польща	0,02	0,11	0,04	0,09	0,17	0,20	0,12	0,24	0,24	-0,19	0,26	0,09
Росія	0,33	0,18	0,13	0,25	0,37	0,29	0,29	0,31	0,28	-0,26	0,29	0,25
Україна	-0,01	0,22	0,12	0,18	0,29	0,33	0,25	0,33	0,26	-0,36	-0,21	0,20
Велика Британія	-0,01	-0,01	0,10	0,15	0,18	0,04	0,07	0,15	-0,04	-0,19	0,29	0,07
США	0,06	0,03	0,03	0,05	0,07	0,06	0,06	0,05	0,03	-0,01	0,13	0,04
Усереднене значення	0,05	0,07	0,09	0,16	0,19	0,13	0,11	0,19	0,16	-0,13	0,13	0,13

Джерело: за даними Звіту МВФ за квітень 2012 року.

Річний приріст капіталізації фондових ринків країн у 2000–2011 рр.

3.4

ДОДАТОК

Фондовий ринок	Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hong Kong Exchanges	Китай	0,02	-0,19	-0,09	0,54	0,21	0,22	0,63	0,55	-0,50	0,73	0,20	-0,17
Deutsche Börse	Німеччина	-0,11	-0,16	-0,36	0,57	0,11	0,02	0,34	0,29	-0,47	0,16	-0,02	-0,17
Budapest SE	Угорщина	...	-0,13	0,25	0,45	0,50	0,15	0,29	0,10	-0,60	0,63	0,01	-0,32
Tokyo SE	Японія	-0,29	-0,28	-0,09	0,43	0,20	0,29	0,01	-0,06	-0,28	0,06	0,08	-0,13
Warsaw SE	Польща	0,06	-0,17	0,10	0,30	0,91	0,31	0,62	0,39	-0,57	0,66	0,09	-0,27
MICEX	Росія	0,21	1,34	0,11	0,74	2,33	0,38	-0,72	1,18	0,20	-0,19
PFTS	Україна	1,92	0,10	1,93	1,07	0,52	1,53	-0,80	0,01	0,19	-0,45
London SE	Велика Британія	-0,09	-0,17	-0,14	0,33	0,16	0,07	0,24	0,02	-0,51	0,50	0,03	-0,10
NYSE Euronext (US)	США	0,01	-0,04	-0,18	0,26	0,12	0,07	0,13	0,01	-0,41	0,29	0,02	-0,12
Усереднене значення		-0,07	-0,16	0,18	0,48	0,47	0,33	0,57	0,36	-0,54	0,47	0,09	-0,12

Джерело: за даними World Federation of Exchanges members, ПФТС та ДКЦПФР.

Лінійний регресійний аналіз залежності річної зміни ВВП країни з лагом 1 рік

3.5

ДОДАТОК

Країна	a	b	R ²	Критерій F	Значимість
від зміни капіталізації фондового ринку країни					
Китай	0,186	0,143	0,706	16,775	+
Німеччина	0,099	0,066	0,145	1,187	-
Угорщина	0,253	0,094	0,375	3,596	-
Японія	0,012	0,028	0,690	0,004	-
Польща	0,272	0,056	0,797	27,425	+
Росія	0,104	0,061	0,468	4,405	-
Україна	0,158	0,043	0,436	3,859	-
Велика Британія	0,325	0,054	0,505	7,134	-
США	0,107	0,041	0,718	17,807	+
Усереднені	0,239	0,065	0,815	30,900	+
від зміни капіталізації фондового ринку США					
Китай	0,203	0,173	0,222	2,001	-
Німеччина	0,174	0,069	0,150	1,239	-
Угорщина	0,376	0,128	0,288	2,838	-
Японія	-0,026	0,012	0,004	0,030	-
Польща	0,566	0,118	0,707	16,856	+
Росія	0,847	0,208	0,778	24,472	+
Україна	0,961	0,183	0,790	26,379	+
Велика Британія	0,393	0,052	0,441	5,512	-

Примітка. Наведено значення розрахованих коефіцієнтів a , b рівняння $Y=aX+b$, де Y – річна зміна ВВП країни за рік, X – річна зміна капіталізації фондового ринку США за попередній рік. Коефіцієнт R^2 та значення критерію Фішера F наведені для оцінки статистичної значущості отриманих коефіцієнтів.

Джерело: розраховано Чемодуровим О.М.

Назва документа	Ключові положення
Відкриття й закриття бізнесу	
Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про дозвільну систему» № 1216 від 29.12.2010; Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 5 «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу МВС від 11.01.1999 № 17»	Скасовують вимогу щодо отримання підприємством дозволу на виготовлення власної печатки. І хоча вимога щодо наявності печатки залишилася, підприємствам вже не потрібно витрачати час та гроші, щоб отримати дозвіл на її виготовлення
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедури започаткування підприємництва» № 3263-VI від 21.04.2011	Закон скасовує вимоги щодо: 1) розміру мінімального статутного капіталу для реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю; 2) подання до державного реєстратора посвідчених нотаріусом документів для реєстрації підприємства та внесення змін у статутні документи
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення процедур припинення юридичних осіб та підприємницької діяльності фізичних осіб – підприємців за їх рішенням» № 3384-VI від 19.05.2011	Цей Закон скорочує перелік документів, необхідних для припинення юридичних осіб, з дев'яти до п'яти, зменшує строк припинення юридичних осіб завдяки: 1) обмеженню часу, необхідного для реєстрації припинення діяльності, одним днем замість трьох; 2) обмеженню строку розгляду претензій кредиторів одним місяцем замість необмеженого періоду часу, як було досі. Він також скасовує вимогу проведення аудиту підприємства й нотаріального посвідчення документів та запроваджує принцип мовчазної згоди у разі, коли податкові органи порушують строк, передбачений для подання вимог щодо податкових зобов'язань.
Дозвільна система	
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» № 1869-VI від 11.02.2010	Законом запроваджується принцип мовчазної згоди. Згідно з цим принципом, суб'єкт господарювання має право починати діяльність, коли спливе час, передбачений законодавством на видачу дозволу після подання заяви та всіх відповідних документів. Очікується, що принцип мовчазної згоди зменшить тривалість часу, необхідного для започаткування підприємницької діяльності
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» щодо провадження господарської діяльності на підставі подання декларації» № 2451-VI від 07.07.2010	Закон розширює сферу застосування декларативного принципу як альтернативи отриманню дозволу. Виняток становлять види підприємницької діяльності зі списку, встановленого Кабінетом Міністрів України
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку певних дій щодо провадження господарської діяльності або видів господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства» № 725 від 25.08.2010	Постанова встановлює 94 види господарської діяльності, які не можуть провадитися на підставі подання декларації відповідності матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання вимогам законодавства. Решта видів можуть провадитися на підставі подання декларації. До середини серпня 2010 р. декларативний принцип застосовувався лише в трьох сферах (пожежної безпеки, частково у сфері безпеки праці та будівництві)
Закон України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» № 3392-VI від 19.05.2011	Закон встановлює вичерпний перелік документів дозвільного характеру, що існують в Україні. Цей перелік містить 135 дозволів. Забороняється вимагати від підприємців отримання будь-яких інших дозвільних документів, не передбачених цим Законом
Ліцензування	
Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» № 2608-VI від 19.10.2010	Скасовується ліцензування 15 видів господарської діяльності. Ці види господарської діяльності або не становлять ризику для суспільства чи довкілля, або регулюються в інший спосіб, не ліцензуванням. Відповідно до цього Закону, ліцензуванню не підлягають такі поширені види господарської діяльності, як надання туристичних послуг, вантажні перевезення, торгівля рідким паливом з біомаси та біогазом
Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2000 р. № 1755» № 21 від 13.01.2010	Цією Постановою передбачається невизначений строк дії ліцензій на більшість видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню

Назва документа	Ключові положення
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» № 2399-VI від 01.07.2010	Згідно з цим Законом, один державний орган виконавчої влади (міністерство, комітет) не може мати більше одного органу контролю. До середини 2010 р. деякі міністерства та комітети мали у своєму складі кілька органів контролю (від трьох до семи). Це спричиняло дублювання функцій контролю, що у свою чергу призводило до надмірної кількості перевірок. За очікуваннями, цей Закон усуне дублювання повноважень у сфері контролю та зменшить кількість перевірок
Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розробки переліків питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) з урахуванням ступенів ризику від провадження господарської діяльності, а також типових форм актів, які складаються за результатами відповідних перевірок» № 88 від 09.04.2010	Цей Наказ стандартизує методологію складання переліків питань для здійснення планових перевірок органами контролю. Методологія розроблена згідно з практикою ЄС. Вона покликає усунути випадки, коли органи контролю складають переліки питань відповідно до власних уявлень, нехтуючи при цьому деякими найважливішими принципами й нормами
Закон України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» № 2735-VI від 02.12.2010	Закон усуває доринковий контроль нехарчової продукції, запроваджуючи державний контроль тільки тоді, коли продукт потрапляє на ринок. Закон ґрунтується на Директивах ЄС № 765/2008 та № 768/2008/ЄС, прийнятих Європейським Парламентом. Ухвалення цього Закону є важливим кроком у напрямку підписання Угоди про вільну торгівлю з ЄС
Закон України «Про загальну безпечність нехарчової продукції» № 2736-VI від 02.12.2010	Цей Закон ґрунтується на Директиві ЄС № 2001/95/ЄС «Про загальну безпечність товарів». Цей та вищезазначений Закон допоможуть українським товарам стати більш конкурентоспроможними на ринках ЄС
Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» № 3390-VI від 19.05.2011	Цей Закон завершує процес створення системи ринкового нагляду згідно з принципами ЄС. Відповідно до цього Закону, виробники несуть повну відповідальність за будь-яку дефектну продукцію, яку вони виготовляють
Наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики «Про внесення змін до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» № 425 від 22.09.2010	Такі товари та послуги не підлягають обов'язковій сертифікації: – послуги громадського харчування; – іграшки; – засоби охоронного призначення; – деякі товари легкої промисловості (з текстилю та штучного хутра); – деякі побутові прилади; – деякий скляний посуд
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про скасування окремих пунктів Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні» № 1689-р від 23.12.2009 (офіційно опубліковане 22.03.2010)	Це Розпорядження скасовує обов'язкову сертифікацію 17 видів харчової продукції, за винятком дитячого харчування, алкоголю та тютюну
Указ Президента України «Питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» № 370/2011 від 06.04.2011	Цим Указом ліквідується Державна служба технічного регулювання України та утворюється Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів
Указ Президента «Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» № 634/2011 від 31.05.2011	Згідно з цим Указом, основними завданнями Мінекономрозвитку України є формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах: – технічного регулювання (в тому числі стандартизації, сертифікації, оцінки (підтвердження) відповідності, управління якістю); – державного ринкового нагляду; – формування державної політики у сфері захисту прав споживачів та контроль за її реалізацією. Ці та інші функції у сфері технічного регулювання раніше належали до повноважень Державної служби технічного регулювання України, що створювало конфлікт інтересів. Указ усуває цей конфлікт та розподіляє обов'язки між різноманітними відомствами, що робить систему більш прозорою

Джерело: складено Кіндзерським Ю.В.

Додатки до розділу 4

Темпи зміни валової доданої вартості за видами економічної діяльності

4.1

ДОДАТОК

Вид діяльності	% до попереднього року			2011 рік, % до 2008 року
	2009	2010	2011*	
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	-2,0	-1,0	17,6	14,1
Рибальство, рибництво	5,4	-14,5	-28,3	-35,4
Добувна промисловість	-11,5	4,5	6,9	-1,1
Переробна промисловість	-20,9	9,0	8,3	-6,7
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	-7,7	7,0	5,6	4,2
Будівництво	-42,5	1,2	10,9	-35,5
Товари	-16,5	5,4	10,0	-3,2
Торгівля; ремонт автомобілів побутових виробів та предметів особистого вжитку	-17,5	7,6	5,9	-6,0
Діяльність готелів та ресторанів	-16,9	20,2	2,3	2,3
Діяльність транспорту та зв'язку	-7,2	1,6	6,8	0,7
Реальний сектор економіки	-15,3	5,5	8,4	-3,2
Фінансова діяльність	-20,5	5,7	3,4	-13,2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	-8,4	-4,5	-5,7	-17,5
Державне управління	4,7	1,4	-3,9	2,0
Освіта	0,8	-1,7	-1,1	-2,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5,9	0,8	0,2	7,0
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	-23,0	-1,7	3,8	-21,4
Послуги	-10,1	2,3	2,0	-6,2
Оплата послуг фінансових посередників	14,4	-10,0	-1,7	1,2
Податки на продукти	-20,6	3,1	3,1	-15,6
Субсидії на продукти	-8,8	-12,1	-35,8	-48,5
Чисті податки на продукти	-20,9	3,5	3,9	-14,9
Валовий внутрішній продукт	-14,8	4,1	5,2	-6,6

Примітка. * попередні дані.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Галузева структура первинних доходів і зайнятості,
% до підсумку за видами діяльності

4.2

ДОДАТОК

Вид діяльності	Оплата праці			Валовий прибуток			Валова додана вартість			Зайнятість		
	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010	2000	2005	2010
Сільське, лісове та рибне господарство	7	3	3	27	20	14	17	10	8	22	19	15
Добувна промисловість	7	6	6	5	4	8	5	5	7	3	3	2
Переробна промисловість	24	25	18	17	17	13	21	22	16	17	14	12
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	4	4	5	10	3	2	7	4	3	3	3	3
Будівництво	5	6	3	3	2	4	4	4	3	4	5	5
Виробництво товарів	47	44	35	62	46	41	54	45	37	49	44	37
Торгівля; готелі та ресторани	13	10	14	8	20	21	11	15	18	15	20	24
Транспорт та зв'язок	12	11	10	16	13	12	14	12	11	7	7	7
Реальний сектор	71	65	59	86	79	74	79	71	66	71	71	68
Фінансова діяльність	2	4	5	2	5	10	2	5	7	1	1	2
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	5	6	8	6	10	12	6	8	10	4	5	6
Державне управління, освіта, охорона здоров'я та інші види діяльності	22	24	28	6	6	4	14	16	17	24	24	25
Виробництво послуг	53	56	65	38	54	59	46	55	63	51	56	63
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Роки	ВВП	Кінцеві споживчі витрати	у тому числі					Валове нагромадження основного капіталу	Сальдо експорту та імпорту	Експорт	Імпорт
			домашніх господарств	НКООДГ	загального державного управління						
					всього	індивідуальні	колективні				
Структура, % до ВВП											
1990	100	73,6	54,8	2,3	16,5	6,6	9,9	23,0	-1,0	27,7	28,7
1995	100	76,4	49,7	5,4	21,3	13,1	8,2	23,3	-3,1	47,1	50,2
2000	100	75,2	54,3	2,3	18,6	11,5	7,1	19,7	5,0	62,4	57,4
2005	100	76,5	57,2	1,1	18,2	11,2	7,0	22,0	0,9	51,5	50,6
2006	100	78,1	58,7	1,0	18,4	11,2	7,2	24,6	-2,8	46,6	49,4
2007	100	77,5	58,7	0,9	17,9	11,1	6,8	27,5	-5,7	44,8	50,5
2008	100	80,1	61,4	0,8	17,9	11,2	6,7	26,4	-8,0	46,9	54,9
2009	100	84,7	63,7	0,8	20,2	13,2	7,0	18,3	-1,7	46,4	48,1
2010	100	84,5	63,4	0,8	20,3	13,3	7,0	18,1	-2,9	50,8	53,7
2011*	100	83,9	65,1	0,7	18,1	12,0	6,1	18,8	-5,4	53,8	59,2
Зміна у структурі ВВП, %											
2011 до 1990		114,0	118,8	30,4	109,7	181,8	61,6	81,7	540	194,2	206,3
2000 до 1990		102,2	99,1	100,0	112,7	174,2	71,7	85,7	-500	225,3	200,0
2011 до 2000		111,6	119,9	30,4	97,3	104,3	85,9	95,4	-108	86,2	103,1
Зміна фізичного обсягу, %											
2011 до 1990	69	129	148	19	87	88	96	25	x	64	73
2000 до 1990	43	55	51	36	72	76	73	17	x	58	39
2011 до 2000	160	233	294	52	122	115	131	141	x	111	189
Зміна дефлятора, разів з урахуванням деномінації**											
2011 до 1990	11,3	7,0	6,2	12,8	9,7	15,5	5,5	25,7	X	24,0	22,6
2000 до 1990	2,4	1,9	2,0	2,8	1,6	2,2	1,1	4,9	X	4,0	5,4
2011 до 2000	4,8	3,7	3,1	4,5	6,2	7,0	5,1	5,2	X	6,0	4,2

Примітки. * попередні дані; ** дефлятор розраховано з урахуванням деномінації при запровадженні гривні у 1994 р. на 100 000 порівняно з карбованцем, тобто купівельна спроможність однієї гривні порівнюється з одним карбованцем колишнього СРСР.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Витратні коефіцієнти в Україні (2006, 2008, 2009 рр.)

4.4

ДОДАТОК

Вид діяльності	Сумарний коефіцієнт прямих витрат на одиницю випуску			Питома вага галузей у випуску, %			Річні відхилення за зваженими прямими витратами, в. л.			Сумарний коефіцієнт повних витрат на одиницю кінцевого продукту (ВВП)			Питома вага галузей у ВВП, %			Річні відхилення за зваженими повними витратами, в. л.		
	2006	2008	2009	2006	2008	2009	2006	2009	Всього	2006	2008	2009	2006	2008	2009	2006	2009	Всього
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	0,616	0,632	0,638	8,00	7,49	8,07	4,93	5,15	0,22	2,393	2,410	2,431	7,79	7,15	7,49	18,65	18,21	-0,44
Добування вугілля, лігніту і торфу; добування уранової і торієвої руд	0,583	0,467	0,509	1,62	1,68	1,73	0,95	0,88	-0,07	2,346	2,060	2,183	1,71	2,32	2,17	4,02	4,74	0,72
Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги	0,441	0,376	0,448	0,98	0,84	0,89	0,43	0,40	-0,03	1,967	1,800	1,949	1,39	1,35	1,26	2,73	2,46	-0,27
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	0,617	0,471	0,607	1,61	2,10	1,63	1,00	0,99	-0,01	2,504	2,122	2,454	1,57	2,88	1,64	3,92	4,03	0,11
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	0,706	0,734	0,699	11,11	10,64	12,62	7,85	8,82	0,97	2,677	2,671	2,621	8,26	7,34	9,74	22,12	25,53	3,42
Легка промисловість	0,650	0,643	0,659	1,78	1,52	1,62	1,16	1,06	-0,09	2,458	2,372	2,431	1,58	1,40	1,41	3,88	3,43	-0,45
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	0,710	0,714	0,727	1,95	1,76	1,92	1,39	1,39	0,01	2,807	2,782	2,861	1,43	1,31	1,34	4,02	3,83	-0,19
Виробництво коксу; ядерних матеріалів; продуктів нафтоперероблення	0,826	0,857	0,851	4,72	4,16	4,16	3,90	3,54	-0,36	2,796	2,724	2,856	2,09	1,54	1,58	5,83	4,51	-1,32
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,742	0,747	0,787	4,05	3,64	3,49	3,01	2,74	-0,26	2,810	2,698	2,845	2,65	2,39	1,90	7,44	5,42	-2,02
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,716	0,760	0,796	1,92	2,21	1,70	1,38	1,35	-0,02	2,691	2,706	2,857	1,38	1,37	0,89	3,71	2,53	-1,18
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	0,777	0,816	0,871	10,38	10,16	7,44	8,07	6,48	-1,59	3,033	3,035	3,239	5,86	4,86	2,46	17,79	7,97	-9,81
Машинобудування	0,734	0,759	0,729	7,54	7,96	6,09	5,53	4,44	-1,09	2,857	2,900	2,788	5,07	4,97	4,24	14,49	11,81	-2,68
Інші галузі промисловості	0,749	0,690	0,652	0,97	0,86	0,78	0,73	0,51	-0,22	3,004	2,787	2,665	0,62	0,70	0,70	1,86	1,86	0,00
Електроенергетика, газо-, тепло- та водопостачання	0,544	0,579	0,579	3,83	3,44	3,98	2,08	2,31	0,22	2,167	2,259	2,280	4,41	3,75	4,29	9,57	9,79	0,22
Будівництво	0,645	0,702	0,692	4,84	5,11	3,47	3,12	2,40	-0,72	2,696	2,854	2,913	4,35	3,95	2,74	11,73	7,97	-3,75
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,435	0,451	0,455	8,97	9,82	10,29	3,90	4,68	0,77	1,993	1,916	1,960	12,83	13,98	14,36	25,57	28,16	2,59

Продовж. дод. 4.4

Вид діяльності	Сумарний коефіцієнт прямих витрат на одиницю випуску			Питома вага галузей у випуску, %			Річні відхилення за зваженими прямими витратами, в. п.			Сумарний коефіцієнт повних витрат на одиницю кінцевого продукту (ВВП)			Питома вага галузей у ВВП, %			Річні відхилення за зваженими повними витратами, в. п.		
	2006	2008	2009	2006	2008	2009	2006	2009	Всього	2006	2008	2009	2006	2008	2009	2006	2009	Всього
Діяльність готелів та ресторанів	0,500	0,486	0,517	0,92	0,91	0,86	0,46	0,44	-0,02	2,223	2,157	2,266	1,17	1,21	1,06	2,60	2,40	-0,20
Діяльність транспорту	0,456	0,490	0,443	5,96	5,52	6,27	2,72	2,78	0,06	2,063	2,135	2,046	8,21	7,30	8,94	16,94	18,29	1,36
Діяльність пошти та зв'язку	0,467	0,414	0,472	2,20	1,84	1,90	1,03	0,90	-0,13	2,096	1,955	2,108	2,97	2,79	2,57	6,22	5,41	-0,81
Фінансова діяльність; оплата послуг фінансових посередників	0,663	0,648	0,266	2,68	3,78	3,94	1,78	1,05	-0,73	1,578	1,434	1,461	2,28	3,44	1,83	3,60	2,67	-0,93
Операції з нерухомим майном; оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	0,400	0,417	0,819	2,67	3,23	3,96	1,07	3,24	2,17	1,775	1,828	1,959	4,06	4,88	5,84	7,21	11,44	4,23
Діяльність у сфері інформатизації	0,469	0,465	0,501	0,31	0,38	0,53	0,15	0,27	0,12	2,099	2,006	2,154	0,42	0,53	0,68	0,88	1,46	0,59
Дослідження та розробки	0,418	0,437	0,376	0,46	0,39	0,43	0,19	0,16	-0,03	2,007	2,046	1,898	0,67	0,56	0,68	1,35	1,29	-0,05
Діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	0,515	0,389	0,481	1,69	2,08	2,67	0,87	1,29	0,42	2,208	1,846	2,013	2,08	3,29	3,55	4,59	7,14	2,55
Державне управління	0,270	0,286	0,234	2,61	2,56	2,62	0,70	0,61	-0,09	1,609	1,665	1,556	4,82	4,75	5,14	7,75	8,00	0,24
Освіта	0,270	0,293	0,296	2,67	2,59	3,10	0,72	0,92	0,20	1,641	1,679	1,698	4,93	4,75	5,58	8,09	9,48	1,39
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,369	0,358	0,355	2,08	1,90	2,35	0,77	0,84	0,07	1,912	1,879	1,914	3,33	3,15	3,88	6,37	7,42	1,05
Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	0,569	0,583	0,563	0,28	0,27	0,34	0,16	0,19	0,03	2,407	2,378	2,368	0,31	0,29	0,38	0,74	0,89	0,15
Діяльність громадських організацій	0,471	0,462	0,455	0,15	0,15	0,16	0,07	0,07	0,00	2,010	1,925	1,964	0,20	0,20	0,22	0,41	0,43	0,02
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	0,467	0,421	0,474	0,81	0,80	0,81	0,38	0,38	0,00	1,965	1,797	1,977	1,10	1,20	1,09	2,15	2,15	-0,01
Надання індивідуальних послуг	0,279	0,312	0,335	0,25	0,22	0,21	0,07	0,07	0,00	1,668	1,736	1,797	0,45	0,39	0,36	0,76	0,65	-0,11
Усього,	0,605	0,614	0,609	100	100	100	60,5	60,94	0,41				100	100	100			-5,61
у тому числі витрат продукції:																		
сфери матеріального виробництва, включаючи енергетику				65,3	63,6	59,6			-3,0				50,2	47,3	43,9			-17,7
сфери нематеріальних послуг				34,7	36,4	40,4			2,8				49,8	52,7	56,1			12,0

Джерело: за даними: Таблиця витрати-випуск України за 2006, 2008, 2009 роки в цінах споживачів.

Коефіцієнти повних витрат в сумарному випуску кінцевої продукції в Україні (2006, 2008, 2009 рр.)

4.5

ДОДАТОК

Вид діяльності	Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств			Витрати на кінцеве споживання загального державного управління та НКО ДГ			Валове нагромадження основного капіталу			Експорт			Імпорт		
	2006	2008	2009	2006	2008	2009	2006	2008	2009	2006	2008	2009	2006	2008	2009
Сільське, лісове, рибне господарство та мисливство	0,048	0,041	0,043	0,019	0,002	0,003	0,001	0,002	0,001	0,010	0,015	0,021	-0,008	-0,007	-0,009
Добування вугілля, лігніту і торфу; добування уранової і торієвої руд	0,006	0,006	0,006	0,005	0,001	0,001	0,002	0,004	0,002	0,004	0,012	0,010	-0,004	-0,010	-0,007
Добування вуглеводнів та пов'язані з ним послуги	0,020	0,020	0,022	0,018	0,003	0,004	0,007	0,007	0,007	0,009	0,017	0,019	-0,009	-0,042	-0,045
Добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	0,002	0,003	0,003	0,002	0,000	0,000	0,003	0,006	0,003	0,005	0,016	0,012	-0,004	-0,010	-0,006
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	0,070	0,072	0,083	0,069	0,002	0,002	0,002	0,001	0,001	0,023	0,013	0,017	-0,016	-0,010	-0,012
Легка промисловість	0,014	0,012	0,013	0,014	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,003	0,004	0,004	-0,002	-0,006	-0,006
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини; целюлозно-паперове виробництво; видавнича діяльність	0,009	0,011	0,011	0,009	0,001	0,001	0,004	0,003	0,003	0,007	0,007	0,009	-0,008	-0,010	-0,010
Виробництво коксу; ядерних матеріалів; продуктів нафтоперероблення	0,021	0,021	0,022	0,018	0,002	0,002	0,009	0,009	0,006	0,011	0,023	0,020	-0,010	-0,026	-0,019
Хімічна та нафтохімічна промисловість	0,023	0,026	0,030	0,020	0,004	0,005	0,009	0,007	0,005	0,010	0,022	0,022	-0,010	-0,032	-0,036
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,004	0,005	0,006	0,004	0,001	0,001	0,009	0,011	0,005	0,003	0,005	0,006	-0,003	-0,006	-0,006
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	0,012	0,013	0,009	0,011	0,002	0,002	0,018	0,024	0,012	0,009	0,068	0,052	-0,011	-0,033	-0,021
Машинобудування	0,030	0,031	0,018	0,029	0,002	0,002	0,044	0,051	0,026	0,010	0,033	0,030	-0,011	-0,061	-0,031
Інші галузі промисловості	0,004	0,004	0,004	0,004	0,001	0,001	0,002	0,002	0,001	0,003	0,003	0,003	-0,003	-0,004	-0,003
Електроенергетика, газо-, тепло- та водопостачання	0,015	0,013	0,016	0,014	0,004	0,005	0,005	0,005	0,004	0,007	0,012	0,013	-0,007	-0,010	-0,010
Будівництво	0,001	0,002	0,001	0,001	0,001	0,000	0,032	0,034	0,023	0,001	0,001	0,001	-0,001	-0,001	-0,001
Торівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	0,046	0,055	0,059	0,042	0,004	0,004	0,017	0,019	0,012	0,152	0,031	0,035	-0,159	-0,039	-0,037
Діяльність готелів та ресторанів	0,004	0,004	0,005	0,004	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,002	0,004	0,004	-0,002	-0,003	-0,004
Діяльність транспорту	0,024	0,026	0,029	0,022	0,004	0,005	0,009	0,012	0,007	0,014	0,034	0,038	-0,014	-0,036	-0,035
Діяльність пошти та зв'язку	0,011	0,010	0,010	0,011	0,001	0,001	0,002	0,002	0,001	0,005	0,004	0,005	-0,005	-0,004	-0,004
Фінансова діяльність; оплата послуг фінансових посередників	0,008	0,011	0,008	0,007	0,002	0,001	0,003	0,005	0,002	0,009	0,007	0,007	-0,009	-0,011	-0,010
Операції з нерухомим майном; оренда машин та устаткування; прокат побутових виробів і предметів особистого вжитку	0,012	0,016	0,020	0,012	0,002	0,003	0,003	0,005	0,006	0,007	0,005	0,006	-0,007	-0,006	-0,006
Діяльність у сфері інформатизації	0,001	0,001	0,001	0,001	0,000	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,002	-0,001	-0,001	-0,001
Дослідження та розробки	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	-0,001	-0,001	-0,001
Діяльність у сферах права, бухгалтерського обліку, інжинірингу; надання послуг підприємцям	0,007	0,010	0,010	0,007	0,001	0,002	0,004	0,005	0,005	0,011	0,007	0,010	-0,012	-0,009	-0,012
Державне управління	0,001	0,002	0,002	0,001	0,016	0,017	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	-0,001	-0,002	-0,002
Освіта	0,003	0,003	0,003	0,003	0,016	0,019	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,002	0,002	0,002	0,002	0,011	0,014	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000
Санітарні послуги, прибирання сміття та знищення відходів	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	-0,001	0,000	-0,001
Діяльність громадських організацій	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг	0,003	0,003	0,003	0,003	0,003	0,003	0,000	0,000	0,000	0,001	0,001	0,002	-0,001	-0,002	-0,002
Надання індивідуальних послуг	0,001	0,001	0,001	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,001	0,000	0,000	-0,001	0,000	0,000
Усього,	0,404	0,425	0,441	0,356	0,092	0,105	0,188	0,219	0,133	0,320	0,348	0,351	-0,320	-0,383	-0,336
у тому числі витрат продукції:															
сфери матеріального виробництва, включаючи енергетику	0,279	0,279	0,286	0,238	0,027	0,030	0,145	0,167	0,095	0,115	0,250	0,239	-0,108	-0,268	-0,221
сфери нематеріальних послуг	0,126	0,146	0,155	0,118	0,065	0,075	0,043	0,053	0,038	0,205	0,098	0,113	-0,212	-0,115	-0,115
агропродовольчого сектора	0,119	0,113	0,126	0,088	0,004	0,005	0,003	0,003	0,002	0,033	0,028	0,038	-0,025	-0,018	-0,021
паливно-енергетичного комплексу, включаючи коксовиробництво та нафтоперероблення	0,046	0,047	0,049	0,041	0,007	0,008	0,018	0,021	0,014	0,024	0,052	0,049	-0,023	-0,078	-0,072

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Рахунки розподілу доходу та капіталу сектора нефінансових корпорацій України, % до валової доданої вартості

4.6

ДОДАТОК

Показник	1990	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Рахунок первинного та вторинного розподілу доходу									
Ресурси									
Валовий прибуток	37,0	40,4	44,2	38,4	39,6	42,0	40,6	41,9	39,1
в тому числі:									
споживання основного капіталу	19,4	24,5	17,4	15,4	14,9	14,2	13,7	17,2	15,3
чистий прибуток	17,5	15,8	26,8	23,0	24,7	27,8	26,8	24,7	23,8
Доход від власності одержаний	0,1	0,3	0,4	0,4	0,4	0,9	1,1	1,7	1,6
Внески на соціальне страхування	0,0	0,0	0,0	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,4
Інші поточні трансферти	1,0	0,7	0,5	0,6	0,5	0,5	0,5	1,1	1,5
Разом	38,1	41,4	45,1	40,7	41,9	44,8	43,7	46,2	43,5
Використання									
Податки на доходи та майно	12,9	10,1	7,5	8,6	7,6	7,3	7,8	5,3	6,3
Доход від власності сплачений	1,7	8,2	10,0	12,2	13,4	13,7	17,1	25,1	25,6
Внески на соціальне страхування сплачені та соціальні допомоги	0,0	0,0	0,7	2,0	2,2	2,1	2,1	2,0	1,9
Інші поточні трансферти	5,1	3,9	2,0	1,8	1,5	2,9	1,8	2,3	3,1
Валове заощадження	18,5	19,1	24,8	16,1	17,2	18,7	14,9	11,4	6,7
Разом	38,1	41,4	45,1	40,7	41,9	44,7	43,7	46,2	43,5
Похідні показники:									
рівень обкладання чистого прибутку податками на доходи та майно, %	73,3	63,8	28,1	37,2	30,7	26,5	29,1	21,5	26,7
чистий дохід від власності	-1,6	-7,9	-9,6	-11,8	-13,0	-12,8	-16,0	-23,4	-24,0
Рахунок капіталу									
Ресурси (зміни в заощадженнях і чистому багатстві)									
Валове заощадження	18,5	19,1	24,8	16,1	17,2	18,7	14,9	11,4	6,7
Капітальні трансферти одержані	3,3	2,0	2,9	2,1	2,5	2,6	2,0	4,9	2,0
Капітальні трансферти сплачені	-1,6	-0,3	-5,5	-0,4	-0,4	-0,4	-0,3	-0,1	-0,1
Разом	20,2	20,8	22,1	17,8	19,2	20,9	16,7	16,2	8,6
Використання (зміни в активах)									
Валове нагромадження основного капіталу	23,2	27,8	27,5	29,9	33,6	36,6	35,3	27,0	24,7
в тому числі:									
чисте нагромадження основного капіталу	3,8	3,2	10,2	14,5	18,7	22,4	21,6	9,8	9,4
Зміна запасів матеріальних оборотних фондів	3,1	-2,6	-3,0	1,0	0,8	1,6	2,3	-2,9	0,8
Чисте придбання невироблених нефінансових активів	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,1
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	-6,1	-4,3	-2,4	-13,2	-15,1	-17,3	-21,0	-7,8	-16,8
Разом	20,2	20,8	22,1	17,8	19,2	20,9	16,7	16,2	8,7
Довідково: частка валового нагромадження, яка покривається за рахунок запозичень	-23,1	-15,4	-8,6	-44,0	-45,1	-47,4	-59,3	-28,9	-68,2

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Питома нагромаджена капіталомісткість виробництва валової доданої вартості нефінансового корпоративного сектора,
грн на кінець року

4.7

ДОДАТОК

Показник	1990	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
I. Необоротні активи	2,1	8,34	4,67	3,99	3,84	3,53	3,11	2,92	2,92	3,03	2,97	3,52	3,09
Основні засоби та нематеріальні активи	1,94	7,95	3,84	3,20	3,03	2,65	2,18	2,02	1,98	1,90	1,86	2,25	2,00
Незавершене будівництво	0,17	0,36	0,46	0,36	0,35	0,36	0,31	0,33	0,36	0,38	0,39	0,42	0,37
Довгострокові фінансові інвестиції	0,00	0,03	0,35	0,31	0,34	0,40	0,50	0,46	0,47	0,63	0,58	0,69	0,56
Інші необоротні активи	0,00	0,00	0,02	0,12	0,13	0,12	0,12	0,11	0,11	0,13	0,14	0,16	0,16
II. Оборотні активи	1,18	2,25	3,24	3,05	3,16	3,15	2,84	2,56	2,70	2,96	3,19	3,81	3,76
Запаси	0,69	0,88	0,79	0,71	0,70	0,70	0,66	0,64	0,66	0,67	0,67	0,76	0,84
Дебіторська заборгованість	0,32	1,33	2,16	2,10	2,21	2,15	1,85	1,55	1,62	1,76	1,96	2,45	2,32
Поточні фінансові інвестиції	0,00	0,00	0,04	0,04	0,04	0,06	0,07	0,08	0,10	0,19	0,21	0,28	0,28
Грошові кошти	0,17	0,04	0,11	0,10	0,11	0,14	0,14	0,19	0,19	0,24	0,24	0,21	0,21
Інші оборотні активи	0,00	0,00	0,15	0,11	0,11	0,11	0,10	0,10	0,13	0,11	0,10	0,11	0,11
III. Витрати майбутніх періодів	0,00	0,00	0,02	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,03	0,05	0,06	0,06
Усього,	3,29	10,58	7,93	7,07	7,03	6,70	5,97	5,51	5,65	6,02	6,21	7,39	6,91
у тому числі:													
нефінансові активи	2,8	9,19	5,09	4,27	4,08	3,71	3,15	2,99	2,99	2,94	2,92	3,43	3,21
фінансові активи	0,49	1,4	2,84	2,8	2,95	3	2,82	2,52	2,65	3,08	3,29	3,96	3,70

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Питома прирісна капіталомісткість виробництва валової доданої вартості нефінансового корпоративного сектора, %

4.8

ДОДАТОК

Показник	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Активи												
I. Необоротні активи	8,5	-4,5	28,0	21,8	35,1	41,6	36,5	50,5	70,7	58,0	36,42	20,01
Основні засоби та нематеріальні активи	5,3	-13,9	15,1	11,7	16,1	16,0	21,2	30,1	36,4	34,9	22,93	12,30
Незавершене будівництво	3,2	2,5	-0,2	2,0	5,2	3,8	7,5	9,0	10,5	9,0	1,21	3,04
Довгострокові фінансові інвестиції	0,0	6,3	8,7	6,0	12,7	19,5	6,0	9,2	19,9	10,2	10,21	2,35
Інші необоротні активи	0,0	0,6	4,4	2,0	1,1	2,4	1,8	2,2	3,9	3,9	2,07	2,33
II. Оборотні активи	16,3	37,5	50,0	44,5	70,2	54,8	41,0	68,7	92,0	93,2	64,44	81,13
Запаси	5,8	11,2	8,9	5,3	12,3	13,8	11,8	14,0	18,1	16,3	7,65	22,28
Дебіторська заборгованість	7,7	19,2	39,6	35,1	48,1	31,6	17,6	41,0	54,9	63,3	52,96	45,33
Поточні фінансові інвестиції	0,0	1,0	1,6	0,6	2,4	2,8	2,7	4,2	7,5	6,4	6,77	7,55
Грошові кошти	2,8	4,0	1,3	2,2	4,5	4,0	6,7	4,2	8,0	5,1	-3,97	4,12
Інші оборотні активи	0,0	2,1	-1,4	1,4	2,8	2,6	2,1	5,2	3,5	2,1	1,04	1,85
III. Витрати майбутніх періодів	0,0	0,3	1,1	-0,3	0,6	1,1	0,5	1,1	1,0	2,5	0,91	0,57
Баланс,	24,8	33,3	79,1	66,0	105,9	97,5	78,0	120,3	163,7	153,7	101,8	101,7
з нього:												
нефінансові активи	14,3	-0,2	23,9	19,0	33,6	33,6	40,6	53,2	65,0	60,2	31,8	37,6
фінансові активи	10,5	33,5	55,3	46,9	72,3	63,9	37,4	67,1	98,7	93,5	70,0	64,1
Пасиви												
I. Власний капітал	12,8	-7,1	26,3	13,5	24,0	31,9	28,5	37,8	56,2	19,9	20,03	29,43
II. Забезпечення наступних витрат і цільове фінансування	5,7	1,4	1,8	0,8	2,4	1,1	2,6	2,1	4,0	2,2	0,73	1,71
III. Довгострокові зобов'язання	-2,0	0,6	8,4	3,9	10,2	13,8	15,5	24,0	32,0	43,7	9,81	13,95
IV. Поточні зобов'язання	8,2	37,8	41,9	47,3	68,6	49,2	30,9	55,5	70,8	87,4	70,90	56,40
Короткострокові кредити банків	0,8	5,3	6,1	6,5	8,1	4,7	6,9	10,2	11,0	16,9	0,86	2,94
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	0,0	1,9	1,7	1,5	1,1	0,9	1,2	0,9	1,7	3,9	2,72	2,49
Кредиторська заборгованість	7,4	30,7	34,2	39,3	59,4	43,6	22,8	44,5	58,0	66,7	67,33	50,97
V. Доходи майбутніх періодів	0,1	0,5	0,6	0,5	0,7	1,5	0,5	0,8	0,3	0,6	0,40	0,27
Баланс	24,8	33,3	79,1	66,0	105,9	97,5	78,0	120,3	163,7	153,7	101,80	101,7
Чиста кредиторська заборгованість	-0,2	11,5	-5,4	4,2	11,3	12,0	5,1	3,5	3,1	3,4	14,4	5,6

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Показники чистого прибутку та рентабельності капіталу в Україні, %

4.9

ДОДАТОК

Показник	Питома вага										Рентабельність									
	збитку в прибутку					чистого прибутку (збитку) в нерозподіленому прибутку (непокритому збитку)					усіх активів					основних засобів і нематеріальних активів				
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010
Усього без фінансової діяльності	-43,5	-36,3	-128,4	134,1	91,0	70,6	60,8	-82,7	520,1	-78,7	4,5	5,3	4,5	3,2	3,8	6,4	7,6	5,0	3,3	2,5
У тому числі:																				
сільське господарство, мисливство та лісове господарство	-45,3	-24,6	-51,0	45,9	22,0	46,2	53,6	32,2	31,9	46,4	6,8	10,2	8,9	9,4	13,0	8,9	15,6	16,2	17,1	24,9
промисловість	-33,0	-31,3	-90,0	142,6	76,4	64,1	53,6	12,7	-57,9	116,4	5,5	5,5	5,6	3,0	4,1	6,2	6,2	7,1	3,4	4,6
будівництво	-71,7	-88,7	-254,1	199,0	197,7	70,4	24,9	110,9	45,7	33,5	3,7	3,6	3,2	2,9	2,3	10,6	11,9	9,6	8,1	6,7
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів, предметів особистого вжитку	-66,3	-53,8	-264,3	171,2	79,3	149,5	81,4	132,0	40,4	42,2	3,5	3,8	2,7	2,4	3,9	28,7	32,4	21,5	17,2	29,8
діяльність готелів та ресторанів	-158,5	-127,4	-493,3	330,1	225,2	16,2	9,1	56,9	25,2	17,5	2,4	2,7	2,3	2,0	2,1	3,3	4,0	3,4	2,9	2,9
діяльність транспорту та зв'язку	-35,2	-32,7	-98,1	61,7	64,4	36,3	32,5	1,5	32,7	27,6	4,7	4,9	4,6	4,3	3,6	2,8	2,3	0,9	0,9	0,3
операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	-52,3	-27,5	-147,3	205,5	315,5	-154,2	110,2	204,3	48,4	51,0	2,6	6,1	3,3	1,5	1,6	3,2	8,4	5,1	2,3	2,3
з промисловості:																				
добувна промисловість	-28,1	-24,5	-18,0	94,1	17,8	190,2	81,0	62,8	1,6	74,2	7,2	8,7	14,5	3,9	9,7	6,6	9,4	17,5	5,0	12,4
добування паливно-енергетичних корисних копалин	-38,0	-59,4	-60,8	171,1	37,8	-2174,1	85,2	23,1	-40,6	170,9	7,0	4,9	5,1	3,1	5,8	6,3	5,2	5,1	3,3	5,9
добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	-8,8	-3,3	-6,1	29,0	7,9	78,0	80,0	78,5	13,3	-62,5	7,6	16,5	30,1	5,2	14,6	7,5	18,9	52,0	8,4	26,9
переробна промисловість	-31,2	-27,7	-136,0	165,5	112,3	37,8	39,5	-41,9	-135,4	-78,4	5,6	6,0	4,7	3,0	3,2	7,2	7,9	7,0	3,6	3,9

Продовж. дод. 4.9

Показник	Питома вага										Рентабельність									
	збитку в прибутку					чистого прибутку (збитку) в нерозподіленому прибутку (непокритому збитку)					усіх активів					основних засобів і нематеріальних активів				
	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010	2006	2007	2008	2009	2010
виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	-39,5	-54,2	-262,6	57,1	71,9	40,2	27,9	1450,0	148,3	42,7	5,9	4,2	3,0	5,3	4,3	10,1	7,5	5,7	10,3	8,9
легка промисловість	-135,8	-101,3	-366,9	104,9	102,7	14,3	1,0	57,1	1,8	1,1	2,8	3,7	2,3	3,4	3,0	1,6	5,5	3,8	5,6	5,1
оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів	-171,7	-123,4	-877,8	302,7	167,5	88,5	-21,3	82,5	34,2	16,9	2,8	3,2	1,9	2,5	3,3	4,4	4,6	2,9	2,9	3,6
целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність	-39,4	-55,5	-295,6	107,8	45,0	31,3	25,5	669,3	29,1	687,5	6,6	5,1	3,8	5,2	7,0	8,9	7,3	5,7	6,9	8,7
виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	-11,9	-43,9	-282,8	680,8	619,7	9,3	7,7	-183,5	433,4	92,2	2,4	2,9	3,6	0,9	0,7	6,2	4,1	8,4	1,1	0,8
хімічна та нафтохімічна промисловість	-45,5	-30,3	-118,4	252,1	205,3	76,9	140,0	64,1	77,4	34,8	4,0	4,9	5,7	2,8	2,6	3,3	3,4	4,5	2,3	2,2
металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	-9,1	-6,7	-61,8	909,7	708,2	46,3	41,4	19,9	-80,3	-140,1	9,7	9,9	7,0	0,7	0,6	12,4	13,6	10,8	0,9	0,8
машинобудування	-70,8	-36,7	-119,0	99,4	47,3	32,7	67,1	-28,2	2,1	89,0	3,1	4,7	3,7	4,3	5,1	4,1	6,0	5,9	3,5	4,2
виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	-44,7	-71,9	-109,6	110,1	110,4	-41,6	-13,2	4,0	4,3	3,8	4,1	2,4	2,1	2,3	2,4	3,9	1,9	1,8	2,0	2,1

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Співвідношення індексів промислової продукції за видами діяльності

4.10

ДОДАТОК

Види діяльності	Індекси за період			Співвідношення індексів		
	2000-2007	2000-2008	2000-2011	2000-2007	2000-2008	2000-2011
Промисловість	187,5	177,8	165,7	1,00	1,00	1,00
Добувна промисловість	131,6	125,9	124,8	0,70	0,71	0,75
Переробна промисловість	208,0	195,5	176,3	1,11	1,10	1,06
Виробництво харчових продуктів та тютюнових виробів	232,4	227,5	219,1	1,24	1,27	1,32
Легка промисловість	129,4	115,6	99,1	0,69	0,65	0,60
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини	374,5	365,8	328,0	2,00	2,06	1,98
Целюлозно-паперове виробництво та видавнича справа	281,3	281,6	231,8	1,50	1,58	1,40
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	169,2	146,5	129,2	0,90	0,82	0,78
Хімічна та нафтохімічна – хімічне виробництво	193,3	176,7	190,7	1,03	0,99	1,15
– виробництво гумових та пластмасових виробів	174,1	155,3	180,5	0,93	0,87	1,09
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	290,5	287,9	239,0	1,55	1,62	1,44
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	238,0	231,4	170,9	1,27	1,30	1,03
Машинобудування	160,1	140,4	125,3	0,85	0,78	0,75
– виробництво машин та устаткування	327,5	328,5	288,0	1,75	1,85	1,74
– виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	204,4	200,7	169,3	1,09	1,13	1,02
– виробництво транспортних засобів	287,6	268,0	274,8	1,53	1,51	1,66
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	555,8	587,4	490,1	2,96	3,30	2,96
	120,6	118,5	121,6	0,64	0,67	0,73

Джерело: за даними Держстату України [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

Структура обсягів реалізованої продукції промисловості за технологічними рівнями виробництва

4.11

ДОДАТОК

Технологічний рівень	2001	2005	2007	2008	2009	2010	2011 (оцінка)
Високий	16,2	19,1	19,8	19,4	16,6	16,8	19,1
Виробництво машин та устаткування	4,8	4,4	4,2	4,1	4,2	3,7	3,6
Виробництво електричного, електронного та оптичного устаткування	2,7	2,9	3,0	2,8	3,0	2,6	2,6
Виробництво транспортних засобів та устаткування	2,7	5,4	6,5	6,4	3,4	4,6	5,8
Хімічне виробництво	4,7	4,7	4,3	4,4	4,1	4,2	5,7
Виробництво гумових та пластмасових виробів	1,3	1,7	1,8	1,7	1,9	1,7	1,4
Середній	23,1	22,8	22,5	22,0	26,4	23,8	20,3
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	16,6	16,3	15,3	15,2	19,8	18,0	14,9
Легка промисловість	1,4	1,1	1,0	0,9	0,9	0,8	0,7
Целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність	2,4	2,5	2,4	2,2	2,7	2,4	1,9
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	2,7	2,9	3,8	3,7	3,0	2,6	2,8
Низький	60,7	58,1	57,7	58,6	57,0	59,4	60,6
Металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів	18,0	22,1	22,0	22,0	17,6	18,8	21,8
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	6,0	9,4	7,3	7,2	6,7	6,9	6,6
Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7
Добувна промисловість	9,7	8,3	7,9	9,4	8,3	10,0	12,7
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	24,8	15,9	18,2	17,8	22,3	21,4	17,9
Інші галузі	1,5	1,6	1,5	1,4	1,3	1,6	0,9
Разом	100	100	100	100	100	100	100

Джерело: за даними Держстату України [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.

№	Назва підприємства	№	Назва підприємства
1	ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»	41	ВАТ «Докучаєвський флюсо-доломітний комбінат»
2	ВАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь»	42	ВАТ «Кримський содовий завод»
3	ВАТ «Алчевський металургійний комбінат»	43	ВАТ «Стахановський вагонобудівний завод»
4	ВАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат»	44	ВАТ «Дніпроважмаш»
5	ВАТ «Авдіївський коксохімічний завод»	45	ВАТ «Дніпркокс»
6	ВАТ «Єнакієвський металургійний завод»	46	ВАТ «Харківський підшипниковий завод»
7	ВАТ «Концерн Стирол»	47	ВАТ «Дружківський завод металевих виробів»
8	ВАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат»	48	ВАТ «Дніпрометиз»
9	ВАТ «Дніпропетровський металургійний завод ім. Петровського»	49	ВАТ з виробництва сільськогосподарської техніки «Червона зірка»
10	ВАТ «Криворізький центральний гірничо-збагачувальний комбінат»	50	ВАТ «Пантелеймонівський вогнетривкий завод»
11	ВАТ «Нижньодніпровський трубопрокатний завод»	51	ВАТ «Укрелектроапарат»
12	ВАТ «Маріупольський завод важкого машинобудування»	52	ВАТ «Гідросила»
13	ВАТ «Нікопольський завод феросплавів»	53	ВАТ «Орджонікідзенський гірничо-збагачувальний комбінат»
14	ВАТ «Донецький металургійний завод»	54	ВАТ «Черкаське хімволокно»
15	ВАТ «Крюківський вагонобудівний завод»	55	ВАТ «Часівоярський вогнетривкий комбінат»
16	ВАТ «Запорізький завод феросплавів»	56	ВАТ «Ясинуватський машинобудівний завод»
17	ВАТ «Азот»	57	ВАТ «Кременчуцький завод технічного вуглецю»
18	ВАТ «Азовзагальмаш»	58	ВАТ «Лисичанська сода»
19	ВАТ «Ясинівський коксохімічний завод»	59	ВАТ «Сумський завод насосного і енергетичного машинобудування «Насосенергомаш»
20	ВАТ «ДніпроАЗОТ»	60	ВАТ «Кременчуцький завод дорожніх машин»
21	ВАТ «Криворізький залізорудний комбінат»	61	ВАТ «Уманьфермаш»
22	ВАТ «Дніпропетровський трубний завод»	62	ВАТ «Дрогобицький завод автомобільних кранів»
23	ВАТ «Артемівський завод з обробки кольорових металів»	63	ВАТ «Суднобудівний завод «Залів»
24	ВАТ «Дніпровагонмаш»	64	ВАТ «Донбаскабель»
25	ВАТ «Алчевський коксохімічний завод»	65	ВАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування»
26	Холдингова компанія «АвтоКрАЗ» у формі ВАТ	66	ВАТ «Дрогобицький долотний завод»
27	ВАТ «Рівнеазот»	67	ВАТ «Київгума»
28	ВАТ «Баглійкокс»	68	ВАТ «Великозанадольський вогнетривкий комбінат»
29	ВАТ «Кременчуцький сталеливарний завод»	69	ВАТ «Ковельсільмаш»
30	ВАТ «Харцизький трубний завод»	70	ВАТ «Автрамат»
31	ВАТ «Стаханівський завод феросплавів»	71	ВАТ «Красноармійський динасовий завод»
32	ВАТ «Чернігівське хімволокно»	72	ВАТ «Красноперекопський завод «Бром»
33	ВАТ «Одеський кабельний завод «Одескабель»	73	ВАТ «Новотроїцьке рудоуправління»
34	ВАТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат»	74	ВАТ «Ватутінський комбінат вогнетривів»
35	ВАТ «Промислово-виробниче підприємство «Кривбасвибхупром»	75	ВАТ «Полтавський автоагрегатний завод»
36	ВАТ «Донецьккокс»	76	ВАТ «Мелітопольський завод тракторних гідроагрегатів»
37	ВАТ «Дамен Шіпярдс Океан»	77	ВАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»
38	ВАТ «Енергомашспецсталь»	78	ВАТ «Маріупольський термічний завод»
39	ВАТ «Сігур»	79	ВАТ «Об'єднання «Склопластик»
40	ВАТ «Донецький металопрокатний завод»	80	ВАТ «Коннектор»

Джерело: складено Венгер Л.А.

Структура вибірки промислових підприємств (ВАТ) 4.12

ДОДАТОК

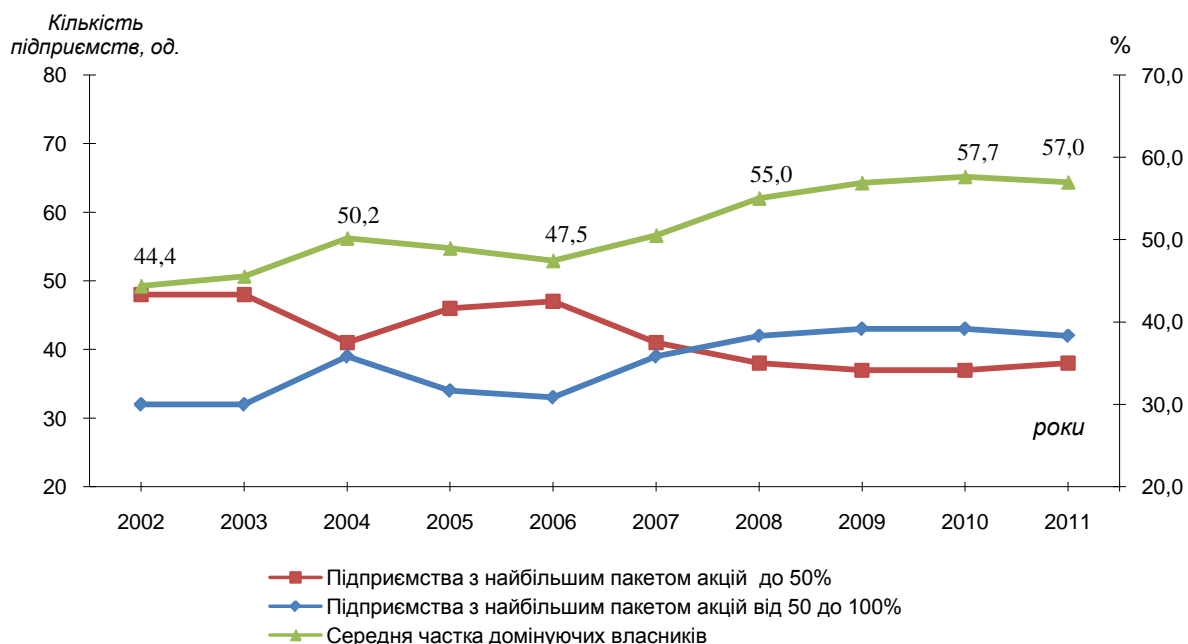
Види діяльності	Економічні райони						Усього
	Центральний	Західний	Північно-Східний	Східний	Придніпровський	Південний	
Добувна промисловість: – добування корисних копалин, крім паливно-енергетичних	1			2	7		10
Обробна промисловість: – виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення; – хімічна та нафтохімічна промисловість;	4	1	1	2	1	2	11
– виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції;				4			4
– металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів;			1	12	6		19
– машинобудування (виробництво машин та устаткування)	1	4	9	8	5	3	30
Усього	6	5	11	32	21	5	80

Примітка. За результатами вибірки до Центрального економічного району увійшли Київська, Черкаська, Чернігівська обл.; до Західного – Волинська, Львівська, Рівненська, Хмельницька обл.; до Північно-східного – Полтавська, Сумська, Харківська обл.; до Східного – Донецька, Луганська обл.; до Придніпровського – Дніпропетровська обл., Запорізька обл., Кіровоградська обл.; до Південного – АР Крим, Миколаївська, Одеська обл.

Джерело: за даними Державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.smida.gov.ua>>.

Динаміка рівня концентрації власності у промисловості (за відібраними підприємствами), од., % 4.13

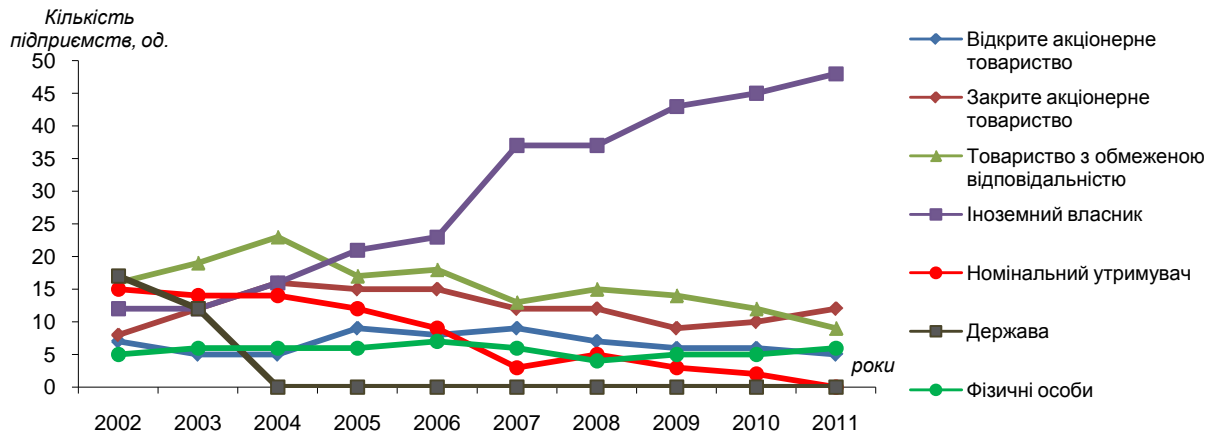
ДОДАТОК

Джерело: за даними Державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.smida.gov.ua>>.

Розподіл ВАТ за типом домінуючого власника, од 4.14

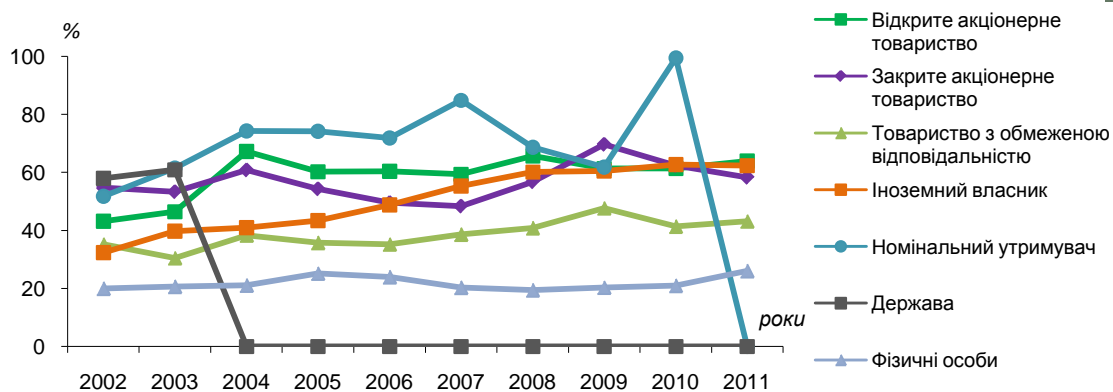
ДОДАТОК

Джерело: за даними Державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.smida.gov.ua>>.

Динаміка середньої частки домінуючого власника за його типом у ВАТ, % 4.15

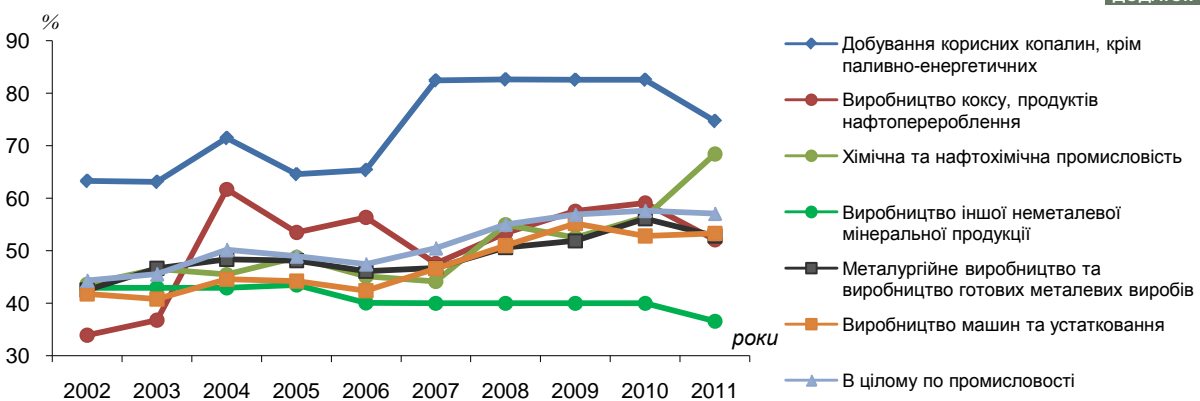
ДОДАТОК

Джерело: за даними Державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.smida.gov.ua>>.

Динаміка середньої частки домінуючого власника за видами промислової діяльності, % 4.16

ДОДАТОК

Джерело: за даними Державної установи «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.smida.gov.ua>>.

Групування регіонів України за рівнем поляризації валового регіонального продукту на одну особу у 1990–2010 рр., % до середньоукраїнського значення

5.1

ДОДАТОК

(Україна – 100%)

Діапазон показника	1990*	1996	2000	2004	2007	2010
Понад 300%				м. Київ	м. Київ	м. Київ
Понад 200%			м. Київ			м. Київ
Від 140 до 160%		м. Київ				Дніпропетровська
Від 120 до 140%	Запорізька	Запорізька, Полтавська, Дніпропетровська, Донецька	Запорізька, Дніпропетровська, Донецька, Полтавська	Донецька, Полтавська	Дніпропетровська, Донецька	Полтавська, Донецька
...
60% і нижче	–	Закарпатська	Тернопільська, Чернівецька	Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська	Вінницька, Хмельницька, Житомирська, Закарпатська, Херсонська, Тернопільська, Чернівецька	Волинська, Рівненська, Хмельницька, Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька
Мах до min / Мах до min (без м. Києва), рази	1,6 / 1,6	2,7 / 2,5	4,0 / 2,7	6,6 / 2,8	6,8 / 2,8	6,4 / 3,2

Примітка. У 1990 р. розраховувався показник національного доходу на одну особу.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Рейтинг господарств регіонів України за динамікою виробленої ВДВ у 2001–2010 рр.

5.2

ДОДАТОК

Регіон	2010 до 2001 (наростаючим підсумком)	Питома вага регіонів у ВРП, %		Регіон	2010 до 2008 (наростаючим підсумком)	Питома вага регіонів у ВРП, %	
		2010	2010 до 2001, +/- в. п.			2008	2010 до 2008, +/- в. п.
Україна	1,65	100,0	0,0	Україна	0,93	100,0	0,0
Лідери прискореного зростання				Найбільш кризостійкі			
м. Київ	2,18	18,8	1,8	Черкаська	1,08	2,0	0,1
Черкаська	1,83	2,1	0,1	Херсонська	1,06	1,4	0,0
Полтавська	1,79	3,6	0,0	Житомирська	1,05	1,6	0,1
Харківська	1,73	6,2	0,5	Кіровоградська	1,05	1,5	0,0
Волинська	1,70	1,3	-0,3	Миколаївська	1,03	2,1	0,1
Інші регіональні економіки							
АР Крим*	1,69	3,9	0,3	Одеська	1,02	5,2	0,3
Миколаївська	1,69	2,2	-0,2	Київська	1,01	3,7	0,4
Житомирська	1,68	1,7	0,0	Вінницька	1,00	2,2	0,0
Закарпатська	1,68	1,5	-0,1	Тернопільська	0,99	1,2	0,0
Кіровоградська	1,68	1,5	-0,2	АР Крим*	0,98	3,0	0,9
Тернопільська	1,68	1,2	-0,1	Чернівецька	0,95	1,0	-0,1
Київська	1,65	4,1	0,6	Закарпатська	0,94	1,4	0,0
Одеська	1,65	5,4	0,2	Луганська	0,93	4,3	-0,3
Чернівецька	1,62	0,9	-0,1	Львівська	0,93	3,8	0,1
Херсонська	1,56	1,5	-0,2	Полтавська	0,93	3,4	0,3
Львівська	1,54	3,9	-0,1	Волинська	0,93	1,4	-0,1
Луганська	1,53	4,0	-0,1	Рівненська	0,93	1,5	0,0
Аутсайтери регіонального зростання				Найбільш вразливі до кризи			
Хмельницька	1,51	1,7	-0,3	Сумська	0,92	1,8	-0,1
Дніпропетровська	1,49	10,1	1,1	Хмельницька	0,92	1,7	-0,1
Рівненська	1,49	1,5	-0,2	Чернігівська	0,92	1,6	-0,1
Вінницька	1,48	2,2	-0,5	Донецька	0,90	12,1	-0,3
Запорізька	1,45	3,9	-0,4	Харківська	0,90	6,4	-0,2
Чернігівська	1,42	1,5	-0,3	м. Київ	0,88	18,9	0,0
Донецька	1,40	11,8	-0,7	Дніпропетровська	0,88	10,7	-0,7
Івано-Франківська	1,38	1,7	-0,4	Івано-Франківська	0,88	1,9	-0,1
Сумська	1,27	1,7	-0,6	Запорізька	0,85	4,3	-0,4

Примітка. * Автономна Республіка Крим разом із м. Севастополь.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Кластеризація регіонів України за ступенем залученості в глобальні обміни
у 2001–2010 рр.

5.3

ДОДАТОК

Регіон	Експорт товарів / Зовнішня торгівля / Імпорт товарів								
	млн дол. США			питома вага, %			коефіцієнт локалізації		
	2001	2007	2010	2001	2007	2010	2001	2007	2010
Регіони-експортери									
Україна	16264,7	49296,1	39695,7	100,0	100,0	100,0	1,0	1,0	1,0
Донецька	2954,7	10654,9	9332,6	18,2	21,6	23,5	1,5	1,7	2,1
м. Київ	2604,5	5337,3	6825,3	16,0	10,8	17,2	0,9	0,6	0,8
Дніпропетровська	2844,6	9819,2	5199,3	17,5	19,9	13,1	2,0	2,0	1,5
Запорізька	1316,6	4324,8	2716,8	8,1	8,8	6,8	1,9	1,9	1,5
Луганська	1236,4	3963,7	1886,4	7,6	8,0	4,8	1,9	1,8	1,5
Миколаївська	485,6	1104,5	1532,4	3,0	2,2	3,9	1,3	1,1	1,4
Полтавська	601,8	2143,1	1264,4	3,7	4,3	3,2	1,0	1,1	1,1
Одеська	601,7	1098,5	1445,2	3,7	2,2	3,6	0,7	0,5	0,6
Харківська	430,4	1143,0	1307,1	2,6	2,3	3,3	0,5	0,4	0,5
Закарпатська	243,6	1148,0	935,0	1,5	2,3	2,4	1,0	1,6	1,6
Разом 10 регіонів	13320,0	40737,0	32444,5	81,9	82,6	81,7
Регіони, залучені у інтенсивні зовнішні обміни									
Україна	32039,8	109914,1	112170,4	100,0	100,0	100,0	1,0	1,0	1,0
м. Київ	6088,1	29063,6	33046,8	19,0	26,4	29,5	1,5	1,0	1,6
Дніпропетровська	3817,8	15129,1	13409,6	11,9	13,8	12,0	1,4	1,3	1,3
Донецька	3785,0	21848,4	16193,9	11,8	19,9	14,4	1,1	1,0	1,0
Запорізька	1819,1	19334,1	4573,0	5,7	17,6	4,1	1,3	1,2	1,3
Одеська	1194,0	8961,1	5204,7	3,7	8,2	4,6	0,7	1,0	0,9
Луганська	1448,2	7077,7	4443,3	4,5	6,4	4,0	0,7	1,1	1,2
Харківська	905,9	8141,7	3267,3	2,8	7,4	2,9	0,4	0,5	0,4
Київська	690,5	4026,5	4320,0	2,2	3,7	3,9	0,4	0,7	0,8
Полтавська	772,0	4407,1	3285,9	2,4	4,0	2,9	0,6	0,7	0,7
Львівська	913,7	3869,9	3002,7	2,9	3,5	2,7	0,5	0,6	0,6
Разом 10 регіонів	21434,2	117989,3	90747,2	66,9	110,9	80,9
Україна	15775,1	60618,0	60739,9	100,0	100,0	100,0	1,0	1,0	1,0
м. Київ	3483,6	23726,3	25941,9	22,1	39,5	42,7	1,3	2,1	2,4
Дніпропетровська	973,2	5309,9	5387,7	6,2	8,6	8,9	0,7	0,9	0,8
Донецька	830,2	4451,3	3067,6	5,3	7,0	5,1	0,4	0,6	0,4
Одеська	592,3	2551,6	3520,3	3,8	4,2	5,8	0,7	0,9	1,1
Київська	386,0	2597,1	3018,1	2,5	4,3	5,0	0,7	1,2	1,2
Львівська	611,6	1454,0	2028,3	3,9	2,4	3,3	1,0	0,6	0,9
Запорізька	502,5	3414,0	1363,0	3,2	5,9	2,2	0,7	1,2	0,6
Харківська	475,5	2265,4	1834,1	3,0	3,8	3,0	0,5	0,6	0,5
Закарпатська	243,6	1552,5	1348,6	1,5	2,6	2,2	1,0	1,8	1,6
Разом 9 регіонів	8098,5	47322,1	47509,6	51,5	78,3	78,2

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Групування регіональних господарств України за обсягом прямих іноземних інвестицій у 2001–2011 р.

5.4

АОДАТОК

Україна / регіон	01.01.2002		Україна / регіон	01.01.2008		Україна / регіон	31.12.2011	
	млн дол. США	Питома вага, %		млн дол. США	Питома вага, %		млн дол. США	Питома вага, %
Україна	2443,6	100,0	...	29543,0	100,0	Україна	31966,0	100,0
м. Київ	363,1	14,9	м. Київ	9682,0	42,1	м. Київ	24459,0	49,6
Київська	359,5	14,7	Дніпропетровська	2934,0	12,8	Дніпропетровська	8006,2	16,2
Запорізька	287,0	11,7	Донецька	905,9	5,9	Харківська	2745,7	5,6
Донецька	257,3	10,5	Харківська	983,6	5,6	Донецька	2513,6	5,1
Дніпропетровська	141,7	5,8	Київська	871,4	4,7	Київська	1718,9	3,5
Полтавська	139,4	5,7	Одеська	718,7	3,8
Сумська	119,8	4,9	АР Крим*	703,3	3,8
Львівська	96,0	3,9
Одеська	91,8	3,8
Разом по 9 регіонах	1855,6	75,9	Разом по 7 регіонах	16799	78,7	Разом по 5 регіонах	39444	80,0
Закарпатська	76,6	3,1	Запорізька	606,5	3,3	АР Крим*	1332,9	2,7
Харківська	62,2	2,5	Львівська	7715,0	3,4	Львівська	1358,2	2,8
Черкаська	49,7	2,0	Полтавська	315,8	1,6	Одеська	1221,7	2,5
Чернігівська	47,6	1,9	Запорізька	975,7	2,0
Разом по 4 регіонах	236,1	9,7	Разом по 3 регіонах	8637,0	8,3	Разом по 4 регіонах	4888,5	10,0
Усього по 13 регіонах	2091,7	85,6	Усього по 10 регіонах	25436,0	87,0	Усього по 9 регіонах	44332,0	90,0
АР Крим, Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька			Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська			Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська		
Разом по 13 регіонах	351,9	14,4	Разом по 16 регіонах	4107	13,0	Разом по 17 регіонах	5030,3	10,2

Примітка. * Автономна Республіка Крим разом з м. Севастополь.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Групування регіонів України за їхнім внеском у створення ВВП країни і динамікою виробництва ВРП у 20001–2010 рр., % / разів

5.5

ДОДАТОК

Питома вага регіону у ВВП у 2010 р.,%	Темпи зростання виробництва ВРП (Україна — 100% / 1,6 %)				Кількість регіонів
	Понад 1,8 раза	Від 1,6 до 1,8 раза	Від 1,4 до 1,6 раза	1,4 і нижче раза	
Понад 15%	м. Київ 18,2 / 2,1	1
Від 10 до 15%	Дніпропетровська 10,7 / 1,48	Донецька 11,9 / 1,4	2
Від 5 до 10%	...	Харківська 6,0 / 1,73	Київська 4,2 / 1,6	...	4
	...	Полтавська 4,1 / 1,72	Одеська 5,0 / 1,58	...	
Від 3 до 5%	...	АР Крим* 3,7 / 1,7	Львівська 3,8 / 1,49	...	4
	Запорізька 3,9 / 1,45	...	
	Луганська 4,2 / 1,45	...	
Нижче за 3%	...	Черкаська 2,1 / 1,78	Закарпатська 1,4 / 1,59	Сумська 1,7 / 1,25	15
	...	Миколаївська 2,27 / 1,69	Чернівецька 0,9 / 1,59	Чернігівська 1,66 / 1,4	
	...	Кіровоградська 1,5 / 1,68	Херсонська 1,4 / 1,55	...	
	...	Житомирська 1,7 / 1,67	Рівненська 1,5 / 1,5	...	
	...	Тернопільська 1,2 / 1,67	Хмельницька 1,7 / 1,5	...	
	...	Волинська 1,3 / 1,66	Вінницька 2,2 / 1,46	...	
	Івано-Франківська 1,9 / 1,41	...	
Кількість регіонів	1	9	13	3	26

Примітка: * Автономна Республіка Крим разом з м. Севастополь.

Джерело: за даними Держстату України за відповідні роки [Електронний ресурс]. – Доступний з : <<http://www.ukrstat.gov.ua>>.

Показники приросту ВВП у деяких країнах світу у 2008–2012 рр.

5.6

ДОДАТОК

Країна/Регіон	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Світ разом	2,8	-0,6	5,3	3,9	3,5	4,1
Країни з високим доходом	0,0	-3,6	3,2	1,6	1,4	2,0
Єврозона	0,4	-4,3	1,9	1,4	-0,3	0,9
Японія	-1,0	-5,5	4,4	-0,7	2,0	1,7
США	-0,3	-3,5	3,0	1,7	2,1	2,4
Країни, що розвиваються	6,0	2,8	7,5	8,2	5,7	6,0
Східна Азія та Тихоокеанський регіон						
Китай	9,6	9,2	10,4	9,2	8,2	8,8
Індонезія	6,0	4,6	6,2	6,5	6,1	6,6
Таїланд	2,6	-2,3	7,8	0,1	5,5	7,5
Європа та Центральна Азія						
Росія	5,2	-7,8	4,3	4,3	4,0	3,9
Туреччина	0,7	-4,8	9,0	8,5	2,3	3,2
Латинська Америка та Кариби						
Бразилія	5,2	-0,3	7,5	2,7	3,0	4,1
Мексика	1,2	-6,3	5,5	4,0	3,6	3,7
Аргентина	6,8	0,9	9,2	8,9	4,2	4,0
Близький Схід та Північна Африка						
Єгипет	7,2	4,7	5,1	1,8	1,5	3,3
Іран	0,6	3,9	5,9	2,0	0,4	1,3
Алжир	2,4	2,4	3,3	2,5	3,1	3,4
Південна Азія						
Індія	6,2	6,6	10,6	7,2	6,9	7,3
Пакистан	3,7	1,7	3,8	2,4	3,4	3,5
Бангладеш	6,0	5,9	6,4	6,1	5,9	6,4
Центральна Африка						
Південна Африка	3,6	-1,5	2,9	3,1	2,7	3,4
Нігерія	6,0	7,0	8,0	7,2	7,1	6,6
Кенія	1,5	2,6	5,6	5,0	5,2	5,7

Примітка. 2012–2013 рр. – прогноз.

Джерело: World Economic Outlook : a survey by the staff of the International Monetary Fund. – Washington, DC : International Monetary Fund, April 2011. – P. 189.

Тематичний напрям	Індикатори
1. Соціально-економічний контекст та характеристики зростання	
Економічне зростання	Економічне зростання та структура економіки
Продуктивність	Продуктивність і торгівля
Конкурентоспроможність	Інфляція та ціни на продукти споживання
Ринки праці	Ринки праці (зайнятість/безробіття)
Освіта та дохід	Соціально-демографічні характеристики, освіта, доходи, здоров'я
2. Екологічна та ресурсна продуктивність економіки	
Вуглецева та енергетична продуктивність	1. Вуглецева продуктивність (викиди CO ₂ на 1 дол. США ВВП), оцінюється з боку попиту та пропозиції ресурсів
	2. Енергетична продуктивність (споживання первинних енергетичних ресурсів на 1 тис. дол. США ВВП)
Ресурсна продуктивність:	3. Матеріальна продуктивність (обсяг ВВП, що припадає на 1 тону внутрішнього споживання неенергетичних матеріалів або обсягу відходів); оцінюється з боку попиту та пропозиції ресурсів
	4. Продуктивність використання води (обсяг ВВП, що припадає на одиницю внутрішнього споживання води)
	5. Багатофакторна продуктивність (включаючи екосистемні послуги)
3. База природних ресурсів	
Запаси відновлюваних ресурсів	6. Ресурси свіжої води 7. Лісові ресурси 8. Рибні ресурси
Запаси невідновлюваних ресурсів:	9. Мінеральні ресурси
Біорізноманіття та екосистеми	10. Земельні ресурси 11. Ресурси ґрунту 12. Ресурси живої природи
4. Екологічні складові якості життя	
Екологічне здоров'я та ризики	13. Проблеми для здоров'я, спричинені екологією та пов'язані з цим витрати 14. Наявність природних і промислових ризиків для здоров'я і пов'язані з ними втрати
Екологічні послуги та зручності	15. Доступ до очищених стічних вод та питної води
5. Економічні можливості та відповіді політики	
Технології та інновації	16. Видатки на дослідження та розвиток для зеленого зростання 17. Патенти, важливі для зеленого зростання 18. Екологічні інновації
Екологічні товари та послуги	19. Виробництво екологічних товарів та послуг
Міжнародні фінансові потоки	20. Міжнародні фінансові потоки, важливі для зеленого зростання
Ціни та трансферти	21. Екологічні податки 22. Ціни на енергетичні ресурси 23. Ціни на воду та вартість відшкодування її втрат

Джерело: Towards Green Growth: Monitoring Progress: OECD Indicators [Electronic resource] / OECD, 2011. – P. 32. – Access mode : <www.oecd.org/greengrowth>.

Наукове видання

Лідія Василівна Шинкарук
Ірина Вікторівна Барановська
Ірина Миколаївна Бобух
Анатолій Анатолійович Вдовічен
Лілія Анатоліївна Венгер
Лада Юріївна Волощенко-Холда
Наталія Георгіївна Гахович
Тетяна Володимирівна Голікова
Сергій Ничипорович Іллюша
Юрій Вікторович Кіндзерський
Станіслав Іванович Кіреєв
Наталія Іванівна Левчук
Віталій Олегович Луцков
Оксана Дмитрівна Москвіна
Олексій Олексійович Москвін
Людмила Абдрахманівна Мусіна
Оксана Миколаївна Настас
Андрій Пилипович Ревенко
Олена Юріївна Снігова
Олександр Михайлович Чемодуров
Микола Миколайович Якубовський

СВІТОГОСПОДАРСЬКА ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ: ОСОБЛИВОСТІ, ТЕНДЕНЦІЇ, ВПЛИВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

За редакцією
члена-кореспондента НАН України Л.В. Шинкарук

Редактори *І.І.Бажал, І.І.Нестеренко, Т.П.Тацій*
Оригінал макет *І.В. Барановської*

Підписано до друку 10.01.2013 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Arial. Ризографія.
Ум. друк. арк. 17,4. Обл.-вид. арк. 11,8.
Наклад 150 прим. Замовлення № 15.

Поліграфічна дільниця ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011